Sanayi Devrimi'nin Beykoz'daki Ünlü Temsilcileri

BEYKOZ CAMCILARI

Prof. Önder KÜÇÜKERMAN

Beykoz Belediyesi

BeykozBelediyesi

BEYKOZ
KİTAPLIĞI

Sanayi Devrimi'nin Beykoz'daki Ünlü Temsilcileri

BEYKOZ CAMCILARI

Prof. Önder KÜÇÜKERMAN

BEYKOZ KİTAPLIĞI

Beykoz Kitaplığı: 15
Akademi: 4

Yayın Koordinasyon
Bünyamin Korkmaz
Basri Akdemir

Yayın Yönetmeni
İsmail Coşkun

Yayın Hazırlık
Muzaffer Topcu
Hasan Otman
Hilal Yurdakul
Aykut Nasip Kelebek

Sanayi Devrimi'nin Beykoz'daki Ünlü Temsilcileri
BEYKOZ CAMCILARI

Yazar
Prof. Önder Küçükerman

Editör
Fatih Dalgalı

ISBN: 978-605-74802-3-1

Yapım
buzzagi media solutions

Baskı
Elma Matbaacılık Yay. Kırt. San. Tic. Ltd. Şti.
www.elmamatbaa.com
Sertifika No: 47205

Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları No: 47
1. Baskı, Kasım 2021

BeykozBelediyesi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 11

GİRİŞ 14

AKDENİZ CAMCILIĞI İÇİNDE İSTANBUL CAM SANATI 17

AKDENİZ ve AVRUPA CAMCILARININ YARIŞI 19

1457: Venedik Camcılığının Altın Yılları 19

1527: Venedik Camcılarının Önemli Bir Patenti: "Filigrana Retortoli" 20

OSMANLI CAMCILIĞININ İSTANBUL'DAKİ İLK GÜNLERİ 22

1582: Osmanlı Devleti'nde Camcılar ve "Gedik" Düzeni 22

Osmanlı Devleti'nde Tasarım, "Ehl-i Hiref" ve "Camgeran" 27

Venedik Camcıları Avrupa'ya Yayılıyor 27

1640: Evliya Çelebi Döneminde İstanbul Camcıları 30

1700'ler: Sanayi Devrimi Venedik Camcıları İçin Sorun Yaratıyor 31

Orta Avrupa Ormanlarındaki Bohemya Camcılığı 32

1700'ler: İstanbul'daki İlk Sanayi Bölgeleri ve Camcılar 33

1750: SULTAN III. MUSTAFA DÖNEMİNDE ESKİ TEKFUR SARAYI ÇEVRESİ SANAYİ MERKEZİ OLUYOR 36

Sanayi Devrimi ve Bohemya Rekabeti Karşısında Osmanlı Camcılığı 36

Venedik Camcılığının Osmanlı Cam Sanayisine Etkileri 37

SANAYİ DEVRİMİ VE OSMANLI CAMCILARI 42

Saray Camcıları, Cam Sanayisine Dönüşüyor 43

SANAYİ DEVRİMİ ESKİ TEKNİKLERİ DÖNÜŞTÜRÜYOR 43

Cam Sanayisindeki Rekabet: "Üst Düzeydeki Kimlik Yarışı" 44

BEYKOZ CAMCILARININ 1. DÖNEMİ: BEYKOZ İŞİ 47

OSMANLI DEVLETİ'NDE BEYKOZ İŞİ CAMLARIN ÖNEMİ NEYDİ? 49

Sultan III. Selim ve Beykoz Camcılığının Başlatılması 50

İstanbul'da Sanayinin Şehirden Uzaklaştırılması İçin İlk Büyük Girişim 51

ÖNEMLİ RAKİP İLE İŞ BİRLİĞİ: VENEDİK CAMCILIĞI BEYKOZ'A GELİYOR 52
1808: SULTAN II. MAHMUD ve SANAYİLEŞMEDE BÜYÜK DEĞİŞİMLER 55
Yeni Simgeler: Buhar Makineleri 56
1834: Beykoz'da Dokuma ve Kâğıt Fabrikaları 56
1838: Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması 57

BEYKOZ CAMCILARININ 2. DÖNEMİ: ÇEŞMİBÜLBÜL VE BEYKOZ İŞİ 59
1839: SULTAN ABDÜLMECİD, TANZİMAT ve YENİ BİR SANAYİLEŞME DÖNEMİ 61
BEYKOZ CAMCILIĞININ 2. DÖNEMİ 63
Beykoz İşi ve Çeşmibülbül Kimliklerinin Yaratılması 63
1855: SANAYİ DEVRİMİ'NİN YENİ SİMGESİ: KRİSTALLERİN SARAYI DOLMABAHÇE 63
Ahmed Fethi Paşa'nın Beykoz Camcılığına Desteği 69
1844: Beykoz, Çubuklu'daki Çini ve Billur Fabrika-i Hümâyûnu 70
1855: Beykoz Camcıları Paris Sergisi'nde Madalya Kazanıyor 75
1860: Geleneksel Üretim Düzeni Olan Gediklerin Kaldırılması 77
1861-1876: SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİ ve SANAYİDEKİ DEĞİŞİMLER 77
1862: II. Londra Sergisi'nde Beykoz Camcıları Yoktu 78
1863: İstanbul'da "Sergi-i Umumi-i Osmanî" 79
Düz Cam Üretimi ile Camlı Köşklerin Yaygınlaşması 84
1867: Sultan Abdülaziz Avrupa'ya Davet Ediliyor 84
10 YIL SONRA BEYKOZ CAM SANAYİSİNİN YENİDEN SÖNÜKLEŞMESİ 87
1876: Sultan II. Abdülhamid Dönemi Yıldız Sarayı ve Cam Sanayisinin Sönükleşmesi 87
1876: Dönemin "Moda" Camları Behice Sultan'ın Çeyizinde 91
1877: Osmanlı-Rus Savaşı ve Beykoz "Çini ve Cam Fabrikası" Kapanıyor 93
1883: Yeni Bir Sanat Kurumu "Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Âliye" 93
Eski Geleneğin Tepe Penceresi Kayboluyor 94
1899: Cam İthalatındaki Vergiler 95

BEYKOZ CAMCILARININ 3. DÖNEMİ: MODİANO CAM FABRİKASI 97
1899: BEYKOZ'DA YİNE BİR İTALYAN CAMCI:
"MODİANO FABRİCCA VETRAMİ Dİ CONSTANTİNOPLE" 99
1920: Osmanlı Devleti'nin Son Günlerinde Beykoz Camcılığı Yeniden Çöküyor 104
Tarihî Beykoz Camcılarının Son Kuşağı Yeniden Canlanıyor 106

BEYKOZ CAMCILARININ 4. DÖNEMİ:
ŞİŞECAM VE TÜRK CAM SANAYİSİNİN PAŞABAHÇE'DE KURULUŞU 111

KAYBOLAN BEYKOZ CAMCILIĞI YENİDEN CANLANIYOR 113
1930: Paşabahçe Müskirat İnhisarı Fabrikası 113
1934: PAŞABAHÇE ŞİŞE ve CAM FABRİKASI'NIN TEMELİ ATILIYOR 114
1935: İstanbul'da Çalışan Eski Bir Cam İmalathanesi 115
1935: PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI'NIN AÇILIŞI ve İLK OTOMATİK ÜRETİM 117
27 Mayıs 1935: Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk'ün Paşabahçe'yi Ziyareti 119
Bir Cam Ustasının Gözüyle Eski Günler 121
1930'larda Paşabahçe Cam Fabrikası'nda "Tekel" İçin Şişe ve Cam Kapaklı İlaç Şişeleri Üretimi 123
Mustafa Özbey Usta İkinci Dünya Savaşı Yıllarını Anlatıyor 124
Cam Üretimi İçin Gereken Kumun Kaynağı: Yalıköy (Podima) 125
1943: Paşabahçe Cam Fabrikası'nda İlk Düz Cam Üretimi Denemesi 129
1952: PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI'NDA İLK OTOMATİK ÜRETİM GİRİŞİMLERİ 130
1955: Paşabahçe Cam Fabrikası'nda Otomatik Üretim Başlıyor 134
1960'LI YILLARDAKİ GELİŞMELER 140
1960'lı Yıllarda Şişecam'ın Yeni Fabrikaları: Çayırova ve Topkapı Şişe Sanayii 140
İlk İhracat Yılları 141
1970'Lİ YILLARDA İLK TASARIM DÜŞÜNCELERİ 144
1970: Şişecam'ın Yeni Fabrikaları: Makine ve Kalıp Sanayi ile Cam Elyaf Sanayi 144
1972: ŞİŞECAM YÖNETİCİLERİYLE GÜZEL SANATLAR AKADEMİSİ'NDE ÖNEMLİ BİR TASARIM TOPLANTISI 145
1972: Lizbon'da Açılan Uluslararası El Üretimi Cam Sergisi Nedeniyle Paşabahçe'de İlk Tasarım Çalışmaları Başlıyor 147
Paşabahçe Cam Fabrikası İçin Tasarladığım İlk Camlar 151
1970'lerden Sonraki Gelişmeler ve Sorunlar 152
1973: Şişecam Holding ve Yeni Fabrikaları: Anadolu Cam, Rastaş Ambalaj ve Ferro Döküm 153
1974: Paşabahçe Cam Fabrikası'nda Otomatik Bardak Baskı Makinesi 155
1975: Dış Pazarlar İçin Yeni ve Zor Tasarımlar Dönemi 156
1975: "Türkiye İş Bankası'nın 60. Yılı" İçin Tasarlanan Cam 159
1976: PAŞABAHÇE'DE "DESIGN" YERİNE "TASARIM" DÖNEMİ 160
1976: Elektrik Kesintileri ve Büyük Gaz Lambası İhtiyacı 160
1976: Şişecam Araştırma Merkezi Kuruluyor 167
1977: İlk Cam Kitabım: Cam ve Çağdaş Tasarım İçindeki Yeri 169
1978: İncirköy'den Dünyaya Açılma Yılları 170
1979: Paşabahçe İçin İlk Uluslararası Ürün Tescilleri 172
1979: "Die Schaulade" Dergisinde Türkiye'den Cam Tasarımları 173
1979: Avrupa'da Aldığımız İlk Patent: Basket Pitcher 174
1979: Yeni Tasarımlarım Şişecam Dergisi Kapağında 174
1981: Trakya Cam Sanayii Kuruluyor 176
1981: Almanya'da Patenti Alınan "Çiftlik" Serisi Tasarımı 177
1981: Ortadan Kulplu Cam Serisi Patenti 178
1981: Paşabahçe İçin En Önemli Tasarımım: "Bahar Dalı" Serisi 179
1982: Şişecam'da Yeni Gelişmeler 180

1984: Frankfurt'ta "Caminter" kurulması 182
1984: Kromsan, Krom Bileşikleri Fabrikası 183
1984: Beykoz Camcılarından Oktay Güner'in Akbaba Köyündeki "Cam Mühendislik" Şirketi 183
1985: "Tarihî Beykoz Camcılığı Mirası" İçin 50. Yıl Anı Serisi 187
1985: Şişecam'ın 50. Yılı" İçin Tasarlanan "Beykozlu Camcılara Armağan" Koleksiyonu 188
1985: "Türk Cam Sanatı" Kitabım 190
50. Yıl Sergisi: 10 Adımda Camın Öyküsü "5000 YILLIK PIRILTI" 191
1985: Şişecam'ın Kırklareli Cam Tesisleri Açılıyor 192

ŞİŞECAM'IN 50. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ ETKİNLİKLERİ 193

1987: PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI İÇİN KAPANMA TEHLİKESİ ve YENİ BİR PROJE: CAMKÖY VAKFI GİRİŞİMİ 194
Beykoz Camcılık Geleneğini Canlı Tutmak İçin "Camköy Vakfı Projesi" Başlıyor 195

CAMKÖY VAKFI'NIN KURULUŞU İÇİN İNCELENEN DÜNYA CAMCILIK YERLEŞMELERİ ÖRNEKLERİ 196
Beykoz ve "Murano" Arasındaki Benzerliklerin İncelenmesi 196
Neler Yapılabilir? 196
Camköy Vakfı Resmi Senedindeki Temel Maddeler Şöyleydi 198
Venedik ve Murano Adası 200
Almanya'daki Bodenmais Camcıları 200
İsveç'teki "Kosta", "Boda" ve "Orrefors" Camcıları 201
Bohemya Cam Kesme Sanatçıları 201
1987: Paşabahçe'de Çeşmibülbül Geleneğini Geliştirme Projesi 202
Şişecam Fabrikaları Türkiye'nin Sanayileşmeye Uygun Bölgelerinde Gelişiyor 203
1987: Göz Boncuğu Kitabım Yayımlanıyor 204

ŞİŞECAM 1990'LI YILLARDA BİR DÜNYA ŞİRKETİ OLUYOR 205
1992: "Ayna ve Mekân" Tasarım Yarışması ve Ödülü 206

1993: ŞİŞECAM'IN GELECEĞE DÖNÜK PROJELERİ 207
1994: Şişecam'ın Hedefi: Dünya İkincisi Olmak 208
Şişecam'ın 2000'li Yıllar Stratejisi 210
1998: Şişecam Dekoratif Cam Tasarımı Yarışması 211

1999: "TÜRK CAM SANAYİİ VE ŞİŞECAM" KİTABI ve EXPO 2000 HANNOVER, TÜRKİYE PAVYONU İÇİN PROJEYE DÖNÜŞMESİ 211

PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI'NIN SON GÜNLERİ 216
1999: 15 Gün Zorunlu Tatil ve Cam İşçisi "Fabrikadan Çıkmam," Diyor 216

6 AĞUSTOS 2002: PAŞABAHÇE ŞİŞE ve CAM FABRİKASI KAPANIYOR 217
2002: Paşabahçe Camları Artık Denizli Cam Fabrikası'nda Üretiliyor 219
2002: Paşabahçe Cam Fabrikası'nın Kapanması Nedeniyle Hazırladığım İki Kitap: "BEYKOZ CAMLARI" ve "ÇEŞMİBÜLBÜL" 219

BEYKOZ CAMCILARININ 5. DÖNEMİ: PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI'NIN KAPANMASINDAN SONRA SESSİZLEŞEN BEYKOZ BÖLGESİNDE CAMCILIĞI SÜRDÜRENLER 223

PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI'NIN KAPANMASINDAN SONRA SESSİZLEŞEN BEYKOZ BÖLGESİNDE CAMCILIĞI SÜRDÜRENLER 225

2002: BEYKOZ'DA YENİ BİR CAMCILIK GİRİŞİMİ: CAM OCAĞI VAKFI 225
Cam Ocağı Vakfı'nın Türkiye'ye Davet Ettiği Cam Sanatçıları 227
2002: CAM ATÖLYESİ: ERKİN SAYGI ve RUHCAN TOPALOĞLU 234
Cam Atölyesi, Anadolu Mirası ile "Beykoz Camları" Kimliğini Bir Araya Getirerek Yeni Bir Camcılık Sanatı Yaratıyor 234
2007: Anadoluhisarı'nda "Yakamoz" Cam Fabrikası 238
Yakamoz Cam Sanatları Geliştirme Kompleksi: Beykoz Camcılığını Yeniden Geliştirmek İçin Bir Girişim 239
2 Mayıs 2008: Paşabahçe Cam Fabrikası için Yapılan Bir Televizyon Belgeseli 243
2010: Beykozlu Cam Sanatçısı Reyhan Çezik "Sırça İstanbul" Markasını Yaratıyor 245
BEYKOZ'DA BAŞLAYAN BAŞARI ÖYKÜSÜNÜN SON DURUMU 247
2002-2020 Yılları Arasında Şişecam ve Şirketleri 247
Yılında Şişecam'ın Sahip Olduğu Şirketler 247
Şişecam Automotive Bulgaria EAD (Bulgaristan) 247
Şişecam'ın Ev Eşyası Şirketleri 248
Şişecam'ın Cam Ambalaj Şirketleri 248
Şişecam'ın Kimyasal Şirketleri 248
SON SÖZ: BEYKOZ'DA 250 YILLIK YARIŞI BUGÜN SÜRDÜRENLER 249

TARİHÎ BEYKOZ İŞİ CAM KOLEKSİYONLARINDAN ÖRNEKLER 251
TARİHÎ BEYKOZ CAMLARINDA KULLANILMIŞ OLAN ÜRETİM YÖNTEMLERİ 253
Bir Camın Nasıl Üretildiği, "Ayrıntılarda Gizlidir" 253
Üfleyerek Şişirme Yöntemi 254
Kalıp İçinde Cam Biçimlendirme Yöntemi 255
Savurma Yöntemi 255
Renkli ve Renksiz Camlar 255
Cam Üzerine "Kesme" Teknikleri 256
BEYKOZ OPAL CAMLARININ (OPALİN) BİÇİM ve İŞLEVLERİNİN ZAMAN İÇİNDE DEĞİŞMESİ 257
OPAL CAMLAR ve BEYKOZ OPALİNLERİ KOLEKSİYONLARINDAN ÖRNEKLER 258
KUŞ BİÇİMLİ KOKU ŞİŞELERİ 275
Kuş Biçimli Şişe Yapımı 275
BEYKOZ İŞİ ÇEŞMİBÜLBÜLLER 278
ÇEŞMİBÜLBÜL YAPIMINDAKİ ÇOK ZOR ADIMLAR 279
KAYNAKLAR 288
DİZİN 290

SUNUŞ

Kıymetli Hemşehrilerim,

İstanbul'un kadim ilçelerinden biri olan Beykoz'umuz, doğal güzelliğinin yanı sıra sahip olduğu tarihî ve kültürel birikimiyle de dikkatleri üzerine çekmeye ve bu birikimlere yenilerini ekleyerek adını emin adımlarla geleceğe taşımaya devam etmektedir. Bizler bir yandan Beykoz'un sahip olduğu köklü tarihî ve kültürel mirası korumanın, diğer yandan gerek sosyolojik gerekse ekonomik anlamda ilçemizi şekillendirmiş olan bu mirası, gelecek nesillere aktarmanın gayreti içerisindeyiz.

Doğu kültürü ve Akdeniz camcılığından ilhamla gelişim gösteren Beykoz camcılığının başlangıcı 1800'lü yıllara tarihlenmektedir. Sultan III. Selim ile başlayan yeniliğin Beykoz'daki temsilciliğini üstlenen Beykoz camcılığı, iki yüz yılı aşkın bir süreci kapsar. Prof. Önder Küçükerman'ın yazdığı bu kıymetli eserde Beykoz'daki serüveni aktarılan camcılık, yalnızca belirli bir dönemle sınırlandırılmamış ve okuyucuya "İki yüz yıl içerisindeki uluslararası sanayi ve sanat yarışının günümüze ulaşmış ürünleri" olarak aktarılmıştır. "Sanayi Devrimi'nin Beykoz'daki Ünlü Temsilcileri: **Beykoz Camcıları**" kitabı, camın gelişim gösterdiği sürecin yanı sıra yazarın da içerisinde bulunduğu oldukça önemli bir dönemin okumasını yapma imkânı sunmaktadır.

Meslek hayatının yaklaşık otuz yılını Beykoz'da cam tasarlayarak geçirmiş olan Prof. Önder Küçükerman, bu kitabıyla Beykoz camcılığının tarihî süreçteki gelişimini tüm yönleriyle kayıt altına almıştır. Beykoz'a kazandırılan bu kıymetli eser için Prof. Önder Küçükerman'a ve kitabın neşredilmesinde emeği geçen tüm mesai arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Murat Aydın
BEYKOZ BELEDİYE BAŞKANI

İTHAF

Bu kitap, Beykoz'da Osmanlı Devleti döneminden başlayarak
yüzyıllardır devam eden cam tasarımı ve üretimi için yaratıcı çözümler bulan;
tasarım ve üretim yarışı içinde tesis kuran, ürün ortaya koyarak parlak geleneklerin
doğuşuna öncülük eden ve bu yolda ter dökmüş herkese;
Beykoz'daki süreci başarıyla yürüterek günümüzü ve
geleceğimizi aydınlatanlara ithaf edilmiştir.

Prof. Önder Küçükerman

GİRİŞ

250 YILLIK SANATI SÜRDÜREN BEYKOZ CAMCILARI

"Beykoz Camları" Beykoz bölgesinin en önemli eserlerinden birisi olarak yüzlerce yıldan beri bilinir. Bu camlar her zaman en önemli koleksiyonların başköşesindedir ama bu cam yarışını kimlerin sürdürdüğü karanlıklar içindedir.

Ben de bu camcılardan birisiyim. Çünkü 1971'den 2000 yılına kadar Paşabahçe Cam Fabrikası'nda cam tasarımı yaptım. Hatta eski Beykoz camları geleneğinin Paşabahçe Fabrikası tarafından yeniden üretilmesi için yeni serilerin tasarımlarını çizdim. Unutulmuş Beykoz camlarının kitaplarını yazdım.

Bu kitapları yazarken bir şey dikkatimi çekiyordu. Tarih içinde o kadar önemli işlerin yapıldığı dönemlere ait hemen hemen hiçbir bilgi yoktu. Camcılık bakımından en büyük başarıların elde edildiği dönemlere ait de neredeyse herhangi bir kayıt yoktu. Bu önemli girişimleri kimler yaptı, nasıl yaptı?

Bu tür işleri yapmak kolay değildir. İşin ilginç tarafı ise tarih içinde yapılmış olan camlardan başka herhangi bir somut iz de yoktu. Bu nedenle Beykoz camcılığı ve camcıları hakkındaki kitaplar genellikle karanlıklar içinde yürüyerek yazılıyor.

Bu yüzden bu kitapta, Beykoz camcılığıyla ilgili hiç olmazsa benim içinde bulunduğum dönemde yaşadıklarımı ileride bu konuda araştırma yapacaklara biraz ayrıntılı olarak aktarmak istedim. Beykoz camcılarının çok deneyimli son kuşağı olan Paşabahçe Cam Fabrikası ile ilgili ve benim doğrudan tasarladığım camların öyküleri, dönemin camcıları ve camcılığı etkileyen olayları ayrıntılarıyla aktarmaya çalıştım.

***

Aslına bakılırsa Beykoz camları sadece güzel oldukları için önem taşımaz. Çok daha başka önemli özellikleri vardır. Nitekim 1800'lü yıllarda Beykoz bölgesinde başlatılmış olan camcılığın ürünlerini yan yana dizip bunlara kulağınızı dayarsanız çok ilginç ve renkli bir yarışın öyküsünü dinlersiniz. Bu camların öykülerini izleyerek bu uzun süre içinde yaşanmış "uluslararası sanayi rekabetini, siyasal kararları, büyük yatırımları, başarısızlıkları ve başarıları", tüm bunları adeta özel cam eser olarak üretilmiş gibi değişik bir dilde dinleyebileceğinize inanıyorum.

Eğer bu camların sesi kulağınıza kadar ulaşamaz ise gözünüzü açıp bu güzel camlara dikkatle bakın. Onların üzerinde bu büyük yarışın sakladığı renkli öyküleri görürsünüz.

Çünkü bu tarihî Beykoz camları geleneği, biçimsel güzelliklerinin ötesinde, gerçekte son "iki yüz yılın uluslararası sanayi ve sanat yarışının günümüze kadar gelebilmiş ürünleri" olarak çok anlamlıdır. Üstelik Beykoz camları, bu yönleriyle de Osmanlı Devleti'nin büyük önem vererek başlattığı bir dizi sanayileşme projesinin camcılık konusunda elde ettiği "ürün kimliği ölçeğindeki" başarılı temsilcileridir.

O nedenle, bugün müzelerin ve koleksiyonların camlı bölmelerinde sessizce duran Beykoz camları, gerçekte 1800'lü yıllarda, Boğaziçi bölgesini bir tür gelişmiş sanayi bölgesine dönüştürme projelerinin heyecan dolu ve yapıcı günlerini temsil eder. Bu yüzden o camların her biri, dönemlerinin çok hareketli olaylarını özetleyen birer sessiz "İstanbul eseri" anlamı taşır.

***

Camcılığın ilk kez başladığı Doğu Akdeniz ve daha sonra da olağanüstü bir şekilde parlayan Venedik camcılık ustalığı, Beykoz camları olarak isimlendirilen grup içinde yer alan ve çeşmibülbül olarak bilinen cam eserlerin yaratılmasında çok büyük ölçüde etkili olmuştu.[1]

Bu bakımdan Beykoz camcılığı bir yönüyle Doğu kültürünün, diğer yönüyle de Akdeniz camcılığının 3.000 yıllık tarihî kimliği ile bağlantılıdır.[2]

Aslına bakılırsa, özellikle Venedik'teki ve yanındaki küçük Murano Adası'ndaki cam ustaları, birçok tekniğin yanı sıra bu eski tekniği olağanüstü yorumlara ulaştırmıştı. Ancak aynı yıllarda, İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, bu gibi geleneksel üretim düzenlerini ciddi darboğazlara sokmuştu. Sonuçta 1800'lerin başlarında Murano camcılarını da etkileyen ekonomik ve siyasal krizler nedeniyle usta camcıların bir kısmı Avrupa'ya dağılmak zorunda kalmıştı.[3]

O dönemlerde Avrupa'nın kralları, imparatorları, Venedikli bu ünlü cam ustalarını, kendi ülkelerindeki cam sanatını geliştirmek için ülkelerine davet etmeye başlamıştı. Çünkü böylece yüzyıllar boyunca her yönüyle bir kapalı kutu olan ve her türlü bilgiyi gizleyen Venedik camcılığı birdenbire bütün Avrupa'ya ve en üst düzeydeki desteklerle yayılmaya başlamış oldu.[4]

Osmanlı Devleti de 1800'lü yılların başlarında Sanayi Devrimi'nin etkisiyle bu girişimlerin bir parçası olarak Venedik ve Murano cam ustalarıyla ilişkiler kurmuş olmalıydı.[5]

Ama bu arada önemli bir sonuca ulaşılmıştı. Çünkü Sultan III. Selim döneminde önce Boğaziçi'nde Beykoz camcılığı ve daha sonra da onun özel bir ürünü olan çeşmibülbül yaratılmıştı. Bu bakımdan bu eserler, Beykoz bölgesindeki iki yüz yıldan fazla sürdürülmüş olan bir "yaratıcılık sürekliliğinin" temsilcileridir. Her yönden o dönemdeki sanatımızın, şiirimizin, müziğimizin ve kültürümüzün cam teknolojisi üzerinde özetlenerek kaydedilmesi ve günümüze kadar yansıması olarak özel bir anlam da taşırlar.

Bu nedenle Beykoz camları, aslında Sultan III. Selim ile başlayan bir yeniliğin simgeleri olmakla birlikte, bugün artık Boğaziçi'nin 1800'lü yıllarından günümüze ulaşan döneminin yaratıcılığını, sanatını, şiirini, müziğini simgeleyen bir marka olmuştur.

***

Elinizdeki bu kitapta bütün bunların yanı sıra Beykoz camlarının başlangıcından bugüne kadarki gelişiminin teknik özellikleri de inceleniyor. Böylelikle Beykoz camları ile ilgilenen veya koleksiyon yapanlar, bu camların üretiminde kullanılmış olan eski teknikler hakkında gerekli ölçüde ve ayrıntılı teknik bilgi bulacaklardır.

Ama bütün bu başarılı işlerin arkasında Beykozlu camcıların olduğu unutulmamalıdır. Osmanlı padişahlarının, Türkiye cumhurbaşkanlarının, fabrikaları inşa edenlerin, cam madenini araştırıp bulan, teknolojiyi geliştiren mühendislerin, bu işi bir tür aile sanatı durumuna getiren Beykoz camcılarının çok büyük bir emeği vardır.

İşin en ilginç olan tarafı, Beykoz'da sürdürülen bu camcılığın en önemli eseri, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları'nın yani Şişecam'ın yaratıldığı Paşabahçe bölgesidir. Şişecam bugün Avrupa'nın birinci, dünyanın üçüncü büyük üreticisidir. Böylelikle Beykoz'un Paşabahçe adı da hem bütün Türkiye'de hem de dünyada bilinen önemli bir marka olmuştur.

Bu büyük başarı hikâyesinin temeli işte bu Beykozlu camcılardır.

Ben de bu camcılardan birisiyim.

O nedenle bu kitap, "Beykozlu tüm camcılara" armağan edilmiştir.

---

1 Önder Küçükerman, "Boğaziçi Camcılığının Ünlü Eserleri: Çeşmibülbüller", Türkiyemiz, S. 66, İstanbul Şubat 1992, s. 4.

2 Önder Küçükerman, 3000 Yılık Akdeniz Camcılığının Anadolu'daki Son İzleri: Göz Boncuğu, s. 64, Turing, İstanbul 1987.

3 Önder Küçükerman, İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı, Türk Cam Sanayii ve Şişecam, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Yayını, İstanbul 1998, s. 177.

4 Önder Küçükerman, Cam Sanatı ve Akdeniz'in 3000 Yıllık Camcı Kardeşleri, (Müzeler İçin Düş Bilançosu), Yapı Kredi Yayınları, S. 93-3, İstanbul 1993, s. 99.

5 Önder Küçükerman, Türk Cam Sanatı İçinde Beykoz İşi Camlar, Cam Sanatı ve İstanbul, Antik A.Ş. Yayını 153, Müzayede Kataloğu, İstanbul 1993.

AKDENİZ CAMCILIĞI İÇİNDE İSTANBUL CAM SANATI

AKDENİZ ve AVRUPA CAMCILARININ YARIŞI

Akdeniz ve çevresi, tarih boyunca her zaman cam sanatının ve sanayisinin başlangıç noktası olmuş ve zaman içinde de en önemli üretim merkezlerinden birisine dönüşmüştür. Bu sanatın yüzlerce yıldan beri çok büyük ölçüde geliştiği ilginç odak noktalarından birisi ise Venedik ve yakınlarındaki küçük Murano Adası'dır.

Murano Adası, camcılığı ilk kez başlatmış olan Akdeniz'in Anadolulu, Mısırlı, Suriyeli camcıları arasında, tarih içinde daima çok özel bir camcılık okulu gibi başarısıyla ün salmış, önemli bir merkez olmuştur. Bu küçük ada bugün de cam sanatı mirasını sürdürdüğü için büyük önem taşıyor. Adada kanallarla çevrelenmiş tarihî cam atölyelerinde, dünyanın belki de en uzun süre boyunca etkinliğini sürdürmüş olan bir camcılık sanatı ve kültürü canlı tutuluyor.[1]

Bu uzun süre içinde Venedik camcılığı tarihî değişimler ile bağlantılı olarak birçok değişimler yaşamıştı. Örneğin Venedik Devleti'nin tarih içindeki politik ve ekonomik gelişmeleri ya da karanlık günleri, her zaman Venedik camcılarını da yakından etkilemişti.

1457: Venedik Camcılığının Altın Yılları

Venedik, 727 yılında Bizans'ın etkisi dışına çıkıp bağımsız bir devlet olmuştu. Ama Akdeniz içindeki ilginç konumundan ötürü, Doğu ve Batı arasında bir yandan deniz yoluyla, diğer yandan da kara yoluyla bağlantılı olan çok önemli bir noktada bulunuyordu. Diğer bir deyişle Venedik, o tarihlerin en etkili iki ana ulaşım sisteminin tam kesişme noktasıydı.

Bu nedenle Venedik camcılığı hakkında bilinen ilk belge 982 yılına aittir. Ancak hemen eklemek gerekir ki, o tarihlerde Doğu'nun teknolojileri de en gelişmiş dönemlerini yaşıyordu.

Venedik 1000'li yıllarda ise çok güçlü bir imparatorluk olmuştu. O yıllarda Venedik'i gezenlerin verdikleri bilgilerden şehrin şaşırtıcı bir uluslararası etkinliğe sahip olduğu anlaşılır. Bunların sonucu olarak, gittikçe artan ekonomik gücü, bir anlamda kendi yarattığı özgün bir camcılık kimliğini de oluşturmuştu.

Venedik camcılığına temel oluşturan cam teknolojisi ise genel olarak Doğu Akdeniz cam sanayisinin ve sanatının benzeriydi. Nitekim başlangıcından beri, Venedik camcıları temel ham malzeme olarak Akdeniz kıyılarından gelen kum ile Suriye veya İskenderiye'den gelen sodayı kullanırdı.

Venedik ve Murano adalarındaki cam sanayisinin en eski örnekleri, çoğunlukla şişe, kâse, bardak, lamba gibi ürünlerdi. Ancak bu bölgedeki cam üretiminin asıl en önemli özelliği, herhangi bir "kalıp kullanmadan, sadece el ustalığı ile yapılmış" olmasıydı.

Diğer yandan, Venedikli cam ustaları, camla ilişkili hemen hemen bütün sanat alanlarında çok zengin biçimde üretim yapmışlardı. Bunun sonunda geliştirilen büyük ölçekli cam ticareti ise Doğu Akdeniz'den başlayıp Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere'yi bile içine alan geniş bir alanda etkili olmuştu.

***

[1] Önder Küçükerman, Venedik Camcılığı ve Venedik Kanalları Çevresinde Yaşatılan 1000 Yıllık Gelenek: Murano Cam Adası, Antik&Dekor, S. 12, İstanbul 1991, s. 64.

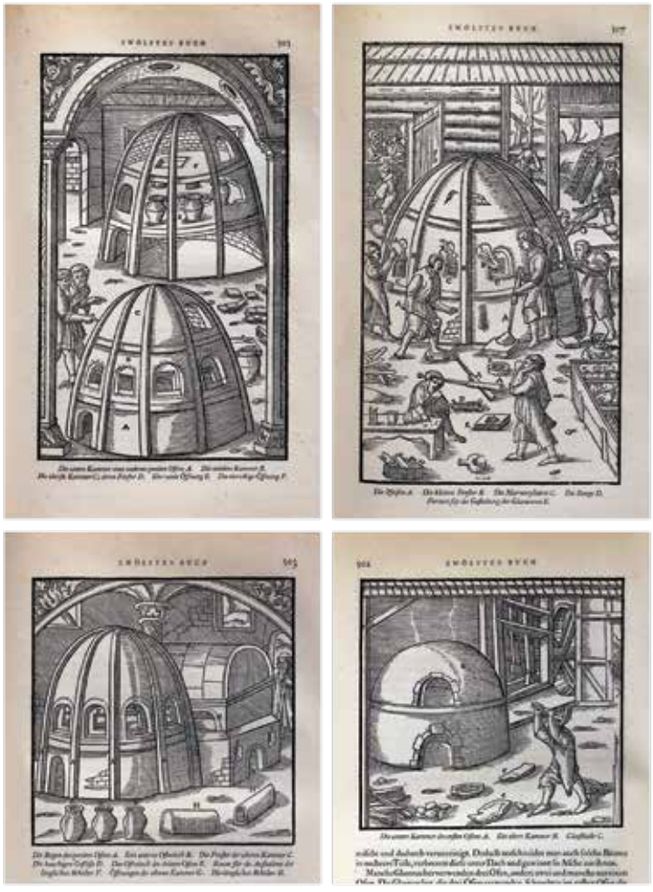
1450'li yıllar Orta Çağ'ın kapanıp Venedik camcılığı rönesansının başlaması açısından çok önemlidir. Nitekim o tarihlerde Venedikli ünlü camcılar, cam ustalığının yanı sıra birçok teknolojik geliştirme de yapmışlardı. Örneğin, 1457 yılındaki bir belgede, ilk kez "kristal cam" terimi görülür.

Kısacası 15. yüzyıl, Venedik camcılığının altın yıllarıydı. Hem teknik gelişmeler hem de cam ustalığı birbirini etkiliyordu. Sonuçta ortaya çıkan olağanüstü camlar da Avrupalı varlıklı kesimin mekânlarını ve hayatını renklendiriyordu.

1527: Venedik Camcılarının Önemli Bir Patenti: "Filigrana Retortoli"

1527 yılında Venedikli camcı Filippo Sereno adına alınmış bir patent, daha sonraki dönemlerde cam sanatına yapmış olduğu etkiler bakımından büyük önem taşır. Çünkü "Filigrana Retortoli" adıyla alınmış olan bu patent, "renkli ve beyaz çubukları iki cam arasına yerleştirerek döndürmek" olarak tanımlanmıştı. İlk kez patenti alınmış olan bu önemli teknik, ilk günlerinden başlayarak, hemen hemen bütün camcıları bu tür ürünlere yöneltmişti.[2]

İşte bu teknik, bugün bizim "çeşmibülbül" olarak tanımladığımız ürünlerin tekniğinin temel yapısını oluşturur.

Georgius Agricola tarafından yazılan ve 1556 yılında Basel'de yayımlanan "De Re Metallica" adlı kitapta o yıllardaki Venedik ve Orta Avrupa cam teknolojileri ile fırın özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Üstte, üç bölümlü fırın ve tek başına kullanılan üç bölümlü fırın. Altta, ikinci, üçüncü fırın ve ön eritme fırını. (Önder Küçükerman Arşivi)

[2] Attilia Dorigato, Murano Glas Museum, Edizione Electa SpA, Milano 1986, s. 7.

Venedik yöneticileri, büyük zorluklarla ulaştıkları bu teknoloji ve ustalık düzeyini, hiç kuşkusuz çok yönlü önlemlerle korumak zorundaydı. Örneğin, Venedikli camcıların dışarıya bilgi çıkarması kesinlikle yasaklanmıştı. Buna karşılık yabancı ülkelerden gelen camcılar, ancak adadaki bazı atölyelere veya fırınlara büyük paralar ödeyerek çalışabilirdi. "Kristal" camın bulunmasından sonra ise Murano camcılarından başkasının bu atölyelerde çalışması bile yasaklanmıştı.

Hatta bu hünerli camcıları korumak amacıyla 1600'lü yıllarda sadece "Murano Ustaları Topluluğu" içinde kayıtlı olan kişileri gösteren bir "Libro d'oro" yani "Altın Kitap" hazırlanmıştı. Böylece, sadece bu kitapta ismi olanlar ve onların yakın akrabaları cam sanatı yapabilir ve atölye açabilirdi. Ancak bu önlemler bile tam anlamıyla etkili olamadığı için 15. yüzyıl ortalarından başlayarak, Venedikli cam ustalarının sahip oldukları bilgileri korumak için başka yere göç etmeleri de kesin olarak yasaklanmıştı.

Venedik hükümeti haklı olarak, cam yapımında ulaştığı çok ileri düzeyi korumak için her türlü önlemi alıyordu.

16. yüzyılda Venedik şehrinin genel görünümü. (Önder Küçükerman Arşivi)

16. yüzyılda Venedik yanında bir camcılık merkezi olarak örgütlenmiş Murano Adası. Bu adadaki camcılık, yüzyıllar boyunca gelişmesini günümüze kadar başarıyla sürdürmüştür. (Önder Küçükerman Arşivi)

OSMANLI CAMCILIĞININ İSTANBUL'DAKİ İLK GÜNLERİ

Her şeyden önce belirtmek gerekir ki cam üretmek için tarihin en eski günlerinden bu yana, daima "çok pahalı bir üretim teknolojisi düzeninin" kurulması gerekmiştir. Bu nedenle de camcılık, ilk günlerden başlayarak devletlerin, sarayların özel olarak koruyup desteklediği bir tür "prestij teknolojisi" olarak gelişmiştir. Hiç kuşkusuz böyle güçlü bir desteğin sonucunda ortaya çıkan çok özel ürünler de o büyük gücün kimliğini yansıtmıştır.

Osmanlı Devleti'nde de durum hemen hemen böyle olmuştu. Osmanlı Devleti 1500'lü yıllardan başlayarak kendi cam sanayisini geliştirmek için o dönemlerin ölçüleri içinde büyük sayılabilecek yatırımlar ve düzenlemeler yapmıştı.

O dönemlerdeki cam sanayisinin tarihî kaynakları ve temelleri böyle bir bakış açısıyla değerlendirilirse, bu gelişmelerin merkezinin daima İstanbul olduğu görülür.

Bu koşullar altında 1800'lü yıllara kadar, cam sanayisinde teknik yönden çok büyük değişimler yaşanmamıştı. Nitekim birkaç yüzyıl önceki cam atölyelerinin teknik koşullarına bakılırsa, bunların genellikle çok küçük ölçekli üretime uygun oldukları görülür. Bu da çok doğaldı. Çünkü o dönemlerde camın fırınlarda ve potalar içinde eritilmesi için gereken ısı kaynağı olarak odun kömürü ateşi kullanıldığından dolayı çok yüksek ısılara ulaşılamıyordu. O dönemlerde cam hamuru için de sınırlı ham madde kompozisyonları kullanılırdı. Bu tür ham malzemelerle de sadece belirli biçimler üretilebilirdi. Ayrıca değişik cam renklerinin elde edilmesinde ciddi teknik sınırlar vardı ve o nedenle bunlar da çok pahalıydı.

Bu ve bunun gibi çok sayıdaki teknik sorunlara karşılık, Osmanlı Devleti'nde değişik dönemlerde cam sanayisi için çok sayıda değişik teşvik ve düzenlemeler yapılmıştı. Böylece cam teknolojisi ve sanatı ile başarılı ürünlere ulaşılabilmişti. Ancak bununla birlikte, 1800'lü yıllara kadar olan süre içinde tam anlamıyla gelişmiş bir cam sanayisinden söz edilmesi zordur.

1582: Osmanlı Devleti'nde Camcılar ve "Gedik" Düzeni

Osmanlı Devleti'nde, bütün sanayi ve sanat alanlarında olduğu gibi, camcılık alanında da yoğun denetimler yapılırdı. Bunun bir sonucu olarak hem cam üretimi ve hem de satışı kesin kurallara bağlı olarak sürdürülürdü. Ama diğer yandan, bu sanatın gelişmesini sağlayacak ekonomik ve sosyal konular da özenle düzenlenirdi.

Örneğin, "Gedik" düzeni içinde çalışan camcıların "Nazır", "Kethüda", "Yiğitbaşı", "Duacı" ve "Sahib-i kârhane", yani "iş yeri sahibi" olan "Usta" kadroları vardı. Bu düzen içinde, gerektiğinde camcılarla ilgili koşulların ve düzenin korunması sağlanıyordu.[3]

İstanbul camcılığının eski günleri hakkında ne kadar bilgiye sahibiz? Bu konudaki ilginç bir örnek 1582 yılında Sultan III. Murad döneminde hazırlanmış olan "Surname" içinde yer alan çok ilgi çekici ve önemli bir minyatürde görülür. Çünkü bu minyatürde, cam ustaları da bütün esnaf teşkilatı ile geçit töreninde gösterilmişti.[4]

Üstelik bu minyatürde cam ustaları, altı adet tekerlekli bir arabanın üzerine inşa edilmiş cam fırını ile geçide katılmış olarak görülür. Yürüyen fırının çevresinde yer alan ustalar da cam üretimlerini

---

[3] Fuat Bayramoğlu, Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri, İş Bankası Yayını, İstanbul 1974, s. 11.

[4] Önder Küçükerman, Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler / The Art of Glassand Traditional Turkish Glassware, İş Bankası Kültür Yayınları, S. 271, Ankara1985, s. 147.

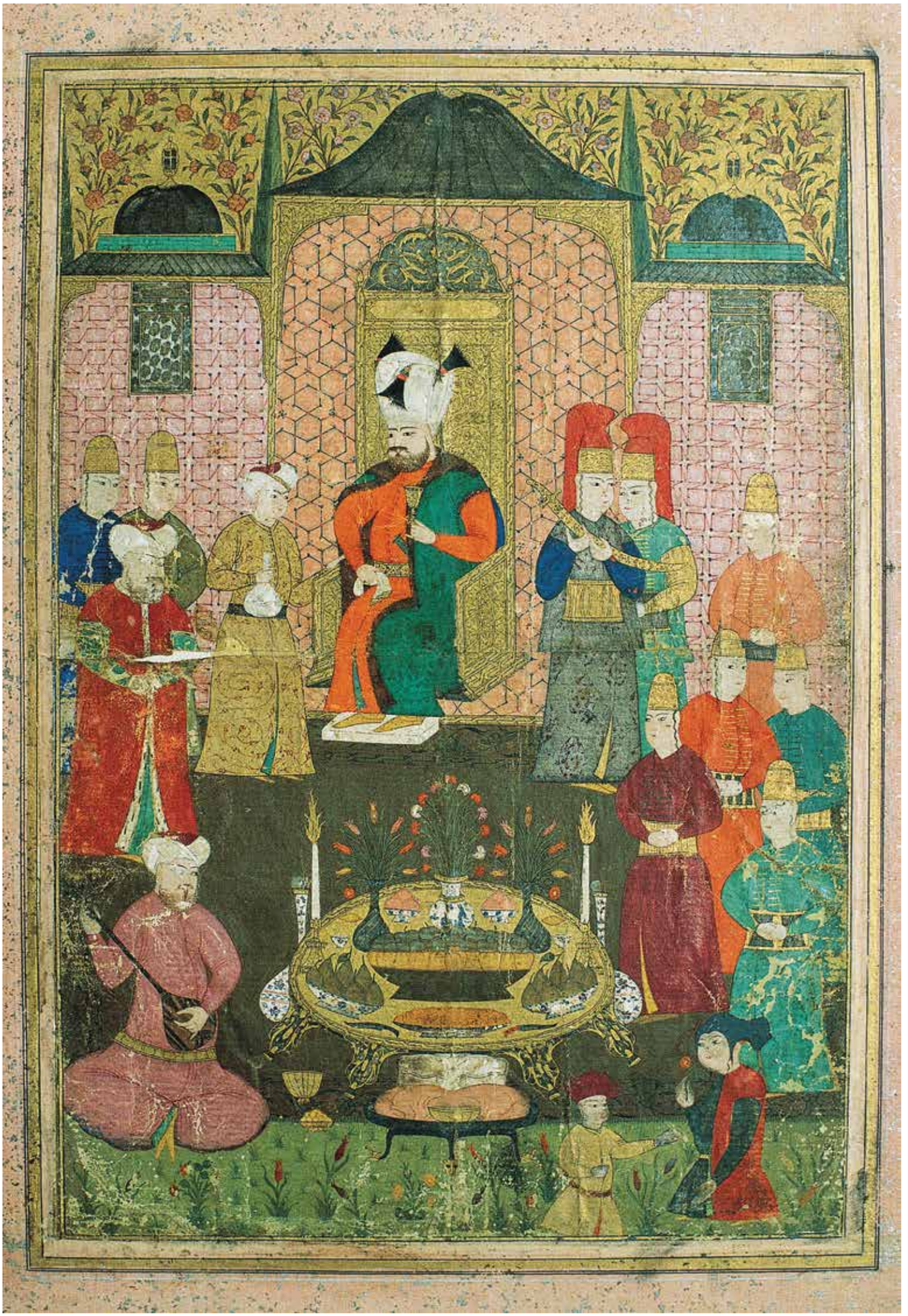
sürdürürken çizilmiştir. Böyle önemli bir tören için bile olsa, gerçek bir cam eritme fırınının tekerlekler üzerinde inşa edilip içinde gerçekten ateş yakılarak cam eritilmesi kolay değildir. Hatta aslına bakılırsa bu gibi teknik çözümler, özellikle o tarihler için aşılması gereken büyük teknik zorluklarla doluydu.

Buna rağmen bu minyatürdeki cam fırınlı arabanın hem kuruluşu hem fırın boyutları ile cam üretiminde kullanılmış olan teknik, o dönemin en gelişmiş düzenine sahip olan gerçek bir cam atölyesi kadar doğrudur.

Ayrıca, bu fırının teknik açıdan kısa bir değerlendirmesi yapılırsa şu ilginç durum görülür. Orada cam üretimi için kullanılan aletlerin tümü günümüzdeki cam atölyelerinde kullanılanlarla hemen hemen aynıdır. Hatta fırın önünde camı hazırlayan, "üfleyerek şişiren" ve son biçimi veren ustaların kendi aralarındaki çalışma düzeni bile hem o dönemlerin hem de bir bakıma günümüzün cam atölyesindeki çalışma düzeni gibidir.

Sultan III. Murad döneminde yapılmış minyatürde, camcıların geçit töreninde araba üzerindeki cam fırını, el aletleri ve ustaların çalışma düzeni. (Surname-i Hümâyûn, TSMK)

Topkapı Sarayı Kitaplığı'ndaki bu minyatürde, sultanın önündeki masada çeşitli camlar görülür.
Çevrede görülen camlar da dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. (No. 2148 II b, TSMK)

Sultan III. Murad döneminde yapılmış minyatürde camcılar geçit töreninde,
1580'li yıllarda yapılabilen en büyük boyutlu camlarıyla görülüyor. (Surname-i Hümâyûn, TSMK)

1726 yılında Sultan III. Ahmed'in çocuklarının sünnet törenini gösteren minyatürde camlarla yapılan gösteriler.
Bu gösteri değerli ve kırılabilen bir malzemeyle yapıldığı için büsbütün önem kazanmış olmalıdır. (Surname-i Hümâyûn TSMK)

Osmanlı Devleti'nde Tasarım, "Ehl-i Hiref" ve "Camgeran"

Osmanlı Devleti'nde doğrudan Topkapı Sarayı ile bağlantılı olarak çalışan, en üst düzeydeki "sanat erbabı" olan ve "Ehl-i hiref" denilen özel bir topluluk vardı. Bu topluluk içinde "Camgeran" olarak isimlendirilen cam ustaları da görev yapıyordu. Bunların başında da "Sercamger" yani "Camcıbaşı" bulunurdu.[5]

"Ehl-i hiref" içindeki "Camgeran" kavramının bugünkü anlamıyla karşılığı, devlet adına görev yapan "baş tasarım danışmanı" olarak tanımlanabilir. Devlete bağlı olarak çalışan cam atölyelerindeki üretimi denetleyen "Nazırlık" (Bakanlık) ve "Kethüdalık" (bir tür kâhya) gibi üst düzey görevler ise Enderûn-ı Hümâyûn'da yetişmiş kişilere verilirdi. Aylıkları da devlet tarafından ödenirdi. "Yiğitbaşı" (esnaf birliğinin yöneticisi) ve "Duacı" ise esnafın kendi arasından seçilirdi.

Böylece iki yönden denetlenen bir düzen içinde yapılan camların biçimleri, isimleri, özellikleri, ağırlıkları, fiyatları bile kesin olarak belirlenmiş olurdu. Belirlenmiş olan "ölçü" ve "dirhem" ayarına göre yapılmayan, "kalp" olan ya da "alçak iş" denilen cam ve şişeler ise "Nazır" tarafından kırdırılır, bunları üreten ustalar da cezalandırılırdı.

Buna karşılık, "cam işleyenler" devlet tarafından korunurdu. Örneğin, cam fırınları için gereken çam odunu ile cam fırınında eritmek için kullanılan "maya" denilen şişe ve cam kırıklarının sadece gerçek üreticiye ve aracısız olarak satılması sağlanır ve denetlenirdi. Hatta bu değerli malzemenin ülke içinde sıkıntısının çekilmemesi için gerektiğinde ihracatı bile önlenirdi.

Yukarıda çok kalın çizgilerle açıklanan bu düzen, gerçekte cam üretiminin devlet tarafından desteklenerek sürdürüldüğünü gösterir. Ancak bu düzenin bir başka önemli yönü daha vardı. Böyle bir üretim düzeni ile ürünlerin bile çok yakından denetlenmesi demek, bugünkü anlamıyla "ürün kimliğinin ve standartların" korunması anlamına da gelirdi.

Venedik Camcıları Avrupa'ya Yayılıyor

1500'lü yıllarda Venedik yönetiminin çok sıkı denetimine rağmen, Venedik camcıları yavaş yavaş çeşitli Avrupa ülkelerine yayılmaya başlamıştı. Bu yeni gelişmeyle birlikte Avrupa'nın pek çok yerinde "Venedik işi" camlar üretiliyordu. Örneğin, "Medici" ailesinin isteği üzerine cam ustaları Floransa'ya gelmişti. Böylece Venedik camcıları Avusturya, Almanya, Fransa, İsveç, İspanya, Belçika, Hollanda ve İngiltere'ye yayılmaya başlamıştı.

Bu ustalar 1600'lü yıllarda da Venedik dışına çıkmaya devam etmişti. Çünkü bütün Avrupa'da bu türdeki camlara ilgi gösteren geniş bir cam pazarı oluşuyordu. Böyle bir ortam içinde Venedik camcılık geleneğinin ürünleri de değişik ülkelerden gelen isteklere göre biçim değişiklikleri geçiriyordu. Örneğin, o yılların önemli yeniliklerinden birisi camı kesmek için elmas kullanılmasıydı. Ve bu tekniğin gelişmesiyle birlikte kesme cam kültürü de yaygınlaşmaya başlamıştı.

Bunların yanı sıra 1626 yılındaki bir belgede, cam üretiminin bir tür "mücevher endüstrisine" doğru dönüştüğü görülür. Nitekim üretimi çok karışık olan ve bu nedenle "Macera" anlamındaki "Ventura" kelimesinden gelen, "Aventurin" olarak isimlendirilen camlar da Muranolu camcıların gizli bir "sırrıydı". Hatta bu işin formülü öylesine gizli tutulmuştu ki, birkaç defa "kaybolmuş" olduğu için her defasında yeniden "keşfedilmesi" gerekmişti.[6]

---

[5] Önder Küçükerman, İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı - Türk Cam Sanayii ve Şişecam, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Yayını, İstanbul 1998, s. 58.

[6] Önder Küçükerman, Venedik Camcılığı ve Venedik Kanalları Çevresinde Yaşatılan 1000 Yıllık Gelenek: "Murano Cam Adası", Antik&Dekor, S. 12, İstanbul 1991, s. 65.

İstanbul'da 1550-1557 yılları arasında yapılmış olan Süleymaniye Camii'nin iç mekânını donatan camlar, dönemin cam sanayisinin temel ürünleri arasındaydı. (Fotoğraf: Serdar Tanyeli)

1600'lü yıllardaki diğer bir ilginç olay da o günlere kadar büyük bir titizlikle saklanan camcılık bilgilerinin, ilk kez bir kitap olarak yayımlanarak açıklanmasıydı. Çünkü kimya konusunda uzman bir din adamı olan Antonino Neri, "L'Arte Vetraria" yani "Cam Sanatı" kitabını yayımlamıştı. Bu kitap, cam sanatı konusunda yapılmış ilk yayındı ve kendi döneminde bile birçok dile çevrilmişti. Aslında bu kitabın asıl amacının Avrupa'nın her bölgesine dağılan ve "Venedik işi" camları yaparak gizli bilgilerini çok pahalıya satan ustalara karşı çıkıp "bütün bilgileri herkese açıklamak" olduğu anlaşılır.

İstanbul'da 1550-1557 yılları arasında yapılmış olan Süleymaniye Camii'nin iç mekânını aydınlatan camlı tepe pencereleri, dönemin küçük ve renkli camları ile yaratılmış çok önemli sanat eserleriydi. (Fotoğraf: Serdar Tanyeli)

1640: Evliya Çelebi Döneminde İstanbul Camcıları

1640'lı yıllarda Osmanlı Devleti'nde cam üretimi yapanların izlenebildiği önemli kaynaklardan birisi, Evliya Çelebi'nin aktardığı bilgilerdir. Evliya Çelebi'nin anlatımında, sık sık "esnafın yürüyüşü" sözü geçer. Burada sözü edilen "yürüyüş", Osmanlı Devleti'nde resmi amaçlarla düzenlenen büyük "şenliklerde" meslek adamlarının yürüyüş ve gösterileriydi. Unutmamak gerekir ki bu gösterilerde esnaf, padişahın önünden eserleriyle yani "tasarımlarıyla" geçit yapardı.

Çok eski geleneklere göre yapılan bu geçit sırasında, esnaf bir yandan padişaha hediyeler sunarken, diğer yandan da halka bazı hediyeler dağıtırdı. Evliya Çelebi'nin anlatımıyla, o yıllarda cam ürünleri kullanan esnaf genel olarak şöyleydi:[7]

İlaç içkileri esnafı: 500 dükkânda, 60 kişidir... Bunlar, hindiba, köknar, nane, zahtere gibi ilaçların suyunu çıkarıp renkli şişelere koyarak dükkânlarını süslerler. Bu ilaçlar savaşlarda askerler için çok gerekli olduğu için bu satıcılar "yürüyüşlerde" hünerli ürünleriyle ve baştan aşağı silahlı olarak geçerler.[8]

---

7 Robert Mantran, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul- I, TTK, Ankara 1990, s. 356.

8 Mehmet Zıllioğlu, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. II, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1971, s. 188.

Gülsuyu esnafı: 41 dükkânda, 70 kişidir. Bunlardan bazıları, kocaman bir katır üzerinde küp kadar bakır kazanlar içinde gülsuyu satan Edirneli hatunlardır. Bir kısmı da dükkânlarda buhur suyu, amber suyu, "aselbent" (reçine, sakız), gülsuyu, yasemin suyu gibi güzel kokular satarlar... Bu ilaçlar da savaşlarda askerlere çok gerekli olduğu için önemlidir.[9]

İlaç yağları esnafı: 8 dükkânda, 14 kişidir. Bu esnaflar badem, servi kozalağı, ceviz, fındık ve daha çeşitli ürünlerden yağlar çıkarıp, küçük şişeler içine koyup tahtırevanlar üzerinde dükkânlarını süslerler. Halka yasemin yağı, sümbül, gül ve reyhan yağları dağıtarak geçerler.[10]

Şekerciler esnafı: 70 dükkânda 100 kişidir.

Mumcu esnafı: 555 iş yerinde 5.500 kişidir. Bunlar kasapların iç yağlarına muhtaç oldukları için kasapların yardımcısıdır.

Sultani balmumu iş yeri: Tek bir iş yeridir. Odun Kapısı'nın iç tarafında Kundakçılar içinde büyük bir iş yeridir. Ağası, emini ve 100 işçisi vardır. Bütün "selatin" camilerine (Sultanların yaptırdıkları camiler), sultanlara, Eski Saray'a ve Yeni Saray'a, vezirlere ve büyüklere balmumu burada yapılır.

Ama diğer mum yağı işyerlerinin sanat erbabı arabalı dükkânlarını çok sayıda nakışlı mumlar ile süsleyip, nice nakışlı fanuslara mumlar yakıp, nice bin sırıkların üzerini yağ mumları ile donatıp, alaylar içinde direk kadar, nakışlı, yaldızlı balmumları yakıp, arabalar üzerinde çeşitli mum ve fişek yakarak seyircileri korkuya düşürür.[11]

Şişeci esnafı: 3 iş yerinde 300 kişidir.

Rakıcılar esnafı: 100 dükkânda 300 kişidir. Her bitkiden gülsuyu gibi rakı çıkarırlar. "Leh" diyarında (Polonya ve çevresi) bin türlü rakı yaparlar.

Melun, uğursuz esnaf, yani meyhaneciler: İşyerleri 1.060 kadardır. Hepsi "kefere" (kâfir) ve "fecere" (günahkâr) olarak 600 kadardır. Devletin masrafı çok olduğundan, tabii karşılığı da ona göre olacağından, şarabı yasak etmemişlerdir. Senelik gelir alırlar. İstanbul'un dört çevresinde meyhaneler çoktur.[12]

Bu bilgilere göre, 1682 yılında İstanbul'daki 3 şişe atölyesinde 105 kişi, şişe ticareti yapan 200 dükkânda 300 kişi, ayna ticareti yapan 90 dükkânda 105 kişi ve düz cam ticareti yapan 71 dükkânda 400 kişi çalışırdı. Bunlara ek olarak, devlet için çalışan atölyeler vardı. Buradan 1682 yılında sadece İstanbul'da yaklaşık 1.000 kişinin cam sanayisi, sanatı ve ticaretiyle ilgili olduğu anlaşılır.

1700'ler: Sanayi Devrimi Venedik Camcıları İçin Sorun Yaratıyor

1700'lü yıllarda Avrupa'da açıkça ortaya çıkan "Sanayi Devrimi" ile Venedik camcılığı büyük bir sorunla karşı karşıya kalmaya başlamıştı. Çünkü öncelikle yeni sanayi tekniklerinin gelişmesiyle, Avrupa'nın pek çok yerinde yeni camcılık merkezleri ortaya çıkıyordu. Doğal olarak büyük bir rekabet vardı. Sonuçta bir yandan yeni cam sanayi bölgeleri gelişiyordu. Ama diğer yandan da "pazar", Venedik camlarının birbirinin aynı olan geleneksel biçimleri nedeniyle, bir anlamda yorulmuştu.

Kısacası 1700'lü yıllarda, Venedik camcıları için sorun şuydu. Artık Venedik asilleri bile, değişen modaya uyarak "kalın ve parlak" olan İngiliz ve Bohemya camlarına ilgi gösteriyordu.

---

9 Zıllioğlu, a.g.e., s. 188.

10 Zıllioğlu, a.g.e., s. 189.

11 Zıllioğlu, a.g.e., s. 211.

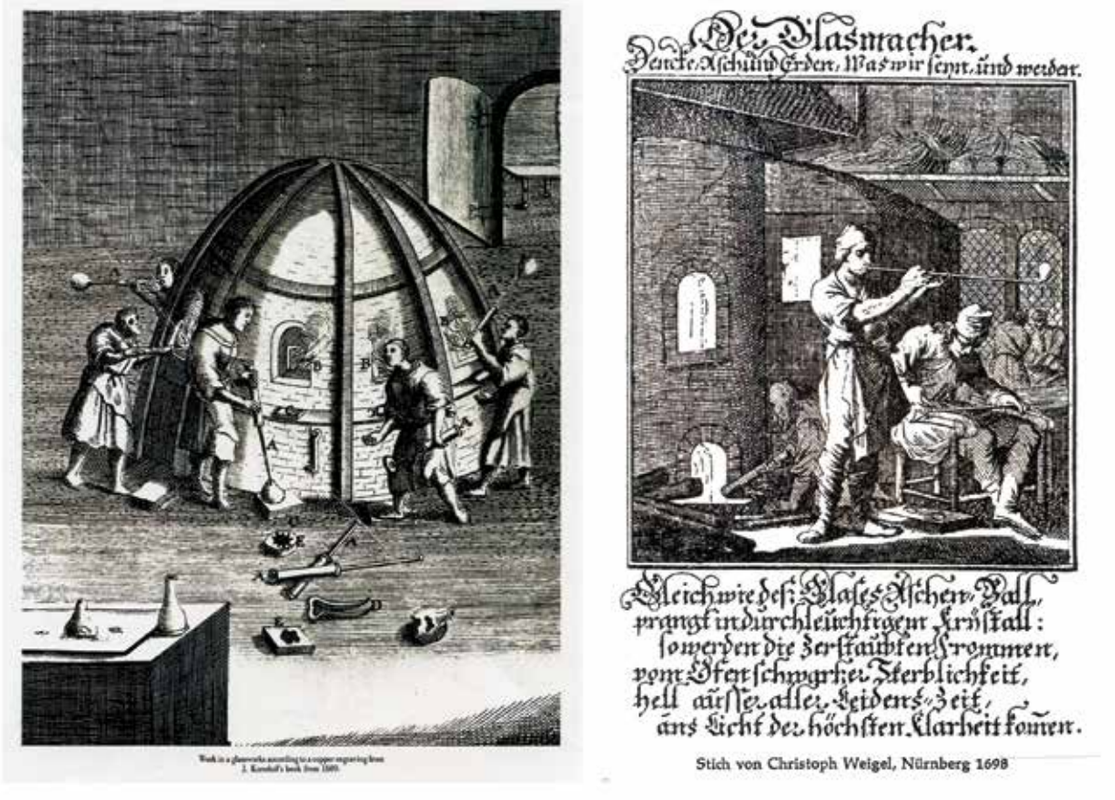
12 Zıllioğlu, a.g.e., s. 284.

Diğer yandan, 1700'lü yıllar, Venedik Devleti'nin ekonomi ve yönetim bakımından da sıkıntılı yıllarıydı. Bütün bunların yanı sıra Venedik, 1.000 yıllık bağımsızlığından sonra, 1797 yılında Fransızların eline geçmiş ve 1806 yılında Napolyon'un devletinin bir parçası olmuştu. Hiç kuşkusuz, bu gelişmeler Venedik camcılık geleneğini derinden etkilemişti. Öncelikle ithalat ve ihracat ciddi biçimde durgunlaşmıştı. Artık Venedik'teki birçok eski cam atölyesinde, sadece yeni sömürgelerin kolonileri için çok değerli olmayan ve boncuk türünde camlar üretiliyordu.

Orta Avrupa Ormanlarındaki Bohemya Camcılığı

Venedik camcılık geleneğine karşılık Orta Avrupa'daki ormanlarda ve özellikle Bohemya çevresinde yeni bir camcılık geleneği gelişmeye başlamıştı. Gerçekte, Orta Avrupa'daki ilk cam atölyeleri, cam eritmek için gereken çam odununu kolayca buldukları için ormanların içinde kurulurdu. Bohemya cam atölyeleri de daima orman kenarlarında kurulduğundan dolayı fırınlarındaki camı eritmek için ormanları adım adım yakıp tüketerek ilerlerdi.

O nedenle Bohemya cam sanayisinin ve sanatının başlangıcı bir anlamda "Ormancıların Sanatı" olarak tanımlanmıştı. O dönemlerdeki cam sanayi, bu gerçekçi özelliğiyle de daima "şehir dışı sanatı" olarak gelişmişti.[13]

Solda, 1689 yılında yapılmış bir gravürde Orta Avrupa'daki bir cam atölyesi. Bu fırının yapısından ve kullanılan aletlerden büyük ölçekli bir cam atölyesi olduğu anlaşılıyor. (Önder Küçükerman Arşivi)

Sağda, 1698 yılında Nürnberg'de çizilen gravürde, Orta Avrupa'daki bu cam atölyesinin içi, düzeni ve cam ustalarının çalışması görülüyor. (Önder Küçükerman Arşivi)

[13] Önder Küçükerman, Bohemya Cam Sanatı Geleneğinin Çok Özel Bir Cam Fabrikası, Antik&Dekor, S. 26, İstanbul 1994, s. 22.

Aslında cam sanayisinin ilginç bir özelliği vardır: Herhangi bir bölgedeki camcılık geleneği ancak çok uzun bir süre içinde kendi kimliğini kazanır. Nitekim Bohemya camcılık geleneğinde, bu gerçeği açıklayan birçok anlamlı sözler vardır: "Ağzında cam bir kaşıkla doğmuş", "Damarlarında cam dolaşıyor".

Aslında Bohemya camcılığı ilk olarak 1400'lü yıllarda gelişmeye başlamış, 300 yıl boyunca kimi zaman büyük gelişmeler, kimi zaman da sıkıntılar yaşamıştı. Ama 1700'lü yıllardaki başarılarının arkasında Bohemya cam fabrikaları için çalışan çok sayıda sanatçı, ressam, gravürcü ve cam ustasının bulunması yatıyordu. Geçen yüzyıllardaki Bohemya cam ustalarının olağanüstü eserlerine bakılırsa bu sözlerin doğru olduğu görülür. Çünkü o dönemlerde, cam sanayisinin özellikle sanat yönünden gelişmesi için dönemin en ünlü ressamları, gravürcüleri büyük bir gayretle çalışmışlardı.[14]

Bütün bunların etkisiyle, 1700'lü yılların başında bölgenin camcılığı öylesine gelişmişti ki Hindistan'dan Güney Amerika'ya kadar hemen her yere Bohemya camları ihraç ediliyordu.[15]

1700'ler: İstanbul'daki İlk Sanayi Bölgeleri ve Camcılar

Avrupa'daki cam sanayisinde yaşanan bu gelişmeler sırasında Osmanlı Devleti'ndeki durum şöyleydi. Cam üretimi, öncelikle İstanbul'da çeşitli yüzyıllarda sanayinin genel olarak yerleştiği şehrin merkezine uzak olan bölgelerde yapılırdı. Örneğin, Bakırköy bölgesindeki "Baruthane-i Âmire", bir sanayi bölgesi olarak biçimlenmişti. Belgelere göre orada "...Hayvanat ile işleyen büyük çarklar ve dibeklerden başka, perdah yerleri, camhane, güherçile kazan ve ocakları..." vardı. Yani, bu tür sanayi bölgelerinde, o tarihlerin en büyük mekanik gücü olan hayvan gücü ile çalışan büyük "çarklar, madenleri dövmek ve inceltmek için kullanılan dibekler ve parlatma tezgâhları" kullanılırdı.

Bugün çok basit görülen bu teknoloji, o tarihlerde bir tür "ağır sanayi" anlamına gelirdi. Hiç kuşkusuz cam atölyeleri de gelişmiş olan bu sanayi bölgelerinin teknik olanaklarından yararlanırdı.[16]

Bütün bu kaynaklar, 18. yüzyıla kadar İstanbul'daki cam üretiminin gerek kapasite gerek teknik bilgi yoğunluğu ve gerekse cam biçimlendirme ustalığı bakımından o günkü koşullarda ihtiyacı karşıladığını gösterir.

Aslına bakılırsa "Sanayi Devrimi" öncesinde, Avrupa'daki cam üretimi de hemen hemen İstanbul'dakilere benzer düzeylerdeydi. Oralarda da cam sanatı yapanlar özenle korunurdu. Bu nedenle çok özel nitelikteki ve pahalı camların üretimi de denetim altındaydı. Cam fırınları için gereken enerji kaynağı olan çam odunu da camcılara özel izinlerle verilirdi. Çünkü Avrupa'daki ormanlar prenslerin ve kralların özel mülküydü.

Ayrıca bu özel koşullar altında cam üretiminde çalışanların kendi aralarındaki iş bölümü ve nitelikleri de denetlenirdi. Hiç kuşkusuz, böyle kapsamlı bir düzenin sonucunda ortaya çıkan ürünler de kalite ve türlerine kadar etkili olan bir denetimden geçerdi.

Unutmamak gerekir ki yüzlerce yıl önce, Avrupa'da ve Osmanlı Devleti'nde çok pahalı teknikler kullanan ve gerçekten güzel ürünler veren cam sanayi, çok üst düzeydeki bir denetim ve destek ile ayakta kalabilirdi. Bu sıkı düzenlemelerin doğal bir sonucu olarak, üretilen çok pahalı camlar da hiç kuşkusuz ancak en üst düzeydeki kesime hitap edebilirdi.

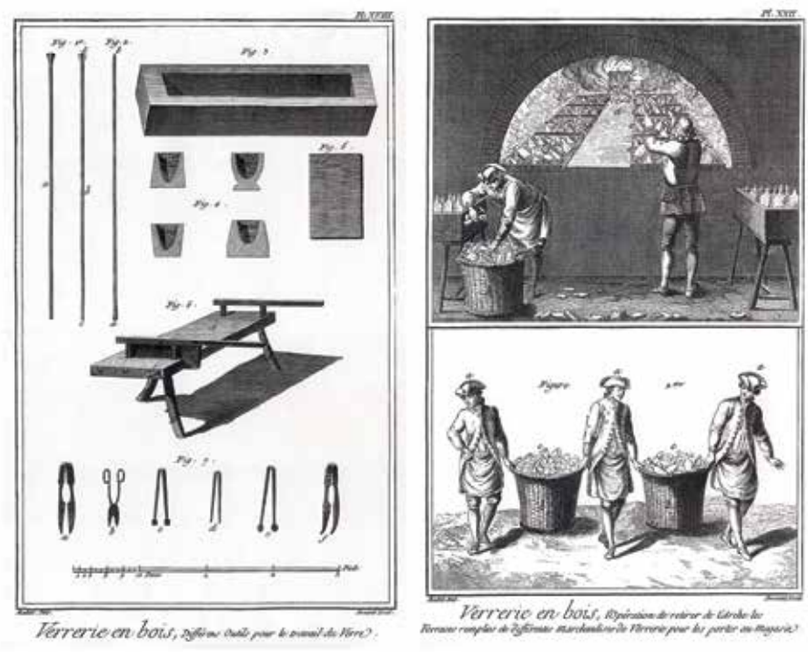
Kısacası, geçtiğimiz yüzyıllar boyunca yapılmış olan usta işi cam eserler, aslında ticari bir üründen çok, her yerde "gücün sembolü" anlamına gelirdi.

---

14 Bohemian Glass, Traditionand Present, Crystalex, Novy Bor, Çek Cumhuriyeti 1991, s. 71.

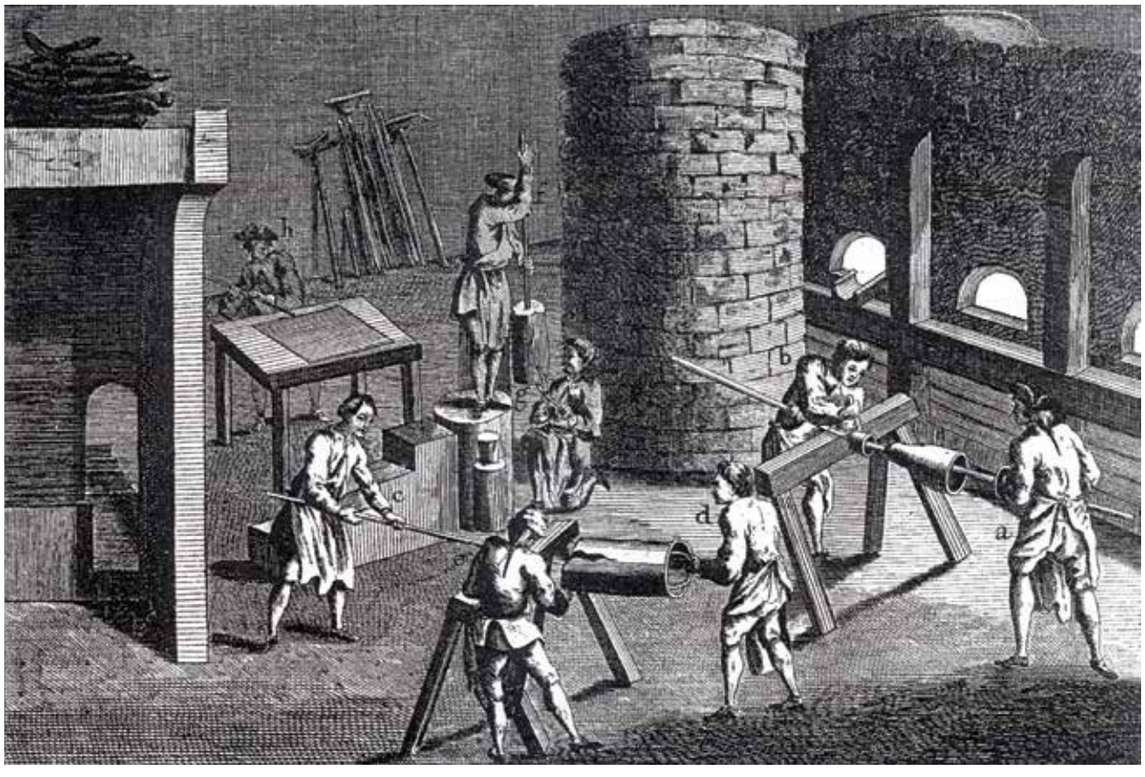
15 Önder Küçükerman, Bohemya Camcıları, Art Dekor, S. 12, İstanbul 1994, s. 76.

16 Fuat Bayramoğlu, Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri, İş Bankası Yayını, İstanbul 1974, s. 11.

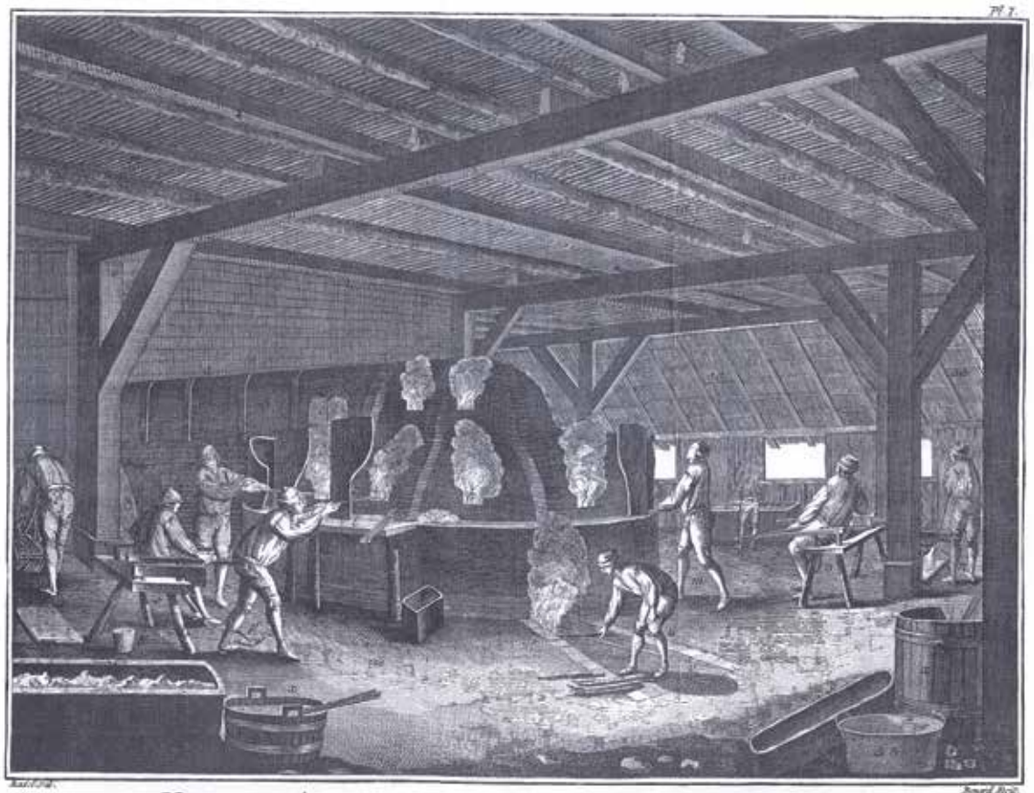

Solda, 18. yüzyılda Sanayi Devrimi'nin ilk günlerinde Avrupa'da bir cam tezgâhı ve aletleri. 1738 yılında yayımlanmış olan Diderot & D'lambert Ansiklopedisi'nde görüldüğü gibi cam ustalığı hâlâ binlerce yıllık aletlerle yapılıyordu. (Önder Küçükerman Arşivi)

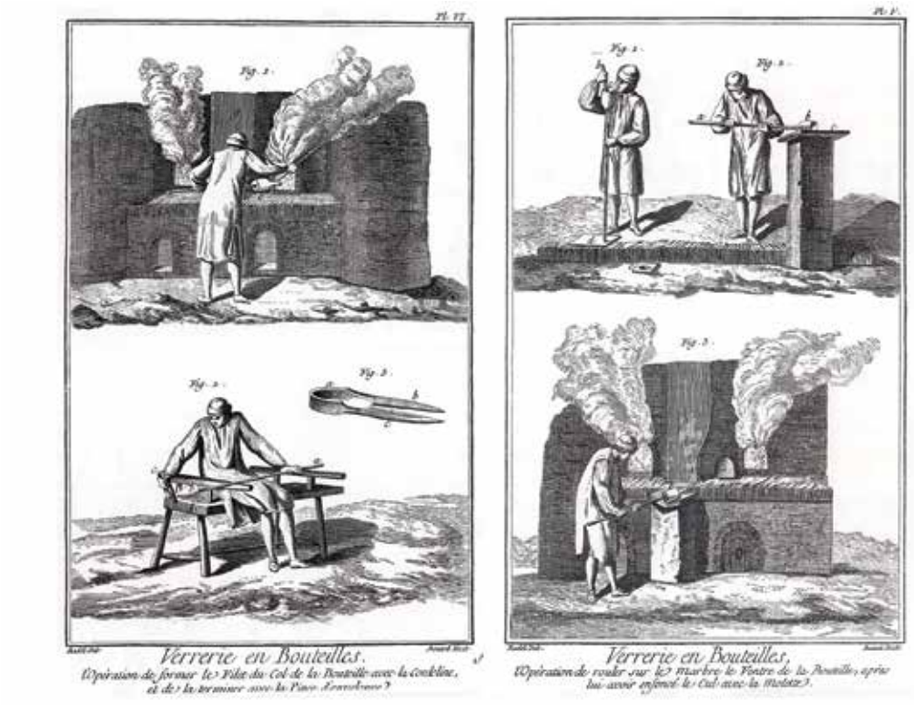
Sağda, 1738 yılında yayımlanmış olan Diderot & D'lambert Ansiklopedisi'nde cam üretimi ve ürünlerin sepetlerle taşınması. (Önder Küçükerman Arşivi)

1738 yılında yayımlanmış olan Diderot & D'lambert Ansiklopedisi'nde görüldüğü gibi düz cam yapmak için önce üfleme tekniğiyle cam şişirilir, sonra kesilip silindirlerle düzeltilirdi. Bu nedenle camların yüzeyleri çok düz olamazdı. (Önder Küçükerman Arşivi)

1738 yılında yayımlanmış olan Diderot & D'lambert Ansiklopedisi'nde, dönemin gelişmiş bir cam üretim atölyesi ve çalışanlar. (Önder Küçükerman Arşivi)

1738 yılında yayımlanmış olan Diderot & D'lambert Ansiklopedisi'nde, dönemin gelişmiş bir cam üretim atölyesinin teknik koşullarında şişe üreten ustalar. (Önder Küçükerman Arşivi)

1750: SULTAN III. MUSTAFA DÖNEMİNDE ESKİ TEKFUR SARAYI ÇEVRESİ SANAYİ MERKEZİ OLUYOR

1750'li yıllarda Sultan III. Mustafa döneminde İstanbul'da ateş kullanmayı gerektiren sanayi alanları Edirnekapı yakınındaki eski Tekfur Sarayı kalıntıları çevresine taşınarak, o bölgede yeni baştan düzenlenmişti. Bu konudaki belgeler ayrıntılı olarak henüz ortaya çıkarılamamıştır. Ancak o bölge hem şehrin dış sınırındaydı hem de Haliç'e ve Eyüp bölgesindeki seramik atölyelerine yakındı. Kısacası, fırınlarında ateş kullanan bir sanayi için uygun bir bölgeydi. Diğer yandan bu bölge, sur dışına da yakın olduğu için ham madde, odun ve kömür kolayca taşınabilirdi.

Ayrıca, cam ve seramik fırınlarında kullanılan reçineli çam odunu isli yanar ve bu durum hiç kuşkusuz o tarihlerde de bir çevre sorunu yaratırdı. Ayrıca bu gibi ateş kullanan sanayi kolları, çok miktarda kül, atık, kırık cam parçaları ve cüruf üretir. Tekfur Sarayı'nda yeni baştan biçimlendirilen bu sanayi bölgesinde ortaya çıkan atıklar da kolayca uzaklaştırılabilirdi.

Sonuçta bütün cam ve şişe imalathaneleri, geniş kapsamlı bir düzenlemeyle, Tekfur Sarayı arsasında ve çevresinde bir araya toplanmış ve binalar bu işlerle uğraşanlara kiraya verilmişti.

Belgelere göre, "...Ateş fırınlarıyla iş gören atölyeler, kuyumcu potaları, rastık (siyah sac boyası) ve sülüğen (pas önleyen kırmızı renkli, kurşunlu boya), çini ve fağfur (porselen) imalathaneleri, tuğlacılar ve çanak çömlekçiler de burada bulunuyorlardı. Buradan başka herhangi bir yerde cam ve şişe yapılması da yasaklanmıştı. Bu cam ve şişe işyerlerinden alınan kiralar Sultan III. Mustafa'nın hayratına vakfedilmişti..."

Ancak bu yeni sanayi bölgesi kurma girişimi de dönemin cam üretiminde yaşanan teknik gelişmelere tam olarak uygun olamamıştı. Ayvansaray, Eğrikapı ve Tekfur Sarayı çevresinde yerleşmiş olan bu yeni cam sanayisi, başlangıçta bir süre başarılı üretim yapmıştı. Fakat bir süre sonra, Avrupa'da kurulmaya başlayan yeni ve çok etkili üretim ve satış gücüne sahip olan cam fabrikalarının rekabeti karşısında yavaş yavaş sönümlenmişti.[17]

Aslına bakılırsa bu ilk sanayi bölgesi hakkında çok fazla bilgi yoktur. Ama bu bölgedeki sokakların hâlâ kullanılan eski isimleri arasında "Şişehane Sokağı, Balmumcular Sokağı" gibi isimlerin bulunması, bu sanayi bölgesinin sınırlarının belirlenmesine yardımcı oluyor. Diğer yandan, bu bölgede "lonca" yapılarının bulunması, 18. yüzyılda burada bir sanayi düzeninin ortaya çıkardığı izleri günümüze kadar taşır.

Sanayi Devrimi ve Bohemya Rekabeti Karşısında Osmanlı Camcılığı

1800'lü yıllarda bütün Avrupa sanayisini sarsmış olan Sanayi Devrimi, Bohemya camcılığı üzerinde de yıkıcı etkiler yapmaya başlamıştı. Örneğin, önceleri dağlarda, ormanları yakarak cam eriten atölyeler, Sanayi Devrimi'nin geliştirdiği tekniklerle kömür kullanmaya başlamıştı. Böylece artık ormanlarda çalışmak yerine şehirlere doğru yönelmişlerdi. Ayrıca cam fırınlarının teknik özellikleri neredeyse bütünüyle yenilenmişti. Buna karşılık camcılıkta kullanılan aletler ve biçimlendirme yöntemleri hemen hemen hiç değişmemişti. Bu yüzden, 19. yüzyılda cam sanayisinde el ustalığına dayalı olan üretim önemini hâlâ koruyordu.

---

17 Fuat Bayramoğlu, Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri, İş Bankası Yayını, İstanbul 1974, s. 14.

Bütün bunlardan daha önemlisi, Bohemya camcıları uluslararası pazarların istediği camları üreterek ihracat için çok etkili olan ticari düzenlemeler yapmıştı. Avrupa'da yaşanan bu sanayi gelişmeleri sonunda Bohemya camları, Almanya, Polonya, Rusya, Macaristan, Fransa, İspanya, İtalya, Danimarka, İsveç'e ve hatta Osmanlı Devleti'ne bile ihraç ediliyordu. Belgelere göre, daha 18. yüzyılda Avrupa'nın 12 büyük şehriyle, limanında 38 adet "Bohemya evi" açılmıştı. Bohemya cam şirketleri Baltimore, Beyrut, Kahire, Mexico City, New York ve hatta İzmir'de satış merkezleri kurmuşlardı. Kısacası, Bohemya camcıları 18. yüzyılda dünyayı değişik bir ürün kimliğiyle, âdeta camla fethetmişti.[18]

Bohemya camlarının tasarım bakımından da önemli bir özelliği vardı. Bu camlar, olağanüstü teknik özellikleri nedeniyle daima en üst düzeydeki kesime yönelmişti. Örneğin, Bohemya'da Karlsbad şehrinin ortasında bulunan "Moser" cam fabrikası, 1857 yılında ünlü bir gravür sanatçısı olan Ludwig Moser tarafından kurulmuştu. Aslında bu fabrika, dünyaca ünlü kaplıca merkezi Karlsbad'a gelen varlıklı ve ünlü ziyaretçiler için özel ve sınırlı sayıda kristal cam üretiyordu. Başlangıç yıllarında kaliteli hediyelik eşya üreten fabrika, daha sonra özellikle saraylar veya seçkin müşteriler için çok lüks yemek ve içki takımları, vazo, kâse ve benzeri eşya üretiyordu.[19]

Ancak 1800'lü yıllarda durum biraz değişmişti. Avrupa'daki savaşlar nedeniyle dış ticaret krizleri yaşanıyordu. Bunların yanı sıra özellikle 1830'larda büyük gelişmeler kaydeden İngiliz camcılığının pazara hızla girmesi de Bohemya camcılığının gerilemesine yol açmıştı. Bu sorunların sonucunda Bohemya'daki fabrikaların bir kısmı kapanmış, bir kısmı ise üretimi azaltarak yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştı.

Venedik Camcılığının Osmanlı Cam Sanayisine Etkileri

1800'lü yıllarda, Venedik camcılığı da Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkardığı yeni üretim düzenine ve kurallarına göre kendisini geliştirerek yeniden önemli bir üretim merkezi olmanın yolunu arıyordu. Özellikle cam ustalarının girişimiyle, eski ünlü teknikler yeniden araştırılarak canlandırılmıştı. 1854 yılında Murano Adası'ndaki camcı "Toso kardeşler" de cam atölyelerini açmıştı.

Ama bu kez de yeni bir alan oluşmaya başlamıştı. Bu gelişmeye ek olarak "Eski Murano" camı koleksiyoncuları da konuyu canlandırmaya uğraşıyordu. Gerçekten o yıllarda, Murano'nun eski camları koleksiyoncuların dikkatini çekmeye başlamıştı. Bu yeni gelişmelerin etkisiyle Murano camcılığı bu kez bambaşka bir açıdan tekrar gündeme gelmişti.

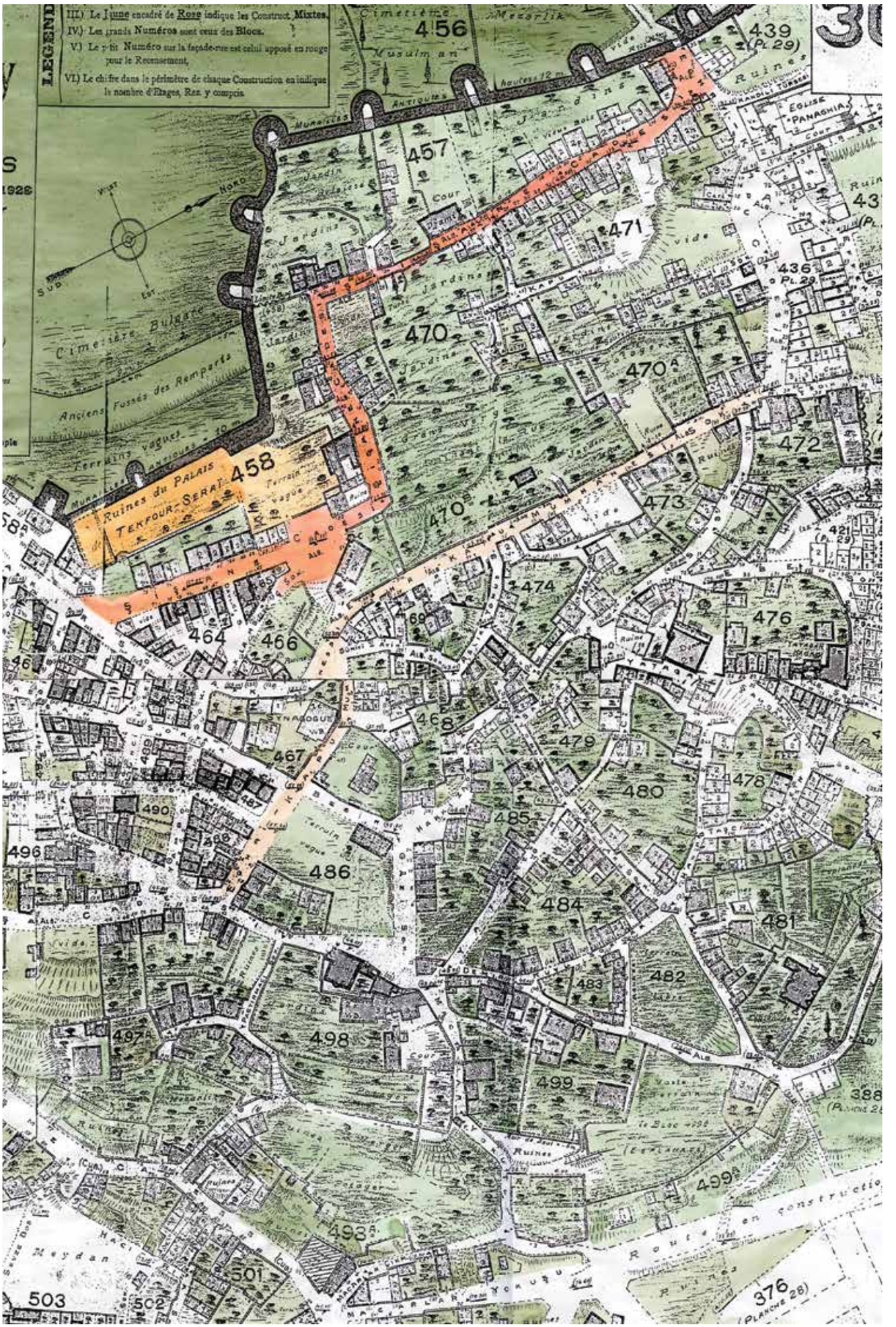
Bütün bunlara ek olarak 1861 yılında, hem Venedik ve İtalya Krallığı arasındaki ilişkilerin gelişmesi ve hem de Murano Belediye Başkanının girişimi ile adada bir cam müzesi bile açılmıştı. Bu yeni müze, aynı zamanda camcılar için pratik yönden çok önemli sonuçların alınmasında etkili olmuştu. Çünkü bu müze ile Murano'da "geleneği sürdürecek, yeni bir camcı kuşağının yetiştirilmesi" amaçlanmıştı.[20]

---

18 Bohemian Glass, Traditionand Present, Crystalex, Novy Bor, Çek Cumhuriyeti 1991, s. 78.

19 Önder Küçükerman, Bohemya Cam Sanatı Geleneğinin Çok Özel Bir Cam Fabrikası, Antik&Dekor, S. 26, İstanbul 1994, s. 23.

20 Attilia Dorigato, Murano Glas Museum, Edizione Electa SpA, Milano 1986, s. 7.

1750'li yıllarda İstanbul'da eski Tekfur Sarayı çevresine yerleşmiş olan cam sanayisi yaklaşık 250 yıl yaşamış ve 1950'li yıllara kadar gelmişti.
(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Arşivi)

1750'li yıllarda İstanbul'da eski Tekfur Sarayı çevresine yerleşmiş olan cam sanayisinin yaklaşık 250 yıl yaşamış olduğu mekânın, 1980'li yıllardaki durumu. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

1970'li yıllara kadar, Tekfur Sarayı ve çevresinde yıkıntılar arasında kolayca bulunabilen 200 yıllık cam sanayisinin hatıraları olan cam parçaları. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1750'li yıllarda İstanbul'da eski Tekfur Sarayı çevresine yerleşmiş olan cam sanayisinin yaklaşık 250 yıl yaşamış olduğu bölgede, 1980'li yıllarda bile sokak isimlerindeki son izler görülmekteydi. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

Yukarıda çok kalın çizgilerle anlatıldığı gibi, 1800'lü yıllarda Venedik camcılığı teknoloji ve sanat yönünden geçirdiği bu gelişmelerle yeniden rakipsiz bir duruma gelmeye başlamıştı. Nitekim o dönemde yaratılmış olan cam eserler, günümüzdeki cam sanatının en sağlam temellerinden bir kesimini oluşturur.

Ancak ne kadar ilginçtir ki bin bir zahmetle yeniden canlandırılmış olan bu büyük ustalık, Venedik camcılığının daha sonraki yeni gelişmelere uyumunu zorlaştırmış ve yeniden krizlerle karşılaşılmıştı.

Yukarıda çok kalın çizgilerle belirtildiği gibi Venedik, neredeyse bin yıl boyunca her zaman çok önemli bir camcılık merkezi olmuştu. Üstelik Venedik camcılığında, camın ham malzemesinin hazırlanmasından başlayan, sonuçtaki üründe biten çok karmaşık ilişkiler ve başarılı sonuçlar veren etkin bir düzen kurulmuştu. Böylece sürdürülen parlak bir geleneğin sonucunda da "elit" bir ustalık elde edilmişti. Üstelik sürekli olarak yeni teknikler geliştiriliyor ve bu yenilikler, en usta cam sanatçıları eliyle yeni ve olağanüstü ürünlere dönüşüyordu.

Ama Venedik camcılığının belki de en ilginç yanı, cam biçimlendirilirken hiçbir kalıp kullanılmaması ve fırının başında her zaman "tek ve özgün" olan bir cam eserin elde edilmesiydi. Kısacası bütün ürünler "el ile ve sınırlı sayıda" üretilirdi. Venedik cam ustalığında her şey, "binlerce yılın deneylerini, usta ellerle bir araya getirme" düşüncesine yönelmişti.

Nitekim aslında en eski cam tekniklerinden olan ve bizde "çeşmibülbül" olarak isimlendirilen "Filigrano", Murano'da bugün bile büyük bir ustalıkla kullanılır.

Avrupa'da cam sanayisinin gelişmesi ile 19. yüzyılda değişmeye başlayan Osmanlı tepe pencerelerinden geriye kalan küçük cam örnekleri. (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Restorasyon Anabilim Dalı Arşivi)

Avrupa'da cam sanayisinin gelişmesi ile 19. yüzyılda üretilen büyük boyutlu yeni camlar ve eski dönemlerden kalan küçük renkli camlardan örnekler. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

SANAYİ DEVRİMİ VE OSMANLI CAMCILARI

Osmanlı Devleti'nin geleneksel üretim yapısı içinde geliştirilen "Gedik" düzeni yüzlerce yıl boyunca etkili olmuştu. Ancak bu düzene göre Osmanlı Devleti'nde "...her isteyen, istediği yerde iş kurma ve bunu sürdürme hakkına..." sahip değildi. Genel bir ilke olarak bir yerde belirli üretim araçlarını kullanarak belirli bir üretim yapmak ve bunun sağladığı haklardan yararlanmak için, "Gedik" düzeninin kuralları kesinlikle uygulanırdı.

Ayrıca bu düzen içinde yabancıların herhangi bir hakkı da yoktu. Halk ise ancak bu kurallara uyarak üretici olabilirdi. Bu kurallar, "...Kanun niteliğindeki padişah fermanları, hükümler, esnaf defterleri, mahkeme kararları..." gibi yazılı olarak belirlenirdi.

Böylece her şehirde, herhangi bir üretim yapacak tezgâhların ve bu tezgâhları işletecek olanların sayısı yazılı olarak belirlenirdi. Ama bu dondurulmuş bir sayı değildi. Osmanlı sanayisi öncelikle yurt ihtiyacını yurt içinden karşılamak düşüncesine göre çalıştığı için bir sanat kolundaki iş yeri, üretim araçları ve tezgâhlarının sayısı da gereğine göre azaltılıp çoğaltılabilirdi.[21]

Bu geleneksel sanayinin kendine göre önemli özellikleri vardı. Ülkede henüz makine üretimine geçilmediği için üretimde "insan elinin ustalığı ile mesleki bilginin sınırını", kesin olarak belirlemek zordu. O günlerin deyişiyle, "Her işin bir püf noktası" vardı. Ve bu özellik çok büyük bir özenle korunurdu.

Ayrıca "sanat" herkesin yapabileceği bir şey değildi, ancak "büyük üstatlardan öğrenilen" bir "marifet" olarak kabul edilirdi. "Okumakla yazmakla olmaz, üstattan görünceye kadar," sözü bir bakıma bu kuralı özetler.

Bu tür geleneksel üretim yapısında zorunlu olarak, "usta-kalfa-çırak" düzeni büyük bir özenle korunurdu. Örneğin bir cam ustası ölünce yerine yetişkin ve "sanat sahibi" bir varisi yoksa "lonca" duruma el koyardı. Bu iş yeri aynı alanda çalışan bir başka ustaya teslim edilir ve devredilen malın ücreti, ölenin ailesine ödenirdi.

Aslına bakılırsa, Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar boyunca uygulanmış olan böyle bir örgütlenmeyle, "meslek doğruluğu" sağlanmak isteniyordu. Burada sözü edilen "doğruluk", "işin yapılmasındaki doğruluktu". Ham malzeme sağlanmasından üretime ve satışa kadar her aşama, lonca tarafından bir anlamda standart duruma getirilmişti. Bunun dışına kesinlikle çıkılamazdı.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti sınırları içindeki her üretici yüzyıllar boyunca hem belirli nitelikte malzeme kullanmak hem belirli üretim tekniğini kullanmak hem de ürettiğini belirli fiyattan satmak zorundaydı. Bütün bunlar, "...Bilinen bir usule göre yapılan her türlü üretimin, hep böyle yapılmasını sağlamak..." içindi. Herhangi bir "alışılmış" biçimin değişik bir biçimde yapılması, o ürünün "nevicat" ve "hilaf-ı edeb-i kadim", yani "eski usule aykırı" olarak nitelenmesi demekti. Ve bu iyi bir iş değildi.[22]

Aslına bakılırsa bu geleneksel üretim düzenindeki temel düşünce, mesleğe yeni giren dürüst sanatçılara gelecekte bir iş sağlamaya dayanırdı. Bir başka açıdan ise her sanayi dalına "dışarıdan girenlerin denetimi" olarak görülürdü. Devlet de bu düzeni sanayi ve sanat alanında, karşısında "tanınmış ve güvenilir bir topluluk" bulabildiği için destekliyordu.

Ancak yüzyıllar boyunca geliştirilen bu geleneksel düzen, belki 17. yüzyıla kadar geçerli olan üretim koşullarına uygun olabilirdi. Fakat Sanayi Devrimi karşısında "girişim düşüncesini" böylesine kısıtlayan bir düzen, hiç kuşkusuz daha sonra Avrupa'da bile yaşanmış olan büyük sorunlarla karşılaşacaktı.[23]

---

[21] Adnan Giz, Eski Türk Sanayiinde "Gedik" Usulü, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, S. 32, İstanbul 1968, s. 15.

[22] Önder Küçükerman, Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler / The Art of Glassand Traditional Turkish Glassware, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985, s. 140.

[23] Önder Küçükerman, Türk Giyim Sanayiinin Tarihi Kaynakları, GSD Dış Ticaret A.Ş. Yayını, İstanbul 1996, s. 65.

Saray Camcıları, Cam Sanayisine Dönüşüyor

Yukarıda çok kalın çizgilerle tanımlanan nedenlerle 1800'lü yıllara kadar cam sanatı, her dönemin devletleri ya da sarayları tarafından özellikle korunur ve desteklenirdi. Ama Sanayi Devrimi'nin etkileriyle, geleneksel sanatlar arasında özel bir yeri olan cam ustalıkları bile ciddi biçimde sarsılmaktaydı.

Bu nedenle eski hünerleri, yeni gelişmelere uyarlamak için girişimler başlamıştı. Camcılık ustalığının başlangıcı genellikle 18. ve 19. yüzyıllardaki krallıkların, sarayların kurduğu veya çok yönlü desteklediği özel fabrikaların ve atölyelerin uzantılarıydı. Hiç kuşkusuz bu ustalıkların yarattığı çok değerli ürünler hem kendi dönemlerinin hem de bugün müze ve koleksiyonların en değerli parçaları olmuştu.

Avrupa'daki bu ünlü fabrikaların çok özenli cam eserleri, diğer ülkelerde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de bir prestij ürünü olarak kabul edilmişti. Genellikle çok önemli ortamlarda kullanılan bu camlar eski belgelere şöyle yansıyordu:[24]

"...Osmanlı sarayları, Avrupa'da Şark zevkine ve geleneklerine uygun şekilde yapılmış bu güzel eşya ile dolup taşıyordu. Osmanlı sultanları Avrupa fabrikalarına şekil ve dekorasyon bakımından kendi zevklerine uygun biblolar sipariş ederler; uygun vesilelerle bunları valilerine, yabancı diplomatlara, sarayın yüksek memurlarına ve İstanbul'a gelen misafirlere hediye olarak verirlerdi. Doğuluların zevkini anlayan cam imalatçıları bu zevke cevap veren eşya ve biblolar yapmaya başladılar ve o tarihten beri de çarşı ve pazarda bu çeşit eşya muntazaman bulunmaya başlandı..."

Aynı kaynaklardan, 18. yüzyılın başında Bohemya cam ihracatçılarının Beyrut, Kahire ve İstanbul'da imalathaneleri bulunan cam şirketlerinin bir tür gruplaşmış oldukları da anlaşılıyor. Bu gibi ticari düzenlemelerin sonucunda Avrupa cam sanatçıları, Osmanlı pazarı için Bohemya camları üzerine kesme veya boyama teknikleri ile İstanbul resimleri hatta "padişah tuğrası" bile işliyorlardı.

SANAYİ DEVRİMİ ESKİ TEKNİKLERİ DÖNÜŞTÜRÜYOR

1700'lü yıllarda Avrupa'da başlayan Sanayi Devrimi çok büyük bir hızla ilginç bir gelişim biçimine dönüşmüştü. Bu yeni değişim, yüzyıllar içinde kimliğini bulan geleneksel üretim yolları üzerinde sarsıcı etkiler yapmaya başlamıştı. Üstelik yeni geliştirilen enerji kaynaklarının ve makinelerinin kullanılmasıyla, o günlere kadar sanayi olarak bilinenler bütünüyle değişmeye başlamıştı.

Bu gelişmelerin cam sanayisi teknikleri üzerindeki etkileri ise çok kalın çizgilerle şöyle özetlenebilir:[25]

Yeni cam fırınlarında odun yerine kömür kullanılmaya başlanınca, yüksek ısılara daha ucuz olarak ulaşılabilmişti. Bu yenilik, aynı zamanda cam üretiminde kullanılan ham maddenin ucuzlaması demekti. Diğer yandan camın ham maddelerinin daha hassas ve daha ucuz olarak hazırlanmasını sağlayacak pek çok yeni teknik ve araçlar da geliştirilmişti. Örneğin, önceleri küçük fırınların potalarında eritilen camların yerine, artık büyük ölçekli cam kapasitesi yaratacak yeni fırın teknikleri geliştirilmişti.

Cam yüzeylerinin işlenmesi amacıyla yüzyıllardan beri kullanılan "renklendirme, mineleme, aşındırma, kesme" gibi çok zor sanatsal işlemler, yeni tekniklerle kolaylaşmış ve ucuzlamıştı. Sonuç olarak bütün bu yeni teknikler, çok sayıda üründe kullanılmaya başlanmıştı.

---

[24] Fuat Bayramoğlu, Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri, İş Bankası Yayını, İstanbul 1974, s. 24.

[25] Önder Küçükerman, İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı - Türk Cam Sanayii ve Şişecam, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Yayını, İstanbul 1998, s. 84.

Ayrıca yüzyıllar boyunca en büyük sorun olan, “camın kesilmesi, parlatılması, yüzeylerin değişik biçimlerde preslenmesi” gibi zor olan işlemler, birçok yeni tekniğin kullanılması ile kolaylaşmış ve hızla yaygınlaşmıştı. Bu çarpıcı değişimler nedeniyle, uzun yıllardan beri geleneksel yollarla usta işi üretim yapan en eski camcılık merkezlerinin, hiç beklemedikleri büyük krizlerle karşılaşmaya başlamış olması çok doğaldı.

Cam Sanayisindeki Rekabet: “Üst Düzeydeki Kimlik Yarışı”

Tarihin her döneminde bir bölgenin cam sanayi ürünleri, o yöredeki “yönetim gücünü temsil eden birer kimlik ürünü” biçimini almıştır. Çünkü cam sanayisi gerçekten teknik zorluklara karşılık, sonucunda ortaya çarpıcı ve özgün ürünler çıkarabilir. En küçük bir cam boncuktan başlayarak, Roma döneminin en önemli sanayi ürünü olan camlarına kadar hep böyle bir kimlik yarışı yaşanmıştı.

Ama bu sanayi yarışını sürdürmüş olanların ne kadar haklı oldukları bugün kolayca anlaşılır. Bunun en açık göstergesi, müze vitrinlerinde duran herhangi bir cam eser, onun üretildiği dönemi ve bölgeyi yazılı bir belge kadar açıklıkla tanımlar.

Bu önemli nedenle, cam üretimi tarih içinde her zaman, genellikle de “en üst düzeydeki bir tür kimlik yarışının güçlü desteğine” sahip olmuştur. Aslında bu güçlü desteğin arkasında vazgeçilemeyecek bir gerçek vardı. Çünkü cam üretiminde kullanılan ham malzeme, genellikle yerel kaynaklardan ucuz olarak sağlanabilirdi. Cam üretimi için uzak bölgelerden tonlarca özel kum taşımak, bugün için bile kolay ve ucuz bir yol değildir.

Yerel kaynaklar ise o camın kimliğini belirleyen birçok özellik taşır. Böylece geçmişteki üretim koşullarında en ucuz biçimde elde edilen yerel bir malzeme, bir anlamda o bölgenin cam kimliğini yaratmanın da en ucuz çözümünü hazırlamış olurdu.

Cam üretimi teknik açıdan daima çok özel ve ağır bir endüstri ile yapılabilir. Örneğin cam tekniğinin en eski günlerinden beri “üfleyerek cam şişirme” tekniği kullanılırdı. Sanayi Devrimi ile “üfleme” teknikleri geliştirilerek üretime getirdiği yeni yorumlarla birçok yeni ürün, daha kolay yapılıyordu ve ucuza satılıyordu.

“Üfleme” tekniği ilke olarak 1800’lü yıllarda bile henüz bir el üretimiydi. Ama sanayileşme nedeniyle cam ürünler her gün biraz daha ucuzluyordu. Ve bu yeni camlar, olağanüstü işlemlerle zenginleştirildiği zaman, sonuçta bir sanat eseri değerine de ulaşabiliyordu. Bu dönemler içindeki sınırlı tekniklere, sınırlı ölçülere ve sınırlı ürünlere karşılık, cam ustaları arasında büyük bir rekabet yaşanırdı.

***

Bu gerçeğin en ilginç örneklerinden birisi, Venedik camcılığı ile Orta Avrupa camcılığının ürünlerindeki büyük kimlik farklılığıdır. Venedik camcıları en eski günlerden bu yana ham madde olarak Akdeniz kumu kullanmıştır. Bu kum, “düşük ısıda kolayca erir ve üstelik uzun süre boyunca akıcı” kalabilir. Böylece Venedik cam ustaları, ürünlerine biçim verebilmek için tezgâhlarının başında “çok uzun bir süreye” sahipti.

Buna karşılık Bohemya camcılarının kullandıkları yerel ham maddelerini eritmek için “yüksek ısılar” gerekir. Bu nedenle eritilmesi pahalıya gelen cam, üstelik hem çok çabuk soğuyordu hem de yapısı sertti.

Dolayısıyla geçmiş yüzyıllardaki bir Bohemya camcısı için hem camın eritilmesi pahalıydı hem de biçimlendirme süresi çok kısaydı. O nedenle camcıların sadece en kolay ve hızla yapılabilecek biçimleri üretecek kadar "az zamanı" vardı. Bunun anlamı, "teknik zorluk nedeniyle en yalın biçimlerin üretilmesi gerekir" demektir.

Bohemya cam ustası, biçimlendirdiği camı soğuttuktan sonra, onun yüzeyini işlemek için kendine göre çeşitli teknikler geliştirmişti. Çünkü o da kendi cam kesme işlemlerini daha kolay yapacak biçime dönüştürmüştü. Böylece Bohemya'nın dünyaca ünlü kesme camları, cam ustalarının zorunlu olarak geliştirdikleri teknik üstünlüğün yarattığı bir ürün kimliğini yüzlerce yıl sürdürebilmiştir.

Cam üretiminin temel yapısından kaynaklanan bu gerçeğin pratik bir sonucu olarak dünyanın en eski ve önemli camcılık merkezleri arasında bile daima bir kimlik yarışı yaşanmıştır. Hiç kuşkusuz Osmanlı camcıları da bu alanda kendi özgün sanatlarıyla özel bir rekabet gücüne sahipti.

BEYKOZ CAMCILARININ 1. DÖNEMİ: BEYKOZ İŞİ

OSMANLI DEVLETİ'NDE BEYKOZ İŞİ CAMLARIN ÖNEMİ NEYDİ?

19. yüzyılın başlarında Avrupa'daki Sanayi Devrimi'nin desteğinde gelişen yeni sanayi kolları ve merkezleriyle rekabet edebilmek için Osmanlı Devleti'nde gerek devlet gerekse özel kesim, çeşitli girişimler yapmaya başlamıştı.

Diğer yandan, Venedik camcılığının uzun süreden beri "önemli bir rakip" olduğu da biliniyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde de böyle güçlü bir rekabete dayanabilecek yeni fabrikaların kurulması gerekiyordu.

Ancak İstanbul'da yaşanan büyük yangınlar nedeniyle, "içinde ateş yanan" bu yeni fabrikalar nerede kurulmalıydı? Boğaziçi'ndeki Beykoz Çayırı ve çevresi de bu gibi "ateş kullanan" yeni teknolojilerin yerleşmesine uygundu. Bu nedenle çevrede fabrika kurmaya uygun düz ve geniş araziler aranarak gerekli yatırımlar yapılmaya başlanmıştı.

Daha önce düzenli bir şekilde İstanbul surlarının ve eski Tekfur Sarayı'nın çevresine yerleştirilen ancak gerileyen eski atölyelere karşılık, Beykoz'daki düzlüklerde yepyeni bir sanayi bölgesi ve bu arada cam sanayisi yaratılıyordu. Hatta bu bölge, o tarihlerde yapılan çeşitli yatırımlarla bir anlamda ülkenin ilk sanayi bölgesi özelliği kazanıyordu. Nitekim bu gelişimin parçaları olarak dönemin cam, porselen, tuğla, deri, ayakkabı, ispirto, mum, kumaş, kâğıt gibi sanayi kollarının en yeni teknolojilerini taşıyan fabrikalar hep Beykoz ile Paşabahçe arasında kurulmuştur.[1]

***

Beykoz bölgesinde ilk kez bir cam fabrikasının kuruluşu, Venedik camcılığının kendi krizlerini aşmak için dışa açılmaya başladığı yıllara rastlar. Büyük bir olasılıkla Sultan III. Selim döneminde Mehmed Dede isimli Mevlevî, Venedik'te eğitilmiş ve daha sonra Beykoz'daki fabrikada camcılığa başlamıştı.

Bütün bu gelişmelerden açıkça anlaşılıyor ki Osmanlı Devleti de Avrupa krallıkları gibi o tarihlerin en yeni sanayi ve sanat olayı olan camcılığa sahip çıkmak istiyordu. Üstelik de uzun yıllardan beri en önemli rakip olan Venedik cam teknolojisini ülkeye getirmek ve onu alabildiğince geliştirmek için girişimler ve düzenlemeler başlatmıştı.

---

1 Önder Küçükerman, İstanbul'da 500 Yıllık Sanayi Yarışı- Türk Cam Sanayii ve Şişecam, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Yayını, İstanbul 1998, s. 115.

Sultan III. Selim ve Beykoz Camcılığının Başlatılması

1774 yılında Sultan III. Mustafa ölmüş, yerine Sultan I. Abdülhamid tahta çıkmıştı. Bu arada Sultan III. Selim, 1768'den beri devam eden Osmanlı-Rus Savaşı'nın Küçük Kaynarca Anlaşması'yla son bulduğunu, böylece Osmanlı Devleti'nin toprak ve prestij kaybını görmüş ve hiç kuşkusuz "yeniliğin ve değişimin" önemine daha da çok inanmıştı.

Aslına bakılırsa Sultan III. Selim'in henüz veliaht olduğu dönemde bile ülkedeki olayları dikkatle izlediği bilinir. Hatta Fransa Kralı XVI. Louis ile kişisel olarak mektuplaşmıştı. Osmanlı veliahtları içinde Sultan III. Selim'den başka hiç kimsenin böyle bir girişimde bulunmadığı göz önüne alınırsa, kendisinin yenilikçi düşünceleri ve projeleri daha iyi anlaşılır. Bu nedenle de daha sonra padişah olduğunda uzun süreden beri tasarladığı siyasi girişimler için çalışmaya başlamıştı. Sultan III. Selim, 1789 yılında tahta çıkınca Avrupa'daki geleneksel üretimi değiştiren Sanayi Devrimi ile ilk karşılaştığı o yıllarda önemli girişimler başlatmıştı.

Sultan III. Selim'in bu yenilikçi düşüncelerini, 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın başında Osmanlı ordusu hizmetinde çalışmış olan bir Fransız subay şöyle tanımlamıştır:

...19. yüzyılın başlarında Sultan III. Selim cesur bir "ıslahat" projesi hazırladı. Bu proje yeniçeriliğin kaldırılmasını, "ulema" nüfuzunun kırılmasını, "fetvalarıyla padişahın gücünü azaltan" şeyhülislamların fetvalarına son verilmesini, Osmanlı Devleti'ni, Avrupa'nın sanatta, bilimde, askeri konularda, tarımda, ticarette ve uygarlıkta yaptığı gelişmelere ortak yaparak yenileştirmeyi hedef alıyordu...[2]

Sultan III. Selim tahta çıktığı sıralarda yirmi sekiz yaşında genç, çalışkan ve duygulu bir kişiydi. İmparatorluk halkı da yenilikçiliğinden ötürü kendisini sevinç ve ümitle selamlamıştı. Osmanlı Devleti'nde bulunan diplomatlar da Sultan III. Selim'i büyük işler yapacak kişiliğe sahip biri olarak görüyordu. Zaten kendisi daha ilk günlerde bu konularda çok ayrıntılı araştırmalar başlatmıştı.

İlk attığı adım, Avrupa'nın değişik yönleriyle yakından tanınmasıydı. Nitekim Avusturya ile sulh anlaşması imzalanınca Ebubekir Ratıp Efendi'yi Viyana'ya göndermişti. Kendisinin siyasi görevi yanında asıl amacı, Avusturya'nın bütün önemli kurumlarını araştırarak padişaha bildirmekti. Gerçekten de Ratıp Efendi, sekiz ay kadar süren bu çalışmadan ayrıntılı bir "Sefaretname" (Dış ülkelere gönderilen elçilerin raporu) ile dönmüştü.

Sultan III. Selim'e sunulan ve Avusturya'daki yapıyı inceleyen bu belgede, Avrupa'daki askerlik, devlet yapısı, maden, posta, tarım, sanayi, hastaneler, misafirhaneler, bankalar, yollar, vergi ve gümrük gibi konular büyük bir özenle ve ayrıntılarıyla açıklanmıştı.

Bu "Sefaretname", III. Selim üzerinde büyük etki yapmış olmalıydı. Çünkü raporda yer alan değerlendirmeler ile daha sonraki uygulamaları arasında büyük bağlantılar vardır.[3]

Aslına bakılırsa, bu araştırmanın etkileri ülkede hemen görülmeye başlanmıştı. Çünkü aynı yıllarda özel konularda yabancı uzmanlar Osmanlı Devleti hizmetinde çalışmak için çağrılmaya başlanmıştı. Örneğin, 1793 yılında Fransa Dışişleri Bakanlığının, Osmanlı hizmetine girmek isteyenler hakkında ilgili bakanlıklara yaptığı duyuru listesinde çok sayıda subay vardı.

Bu subayların seçiminde şu kurallar uygulanmıştı: Yetenek, kişilik ve ahlak açısından iyi olmaları, en az üç yıl için Osmanlı hizmetinde bulunmayı kabul etmeleri ve ücret konusunda anlaşmaları gerekirdi. Ayrıca hükümetin kendilerine vereceği "Tatar serpuşu" ile elbiseyi giymeleri, "Kaptanıderya" binasında

---

[2] Enver Ziya Karal, Selim III'ün Hat-tı Hümayunları / Nizam-ı Cedit 1789-1807, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988, s. 29.

[3] Karal, a.g.e., s. 31.

kalacakları, memleketteki hiçbir yabancıyla temas etmeyecekleri koşulu belirtilmişti. Bu süre içinde özel ilgi görecekleri ve görevlerinde sadakat gösterenlerin ödüllendirilecekleri de bildirilirdi.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde yeni kurulan ya da geliştirilen sanayi alanlarında çalıştırılmak üzere Fransa'dan çok sayıda teknisyen, usta ve işçi istenildiği de ayrıntılarıyla görülür.[4]

Sultan III. Selim dönemindeki bütün bu gelişmelerle bağlantılı olarak, Sanayi Devrimi'nin desteğinde Avrupa'da gelişen yeni sanayi merkezleriyle rekabet edebilmek için Osmanlı Devleti de önemli girişimler yapmaya başlamıştı.

İstanbul'da Sanayinin Şehirden Uzaklaştırılması İçin İlk Büyük Girişim

19. yüzyıl başlarında yeni bir sanayi kuruluşu demek; ateş, buhar kazanı ve buhar makinelerinin çalıştırılmasıyla ortaya çıkan yüksek ısı ve bunun sonucunda da "yangın tehlikesi" demekti.

Beykoz bölgesinin bu amaçla bir tür sanayi bölgesi olarak seçilmesinin arkasında başka nedenler de vardı. Hem arazi yapısı hem akarsuları bu işe uygundu ve hem de büyük olasılıkla o yıllarda İstanbul'un en önemli sorunu olan yangınlara neden olmayacak kadar uzaktaydı. Kısacası, Boğaziçi'ndeki Beykoz Çayırı ve çevresi bu yeni sanayi ortamının yerleşmesi için gerçekten uygundu.

1700'lü yılların sonlarında Osmanlı Devleti'nde yeni bir sanayileşme dönemini başlatmış olan Sultan III. Selim, Beykoz camcılığının da temelini atmıştı. (Fotoğraf: Ali Konyalı)

[4] Karal, a.g.e., s. 75.

Bu koşullar altında, bugün neresi olduğu tam olarak bilinmeyen bir fabrikada "Beykoz Camları" olarak bilinen camların üretimi başlamış oluyordu. İşte bu büyük ve anlamlı projeyi, yeni bir sanayi kurmaya karşı özel tutkusu olan Sultan III. Selim'in girişimci ve sanatçı ruhuna borçluyuz.

ÖNEMLİ RAKİP İLE İŞ BİRLİĞİ: VENEDİK CAMCILIĞI BEYKOZ'A GELİYOR

Sultan III. Selim döneminde başlatılan Beykoz camcılığı, aslında Akdeniz camcılığının 3.000 yıllık tarihî kimliği ile ilginç biçimde bağlantılıydı.[5]

Camcılığın başlangıç noktası Doğu Akdeniz ve Güney Anadolu'dur. Daha sonra da olağanüstü parlayan Venedik camcılığı, bizim "Beykoz işi" kimliği olarak isimlendirdiğimiz cam eserlerin yaratılmasında büyük ölçüde etkili olmuştu.

Aslına bakılırsa, özellikle Venedik ve yakınındaki küçük Murano Adası'ndaki cam ustaları, bu çok eski tekniği olağanüstü yorumlara ulaştırmıştı. Bu üretim tekniğinin temeli ise hassas kimya bilgisi ve camcılık ustalığıydı. Venedik cam ustaları her ikisini de olağanüstü geliştirerek dünya camcılığına kendi kimliğini vurmuştu. Ancak aynı yıllarda, Sanayi Devrimi bütün ülkelerdeki bu gibi geleneksel üretim merkezlerini ciddi darboğaza sokmuştu.[6]

Aynı tarihlerde Venedik ve Murano'da yaşanan ekonomik ve siyasal krizler nedeniyle, cam ustaları bütün Avrupa'ya dağılmıştı. Çok doğaldır ki o dönemlerin kralları, imparatorları bu ünlü cam ustalarını kendi ülkelerinin cam sanatını geliştirmek için davet ediyordu. Hiç kuşkusuz Venedik cam ustalığından yararlanmak isteniyordu.[7]

Aynı tarihlerde Osmanlı Devleti de bu tür sanayileşme girişimlerine başlamıştı ve her ülkeden en ileri sanayi ve teknikler için uzmanlar getirtiliyordu. Bu girişimlerin doğal bir sonucu olarak Venedik'teki ustalarla da ilişkiler kurulmuş olmalıydı. Nitekim Beykoz örneğinde olduğu gibi, Mevlevî Mehmed Dede Venedik'te camcılığı öğrendikten sonra İstanbul'a dönmüştü. Belki de yanında Venedik'ten camcılıkla ilgili aletler, malzemeler ve hatta belki de yardımcılar getirmişti. Çünkü o yıllarda Osmanlı Devleti'nin yeni fabrikalarında bu gibi uygulamalar çok yaygındı.[8]

Gerçekte Venedik, İstanbul camcılığı için "önemli bir rakipti". Ama her durumda, ülkede böyle güçlü bir rekabetle yarışabilecek yeni tekniklerle çalışan cam fabrikalarının kurulması da gerekiyordu.

---

5 Önder Küçükerman, 3000 Yılık Akdeniz Camcılığının Anadolu'daki Son İzleri: Göz Boncuğu, Turing, İstanbul 1987, s. 64.

6 Önder Küçükerman, "Boğaziçi Camcılığının Ünlü Eserleri: Çeşmibülbüller", Türkiyemiz, S. 66, İstanbul Şubat 1992, s. 4.

7 Önder Küçükerman, Cam Sanatı ve Akdeniz'in 3000 Yıllık Camcı Kardeşleri, (Müzeler İçin Düş Bilançosu), Yapı Kredi Yayınları, S.93-3, İstanbul 1993, s. 99.

8 Önder Küçükerman, Türk Cam Sanatı İçinde Beykoz İşi Camlar, Cam Sanatı ve İstanbul, ANTİK A.Ş., Müzayede Kataloğu, İstanbul 1993.

1800'lü yılların başında Beykoz'daki sanayileşme girişimleri ile
Avrupa'daki sanayi binalarının benzerleri de yapılmaya başlanmıştı. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

1800'lü yıllarda Melling tarafından çizilmiş olan gravürlerde dönemin en özenli camları da görülebilir.
(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Kitaplığı Koleksiyonu)

Solda, Sultan III. Selim döneminde yapılan, Venedik kimliği taşıyan ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu'ndan ilk dönem Beykoz camları serisinden dört laledan örneği. (Fotoğraf: Ali Konyalı)

Sağda, Sultan III. Selim döneminde yapılan, Topkapı Sarayı Koleksiyonu ilk dönem Beykoz camları serisinden dört kupa örneği. (Fotoğraf: Ali Konyalı)

Sultan III. Selim döneminde yapılan, Venedik kimliği taşıyan ve Topkapı Sarayı Koleksiyonu'nda, ilk dönem Beykoz camları serisinden iki çeşmibülbül. (Fotoğraf: Ali Konyalı)

Sultan III. Selim'in babası Sultan III. Mustafa döneminde bazı sanayi kuruluşları, İstanbul surlarının ve eski Tekfur Sarayı'nın çevresine düzenli bir şekilde yerleştirilerek yeniden düzenlenmişti. Ancak Sanayi Devrimi yeniliklerine sahip olmayan bu eski cam atölyelerine karşılık, artık Beykoz'daki düzlüklerde de yepyeni bir camcılık başlatılacaktı.

Aslında Beykoz bölgesi, o tarihlerde yapılmış olan çeşitli yatırımlarla bir anlamda ülkenin ilk sanayi bölgesi gibi oluyordu. Bütün bu gelişmelerden açıkça anlaşılır ki, Sultan III. Selim'in girişimci kimliğinin öncülüğünde, Osmanlı Devleti de diğer Avrupa devletleri ve krallıkları gibi o tarihlerin en yeni sanayi ve sanat olayı olan camcılığa sahip çıkıyordu. Üstelik Osmanlı Devleti de diğer ülkeler gibi uzun yıllardan beri en önemli rakip olan Venedik cam teknolojisini ülkeye getirmiş oldu.

Diğer yandan Sultan III. Selim'in sanatçı kişiliği ve Beykoz camları arasında da ilginç bir bağlantı vardır. Bu özelliğin çok açık olarak görülebildiği yer ise Aynalıkavak Kasrı'dır. Bu bina Batı ve Osmanlı kimliğinin bir araya getirildiği bir mekân kimliğini yansıtır. Çünkü Sultan III. Selim, sanat eserlerini oradaki bir sedir üzerinde bestelerdi. Ama devlet işlerini yaptığı mekânda ise "Avrupa masa ve iskemlesi" vardı. Bu durum, Osmanlı Devleti'ndeki değişimin ilk sembolüdür. Bir bakıma da Sultan III. Selim'in değişim isteğinin simgesi gibidir.

Ancak Sultan III. Selim'in bu yenilikçi girişimleri bir süre sonra ters tepmiş, kendisi tahttan indirilmiş ve sonra da öldürülmüştü.

Ne kadar ilginçtir ki, bu koşullar altında hayata geçirilen ve bugün bir "el ustalığı eseri" olarak kabul edilen "Beykoz camları", gerçekte "dönemin en ileri sanayi kuruluşları" arasındaki uluslararası rekabetin ürünleri olarak yaratılmıştı. Hatta daha sonraki yıllarda "Beykoz camlarının" ilk eserleri 1851 yılında Avrupa'da açılan uluslararası sanayi fuarına, Osmanlı Devleti'nin bu alandaki sanayi düzeyini temsil ederek gönderilmişti. Üstelik de bu camlar, yüksek düzeydeki özellikleriyle ödüller kazanmıştı.

Kısacası Boğaziçi'nde yaratılmış olan "Beykoz camları", bir anlamda İmparatorlukta kurulmaya başlayan yeni bir cam sanayisinin o dönemdeki sembolleriydi. Aslına bakılırsa 19. yüzyılda ortaya çıkarılmış bulunan bu gibi ürünlerin hemen hemen tümü yeni sanayi ve teknolojilerin birer sembolü olarak kabul ediliyordu.[9]

1808: SULTAN II. MAHMUD ve SANAYİLEŞMEDE BÜYÜK DEĞİŞİMLER

1808 yılında Sultan III. Selim'den sonra tahta çıkan Sultan II. Mahmud dönemi, Osmanlı Devleti'nin Sanayi Devrimi'nin en büyük yenilikleri olan makinelerle karşılaşarak şaşırtıcı değişimler yaşamaya başladığı bir süreç olmuştu. Bu büyük değişim, aynı yıllarda İstanbul'da ve çevresinde etkili oluyordu. Çünkü Galata ve Haliç çevresinde gelişen ve bütün dünyaya sıkı biçimde bağlı olan sanayi ve ticaret ortamı, bütün bu yenilikleri ithal ediyordu.

Sultan II. Mahmud, Osmanlı ordusunda da yeni bir askeri düzen oluşturmak için girişimlerde bulunmuştu. Eski geleneklere göre kurulmuş olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve yeni gerçeklere uygun bir ordunun kurulması gerekiyordu. Ancak ilgi çekici sorunlar da başlamış oluyordu. Örneğin, Yeniçeri döneminde kullanılan askeri giysiler küçük atölyelerin üretimi olan kumaşlardan yapılırdı ve bir "üniforma" değildi:[10]

---

9 Önder Küçükerman, A Short Story of Traditional Turkih Glass Art, "Turkey- Economy", No. 5, Ankara 1990, s. 51.

10 Ziya Şakir, Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi, İstanbul 1957, s. 114.

1827 yılında Navarin Savaşı'nda Osmanlı donanma gemilerinin hemen tümünün yok edilmesi ile askerlik ve denizcilik tekniklerinin tümüyle değiştirilmesi gerektiği de açık biçimde ortaya çıkınca o yıl ilk buharlı gemi satın alınmıştı. İngiliz Kaptan Kelly'nin yönetimindeki Swift (Hızlı) isimli bu gemi, "Vapur" (Vapor) kelimesinin karşılığı olarak "Buğ Gemisi" (Buhar Makineli Gemi) olarak isimlendirilmişti.

Bu değişim, yeni ordunun çeşitli ihtiyaçlarını sağlamanın yanı sıra, ülkede ilk kez askeri bakımdan yeni bir sanayi düşüncesinin gelişmesine de öncülük ediyordu. Nitekim 1827 yılında yenilenen ordu için üniforma üretecek olan "Dikimhane-i Âmire" kurulmuştu. Bu yenilenen üniformalara gereken kumaşları üretmek için de Üsküdar ve İzmir'de kumaş fabrikaları kurulmuştu. Yeniden düzenlenen eski "Tophane", Dolmabahçe'deki "Tüfekhane", 1830 yılında Bakırköy'de ve 1838 yılında Yeşilköy'de kurulan "Baruthane-i Âmire" hep bu yeni sanayileşme girişimlerinin sonucuydu.

Yeni Simgeler: Buhar Makineleri

Osmanlı Devleti'nde ilk buhar makineleri önce askeri üretim tesislerinde, tersane ile top ve tüfek üreten tesislerde kullanılmıştı. Bu amaçla, Avrupa'dan ve özellikle İngiltere'den yeni buhar makineleri ile çalışan araçlar ile bunları kullanacak ve kullanılmasını öğretecek mühendisler ve teknisyenler de getirilmişti.[11]

Diğer yandan yeni kurulan "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu" (Muhammed'in galip gelmiş askerleri) için askeri giyimin değiştirilmesine başlanmıştı. Ancak bu değişim, halk üzerinde çok şaşırtıcı etkiler yapmıştı:

...1828 yılında Ramazan sonrasında, Şeker Bayramı başlamıştı. Adet olduğu gibi Bayram Alayı'nı görmeye gidenleri o kadar büyük bir hayret kaplamıştı ki, hiç kimse bir tek kelime söyleyememişti. Sultan II. Mahmud, Rami Çiftliği Kışlası'nda yapılan bayramlaşma merasimi günü kıyafetini değiştirmiş, '...Başında beş parmak yeri elmas ile işlenmiş sorguçlu bir fes ve mavi çuhadan bir pantolon, al bir ceket, yakaları elmasla süslenmiş bir harmani...' olduğu hâlde, süt gibi beyaz bir ata binmişti. Böylece Asâkir-i Mansûre Ordusu'nda Avrupa askerlerinin giydiği elbiseler kullanılacaktı... O zamana kadar herkesin koskoca kallavi bir kavukla görmeye alışkın olduğu... Asırlardan beri giyilen elbise ve kıyafetini değiştiren yalnız sadrazam değildi. Serasker, ulema sınıfına mensup olan kazaskerler ve diğer devlet erkânı da eski kıyafetlerini, yeni elbiselerle değiştirmişlerdi...[12]

1834: Beykoz'da Dokuma ve Kâğıt Fabrikaları

1826 yılında, askerin fes giymesi kararlaştırıldığında Tunus Beylerbeyi'ne 50.000 fes sipariş edilmiş, ülkede de fes üretimi için feshane fabrikası açılmıştı. O dönemlerde kaliteli çuha çok pahalı olduğu için 1834 yılında Kadırga'da "Hazine-i Hassa'ya" ait bir konakta ilk "Feshane-i Âmire" kurulmuştu. Aynı şekilde İzmit ve İslimiye'deki çuha fabrikaları, bu girişimlerin önemli fabrikaları olacaktı.[13]

İstanbul'da çuha üretimi yapılmış olan bölgelerden birisi de Beykoz'du. 1836 yılında İstanbul'da bulunmuş olan İngiliz Yazar Julia Pardoe, Beykoz'daki kumaş ve kâğıt fabrikalarını şöyle anlatmıştı:

...Hünkâr İskelesi arkasındaki sıra tepelerin sol tarafında büyük bir kumaş fabrikası ile bir kâğıt imalathanesi bulunmaktadır. Bu tesisler geniş bir alan üzerine kurulmuşlardır. Sultan Mahmud'un

---

11 Adnan Giz, Türkiye'de İlk Buhar Makineleri, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, İstanbul 15 Kasım 1970, s. 7.

12 Ziya Şakir, Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi, İstanbul 1957, s. 21.

13 Önder Küçükerman, Yıldız Sarayı'ndaki Çini Fabrikası ve Milli Saraylardaki Yıldız Porselenleri Koleksiyonu, TBMM Dergisi, S. 4, Ankara 1987, s. 56.

getirdiği muazzam makinelerle çalışırlar. Padişah bu fabrikaların nasıl çalıştıklarını görmeye geldiği zaman oturmak için kendine bir köşk yaptırmıştır. Fakat bu makineler yıprandıkça işler durmuştur. Şimdi çuha fabrikası günden güne harap olmaktadır...[14]

1838: Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması

1837 yılında, İngiliz ekonomisinin uzmanları Osmanlı Devleti'nin ihtiyaç duyduğu ürünleri daha ucuza sağlayabileceğine, üretim fazlası için iyi bir pazar olduğuna ve bu yolla sanayi ürünleri satışında üstünlüğün kendilerine geçebileceğine inanıyordu ve durumu şöyle açıklamışlardı:

...Pamuklu kumaşlar ve ipek tüller ve Hint kenevirlerimiz doğudakilerden iyi değillerse bile, hiç olmazsa daha ucuz oldukları kesindir... Yeni politik çalkantılar olmaması hâlinde lüks mallarda olduğu gibi, birinci derecede ihtiyaç maddelerini de bütün Doğu halklarına sağlayabiliriz... Mallarımız Türk pazarında daha pahalı veya daha düşük kaliteli Alman mallarının yerini alacaktır...[15]

Buna bağlı olarak İngiliz sanayi ürünlerine olan isteğin artması şöyle değerlendirilmişti:

...Yeni mallarla birlikte istekler çoğalıyor... Bu refahın doğmasına sebep olan İngiliz fabrikalarıdır... Türklerin zevklerinin değişmesi endüstrimize normal olarak ümit edemeyeceğimiz bir avantaj vermiştir... Avrupa mallarının gördüğü ilgi, Osmanlı ürünlerini âdeta karanlıklar içine itmişti... Avrupa mallarının gördüğü itibara fabrikalar sayesinde hâsıl olan ucuzluğu ile "haiz olduğu dekayık-ı hendesiye ve ressamiye" (mühendislik ve sanatkârlık) başlıca sebeplerden birisiydi...[16]

Bu ilişkilerin değişen koşullara uygun biçime getirilmesi ve yeniden tanımlanması için 1838 yılında yapılan Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması ile İngiliz sanayi ürünlerinin ülkeye girmesini sağlayan yeni bir dönem başlamıştı. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti'ndeki geleneksel üretici kesimi Sanayi Devrimi ürünlerine karşı yok olma noktasına gelmişti. Nitekim "yerli sanayinin dış dünya karşısında ayakta durması gerektiği" düşünceleri bu dönemin bir gerçeğiydi.

Böylece Osmanlı Devleti'nde ilk kez ekonomik sorunlar tartışılmaya başlanmıştı. Buna rağmen, geleneksel ekonomik düzen, özellikle de yasal değişimlere hazır olmadığı için bu gibi konularda ne yapılacağı çok uzun bir süre boyunca ortaya çıkmamıştı.[17]

---

14 Adnan Giz, İstanbul'da İlk Sınai Tesislerinin Kuruluş Yılı: 1805, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, S. 23, İstanbul 15 Ocak 1968, s. 26.

15 Ahmed Güner Sayar, Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, İstanbul 1986, s. 199.

16 Sayar, a.g.e., s. 200.

17 Sayar, a.g.e., s. 214.

BEYKOZ CAMCILARININ 2. DÖNEMİ: ÇEŞMİBÜLBÜL ve BEYKOZ İŞİ

1839: SULTAN ABDÜLMECİD, TANZİMAT ve YENİ SANAYİLEŞME DÖNEMİ

1839 yılında Sultan Abdülmecid, Osmanlı Devleti'nin çok çalkantılı bir döneminde tahta çıkmıştı. Gerçekten de o dönemde ülkede iç ayaklanmalar olmuş, Avrupa devletleri ile sorunlar yaşanmış; Cidde, Suriye, Mısır, Eflak-Buğdan, Sırbistan, Karadağ'da ayaklanmalar çıkmış, büyük siyasi olaylarla, Mısır'da Süveyş Kanalı açılmıştı.

Sultan Abdülmecid, Sultan II. Mahmud'un başlattığı yenileştirme girişimlerini içtenlikle sürdürmüş, ancak yumuşak kişiliği nedeniyle aynı hızla geliştirememişti. Buna karşılık, yenilikçi yönlerinden ötürü hem halkın sevgisini hem de Avrupa devletlerinin saygısını kazanmıştı.

Bütün bu girişimlerin sonucunda Osmanlı Devleti'nin en kapsamlı ve etkili yenileştirme hareketlerinin temeli olan "Tanzimat" ilan edilmişti. Aslında Osmanlı Devleti açısından o tarihlerin ölçüleri içinde bu çok büyük bir yenilikti. Çünkü devletin batı ülkeleri ile yakınlaşması ve bu amaçla yapılan büyük değişim bir anlamda "Tanzimat" ile hayata geçmeye başlamıştı. Çok geniş kapsamlı olarak planlanıp hayata geçirilen bir "değişim ve yeniden düzenleme programı" iki "ferman" ile başlatılmıştı. Bu proje "Tanzimat" olarak isimlendirilmişti. Birincisi 1839 yılındaki "Gülhane Hatt-ı Şerifi", ikincisi de 1856 yılındaki "Hatt-ı Hümâyûnu" olarak ilan edilmişti.

Osmanlı Devleti'nde başlatılan bu önemli girişimin desteği ile İstanbul'da çok sayıda yeni sanayi kuruluşu ortaya çıkmaya başlamıştı. Diğer yandan, bu yeni fabrikaların ürünlerinin haklarının korunması için "Fransız Patent Kanunu", "İhtira Beratı Kanunu" kabul edilmişti. Yeni koşulların gereği olarak, "Kara Gümrükleri" kaldırılmış, "Damga Resmi Kanunu" kabul edilmiş, "Ticaret Mahkemeleri" kurulmuş, "İdadiye Mektepleri" açılmıştı. Bu fabrikaların çalışması için gereken kömür kaynakları araştırılmış ve "Zonguldak Maden Kömürü İşletmesi" çalışmaya başlamıştı. Ama en önemlisi ise "Sanayi Mektepleri" kurulması için girişimlerin başlatılmış olmasıydı.[1]

[1] Önder Küçükerman, Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika: Feshane Defterdar Fabrikası, Sümerbank Yayını, Ankara 1988, s. 70-71.

1839-1861: Sultan Abdülmecid döneminde “Tanzimat” ile yeni bir sanayileşme dönemi başlamış ve Beykoz bölgesindeki camcılığın geliştirilmesi için ikinci önemli adım atılmıştı. (Fotoğraf: Ali Konyalı)

BEYKOZ CAMCILIĞININ 2. DÖNEMİ

Beykoz İşi ve Çeşmibülbül Kimliklerinin Yaratılması

Sultan III. Selim döneminde Beykoz'da ilk kez çalıştırılmış olan cam fabrikasından neredeyse kırk yıl sonra, Sultan Abdülmecid döneminde bu kez "Tanzimat" döneminin ünlü isimlerinden olan Ahmed Fethi Paşa'nın girişimleriyle yine aynı bölgede bir "Cam ve Billur Fabrikası" kurularak üretime başlatılmıştı.

Aynı bölgede kurulan önceki fabrika gibi hakkında çok fazla bilgi ve belge bulunmayan bu ikinci cam sanayi girişiminde de eski "Beykoz işi" camlar yanında büyük bir özenle ünlü "çeşmibülbüller" de yapılmıştı.

Ne kadar ilginçtir ki, bu kez Venedik'ten fazla teknik destek alınmadığı hâlde döneminin en güçlü camcılık merkezi olan Venedik'in tekniği ve "kimliğiyle" üretilmeye başlanan bu ürünler, zaman içinde "Boğaziçi camcılığının" yeni kimliğini oluşturacaklardı. Gerçekte bu bölgede kurulmuş olan fabrikalar genel olarak Beykoz, İncirköy, Paşabahçe, Çubuklu gibi birbirine çok yakın yerlerin isimleriyle anılmıştır. Aslında bütün bu isimler, Beykoz çevresinin değişik dönemlerdeki ifadeleri de olabilir.

O yüzden genel olarak bu bölgede çeşitli cam atölyelerinde üretilmiş olan camların tümüne "Beykoz işi" denilir.

1855: SANAYİ DEVRİMİ'NİN YENİ SİMGESİ: KRİSTALLERİN SARAYI DOLMABAHÇE

1850'li yıllar, cam sanayisinin bütünüyle çok köklü değişimler yaşadığı bir dönem olmuştu. O dönemin en önemli özelliği geleneksel cam üretiminin çok büyük bir hızla sanayileşmeye dönüşmesiydi. Böylece gerek mimaride gerekse günlük hayatta büyük boyutlu, çeşitli düz camlar ve pek çok yeni tekniklerle üretilmiş cam ürünler yaygınlıkla kullanılmaya başlanmıştı.

Nitekim 1850'li yılların en ileri sanayisinin ürünlerini bir araya getirmiş olan Dolmabahçe Sarayı'nın inşaatında ve donatılmasında, Avrupa cam sanayisinin en yeni ve etkili camları kullanılmıştı. O tarihlerde Avrupa'daki cam sanayisi de büyük bir yarış içine girmişti ve hiç durmadan yeni ürünler yaratılıyordu. Dönemin pek çok yeni sanayi ürünü de cam malzemenin ve ürünlerinin yeni kullanım alanlarını ortaya çıkarmıştı. Yeni aydınlatma araçları, aynalar, büyük pencereler, vazolar, sürahiler, şişe ve bardaklar gibi sayısız yeni ürünler hep o dönemin yenilikleriydi.

Bu nedenle, Dolmabahçe Sarayı'nda, dönemin cam sanayisinin ve sanatının en ünlü üreticilerinin, en özel ürünlerinin bir araya toplanması, Osmanlı cam sanayisinin ne kadar gerilediğinin açıkça görülmesi bakımından önemlidir.

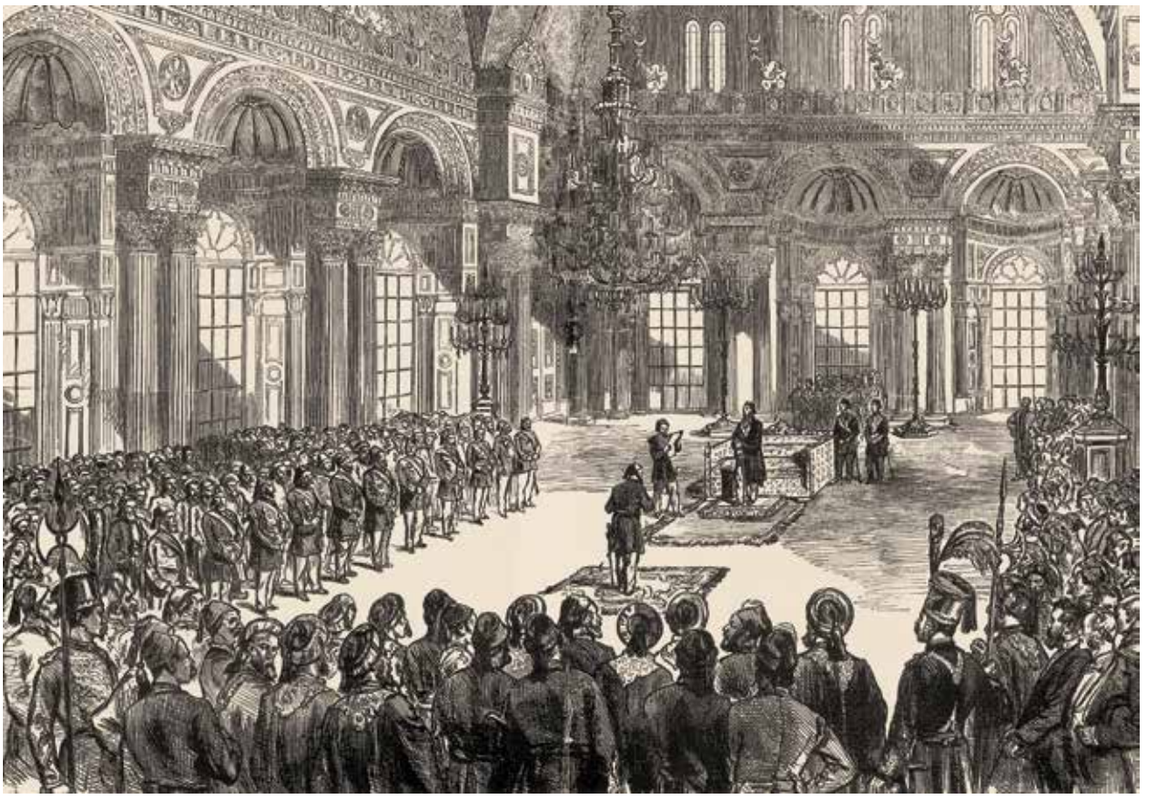
Gerçekten de aynı tarihlerde Osmanlı Devleti'nin geleneksel cam sanayisi, Sanayi Devrimi'nin gelişmelerine uyum sağlayamayıp neredeyse yeniden sönmeye yüz tutmuştu. Bu durum, büyük bir olasılıkla "Tanzimat" projesini hayata geçiren, devleti yeniden biçimlendiren, sanayileşmeyi amaçlayan ve üstelik de bir tür sanayi simgesi olarak Dolmabahçe Sarayı'nı inşa edenleri oldukça düşündürmüş olmalıydı.

1850'li yıllarda Sanayi Devrimi'nin Boğaziçi'ndeki en önemli temsilcisi Dolmabahçe Sarayı'nın bir kartpostalı.
(Önder Küçükerman Koleksiyonu)

Dolmabahçe Sarayı'nın tören kapısı. (Fotoğraf: Ali Konyalı)

Dolmabahçe Sarayı'nın dev boyutlu salonu bir tür "Kristal Avizelerin Sarayı" anlamındaydı. Salondaki kristal avize, İngiliz camcılığının İstanbul'daki sanayi yarışına katılmış olan dev boyutlu bir eseriydi. (Önder Küçükerman Arşivi)

Sanayi Devrimi'nin Boğaziçi'ndeki en önemli temsilcisi, bir anlamda "Kristallerin Sarayı" olarak bilinen Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'ndaki büyük kristal avize. (Fotoğraf: Ali Konyalı)

Saray'ın mekânları arasındaki "Camlı Köşk" gerek mimarisi gerek içindeki ürünleriyle bir camcılık yarışını yansıtıyordu. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

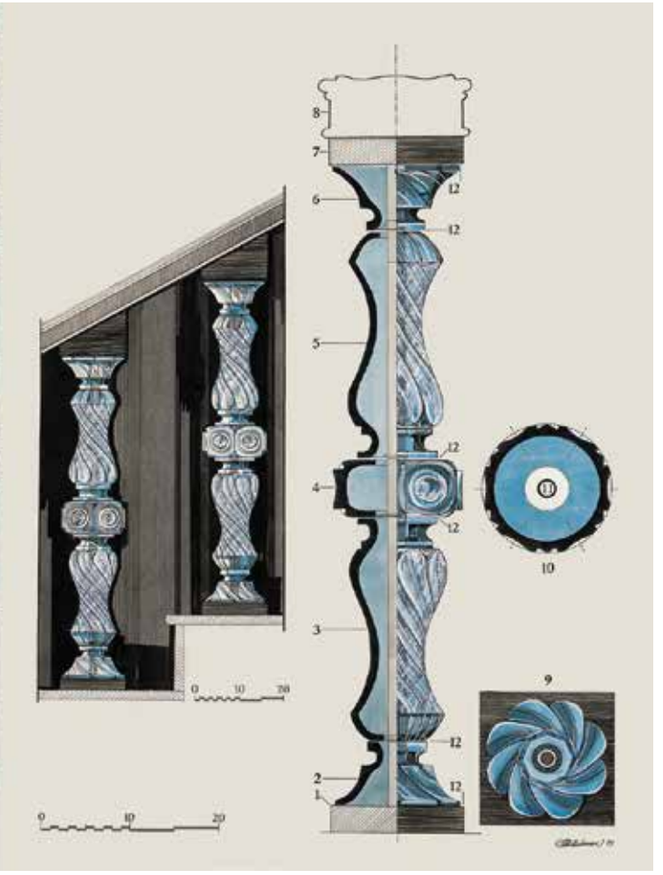
Dolmabahçe Sarayı mekânları arasındaki "Camlı Köşk" gerek mimarisi gerek içindeki araçlarıyla dönemin hem Orta Avrupa hem de Venedik camcılık yarışını da yansıtıyordu. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

Dolmabahçe Sarayı, giriş salonundaki ünlü “kristalli merdiven” dönemin en önemli camcılık eserleri arasındadır.
(Fotoğraf: Ali Konyalı, Önder Küçükerman)

Solda: Dolmabahçe Sarayı’nın kristalli merdiven camlarının kesme kristalli taşıyıcıları. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)
Sağda: Bu kristal cam taşıyıcıların üretim, kesim ve montaj sistemlerini analiz eden çizim. (Çizim: Önder Küçükerman)

Solda, Dolmabahçe Sarayı, içindeki mekânlarda kullanılan dev boyutlu şamdanlarıyla büyük bir camcılık yarışını simgelemektedir. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

Sağda, Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan kristal piyanonun iskemlesi de kesme cam sanatı yarışını simgelemektedir. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

1850'li yıllar aynı zamanda bir tür "Büyük Camların Dönemi" anlamındaydı. O tarihte genellikle özenli mekânlarda kullanılan düz camlara ait iki örnek. Ancak o dönemin düz camları henüz teknik bakımdan çok başarılı değildi. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1880'li yıllardaki cam sanayisi artık teknik bakımdan da gelişiyordu. Özellikle aydınlatma araçları bu konuda belirleyici olmuştu. Çünkü yeni tekniklerle yanan lambalar için ısıya dayanıklı veya ışığı zenginleştiren cam işleme tekniklerine ihtiyaç vardı. Dolmabahçe Sarayı mekânlarında bulunan bu lambalar, yukarıdaki teknikleri çok iyi yansıtmaktadır. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

Aslına bakılırsa o dönemde cam malzemenin yeni kullanım alanlarıyla pek çok yeni sanayi ürünü de ortaya çıkmıştı. Çünkü birbiriyle yarışan Avrupa cam sanayisi hiç durmadan yeni ürün yaratıyordu. Belki de bu nedenle Dolmabahçe Sarayı, dönemin cam sanayisinin ve sanatının en ünlü üreticilerinin en özel ürünlerini bir araya toplaması açısından çok ilginç bir rol oynamıştır. Ama bu arada geleneksel biçimde yaşamını sürdürmeye çalışan Osmanlı cam sanayisi bu gelişmelere uyum sağlayamayıp yeniden sönmeye yüz tutuyordu. Bu durum büyük olasılıkla Dolmabahçe Sarayı'nı inşa edenleri düşündürmüş olmalıydı.

İşte bu nokta, büyük bir olasılıkla Beykoz'da yeni camcılık geleneğinin ikinci döneminin başlatılması için bir ortam yaratmış olmalıydı.

Ahmed Fethi Paşa'nın Beykoz Camcılığına Desteği

Osmanlı Devleti'nin Batı'da güçlenmeye başlayan Sanayi Devrimi ile karşı karşıya kaldığı tarihlerde, Ahmed Fethi Paşa Avrupa'da önemli görevlerde bulunmuştu. En sonunda da kendisinin birçok önemli girişimi yanında Beykoz'da gerçek anlamda bir cam sanayisinin kurulmasında önemli rolü olmuştu.

Ahmed Fethi Paşa 1801 yılında doğmuş, "Enderun" ortamında yetişmiş ve "Tanzimat" döneminin önemli devlet adamlarından birisi olarak Avusturya, Londra ve Paris'te elçilik yapmıştı. Hatta İngiltere kraliçesi Victoria için yapılan taç giyme töreninde Osmanlı Devleti'ni temsil etmişti. Kendisi "Meclis-i Vâlâ"

(Yargıtay ve Danıştay) üyesi ve "Ticaret Nazırı" olmuş, 1840 yılında Sultan II. Mahmud'un kızı Atiye Sultan ile evlenmişti. 1852'de "Mühimmat-ı Harbiye Nazırı" ve "Tophane Müşiri" (Tophane Komutanı) olmuştu.[2]

Ahmed Fethi Paşa'nın çok renkli bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılıyor. Her şeyden önce Batı'yı çok iyi tanıyordu.

Belgelere göre, Osmanlı Devleti'ndeki ilk müzeyi de Ahmed Fethi Paşa hayata geçirmişti. Sultan III. Murad dönemine kadar Topkapı Sarayı'na ait olan özel eserler Yedikule'de bir kalede korunurdu. Bu eserler daha sonra Topkapı Sarayı'na taşınmıştı. Ahmed Fethi Paşa ise 1846 yılında bu eserleri Saint İrene Kilisesi'nde bir araya getirerek ilk genel müzeyi kurmuştu. Bu müzeye daha sonra "Müze-i Hümâyûn" adı verilmiş ve ilk müdür olarak "Galatasaray Sultanisi" hocalarından bir İngiliz görevlendirilmişti.

Bu arada Ahmed Fethi Paşa'nın resim sanatının gelişmesini de desteklediği bilinir. Hatta ünlü ressam Hüsnü Yusuf Bey'i Paris, Belçika, Viyana, Berlin ve İtalya'ya göndererek resim öğrenimi görmesini sağlamıştı.

Bütün bunların yanı sıra, Ahmed Fethi Paşa'nın en önemli görevlerinden birisi de Dolmabahçe Sarayı'nın tamamlanıp döşenmesinde etkin rol almış olmasıydı. "Tophane Müşiri" olarak Dolmabahçe Sarayı'nın cam eşyaları, mobilyaları ile bazı özel parçalarının Avrupa'daki mağazalardan ve fabrikalardan satın alınmasını yönetmişti. Bu nedenle o dönemde hâkim olan "...Ticaretin Türklere uygun olmadığı..." düşüncesinden ötürü "yadırganmış" olduğu bile anlaşılıyor.

1844: Beykoz, Çubuklu'daki Çini ve Billur Fabrika-i Hümâyûnu

Ahmed Fethi Paşa'nın, "Tophane Nazırı" iken cam sanayisinin ve sanatının geliştirilmesi açısından yaptığı en önemli işlerden birisi de o tarihlerde bir sanayi bölgesi olan Beykoz'da Sultan Abdülmecid'in buyruğuyla bir "Çini ve Billur Fabrikası" kurmuş olmasıydı. Üstelik bu fabrika, o tarihe kadar yapılmış olan, ülkede bir cam sanayi kurma girişimlerinin arasında en uzun süre etkili olacak girişimdi.

1844 yılında Beykoz çevresinde yeniden başlatılan bu camcılık, zaman zaman kesintilere uğramasına rağmen uzun yıllar boyunca sürdürülecek ve bir bakıma günümüzün Türk cam sanayisinin bile içinde yeşerdiği verimli bir gelenek ortamını oluşturacaktı.

Aslında Sultan III. Selim döneminde Beykoz'da kurularak çalıştırılmış olan cam fabrikasının en ünlü ismi olan cam ustası Mehmed Dede'nin "Venedik'te camcılık eğitiminden geçmiş olması", Ahmed Fethi Paşa'nın girişiminden önce kurulmuş olan fabrikanın en ilginç yanıydı.

Buradaki ilginç olan nokta şuydu. Venedik cam sanayisinin desteğiyle kurulmuş bulunan bu ilk fabrikadan neredeyse elli yıl sonra yapılan Dolmabahçe Sarayı'nda, Avrupa'nın en önemli cam fabrikalarının cam eserleri büyük bir çoğunlukla kullanılmıştı. Ama bunların arasında Venedik camları yoktu.

Hâlbuki Dolmabahçe Sarayı'nı yaptıran ve camları Avrupa'dan getirten kişi, aynı tarihlerde yeni kurduğu fabrikada yine Venedik'ten etkilenmiş olan ürünleri yaptırmaya başlamıştı. Acaba niçin böyle olmuştu?

Aslına bakılırsa o tarihlerde Venedik camcılığı Sanayi Devrimi'nden olumsuz yönde etkilenmiş ve çeşitli sıkıntılar içine düşmüştü. Yani 1850'li yıllarda eski ve ünlü Venedik camları artık "yeni" anlamına gelmiyordu. Belki de günün değişen koşulları içinde "eskimiş bir ürün" olarak kabul ediliyordu. Hâlbuki Dolmabahçe Sarayı "yeniliği" temsil ediyordu.[3]

---

[2] Önder Küçükerman - İhsan Yücel, Milli Saraylardaki Cam Eserlerin 19. Yüzyılda Türk Cam Sanayiinin Gelişimine Etkileri ve Ahmet Fethi Paşa, Millî Saraylar Dairesi Başkanlığı Yayını, İstanbul 1993, s. 32.

[3] Önder Küçükerman - İhsan Yücel, a.g.e,, s. 37.

Sultan Abdülmecid döneminde, Tanzimat ile başlayan yeni sanayileşme döneminin ve Beykoz bölgesindeki camcılığın geliştirilmesinin ikinci adımının atılmasında önemli rolleri olan Ahmed Fethi Paşa. (Önder Küçükerman Arşivi)

Bu arada gerçek olan şey şuydu: Ahmed Fethi Paşa, Sanayi Devrimi'nin ve Avrupa'nın en önemli cam fabrikalarının örneklerini Dolmabahçe Sarayı'na getirterek bir tür sanayi sergisi oluşturmuştu. Daha sonra da bu kaynaktan destek alarak yeni bir cam fabrikası kurmuştu. Bu yeni cam fabrikasıyla da günümüzün cam sanayisine bir tür temel oluşturmuş oluyordu.

***

Ahmed Fethi Paşa'nın Çubuklu bölgesinde kurduğu cam ve billur fabrikasında yapılan çeşmibülbüllerle ilgili olarak bir olay anlatılır. Bu, öncüsü olduğu cam sanatı ile kendisinin özdeşleştirilmesini göstermesi açısından çok ilgi çekicidir:[4]

Söylendiğine göre, Ahmed Fethi Paşa öldüğü zaman, Kuzguncuk'taki yalısında büyük üzüntüye kapılan Çerkez kalfalar "Efendimiz bunları ne kadar severdi. O gitti, bundan sonra bunları görecek göz kimde kaldı?" diyerek, yalıdaki çeşmibülbülleri çamaşır sepetlerine doldurup denize atmışlardı.

Ancak Ahmed Fethi Paşa'nın torunu Rey'an Hanım'ın 1980'li yıllarda bana bizzat anlattığına göre bu olayın aslı şöyleydi:

...Ahmed Fethi Paşa'nın ninesi ölünce, babası yedi yaşındayken yetim kalmış. O dönemde yetimlerin hakkının korunması için her şey satılığa çıkartılırmış. İşte o zaman kâhya, Şemsi Nur Hanımefendi'ye bu satışın yazık olduğunu söyleyerek satışı durdurmuş. O arada bazı şeyler de satılmış. Geriye kalan ve dedesinin kurduğu fabrikanın ürünleri olan camlardan bazı örnekler de şimdi kendisinde duruyor...

[4] Salah Birsel, Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983, s. 310.

Ahmed Fethi Paşa döneminden kalan orijinal eserler, aileden kalan raflarda duruyor.
(Fotoğraf: Önder Küçükerman)

Yukarıda aktarılanlar, Beykoz camlarının üretildiği dönemde bile neredeyse Fethi Paşa ile özdeşleştiğini ve çok önemli kabul edildiğini de gösteriyor.

Çubuklu'da kurulan cam fabrikası hakkında başka ayrıntılı bilgiler de vardır. Örneğin, Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü'ndeki bilgiler şöyledir:[5]

Boğaziçi'nde "...İncir karyesi civarında Hüdavendigar Müşiri Mustafa Nuri Paşa bir 'Cam ve Billur Fabrikası' yaptırmıştır..." Bu fabrika hakkında "Sadaret'ten (Başbakanlık) saraya yazılan" 11 Nisan 1846 tarihli bir yazıdan, şöyle bir fermanın yazılmış olduğu anlaşılıyor:[6]

---

5 Fuat Bayramoğlu, Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri, İş Bankası Yayını, İstanbul 1974, s. 19.

6 Bayramoğlu, a.g.e., s. 21.

...Mustafa Nuri Paşa'nın rica ve iltiması üzerine fabrikanın padişah tarafından satın alınıp Emlak-ı Hümâyûn'a (Padişaha ait mülk) dâhil edilerek, Darphane-i Âmire tarafından imal ve idamesi hususuna..."

Bu emrin yerine getirilmesi için Darphane Nazırı gerekli girişimi yapmıştı.

Sonuçta Mustafa Nuri Paşa'ya fabrika kurmak için "...Sultan Mustafa Vakfı arazisinde 15.000 zira karelik arsa ve içinde 'bir masura ma-leziz' (bir çeşme ölçüsü kadar lezzetli su), aylık 320 akçe icâre-i müeccele (sonradan alınacak kira) ile" kiralanmıştı. Fabrikanın artan kiralar nedeniyle "...kirasının yıllık 64 kuruşu mukataaya (Devlete ait vergi) bağlanarak, aynı yılın muharrem ayının ilk gününden itibaren (30. 12. 1845) Darphane tarafından vakfa ödenmesine Evkaf Nazırı (Vakıflar Bakanı) tarafından, Padişahtan izin istenmiş..." ve uygun görülmüştü.

Böylece "Cam ve Billur Fabrikası" devlet yönetimine geçmiş oluyordu. Fabrikayı ve yönetimi alan Darphane Nazırı Tahir Bey, başarılı bir çalışma düzeni kurmuş ve ilk ürünler ertesi yılın başında padişaha sunulmuştu. Padişah da bu cam ürünlerini beğenmiş ve gönderdiği 27. 12. 1846 tarihli bir yazıda görüşlerini şöyle bildirmişti:

"-Bunların, içlerine birer pusula konularak sadrazama gönderilmesi ve padişah adına şeyhülislama ve öteki nazırlara dağıtılması..."

Sadrazam, ertesi günkü cevabı ile "kendisinin ve hediyeleri dağıttığı öteki nazırların teşekkürlerinin" padişaha ulaştırılmasını rica etmişti. Mabeynden (Saraydan) yazılan ilk yazıda, fabrikaların durumu anlatıldıktan sonra daha ayrıntılı açıklamalar yapılmıştı:[7]

...Boğaziçi'nde Çubuklu adı ile anılan yer civarında bulunan billur fabrikası her açıdan önde gidip, ilerleme kaydetmiştir. Bu nedenle Padişah Hazretleri tarafından, buranın satın alınarak bu güzel değerlerin, Devlet Darphanesi Nazırı Tahir Beyefendi Hazretleri'ne ferman buyrularak gerekenlerin yapılması için yukarıda adı geçen amir, gereken gayreti göstermiştir.

Padişahın sahip çıkması ile söz konusu fabrikayı padişaha ait bir fabrika hâline getirmiş ve gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Güzel bir başlangıçla, bu taraflarda bulunan maden cevherinden olan "çeşmibülbül" denilen, çok beğenilen ve itibar edilen billur çeşidinin imal edilmesi için fabrikada seçilen kalıplardan yapılan örnekler padişaha takdim edilmiştir. Örnekler gerçekten güzel, nefis ve istenilen doğrultuda başarı kazandıracak biçimde yapılmıştı. Bu nedenle padişah tarafından da beğenilmişti. Padişah bu örnekleri döneminin güzel eserleri olmasından dolayı bütün vekiller, kabine azaları, nüfuz ve itibar sahibi kişilerin görmesi için adı geçen örnekten sadrazam ve şeyhülislam ile diğer yüce vekillere de hediye edilmiştir...

Yukarıdaki çok ayrıntılı yazışmalardan da görüldüğü gibi, Çubuklu'da kurulan "Cam ve Billur Fabrikası'nın" yeni camları, dönemin padişahına, vekillerine ve ileri gelenlere hediye edilecek kadar başarılı olmuşlardı.

Böylece Beykoz cam ustalığının ikinci kuşağı, Sultan Abdülmecid döneminin yeni simgeleri olan "Beykoz camları" ve "çeşmibülbülleri" ortaya çıkartmış oluyordu.

---

7 Bayramoğlu, a.g.e., s. 22.

Üstte, Beykoz camcılığının ikinci döneminden kalan bir Çeşmibülbül kapaklı kâse. (Şişecam Cam Eserler Koleksiyonu, Fotoğraf: Serdar Tanyeli)

Altta, Beykoz camcılığının ikinci döneminden kalan dört Çeşmibülbül. (Şişecam Cam Eserler Koleksiyonu, Fotoğraf: Serdar Tanyeli)

1855: Beykoz Camcıları Paris Sergisi'nde Madalya Kazanıyor

1855 yılında Paris'te açılan üçüncü uluslararası sergi (Paris Exposition Universelle), Osmanlı Devleti'nin katıldığı ikinci sergiydi. Aslına bakılırsa aynı tarihte Kırım Savaşı'nı yaşayan Osmanlı Devleti sıkışık durumuna karşılık başta İstanbul olmak üzere en büyük üretim merkezlerinden yaklaşık 2.000 adet ürün ile bu sergiye katılmıştı. Osmanlı ürünleri 35 pavyonda sergilenmiş, sergi sonunda yapılan değerlendirmelerden sonra 27 madalya ve 20 mansiyon kazanmıştı. Bu ürünler arasında "...İncirköy Fabrika-i Hümâyûnu mamulü cam, porselen fincanlar ve benzeri ürünler..." de madalya kazanan ürünler arasındaydı.[8]

Bu bakımdan o tarihlerde Osmanlı Devleti tarafından kurulmuş olan fabrikaların ürünlerinin yer aldığı en önemli olay, 1855 yılında Paris'te açılan uluslararası sergiydi.[9]

Fuara ürünleriyle katılan diğer devlet fabrikaları ise İzmit Fabrikası, Hereke Fabrikası, İstanbul'dan Feshane, Basmahane, Zeytinburnu Fabrikası, Beykoz Teçhizat-ı Askeriye Fabrikası ve Tophane olarak sıralanmıştı.[10]

Yukarıdaki çok sınırlı bilgilerden Beykoz'daki bu fabrikanın Paris'teki böyle önemli bir fuara götürülecek kadar iyi ürünleri bulunduğu anlamı çıkarılabilir.

Sanayi Devrimi'nin Boğaziçi'ndeki en önemli temsilcisi olan Dolmabahçe Sarayı'nın üst katları bir tür "uluslararası camların ve kristallerin yarış alanı"ydı. Sarayın bodrum katında 1980'li yıllarda bile hâlâ günlük yaşamın en önemli ürünleri arasında olan mütevazı cam damacanalar, büyük olasılıkla dönemin yerli cam sanayi ürünleriydi. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

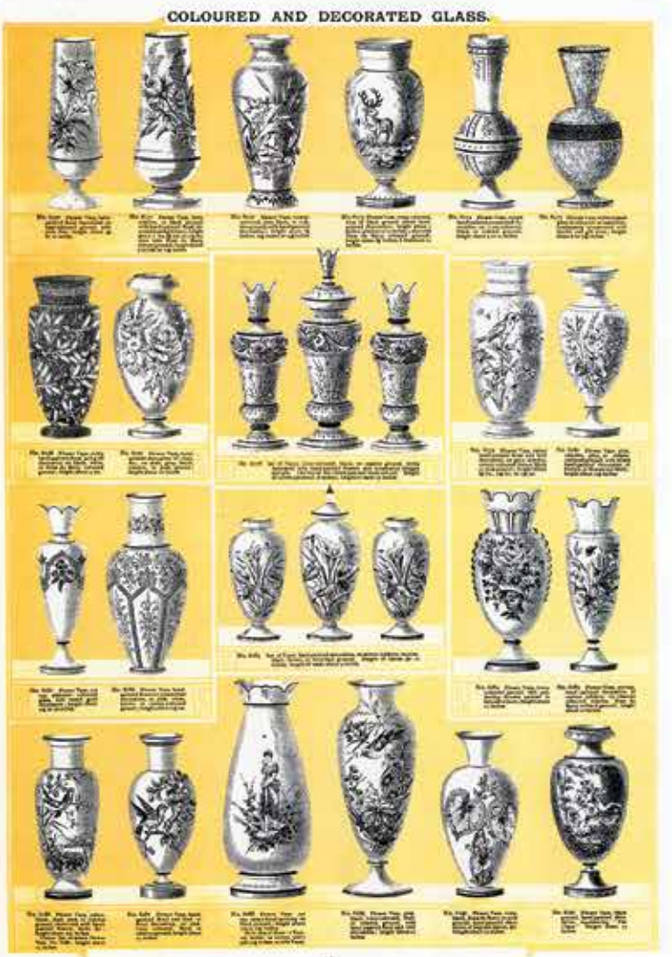
8 Rıfat Önsoy, Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1988, s. 65.

9 Ömer Celal Sarç, Tanzimat ve Sanayiimiz, İstanbul 1940, s. 435.

10 Önder Küçükerman, Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika "Feshane" Defterdar Fabrikası, Sümerbank Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1988, s. 72.

1850'li yıllarda Avrupa'da cam sanayisinin tanıtıldığı bir cam satış kataloğundaki ürünler,
Beykoz camlarının hangi ürünlerle yarışmış olduğunu gösterir. (The Silber-Fleming, Glass&China Book, Wordsworth Editions)

1860: Geleneksel Üretim Düzeni Olan Gediklerin Kaldırılması

Aslına bakılırsa 1850'li yıllarda yaşanan bütün bu gelişmeler, Sanayi Devrimi'nin yeni kurallarının ülkeye hızla girmeye başladığını gösterir.

Ancak bu yeni sanayi, özel olarak yetiştirilmiş uzmanlar ve yeni düzenlemeler gerektiriyordu. Bu yeni ve değişik bir durumdu. Bu yeniliğin en ilginç sonuçlarından biri de Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar boyunca üretimin temelini oluşturan geleneksel "Gedik" düzeninin kaldırılmasıydı. Gerçekten de 1860'lı yıllarda esnaf ve sanatkâr birliklerinin "sanat ve hizmet tekelinin kaldırılması" bu düşüncenin önemli bir sonucuydu.

Sanayi Devrimi'nin yeni koşulları içinde gelişen Avrupa sanayisi ile yaşanan rekabet karşısında, Osmanlı Devleti'ndeki eski düzenle başarılı üretim yapılamayacağı artık açıkça görülmüştü. Ayrıca, eski geleneksel düzenin yarattığı iç dayanışma ülkede sanayi, sanat ve ticarete giremeyen yabancılar açısından da gerginlik oluşturuyordu.

Bütün bu sorunların çözümlenmesi için 1838 yılında düzenlenen ticaret anlaşmalarıyla bu düzenin ortadan kaldırılması gerekmişti.

Osmanlı Devleti'nin Sanayi Devrimi koşullarına uygun olarak kurulacak sanayi tesisleri için yaptığı girişimler, bu koşullar altında zorlukla başlayabilmişti. O güne kadar gelen üretim geleneği ile yeni kurulacak sanayi kuruluşları arasında gerektiği kadar yakın ilişkiler kurulamadığı için daha sonra, bu iki kesim arasında çeşitli sorunlar yaşanacaktı.

Ülkedeki bu değişim, Osmanlı Devleti'nde yeni bir sanayinin kurulması, yabancı ülkeden "...Hem teknolojinin hem de onu kullanacak insan gücünün getirilmesi..." demekti.

Bu düşünce de Beykoz camcılık geleneğinin yabancı ülkelerden alınan destekle kurulmasının temelindeki yeni gerçeği yansıtıyor.[11]

Aslına bakılırsa bütün bu gelişmeler, Sanayi Devrimi'nin yeni kurallarının ülkeye hızla girmeye başladığını gösteriyordu. Yeni sanayi düzeni için özel olarak yetişmiş insan gücü gerekiyordu. İşte bunun en ilginç sonuçlarından biri, Osmanlı Devleti'nde yüzyıllar boyunca üretim düzeninin temelini oluşturan "Gedik" sisteminin kaldırılmasıydı.

Nitekim 1860'lı yıllardaki esnaf ve sanatkâr birliklerinin sanat ve hizmet tekelinin kaldırılması ve sonrasında yaşanan gelişmeler de aynı sürecin devamıydı. Zaten Beykoz camcılık geleneğinin yabancı ülkelerden alınan destekle kurulmasının temelindeki düşünce de bu gerçeğe dayanıyordu.[12]

1861-1876: SULTAN ABDÜLAZİZ DÖNEMİ ve SANAYİDEKİ DEĞİŞİMLER

Osmanlı Devleti'nde 1861 yılında başlayan Sultan Abdülaziz dönemiyle birlikte, ülkedeki sanayileşme süreci çok değişik bir yön ve çok büyük bir hız kazanmıştı. O döneme kadar Sanayi Devrimi'nin yeniliklerini ülkeye aktarabilmek için çok yönlü projeler hazırlanmış ve bunlar belirli bir düzen içinde hayata geçirilmişti.

Aslına bakılırsa bunların arasında 1857 yılında Sanayi Devrimi'nin yeni ürünlerinin ülkeye gelmesiyle bağlantılı olarak Telif Hakkı Nizamnamesi kabul edilmişti ve bu çok önemli bir olaydı. Çünkü Sanayi Devrimi, ülkelerden ithal edilen yeni ürünlerin ve markaların her türlü haklarının korunmasını gerektiriyordu. Kısacası büyük Sanayi Devrimi'nin bu yüzü yeni görülmeye başlanmıştı.

---

11 Önder Küçükerman, Geleneksel Türk Dericilik Sanayii ve Beykoz Fabrikası: Boğaziçi'nde Başlatılan Sanayi, Sümerbank Yayını, Ankara 1988, s. 151.

12 Küçükerman, a.g.e., s. 151.

Ancak Osmanlı Devleti'nde bu yeniliklere uyum sağlayamayan bir kesim de vardı. Geleneksel üretimin eski temeli olan gediklerin, esnaf ve sanatkâr birliklerinin sanat ve hizmet tekeli kaldırılması ile hiç kuşkusuz daha sonraki yıllarda birçok büyük sorun yaşanacaktı.[13]

1861-1876 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin başında bulunan Sultan Abdülaziz.
(Fotoğraf: Ali Konyalı)

1862: II. Londra Sergisi'nde Beykoz Camcıları Yoktu

Osmanlı Devleti, 1862 yılında Londra'da açılan sergiye de (International Exhibition of 1862) katılmıştı. Başlangıçta bu gibi büyük sergilere katılmanın hazineye büyük yük getirdiği öne sürülmüş, ancak daha sonra katılma kararı verilmiş ve 787 üretici de sergiye katılmak için başvurmuştu. Ancak sergiye gönderilen ürünler genellikle devletin çeşitli bölgelerinden elde edilen tarım ürünleri ve devlete ait fabrikalar ile küçük atölyelerin üretimleriydi. Londra'da 25 pavyonda sergilenen bu ürünler arasında cam üretimiyle ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Sergi sonunda kurulan uluslararası jürilerin değerlendirmeleriyle Osmanlı ürünleri 83 madalya ve 44 mansiyon kazanmıştır.

Buradan da 1860'lı yıllarda Beykoz camcılığının ya bütünüyle ortadan kalktığı ya da yeniden sözü edilemeyecek kadar önemini kaybetmiş olduğu anlaşılıyor.

[13] Adnan Giz, Eski Türk Sanayiinde Gedik Usulü, İSOD, S. 32, İstanbul 1968, s. 14.

1863: İstanbul'da "Sergi-i Umumi-i Osmanî"

1863 yılında Osmanlı Devleti döneminde İstanbul'da ilk ve en büyük uluslararası nitelikteki bir sanayi sergisi açılmıştı. Bu serginin amacı ülkedeki çeşitli ölçekteki sanayinin kalite, çeşit ve fiyatlarını tespit etmek ve üretimde karşılaşılan sorunları belirlemekti. Bunların yanı sıra, serginin bir amacı da Avrupa'daki sanayi yeniliklerini ülkeye getirecek ortamı hazırlamak ve yaygınlaştırmaktı.

Bu nedenle sergiye büyük önem verilmiş, üst komitenin başına Maliye Nazırı Mustafa Fazıl Paşa getirilmişti. Ayrıca Hariciye Teşrifatçısı Kâmil Bey, Sadrazam Fuat Paşa'nın oğlu Nazım Bey, Ticaret Müsteşarı Server Efendi ve devlet ricalinden Agaton Efendi de bulunuyordu.[14]

İstanbul'da bu büyüklükteki bir sergi için uygun mekân olmadığı için Sultanahmet Meydanı'nda özel bir bina yaptırılmasına karar verilmiş ve bu iş için bir ihale açılmış, işi bir "kumpanya" almıştı. Mimari tasarımı "Bourgeois" ve iç dekorasyonu "Leon Parvillee" tarafından hazırlanan ve yaklaşık 3.500 metrekarelik bir alana sahip olan sergi, 28 Şubat 1863 tarihinde açılmıştı.

Büyük önem verildiği anlaşılan bu açılışta Sultan Abdülaziz, Sadrazam Yusuf Kâmil Paşa, Hariciye Nazırı Ali Paşa, Serasker Fuat Paşa ve Mısır Hıdivi İsmail Paşa hazır bulunmuşlardı. Padişah ilk gün sergiyi dört saat gezdikten sonra ertesi gün yeniden gelmişti.

Bu sergi hakkında yayımlanmış kaynaklardan anlaşıldığına göre, devletin çeşitli bölgelerinden 10.000'den fazla ürün gönderilmişti. Bunlar arasında en büyük sayıyı gıda ve tarım ürünleri oluşturuyordu. Bunun yanı sıra çok sayıda dokumacılık ürünü, ayrıca çok çeşitli maden, ahşap, taş, tuz, hayvancılık ürünü vardı. İşin ilginç tarafı, bu sergide çok sayıda küçük sanayi ile devlet fabrikalarının da geniş ölçüde yer almış olmasıydı. Nitekim sergide Osmanlı Devleti'nin hemen hemen bütün bölgelerinden gönderilen çok sayıda ve değişik niteliklerde kesici ve ateşli silah örnekleri de bulunmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nde ilk kez açılan bu sergide İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan da yer almıştı. Bu ülkelerden gelen çeşitli motorlar, çeşitli sanayi alanları, tarım aletleri ve makineleri, un değirmenleri, kantar, para kasası gibi ürünler ayrı bir bölümde sergilenmişti. Ülkede sanayinin geliştirilmesi girişimlerinin çok yoğunlaştığı bu yıllarda, sergideki bu yeniliklerin her kesimden yoğun bir ilgi gördüğü anlaşılıyor. Nitekim sergiyi daha çok kişinin gezebilmesi için çevre kasaba ve vilayetlerden İstanbul'a gidiş ve gelişlere indirimli tarife uygulanmış, örneğin vapur ücretleri %50'ye yakın ölçüde düşürülmüştü.[15]

Bu büyük ve kapsamlı sergi yaklaşık beş ay açık kalmış, 150.000 kişi tarafından gezilmiş, elde edilen 450.000 kuruşluk gelir, masrafların ancak beşte birini karşılamıştı. Sergi 1863 yılının Temmuz ayının sonunda kapanmıştı. Sergilenen ürünlerin büyük bir kısmı satılmış, kalanlar ise sahiplerinin belirledikleri fiyattan, devlet tarafından satın alınmıştı.

Ne kadar ilginçtir ki eldeki belgelerden, bu sergide hiçbir cam sanayi ürünü bulunmadığı anlaşılıyor. 1850'li yıllarda yurt dışında ödüller kazanan Beykoz camlarının bu kez adı bile geçmemişti. Üstelik 1860'lı yıllar, ülkede cam kullanımının çok yaygın olduğu bir dönemdi. Gerek mimaride düz cam kullanımı gerekse günlük hayatta çeşitli cam ürünleri her an yaygınlaşıyordu. Ülkede cam üretimi hemen hemen bütünüyle sönmüştü. Başta düz cam olmak üzere her türlü cam sadece ithal ediliyordu. Ama Beykoz camcılarından herhangi bir ses yoktu.

---

14 Rıfat Önsoy, Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1988, s. 72.

15 Önsoy, a.g.e., s. 92.

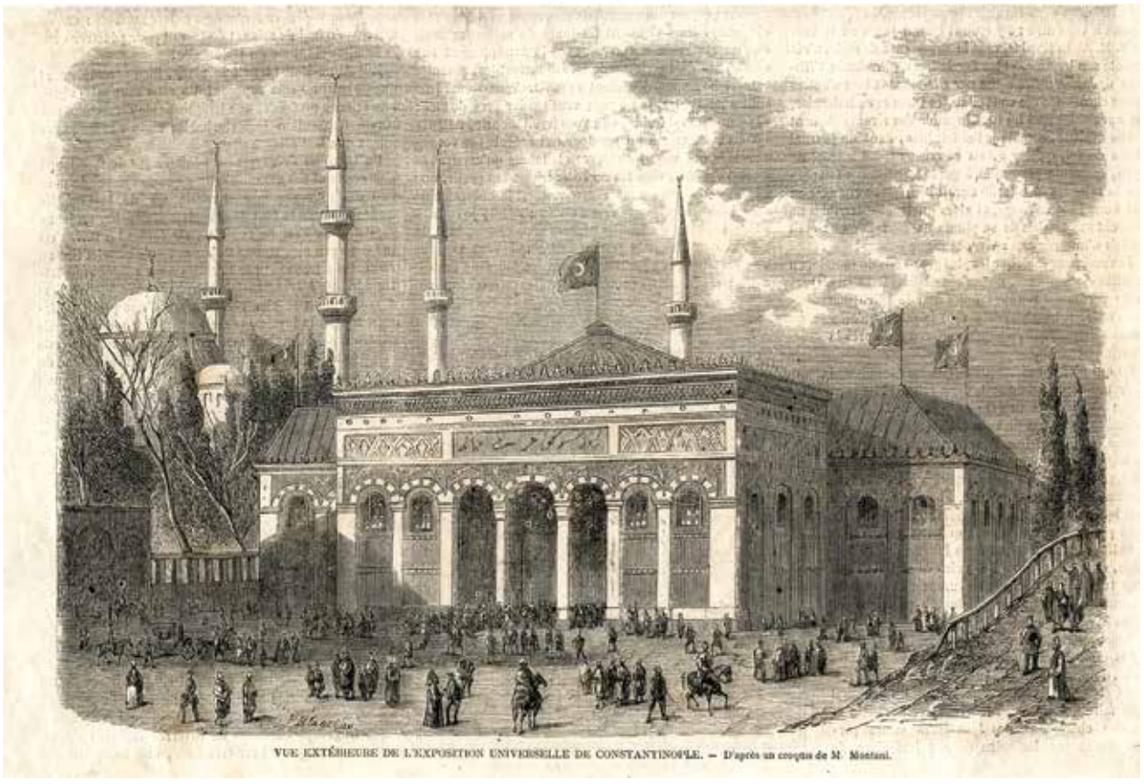
1860'lı yıllarla birlikte, Sultan III. Selim döneminde başlatılmış olan
Beykoz camcılığı ile Osmanlı Devleti'nde yaratılmış olan "Beykoz işi" cam kimliğini
taşıyan geleneksel eserlerin birinci kuşağı son günlerine yaklaşılıyordu.
(Şişecam Cam Eserler Koleksiyonu)

1863 yılında Sultanahmet Meydanı'nda açılan Osmanlı Sergisi bir bakıma yeni bir sanayileşme döneminin önemli bir projesi olmuştu. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

Düz Cam Üretimi ile Camlı Köşklerin Yaygınlaşması

1860'lı yıllarda İstanbul'da düz cam kullanılması ile oluşturulan yeni bir mekân kavramı, "Camekân" adıyla bugün de yaşamaktadır. Camekân, yeni tekniklerle üretilen cam boyutlarının büyümesi ve ucuzlaşması nedeniyle ortaya çıkmıştı. Osmanlı mimari tasarım geleneği içinde, eski evlerdeki sofalar artık camlı bölmelerle örtülüyor, bu alanlar kışın da kullanılabiliyordu. Ayrıca konuk odaları, limonluklar için özel camekânlar yapılmıştı. Bu camlı bölmelerde renkli camlarla vitraylar yapılıyordu. Ayrıca belediyeler, şehirlerde gıda malzemelerinin sağlıklı bir biçimde satılmasında cam kullanılma zorunluluğu bile getirmişti.

Aynı yıllarda, özellikle İstanbul'da bahçe odası anlamında ve kışın kullanılmak üzere çok değişik biçimlerde ve boyutlardaki "camlı köşkler" yaygınlaşıyordu. Genellikle taşıyıcı sistemi demirden, üst örtüsü ve çevresi bütünüyle cam kaplı olan bu camlı köşklerde hem çiçek ve meyve yetiştirilir hem de uygun havalarda içinde oturulurdu. Bu camlı köşkler, Dolmabahçe Sarayı gibi özenli yapılardan başlayarak, başta İstanbul olmak üzere ülkede pek çok yerde kullanılmıştı. Yani yeni cam teknikleri yeni ürünlerle yaşama giriyordu.

1867: Sultan Abdülaziz Avrupa'ya Davet Ediliyor

1867 yılında Fransız İmparatoru III. Napolyon, o yıl açılacak olan "Paris Uluslararası Sergisi" için şeref konuğu olarak Osmanlı hükümdarını davet etmişti. Gerçekte bu davetin asıl amacı iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesiydi. Diğer yandan Fransa ile rekabet içinde bulunan İngiltere Kraliçesi Victoria da Sultan Abdülaziz'e kendisini Londra'da karşılamaktan şeref duyacağını bildirmişti. Aslına bakılırsa o yıllarda Osmanlı Devleti tarihinde ilk kez İngiltere, Fransa ve Osmanlı ordusu birlikte savaşmış, Kırım Savaşı galibiyetle sonuçlanmış ve Slav tehlikesi önlenmişti.

Bütün bu yeni etkenlerle Avrupa'ya yapılacak büyük gezi ayrıntılı olarak planlanmış ve haziran ayı sonunda deniz yoluyla ve 5 gemi ile hareket edilmişti.[16]

Bu heyette Sultan Abdülaziz'in yanı sıra, büyük oğlu Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi, Şehzade Murad Efendi, Şehzade Abdülhamid Efendi de vardı. Geziye katılan "İstanbul Şehremini" yani belediye başkanı olan Hafız Ömer Faiz Efendi, yazdığı anılarıyla bu önemli olayı belgelemişti. Bu anıların yardımıyla, o yıllarda yaşanacak olan büyük değişimin arkasındaki olaylar şöyle izlenir.

Heyet, 28 Haziran 1867 günü sabahı Fransa'nın Tulon Limanı'na ulaşmış, top atışlarıyla büyük resmi heyetlerle ve büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştı. Rıhtım iğne atılsa yere düşmeyecek gibiydi. Padişahın yürüyeceği yol değerli halılarla döşenmişti. Aynı gün öğleden sonra, her tarafı Türk bayraklarıyla donatılmış Tulon Garı'ndan Paris'e hareket edilmiş ve 1 Temmuz'da Paris'e girilmişti. O andan başlayarak Ömer Faiz Efendi'nin gözlemleri olayları canlı biçimde bugüne aktarmıştı:

...Paris'in gecesi bizimkine benzemiyor. Bizde hayat güneşle başlıyor, güneşin batmasıyla son buluyor. Buralarda öyle değil... Sokakları ve evleri, taş kömürü yakarak elde ettikleri ve havagazı dedikleri "nur huzmeleri" ile aydınlatıyorlar... Bunlar, geceyi gündüz yapıyor... Lyon Garı'nda hükümdarın, III. Napolyon tarafından karşılanması çok heybetli oldu... Yollar mahşer hâlindeydi... Muhteşem zafer takları içinden Fransız ve Osmanlı marşlarını çalan mızıkalar arasından geçerek "Tüilleri Sarayı'na" girdik. İmparatoriçe Öjeni, padişahı merdiven başında karşıladı... Buradan heyetin kaldığı Elize Sarayı'na geldik...[17]

...Sultan Aziz'in Dünya Sergisi'nin şeref konuğu olarak büyük ödülleri dağıtması ise şöyle olmuştu. Burası 14.000 metrekarelik bir salondu. 1.200 kişilik mızıka korosunun Osmanlı Marşı çalmasını bütün vücudumuz heyecandan titreyerek dinledik. Taht, Sanayi Salonu'nun ortasındaydı. Tahtın önünde yarım daire hâlinde İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya veliahtları ile öteki hanedan mensupları oturmuştu. Bizim şehzadelerimiz de oradaydılar...

...Resmi törenden sonra pavyonların gezilmesine başlandı. Diyebilirim ki hayatımızda en büyük ilim ve sanayi dersini alıyorduk. Çünkü birçok pavyonda, en ağır sanayi mamulleri bile imal durumunda gösteriliyordu...

...Paris Belediyesi, sergi şerefine o koskoca binasını havagazı ile aydınlatmıştı. Güneşin batması ile binanın her tarafından yükselen, çok açık mavi bir aydınlık çevreye yayılıyordu. Paris halkı bile bu manzarayı hayranlıkla izliyordu...

Osmanlı Devleti'nin resmi heyeti 12 Temmuz'da İngiltere'ye hareket eder. Manş Denizi geçilip, limandaki karşılama töreninden sonra trenle Londra'ya ulaşılır... 13 Temmuz'da padişah ve Kraliçe Victoria, Windsor Sarayı'nda bir araya gelirler. Kraliçe, kıyafetleri yüzyıllar öncesini hatırlatan kalabalık grupla Padişah'ı merdiven başında karşılamıştır.

Daha sonra "Sırça Saray'da" (Crystal Palace) büyük bir konser verilir. Birçok toplantıdan sonra Londra'dan ayrılan heyet Belçika'ya gelir. Liyej'den ve Almanya üzerinden Viyana'ya geçilir. Alman sınırlar içinde Koblenz'de Hohenzollerin ailesinin şatosunda kalınır. Gece Ren Nehri'nin gazla aydınlatılması, havai fişeklerle gökyüzünün kaplanması, elli bin askerin hayranlık verecek şekilde gece geçit resmi, heyeti şaşkınlığa boğar. Daha sonra trenle Viyana'ya ulaşılır. 31 Temmuz'da Viyana'dan ayrılıp Tuna yolu ile Macar başkenti Peşte'ye, daha sonra oradan da Vidin'e gelinir.

Vidin'e gelince Ömer Faiz Efendi şöyle yazmıştı: "Artık kendi ülkemize girmiş oluyorduk".[18]

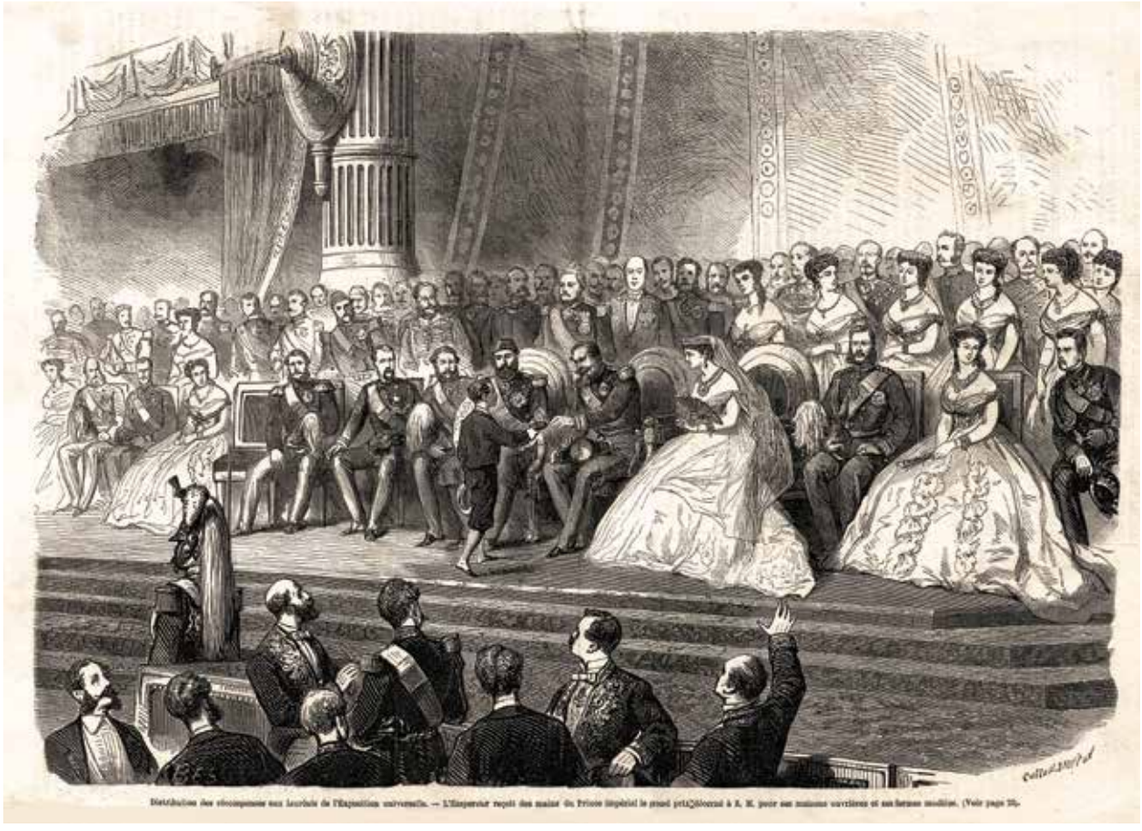
16 Cemal Kutay, Avrupa'da Sultan Aziz, İstanbul 1970, s. 72.

17 Kutay, a.g.e., s. 73.

18 Kutay, a.g.e., s. 73.

1867 Paris Sergisi'nde Osmanlı pavyonlarının açılış töreni. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1867 Paris Sergisi'nde açılış ve ödül töreninde Osmanlı yöneticileri. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1867 Paris Sergisi'nde açılış ve ödül töreninde Osmanlı yöneticileri. (Önder Küçükerman Arşivi)

10 YIL SONRA BEYKOZ CAM SANAYİSİNİN YENİDEN SÖNÜKLEŞMESİ

1876: Sultan II. Abdülhamid Dönemi Yıldız Sarayı ve Cam Sanayisinin Sönükleşmesi

1876 yılında tahta çıkan Sultan II. Abdülhamid döneminde Dolmabahçe Sarayı kullanılmamış, buna karşılık devletin yeni yönetim merkezi olarak Yıldız Sarayı inşa edilmeye başlanmıştı.

Böylece II. Abdülhamid dönemi boyunca batıdaki teknik yenilikler, Yıldız Sarayı ortamında değişimin bir simgesi olarak yer almaya başlamıştı. Bu süre içinde Yıldız Sarayı'nda küçüklü büyüklü pek çok yapı inşa edilmişti. Sarayın bölümler hâlinde parça parça inşa edildiği yıllar boyunca, Avrupa'da geliştirilen en yeni teknikler ve malzemeler, bu yapılarda küçük ölçeklerde ama büyük bir özenle kullanılmıştı. Bu nedenle Yıldız Sarayı'ndaki çeşitli yapılar, bir bakıma dönemin Avrupa sanayisinin ülkedeki ilk yansımalarıydı.[19]

Osmanlı Devleti'nin son sarayı olarak inşa edilen Yıldız Sarayı, büyük bir bahçe içinde yer alan çok sayıdaki yapıdan oluşur. Bu bölge, Kanunî Sultan Süleyman döneminden başlayarak av sahası olarak kullanılmıştı. Burada ilk olarak Sultan III. Selim, annesi Mihrişah Sultan için bir kasır, babası III. Mustafa adına da bir çeşme yaptırmıştı.

Bu bölgenin bir başka özelliği de Sultan II. Mahmud döneminde kurulan "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye" askerinin talimlerinin burada yapılmasıydı. Daha sonra, Sultan Abdülaziz döneminde ise bu bölgede yapılaşma başlamış ve Büyük Mabeyn Köşkü, Çit Kasrı, Malta ve Çadır köşkleri yaptırılmıştı.

---

19 Bülent Bilgin, Geçmişte Yıldız Sarayı, Yıldız Sarayı Vakfı Yayını, İstanbul 1988, s. 15.

Yıldız Sarayı'nın bölümler hâlinde inşa edildiği yıllar boyunca, genellikle Avrupa'da geliştirilen en yeni teknikler ve malzemeler, bu yapılarda küçük ölçeklerde ve özenle kullanılmıştı. Nitekim ortaya çıkan yapılar da bir anlamda ülkedeki prefabrik inşaat düşüncesinin ilk örnekleriydi.

Aslına bakılırsa Yıldız Sarayı'nın inşa edildiği yıllarda, Avrupa'daki cam sanayisinde de büyük değişimler yaşanıyordu. Cam malzeme artık herhangi bir sanayi ürünü olarak, günlük hayat içinde yaygınlaşmıştı. Artık büyük boyutlu pencere camları normal bir günlük üründü. Seralarda bile büyük boyutlarda cam kullanılıyordu. Buna karşılık gaz ve elektrikli aydınlatmalar için kullanılan, çok çeşitli teknik özellikleri olan yeni camlar artık İstanbul'daki herhangi bir yapıda da bulunuyordu. Kristal avize ve şamdanlar ise genellikle çok özenli binaların özel mekânlarında kullanılırdı. Kısaca, "her türlü cam eşya artık günlük hayatın her yerindeydi".

***

Ancak Osmanlı Devleti'nde kullanılan bütün bu camların hemen hiçbiri yerli olarak üretilmiyordu. Hatta ülkede yeni bir cam sanayinin kurulması için herhangi bir girişim de yoktu. Kısacası, İstanbul'da daha önceki yıllarda devletin birçok kez destekleyip geliştirdiği yüzlerce yıllık cam sanayindeki ve sanatındaki büyük yarış tam anlamıyla terk edilmişti. Daha önceki dönemlerde Beykoz'da en üst düzeydeki girişimlerle kurulmuş olan cam üretiminin hiçbir canlılığının kalmadığı da anlaşılıyor.

Aslına bakılırsa Osmanlı Devleti o tarihlerde iç ve dış sorunlar, savaşlar, ekonomik sıkışıklıklarla karşı karşıyaydı. Böyle sorunlu yıllar içinde ülkede bir cam sanayinin kurulması ya da geliştirilmesi düşünceleri geri planda kalmış olmalıydı.

1870 yılında Avrupa'da düz cam üretimi sırasında camların parlatılarak düzleştirilmesi işinin yapıldığı bir atölye.
(Önder Küçükerman Arşivi)

1890'lı yıllarda inşa edilen Yıldız Sarayı dönemin "millî sanayi" düşüncesine göre yeni tekniklerle biçimlendirilmişti. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1840'lı yıllarda Beykoz'da Ahmed Fethi Paşa tarafından yeniden canlandırılmış olan cam atölyeleri de artık ortada yoktu. Buna karşılık, İstanbul'un Haliç bölgesinde ilkel tekniklerle çalışan bazı küçük atölyelerde basit camlar üretilebiliyordu. Pencere camı ise zaten hiç üretilmiyordu.

Yaklaşık 500 yıl önce Osmanlı cam ustalarının bin bir zorlukla ve çok pahalıya üretebildikleri özenli camlarla kalın duvarların içindeki mekânları renklendiren tepe pencerelerindeki renkli ışık bile artık sönmüş gibiydi.

Çünkü artık yeni mekânlar geniş camlı pencerelerden, büyük camlardan bol bol ışık alabiliyordu. Ne kadar ilginçtir ki yüzlerce yıl önce en küçük parçası bile pencerelerde özenle kullanılmış olan "küçük ve renkli cam parçaları" artık hiçbir işe yaramıyor ve hatta çöpe atılıyordu. Geceler de önce havagazı, sonra elektrikle aydınlanınca, tepe pencereleri bir anlamda biçim değiştirip yerlerini avizelere bırakıverdi.

Çünkü tam o günlerde cam sanayi kesme kristal camların önemli özelliği olan "beyaz ışıktaki gizli ışıltıları" görmüştü. Özenli avizelerde kullanılan "kesme kristal camlar, artık gün ışığını renklendiriyordu". İyi tasarlanmış bir kristal camla, avizelerde bin bir renkli ışıklar oluşturabiliyordu. Böylece Avrupa'da her gün biraz daha gelişen cam sanayi, İstanbul'da yüzlerce yıl boyunca yaratılmış olan eski bir cam ustalığını yeni ve renkli bir anı olarak canlandırmıştı.

500 yıl önce İstanbul'da cam ustalarının kalın duvarların içini aydınlattıkları "tepedeki renkli ışık" da sönmüş, ama kesme kristaller parlamaya başlamıştı.

Cam artık günlük hayatın en vazgeçilemeyen bir parçasıydı. Ama ülkede cam üretimi de olmadığı için 500 yıl önce başlatılan ve en önemli örnekleri üretilen camlı pencereler de artık "geri kalmış" bir ürün olarak kabul edildiği için ortadan kayboluyordu.[20]

[20] Önder Küçükerman, Eski İstanbul'da Kavanoz ve Şişeler, Belediye Müzesi, Cam Sergisi Broşürü, İstanbul, Mayıs 1993.

Yıldız Sarayı'nın yapımına başlanması, Avrupa'daki birçok yeniliklerin de ülkeye girmesi açısından ilginç gelişmeleri başlatmıştı. Nitekim bu saray ile mimaride cam kullanımı artık çok normal bir şey olmuş, ayrıca ilk kez sokak aydınlatmasına da başlanmıştı. Böylece günlük hayata yeni cam ürünleri girmeye başlamıştı.
(Ressam Ahmet Ragıp, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu)

Yıldız Sarayı'nda tören için hazırlanmış olan masada dönemin kesme kristal takımları ve çok özenli kristal lambaları görülmektedir. (Ressam Şefik, Kasr-ı Hümâyûn Yemek Salonu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu)

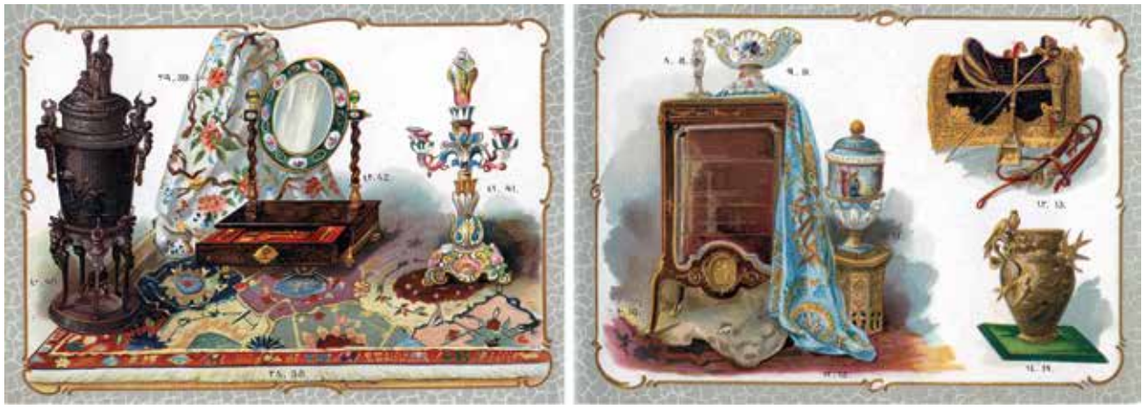
1876: Dönemin "Moda" Olan Camları Behice Sultan Çeyizinde

O yıllarda acaba Osmanlı Devleti'nde en seçkin cam ürünleri nelerdi? Topkapı Sarayı arşivlerinde padişah kızlarının çeyizlerine ait olan defterlerdeki bilgilerden, o dönemin en değerli ürünlerinin kullanıldığı bu ortamda ne tür camların bulunduğu izlenebilir. Bu belgeler arasında, Sultan Abdülmecid'in kızı Behice Sultan'a ait olanındaki camlar bu açıdan iyi bir örnektir. Behice Sultan'ın evliliği Sultan Abdülaziz döneminde hazırlanmış, fakat Sultan II. Abdülhamid döneminde yapılabilmişti. Ancak Behice Sultan 1876 yılında evlenmiş, düğünden 13 gün sonra da ölmüştü. Kendisinin çeyizinin kaydedildiği defterlerde yer alan camlar, o yılların en önemli camlarının neler olduğunu kalın çizgilerle gösterir:[21]

1 adet inci "tepeli" bardak
1 adet "sim" camlı fener
1 adet camlı "sagîr müdevver" fener
1 adet buzlu billur karlık
1 adet billur hardal kabı

[21] Selma Delibaş, Behice Sultan'ın Çeyizi ve Muhallefatı, Topkapı Sarayı Müzesi, Yıllık 3, İstanbul 1988, s. 63.

1 adet sim kapaklı billur tuz kutusu
1 adet billur “kebir” kibritlik
1 adet aynalı konsol
1 adet gümüş şamdan, 13 lüleli fanuslu
2 adet dörtlü gümüş şamdan, 32 fanuslu
2 adet boyalı camlı fener
2 adet 11 mumlu fanuslu pirinç şamdan
2 adet “elvan”(renkli) camlı sim fener
2 adet dumanlı ve yaldızlı billur bardak
2 adet billur tatlı kâsesi, tabaksız
2 adet billur sürahi
3 adet gaz lambası
3 adet dört köşe “kebir”(büyük) pirinç camlı fener
3 adet gaz lambası
4 adet “elmas tıraş”(kesme kristal) tabak
4 adet tabaksız billur bardak
5 adet billur bardak
6 adet mineli altın üzerine pırlantalı bardak
6 adet ufak sürahi
11 adet bardak
11 adet billur tabak
13 adet “adi” sürahi
14 adet “elmas traş” sürahi
20 adet çift “Saksonya” bardağı
20 adet billur şerbet tabağı
40 adet “fabrika kâri”(fabrika işi) tabaksız, kapaklı bardak

1880’li yıllarda Osmanlı Devleti’nde çok beğenilen Avrupa kesme kristal camları, artık günlük yaşama değişik biçimlerde girmeye başlamıştı. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1877: Osmanlı-Rus Savaşı ve Beykoz "Çini ve Cam Fabrikası" Kapanıyor

1877-1878 yılları Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle, en bunalımlı ve sorunlu dönemlerdi. Çünkü daha önce Balkan sorunları yaşanmış, Sultan Abdülaziz tahttan indirilmişti. Onun yerine tahta çıkan V. Murad'ın akli sorunları ortaya çıkmış ve Sultan II. Abdülhamid tahta geçirilmişti. Kısaca bütün imparatorlukta ve özellikle de İstanbul'da büyük bir gerginlik yaşanıyordu. 19 Mart 1877 tarihinde ilk "Meclis-i Mebusan" açılmış ve beş hafta sonra Balkanlar ve Kafkasya'da iki ayrı cephede Ruslarla savaş başlamıştı. Üstelik 11 ay süren bu savaş kaybedilmiş, Ruslar önce Edirne'ye, sonra Yeşilköy'e kadar gelmişti. İngiliz donanmasının İstanbul'a gelmesiyle Osmanlı Devleti için ağır koşullar taşıyan "Ayastefanos Anlaşması" imzalanmıştı. Bu yenilginin sonucunda Balkanlar'dan büyük bir göç başlamış ve 1878 yılından başlayarak günde 10.000 kişiye ulaşan bir göçmen sorunuyla karşılaşılmıştı.

Hiç kuşkusuz böyle ağır koşulların yaşandığı bir tarihte, ülkede cam sanayisi kurmak için hiçbir girişim yapılamamıştı. Ayrıca bu sıkışık ortam içinde, Sultan III. Selim döneminde başlatılan ve daha sonra başarılı ürünler vermiş bulunan "Beykoz Çini ve Cam Fabrikası'nın" 1878 yılında artık gücünü bütünüyle kaybederek kapanmış olduğu anlaşılıyor.

Aslında devletin oldukça çalkantılı olan bu yıllarında, askeri sanayinin geliştirilmesi dışında, siyasal olaylar öncelik kazanmıştı. Buna karşılık, Anadolu'da bağımsız ve millî bir sanayi oluşturulması amacıyla sanayi mekteplerinin teşviki kararları da alınıyordu.

1883: Yeni Bir Sanat Kurumu "Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Âliye"

1880'li yıllarda Osmanlı Devleti'nde ilginç gelişmeler yaşanıyordu. Bir yandan siyasal sorunlar yaşanıyor, diğer yandan da büyük projeler başlatılıyordu. Örneğin 1882 yılında İstanbul'da ilk kez kapsamlı bir "Müze-i Hümâyûn" kurulup müdürlüğüne Osman Hamdi Bey atanmıştı. Diğer yandan da "Düyûn-ı Umûmiye İdaresi" kuruluyordu.

İki yıl sonra, İstanbul'da kurulan "Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Âliye", Osmanlı Devleti'nde çağdaş anlamda en üst düzeydeki bir mimarlık ve sanat kurumu olarak ortaya çıkmıştı. Bu önemli kurumun özellikle mimarlık alanındaki yenilikleri ülkeye aktarmada önemli rolleri olacaktı. Unutmamak gerekir ki, aynı yıllarda İstanbul'da Yıldız Sarayı inşa ediliyordu. Üstelik bu sarayın mimari tasarımı, daha önceki Dolmabahçe Sarayı ile taban tabana zıt düşüncelerin ürünü olarak ortaya çıkıyordu.

Yıldız Sarayı'nda gerek mimarlık bakımından gerek iç mekânların düzenlenmesinde, mobilya üretiminde, cam ürünlerin, günlük hayat içinde yeni baştan yer almasında önemli yenilikler vardı. Ayrıca bu yenilikleri uygulayacak meslek adamlarının da yetiştirilmesi gerekiyordu. Diğer yandan, cam malzeme artık demiryolları, istasyon binaları, hastaneler, fabrikalar, seralar, prestij binalarında bile çok yaygın olarak kullanılıyordu.

Aslına bakılırsa, o yıllarda büyük çelişkiler aynı anda yaşanıyordu. Örneğin bir yandan ülkede nüfus sayımı yapılıyor, sanayi şirketleri kuruluyor, diğer yandan "Sınai Hakların Korunması İçin Paris Sözleşmesi" imzalanıyordu.

Ancak ülkede herhangi bir ciddi cam fabrikası bulunmadığı, özellikle de düz cam üretimi hiç olmadığı için, her şey tümüyle ithal ediliyordu. Sadece, Eyüp, Balat çevresindeki eski günlerden kalan küçük cam atölyelerinin ilkel fırın ve tezgâhlarında, günlük kullanım için gereken şişeler, kavanozlar ve bu gibi basit ürünler yerli olarak yapılırdı.

Eski Geleneğin Tepe Penceresi Kayboluyor

19. yüzyıl sonlarında bazı sanat eserlerinin restorasyonu için davet edilmiş olan Ressam Pretextat Lecomte, ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşmiş ve geleneksel Türk sanatı mirasını özenle incelemişti. Kendisinin "Türklerde Camcılık" başlığı altındaki değerlendirmeleri şöyleydi:

...Devrimizde İstanbul, Bursa ve Edirne'deki camilerde, özellikle de Hazreti Ömer Camii'nde çok zengin Türk vitrayları vardır. Bunlar, Doğu'daki evlerin çoğunda da vardır. Fakat ne yazık ki bu sanat Doğu'da artık ölmüştür. Belçika, Doğu pazarlarını hiçbir sanat değeri taşımayan renkli vitraylarla doldurmuştur... Sadece eski camları kullanan eski metot, aslında camdan bir mozaiktir. Türk olsun, Fransız olsun, eski camlar kötü "üflenmiştir" (üfleme tekniğiyle üretilmiştir). Kalınlık farkları gösterir, ışığı iyi geçirmez, ama onlardan süzülen sanatın etkisi ne kadar zengindir!.. En çok kullanılan renkler kobalt mavisi, çeşitli tonlarıyla lal kırmızılar, bakır oksidi yeşil, turkuaz, krom sarısı ve manganez moruydu. Eski camcılar, camları tabakalı yapmanın sırrını, yani renkli bir camın üzerine beyaz camı kaplamayı buldukları zaman, yok etmek istedikleri renkli camın bir kısmını aşındırarak, bütünün içinde beyaz ışıltılar vermeye başladılar...

...Eskiler ve az zaman öncesine kadar Türkler alçıyla kenarları şu şekilde tutturuyorlardı: Tahtadan bir panonun üzerine oturtma hatlarını çizerlerdi. Sonra hattın sağında ve solunda diledikleri genişlikte, mesela bir santimetre eninde bir file meydana getirirlerdi. Kalan kısımları, yani renkli camın geçeceği kısımları çamurla kaplarlardı. Bu iş bittikten sonra tahtadan bir kavanozun içinde alçı karıştırır ve bunu çamurların arasında kalan oyuklara akıtırlardı. Alçı tuttuktan sonra bir usta, oyma kalemiyle bir desen çizer. Şimdi iş camları yerleştirmeye ve alçıyla yapıştırmaya kalmıştır. Vitray, demirden iki katlı bir şasiyle korunur ve duvardaki yerine sıvayla oturtulurdu...[22]

***

Buna karşılık 1897 yılında, Yıldız Sarayı içindeki "Şale" binasının inşaatı tamamlanmak üzereydi. Dönemin ünlü mimarı Raimondo Daranco tarafından tasarlanan ve dekorasyonu yapılan bu yapıda elektrik donatımı da vardı. Bu donatım Siemens firmasının İstanbul acenteliği tarafından üstlenilmişti. Acentenin M. Reiser imzalı teklif ve taahhüt mektubunda, sarayda kullanılacak aydınlatma donatımının ve objelerinin "çok zengin, çok özenli ve sağlam yaldızlanmış olarak hazırlanıp temin edileceği" ve ağustos sonuna kadar bitirileceği bildirilmişti.

Sarayın bu özenli mekânlarına konulacak donatımın ve lambaların listesi içinde çok sayıda "torcheres Beicosbronze", (Beykoz bronz ışıklık) veya "Lustregrand Beicos" (büyük Beykoz avize) ya da "Suspension Fanal de Beylerbey" (Beylerbeyi avizesi) gibi tanımlar vardı. Bu mektup, "Siemens&Halske İstanbul Acenteliği'nin verdiği teklifin kabul edildiğini bildiren", "Le President Selim Melhame" imzası ile son buluyordu.[23]

Böylece, dönemin en gelişmiş elektrikli aydınlatma sistemi camları Şale Köşkü'nde uygulanmıştı. Ancak, yukarıdaki yazışmadan bu aydınlatma sisteminde eski Beykoz fabrikasının cam ürünlerinin kullanılmış olduğu da anlaşılıyor. Bu Beykoz camları, sarayın deposunda bulunan eski yedek camlar olabileceği gibi, kullanılmayan lambalardan sökülerek de sağlanmış olabilirdi. Çünkü Beykoz camcıları üretim yapmıyordu.

---

[22] Prétextat Lecomte, Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatlar, İstanbul 1980, s. 56.

[23] Afife Batur, Mimar Raimondo D'Aranco ve Milli Saraylardaki Çalışmaları, TBMM Millî Saraylar Yayını, İstanbul 1993, s. 53.

1899: Cam İthalatındaki Vergiler

1890'lı yıllarda Osmanlı Devleti içinde geniş anlamda herhangi bir cam ve şişe üretimi yapılmadığı için bütün ihtiyaçlar ithalatla karşılanırdı. İthal edilen bu camların türleri ve değerleri hakkındaki bazı bilgiler, "Rıhtım Vergisi Tarifelerinde" izlenir. Örneğin, 1899 yılında İstanbul rıhtımlarına gelen veya giden eşyanın bin kilogramı için hazırlanan vergi listesinde görülen bazı cam ürünler ya da cam şişe içinde satılan ürünler ve vergileri şöyleydi.[24]

Şişe içinde bira 22
Şişe içinde gelen müskirat.....44.50
Evani-i billur 28
Ayna 22
Ayna ve aynacı eşyası 22
Lamba ve lamba aletleri.....22
Adi bardak 16.50
Billur bardak 28
Şişe veya güğümde vernik.....22
Şişe içinde şarap.....28
Ebniye camı (düz cam) 28
Şişe içinde cila.....22

1895 yılında İstanbul'da yayımlanan mecmuada, dönemin en yeni yanma düzeneğine sahip olan gaz lambası ve şişesi. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1800'lü yılların başlarında Beykoz bölgesinde başlatılan sanayileşme hareketiyle kurulan fabrikalardan olan kâğıt fabrikası. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

[24] Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umur-ı Belediye, C. 5, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul 1995, s. 2821.

BEYKOZ CAMCILARININ 3. DÖNEMİ: MODİANO CAM FABRİKASI

1899: BEYKOZ'DA YİNE BİR İTALYAN CAMCI "MODİANO FABRİCCA VETRAMİ Dİ CONSTANTİNOPLE"

Beykoz camcılığının üçüncü önemli adımı 1889 yılında yine Paşabahçe'de atılmıştı. Çünkü bu üçüncü girişim, bugünkü Paşabahçe Vapur İskelesi ile Tekel İçki Fabrikası arasında, deniz kıyısında kurulmuş olan ve halk arasında kısaca "Modiano Cam Fabrikası" olarak bilinen fabrika ile başlamıştı.

Bu fabrika "Saul D. Modiano" isimli bir İtalyan tarafından "Fabbricca Vetramidi Constantinople" adıyla kurulmuştu ve eldeki kısıtlı bilgilerden, dönemine göre çok kapsamlı olduğu anlaşılıyordu. Ayrıca bu önemli kuruluş, o tarihlerde Osmanlı Devleti'nde gerçek anlamdaki tek cam fabrikasıydı.

Fabrika yaklaşık olarak 10.000 metrekarelik alanda kurulmuştu. Fabrika alanı içindeki sosyal bölümler dışında değişik bölümler olarak fırınlar, makine daireleri, kesimhane, marka işleme, tornalar, ambalajlama, marangozhane, depolama tesisleri vardı. Ayrıca yakınında 4.000 metrekare kadar bir alanda da lojman ve sosyal tesislerin olduğu anlaşılıyor. 1906 yılında fabrikanın 4 cam fırını ve 80 üretim tezgâhı vardı. Bu tezgâhların 24 adedi gelecekteki gelişmelere dönük olarak kurulmuştu.

Kaynaklara göre, "kendine has kişiliğiyle ünlü" olan Saul D. Modiano Cam Fabrikası'nda 100'ü Avrupa'dan gelen olmak üzere 600 kişi çalışıyordu. Bunların 500'ü doğruca cam üretimiyle ilgili olan işçilerdi. Bu sayı fabrikanın oldukça kapsamlı üretim yaptığını gösterir.

Fabrikanın sağlıklı ve rahat çalışma koşullarına uygun mekânlara sahip olduğu da anlaşılıyor. Ayrıca, değişik üretim bölümlerinde düzenli gruplar ve grup başları bulunuyordu.

Modiano Cam Fabrikası'nda, dönemin temel ihtiyacı olan aydınlatmada kullanılan gaz lambaları, lamba camları, abajurlar ve küçük lambalar üretilmişti. Bunlar hem fabrikanın kendi standart ürünüydü hem de siparişe göre değişik camlar üretiliyordu. Bu standart ürünlerin yanı sıra, ayrıca renkli de dâhil olmak üzere çeşitli şişeler, nargileler, irili ufaklı bardaklar, tam veya yarı bitmiş çeşitli camlar üretilmişti.

Fabrikada üretim tekniği olarak da hem yukarıda sıralanan ürünler için "üfleme", hem de bardak, tabak, komposto camları, yağ ve sirke kapları için gerekli olan "pres" tekniği kullanılmış olduğu anlaşılıyor. Hatta 1906 yılında bu fabrikada Osmanlı Devleti'nin, Bulgaristan ve Mısır için 100.000 Frank değerinde cam üretildiği biliniyor.

Bu fabrikanın ürünleri arasında "çeşmibülbül" bulunup bulunmadığı konusunda belgeye sahip değiliz. Ancak Modiano Fabrikası imzası olan bazı ürünlerde "çeşmibülbül" tekniğinin uygulanmış olduğu görülmektedir. Bu nedenle, 1850'li yıllarda yaratılmış olan "çeşmibülbül" tekniğini Modiano Fabrikası'nın da yaşatmaya devam ettiği anlaşılıyor.

Paşabahçe'de kurulmuş bulunan bu önemli cam fabrikası hakkında ne yazık ki çok az belge vardır. Bu fabrika 1922 yılına kadar üretimini sürdürmüş, daha sonra aynı yerde inşa edilen Tekel İçki Fabrikası yapılırken yıkılmıştı. Böylece bu önemli fabrika, içinde rol aldığı "Beykoz ve Paşabahçe camcılık tarihi" içinde bir hatıra olarak kalmıştır.

Aslına bakılırsa 1884 yılında kurulmuş olan bu fabrika, kendisinden yaklaşık yüz yıl önce Sultan III. Selim döneminde Beykoz'da başlatılmış olan camcılık geleneğinin canlandırılmasında çok önemli rol oynamıştı.[1]

---

[1] Önder Küçükerman, "Paşabahçe 'Modiano' Cam Fabrikası", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C. 5, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1994, s. 482.

Ancak Modiano Cam Fabrikası'nın kuruluşu ile bir bakıma bölgede yeniden canlanmış olan Boğaziçi camcılık geleneği, fabrikanın kapanışından sonra yeniden sessizliğe gömülmüştü. Fabrikanın kapanmasıyla ortada kalan cam ustaları, çevrede çok küçük ölçekli birkaç cam atölyesi işletmeye uğraşmış ancak başarılı olamamıştı.

1900'lü yılların başlarında İstanbul'da kullanılmış olan bilye kapaklı gazoz şişesi. Cam tekniği açısından bakıldığında yapılması çok zor olan bu şişenin nerede yapıldığı kesin değildir. Ancak üzerinde "Alametifarikası, Langa'da Hürriyet Gazoz Fabrikası" yazılı olması nedeniyle büyük olasılıkla ya Modiano Fabrikası'nda ya da eski Tekfur Sarayı çevresindeki cam atölyelerinde yapılmış olmalıdır. Bu şişelerin içinin yıkanması zor ve sağlığa aykırı olduğu için 1936 yılında kullanılması yasaklanmıştı. (Semavi Eyice Koleksiyonu, Fotoğraf: Önder Küçükerman)

Venedik, Murano Adası camcıları her zaman büyük camcılık hünerleri ve çok bilinen markaları ile bütün dünyayla rekabet ediyordu. 1800'lü yıllardan kalan örnekler ve solda günümüzdeki ürünlerden örnek. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

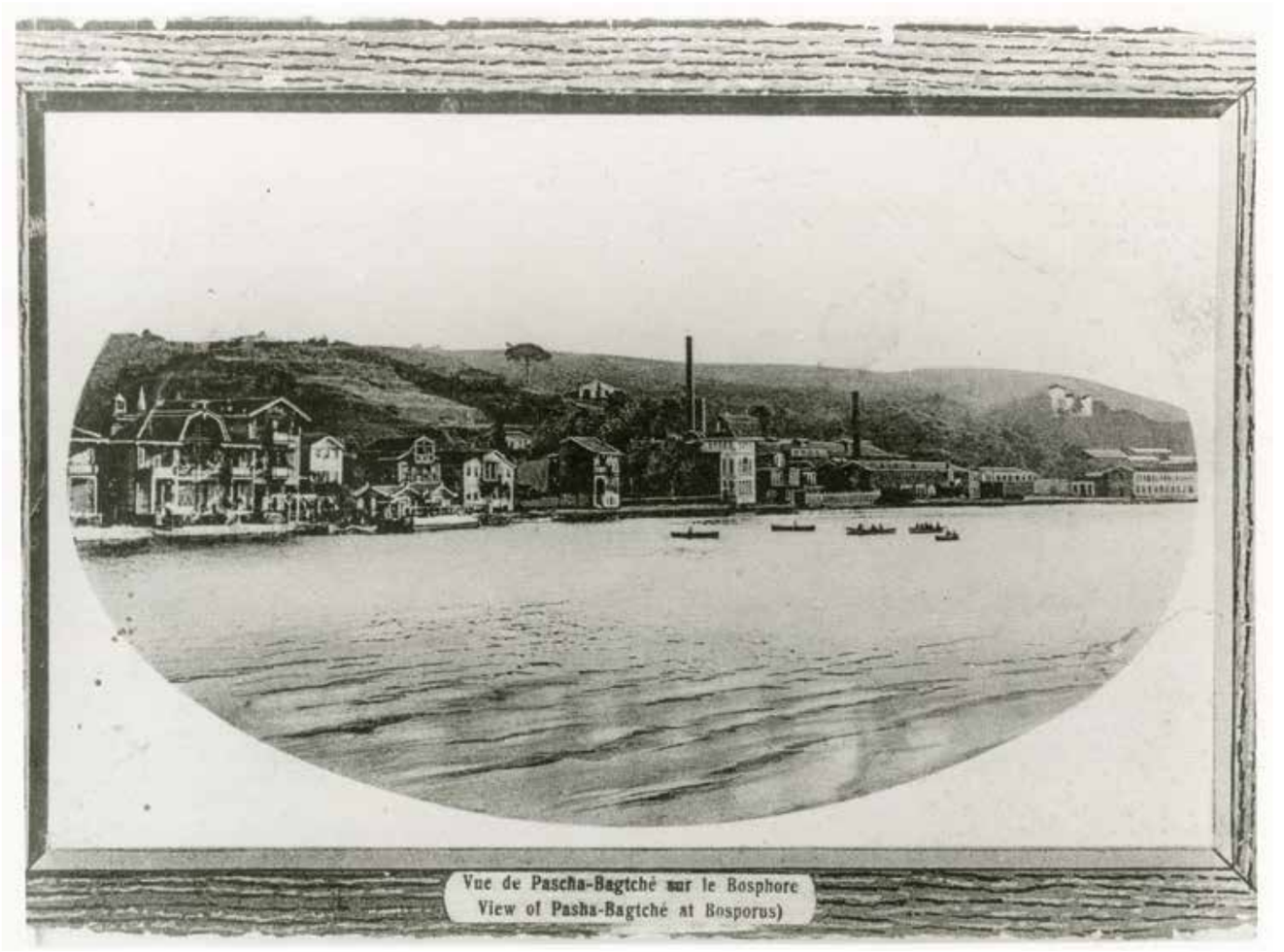

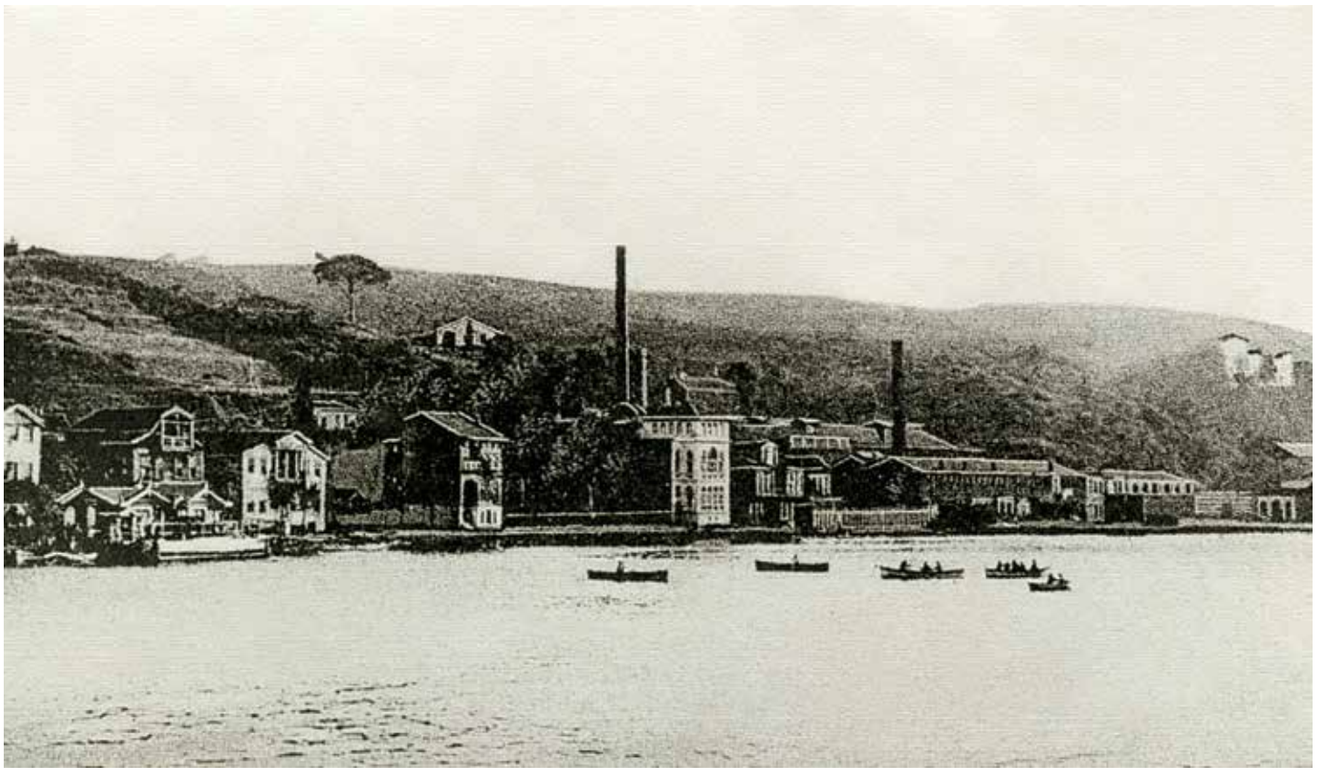

Venedik, Murano Adası camcıları, büyük camcılık hünerleri ve çok bilinen markaları ile bütün dünyayla rekabet ediyordu.
(Fotoğraf: Önder Küçükerman)

1889 yılında Beykoz'un Paşabahçe bölgesinde yeni kurulan bir İtalyan cam fabrikası "Fabricca Vetrami di Constantinople", eski Beykoz geleneğinin devamı olan yeni bir camcı kuşağı yetiştirecekti. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1889 yılında Beykoz'un Paşabahçe bölgesinde yeni kurulan bir İtalyan cam fabrikası "Fabricca Vetrami di Constantinople" tesisine yakından bakılınca çok özenle yapılmış bir fabrika olduğu görülür. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1889 yılında Beykoz'un Paşabahçe bölgesinde yeni kurulan bir İtalyan cam fabrikası "Fabricca Vetramidi Constantinople" tesisinin bahçesinde saksı sanılanlar aslında cam potalarıydı ve fabrika yıkılırken bir anı olarak korunmuştu. 1985 yılında da fabrikanın bahçesinde duruyordu. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1900'lü yılların ilk günlerinde Türkiye'de üretilmiş su ve çay bardakları. Dönemin çok basit camları, çok basit kalıpları ve pres makineleri ile üretiliyordu. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1920: Osmanlı Devleti'nin Son Günlerinde Beykoz Camcılığı Yeniden Çöküyor

1920 yılında Osmanlı Devleti son günlerini yaşıyordu. İstanbul işgal edilmişti ve bütün sanayi kuruluşları üretimi durdurmak zorunda kalmıştı.

Paşabahçe bölgesindeki Modiano Cam Fabrikası da sahiplerinin ülkeyi terk etmesiyle birlikte bütünüyle sahipsiz kalmıştı. Yapılacak pek fazla bir şey de yoktu. Çünkü yaklaşık olarak otuz yıl bu fabrikada çalışmış olan pek çok usta camcının çalışabilecekleri başka bir cam fabrikası da yoktu. Nitekim Modiano Cam Fabrikası'nın kapanmasıyla, Haliç ve eski Tekfur Sarayı çevresindeki küçük ölçekte üretim yapan atölyeler kendi olanakları ölçüsünde ülkenin cam ihtiyacını karşılamaya çalışmıştı. Hatta bu atölyeler, belki de Modiano Cam Fabrikası'ndan satın aldıkları makine, kalıp ve hatta aletlerle cam üretimini sürdürmüşlerdi.

Çünkü o yıllarda ülkede bu gibi cam üretiminde kullanılacak makine ve aletlerini yapmak da hemen hemen imkânsızdı.

Diğer yandan, 1922 yıllarına kadar Modiano Fabrikası'nda çalışmış olan Türk ustaların bir kısmının Paşabahçe'deki kahvehanelerde bütün gün oturduğu anlatılır. Nitekim 1970'li yıllarda bile bana o tarihlerde kaybolmuş olan Beykoz camcılığı için ne yapacaklarını anlatmışlardı. Gerçekten de bu fabrikanın kapanması ile yüzlerce kişi işsiz kalmıştı. Çünkü bir camcının tek işi cam yapmaktır.

Nitekim daha sonraki yıllarda Paşabahçe'de kurulan Tekel İçki Fabrikası genişletilirken, Modiano Cam Fabrikası hâlâ bütünüyle ayakta duruyordu. Ancak fabrikanın rıhtımını genişletirken Modiano Cam Fabrikası yıkılarak deniz doldurulmuş ve yeni bir rıhtım yapılmıştı. Yani kısacası Beykoz camcılığının son mirasına ait her şey bu rıhtımın altında kalmıştı.

Bu sırada Modiano Fabrikası'nın iki cam potasının yıkım sırasında dışarı alınarak, Tekel İçki Fabrikası bahçesinde saksı olarak kullanılmış olduğu anlaşılıyor. Çünkü bu potalar 1980'li yıllarda fabrikanın bahçesinde saksı olarak kullanılıyordu. Hatta 1985 yılında bu potaların fotoğrafını çekerken, bu saksıların aslında cam potası olduğunu söylediğimde Tekel İçki Fabrikası yetkilileri inanmadı. Hep birlikte saksının başında durduk ve bahçıvana çiçekleri söktürdük. En altta buz gibi donmuş bembeyaz bir cam tabakası çıkınca bana inandılar. Ancak daha sonra bu yaptığımızın bölgedeki bir hazineyi aramak olduğu hakkında dedikodu bile çıkmıştı. Oysa ben eski fabrikanın cam potalarını bulmuştum. Bu çok önemli potalar şimdi nerededir bilmiyoruz.

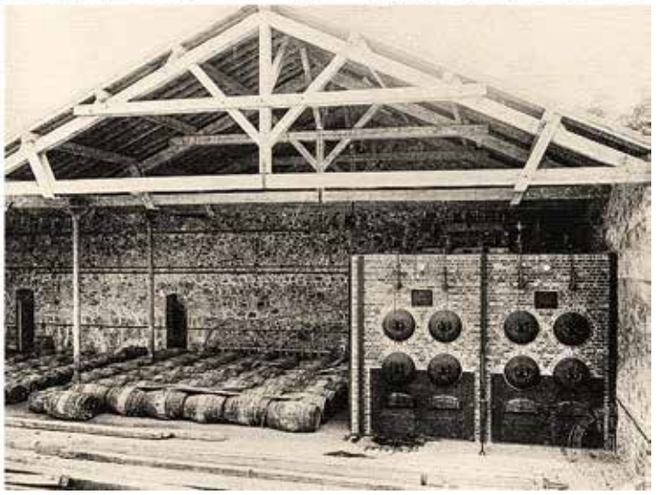
Daha sonraki yıllarda, örneğin Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kurulduğu yıllarda bu rıhtımda yapılan çeşitli kanal kazılarında, moloz altından çıkarılan renkli cam parçalarının cam atölyelerinde eritilip kullanıldığı biliniyor. Hatta bu kazılarda molozların arasında bulunan özellikle renkli camların daha sonraki yıllarda kurulan Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ilk günlerinde bile üretimde renk olarak kullanıldığını bana en eski cam ustaları anlatmıştı.

1970'li yıllarda Tekel İçki Fabrikası'nda yapılan çeşitli kanal kazılarında hâlâ eski cam parçaları çıkıyordu. Hatta bazı küçük parçalar bugün bende durur ve dönemin cam niteliğini gösterir.

1890'lı yıllarda Beykoz ve Paşabahçe bölgesinde kurulan sanayi tesisleri, Boğaziçi'nin sessiz ve uzak bölgesini bir tür sanayi bölgesine dönüştürmüştü. (IRCICA Yıldız Sarayı Fotoğraf Arşivi)

Tarihî Beykoz Camcılarının Son Kuşağı Yeniden Canlanıyor

Yukarıda incelenen bütün bu değerli camcılık mirası nedeniyle 1930'lu yıllarda Beykoz ve Paşabahçe bölgesinde çok sayıda camcı ailesi vardı. Türk cam sanayisinin yeni baştan kurulması konusu gündeme geldiği zaman da bu önemli gerçeğin ilk olarak akla gelmiş olması çok doğaldı.

Çünkü Osmanlı Devleti döneminde, 1800'lü yılların ilk günlerinde başlatılmış olan eski "Boğaziçi Camcılığı", Türkiye Cumhuriyeti'nin 1935 yılında kurulacak yeni projesi olan Paşabahçe Cam Fabrikası'na kısmen kayıp, küçük ama çok anlamlı ve zengin bir miras bırakmıştı.

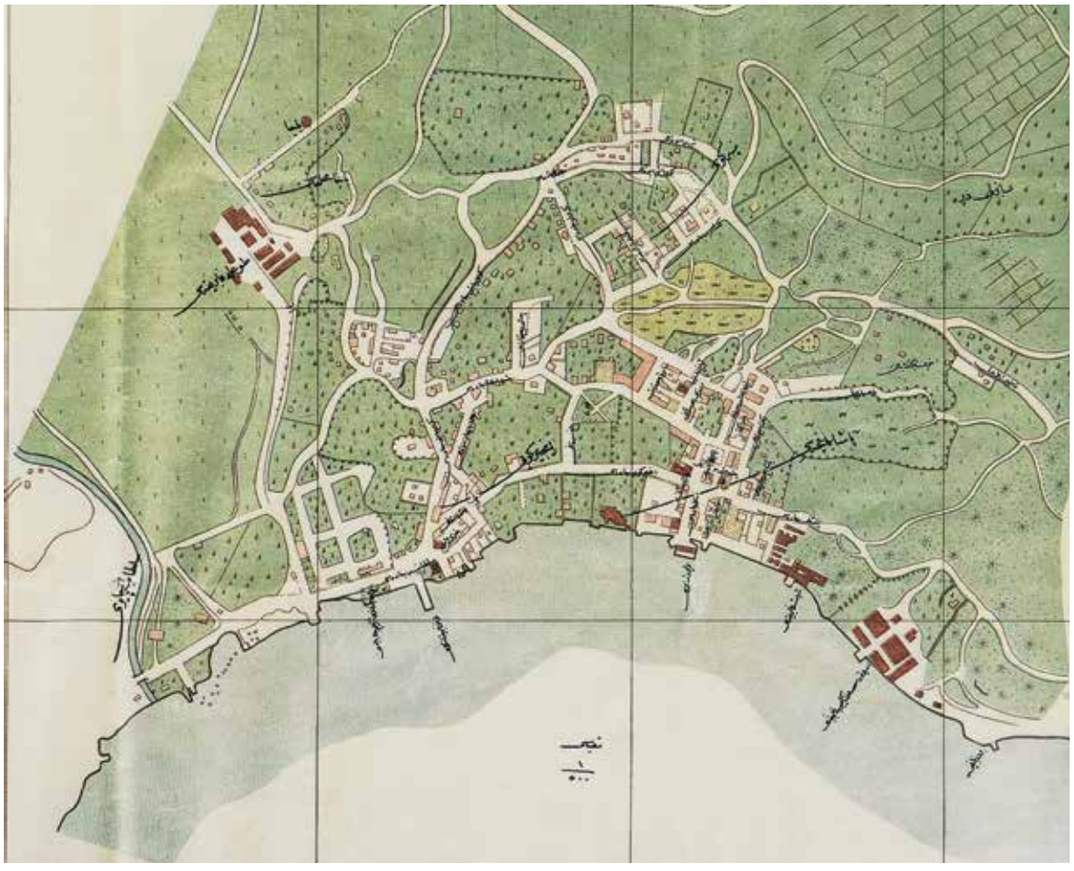
***

Ne kadar ilginçtir ki, Sultan III. Selim döneminde başlatılmış olan Boğaziçi camcılığının yeni kuşak ürünleri bile, bundan böyle Paşabahçe Cam Fabrikası tarafından üretilecekti.

Aslına bakılırsa, ileri cam teknikleri kullanan böyle bir fabrikada, 19. yüzyıl teknikleriyle üretilmiş bu eski ürünleri sürdürerek geleneği canlı tutmak kolay bir iş değildi. Ancak, Boğaziçi'nin bu eski cam mirası, tarihsel sanayi ve sanat mirasını koruma düşüncesi içinde özenle yaşatılması hem bir borç hem de bir görevdi.

Çok büyük bir kısmı Paşabahçe Cam Fabrikası'nın koleksiyonunda bulunan eski ürünler, daha sonraki yıllarda hemen hemen aynı ölçülerde, aynı el ustalığıyla ve büyük bir önemle üretildi.

Bu ürünler arasında "çeşmibülbül" yapımı, daha özel bir önemle ele alınmıştı. Gerçekten de Beykoz camcılığının son kuşağını oluşturan Paşabahçe Cam Fabrikası ve hünerli camcıları, aslında çok zor olan "çeşmibülbül" yapımını şaşırtıcı bir duyarlılıkla koruyarak geliştirdiler.

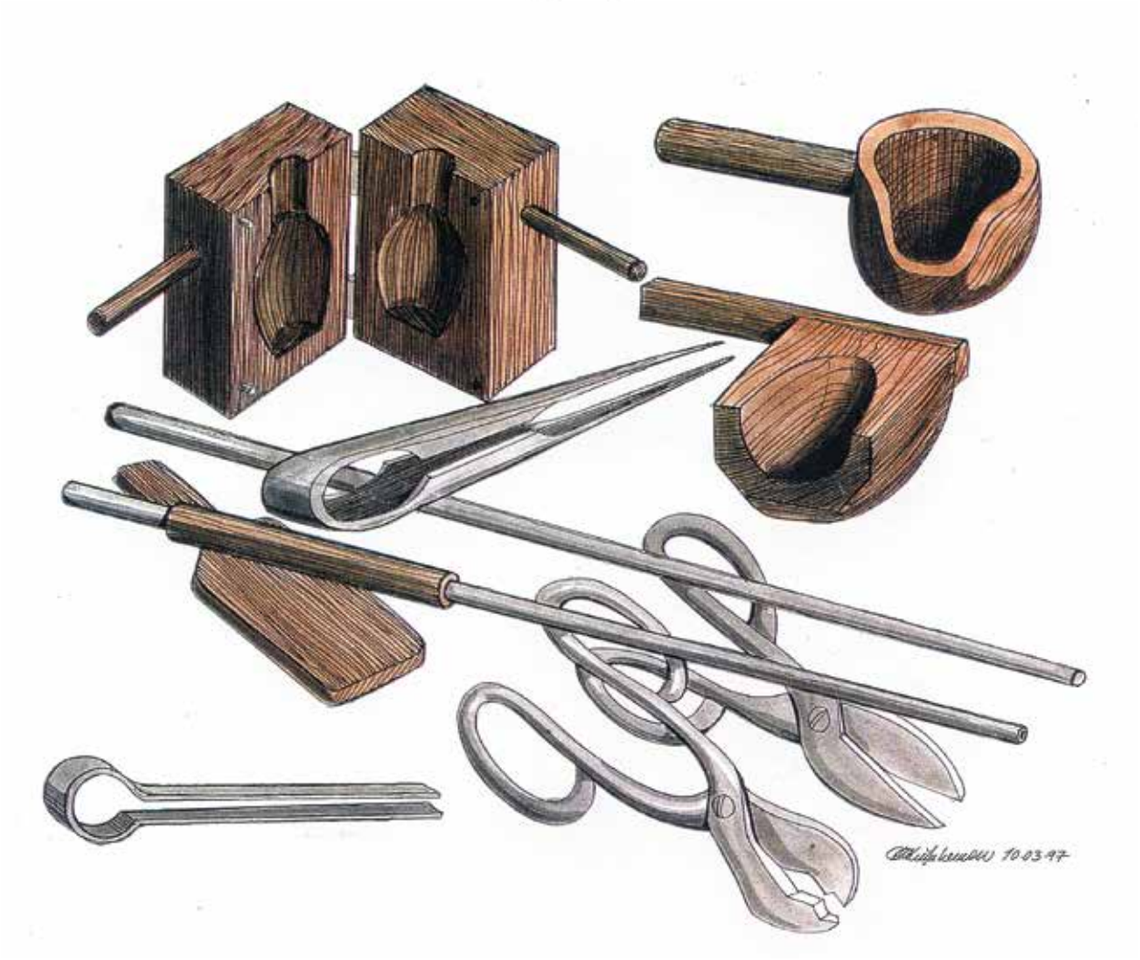
20. yüzyıl başlarında Beykoz bölgesini ve çeşitli sanayi tesislerini gösteren harita. (Önder Küçükerman Arşivi)

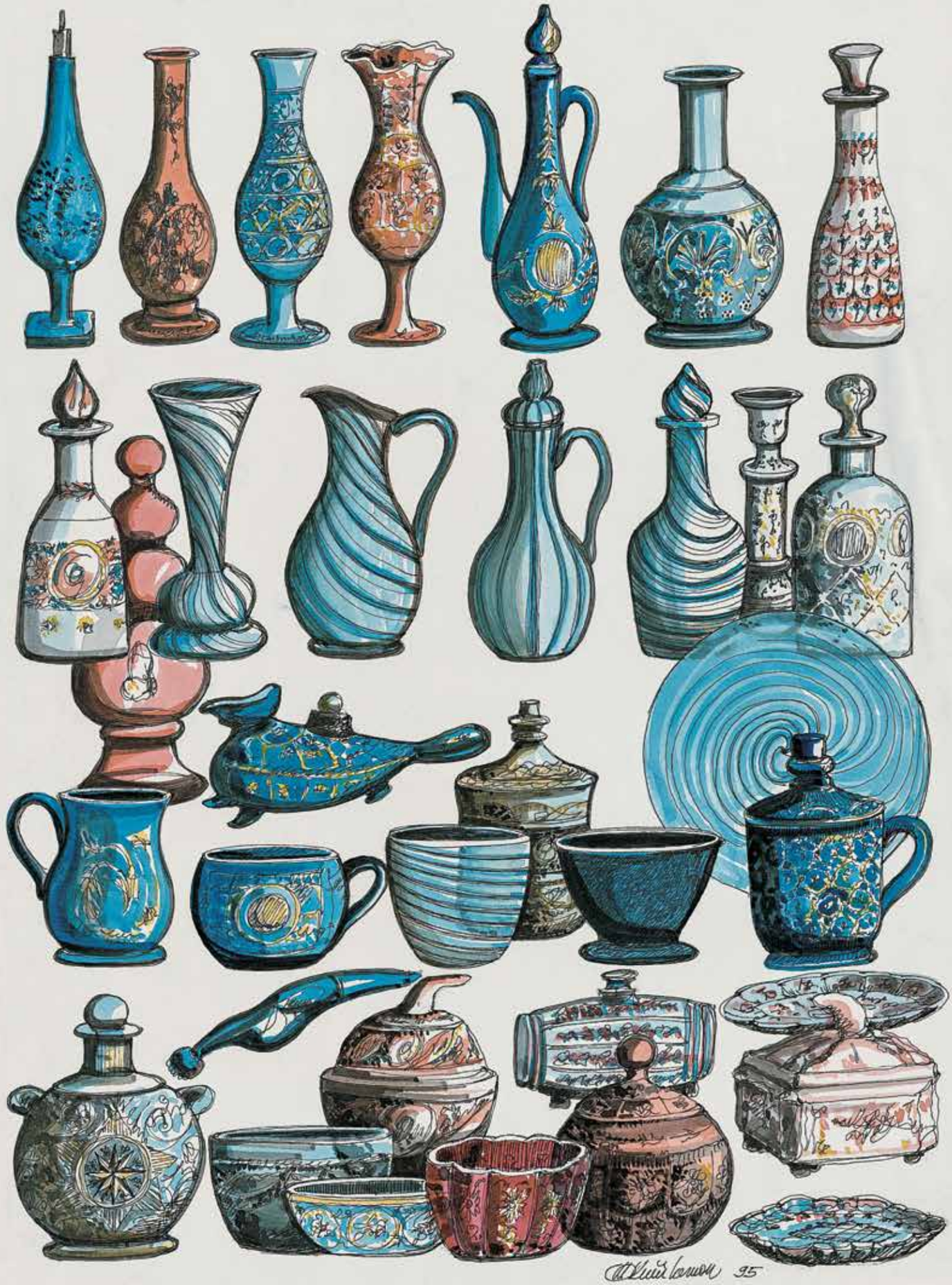
20. yüzyıl başlarında Beykoz bölgesini, Beykoz Kasrı'nı ve deri fabrikası tesislerini gösteren harita.
(Önder Küçükerman Arşivi)

1900'lü yılların başında bütün bu sanayileşme girişimlerinin merkezi olan Beykoz ve Paşabahçe bölgesinin görünüşü.
(Önder Küçükerman Arşivi)

Tarihî Beykoz camcılığının hemen her döneminde üfleme cam yapmak için kullanılan özel ahşap el kalıpları ve çeşitli el aletleri birbirinin benzeridir. Hatta bu temel aletler bugün bile aynı şekildedir. (Çizim: Önder Küçükerman)

Beykoz camları koleksiyonunu genel olarak tanımlayan eserler bir arada.

Bu çizimin yarısından yukarıda olanlar (ilk iki sıra), geleneksel Osmanlı kimliğini simgelerler. Yarıdan alt kısımda (alt iki sıra) kalanlar ise genellikle Batı etkisini simgeler. Bu bakımdan Beykoz camcıları aslında 200 yıldan fazla bir süre içinde sadece cam eserler yapmamış, Batı ile Doğu kültürünü çok değerli ve anlamlı koleksiyon olarak bir araya getirmişlerdi. (Çizim: Önder Küçükerman)

BEYKOZ CAMCILARININ 4. DÖNEMİ: ŞİŞECAM ve TÜRK CAM SANAYİSİNİN PAŞABAHÇE'DE KURULUŞU

KAYBOLAN BEYKOZ CAMCILIĞI YENİDEN CANLANIYOR

Türkiye Cumhuriyeti ile yeni bir Türk cam sanayisinin en önemli adımı, yine İstanbul'da ve yine eski camcılık merkezi olan Beykoz'da atılmıştı.

Bu bölümde işte bu önemli olay, kalın çizgilerle ortaya konuluyor. Bu yeni cam sanayisinin başlangıç yıllarında ne gibi zor koşullar altında yapıldığı ve hatta bugün akla bile gelmeyecek kadar ilginç sorunların nasıl aşıldığı, işin en şaşırtıcı yanıdır.

Bunu görebilmek için öncelikle Birinci Dünya Savaşı yıllarına bakmak gerekir. O dönemin durumu görülmeden, Cumhuriyet döneminde bu önemli sanayi girişimini yapanların anlaşılması çok güçtür. Öncelikle Osmanlı Devleti tam bir dağılma süreci yaşamıştı. Toplumun bütün kaynakları, başta insani ve diğer maddi gelişmeler ciddi hasar görmüştü.[1]

1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile cam sanayisinin nasıl kurulacağı da gündeme gelmişti. Bu konuda neredeyse 150 yıldan beri Beykoz bölgesinde yaratılmaya çalışılan bir camcılık geleneği bulunduğunu herkes biliyordu. Üstelik 1899 yılında Modiano tarafından kurulup belirli bir başarı sağlayan Paşabahçe'deki cam fabrikası da 1920 yılına kadar çalışmış ve üretimini sürdürmüştü.

Ancak artık Osmanlı Devleti yıkılmış, İstanbul işgal edilmiş ve bu fabrika da bütünüyle kapanmıştı. Yukarıda anlatılan nedenlerle 1930'lu yıllarda Paşabahçe bölgesinde çok sayıda camcı olduğu için Türk cam sanayisinin yeni baştan kurulması gündeme geldiği zaman da bu önemli gerçeğin ilk olarak akla gelmesi çok doğaldı.

1930: Paşabahçe Müskirat İnhisarı Fabrikası

Tekel Paşabahçe Fabrikası ülkenin içki alanında en eski fabrikalarından birisi olarak Nisan 1930 tarihinde "Müskirat İnhisarı" tarafından, Kimyager Hasan Hulki Bey'den işletmenin ilk 6 aylık kârı bu kişiye ait olmak üzere satın alınmış ve 01.10.1930 tarihinde de üretime başlanmıştı.

O tarihlerde fabrikanın bulunduğu alanda, "Modiano" şirketi tarafından işletilen şişe ve cam fabrikası ile Osmanlı-Fransız ortaklığının kurduğu "Tereyağı ve İspermeçet Mumu Fabrikası" bulunuyordu. Modiano Fabrikası 1922 yılında çalışmasını durdurmuştu. Aynı yıllarda mum fabrikası sahibinin de ölümü ve varisinin bulunmayışı nedeniyle işletme hazineye kalmıştı. Bu kısmı hazineden satın alan Hasan Hulki Bey, 1923 yılında burada bir "İspirto ve Müstahzarat-ı Kimyeviye Fabrikası" kurarak 8 işçi ile rakı üretmeye başlamıştı.

---

1 Rüştü Bozkurt, Şişecam Topluluğu'nda Temel Dönüşümlere Kısa Bir Bakış, Sanat Çevresi, S. 200, İstanbul 1995, s. 8.

1930 tarihinde fabrikada 200 işçi ile 43 derecelik "Boğaziçi Rakısı" ve 47 derecelik "Hususi Fevkalade" isimli iki cins rakı ile votka üretiliyordu. İlk dönemlerde rakılar 10, 15, 25, 50 ve 100 cl'lik şişelerde satılırdı.

1933 yılında da Modiano Cam Fabrikası'nın bulunduğu alan İnhisar İdaresi tarafından satın alınarak yıkılmış ve molozlarıyla kıyıda bir rıhtım yapılmıştı. Böylece eski Modiano Cam Fabrikası da tarihe karışmıştı.

1955 yılında ise küçük hacimli 10 ve 15 cl'lik şişeler kaldırılmış, yalnızca 35, 50, 70 cl'lik şişeler kullanılmaya başlanmıştı.[2]

1934: PAŞABAHÇE ŞİŞE ve CAM FABRİKASI'NIN TEMELİ ATILIYOR

Anlatılan bütün bu nedenlerle 1800'lü yılların ilk günlerinde başlatılmış olan eski "Boğaziçi Camcılığı", Türkiye Cumhuriyeti'nin 1935 yılında kurulacak olan yeni projesi Paşabahçe Cam Fabrikası'na büyük ve zengin bir miras bırakmış oluyordu.

Paşabahçe Cam Fabrikası, ilk önce ülkenin en önemli ihtiyaçlarını karşılayacak camları üretmeye başlayacaktı. Ancak o sıkışık yıllardaki koşullarda bile, tarihî Beykoz cam ustalığının son halkasını canlı tutmaya özen gösterilmişti.

Nitekim kısa bir süre sonra, eski Beykoz cam ustalığı daha yüksek düzeye çıkarılacak ve eski mirasın yeni kuşakları olan "Beykoz camları" yeniden yaşama geçirilecektir.

***

Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nın temeli 14 Ağustos 1934 tarihinde İsmet Paşa tarafından atılmıştı. O günün gazetelerindeki fotoğraflarda, Paşabahçe bölgesinin bir bayram yeri gibi olduğu görülür. Her yer bayraklarla süslenmiş, halk ve çevredeki okulların öğrencileri her yeri doldurmuştu. Temelin atılışını izlemeye gelenlerin tekneleri büyük bir kalabalık oluşturuyordu. O önemli gün kaynaklarda şöyle anlatılmıştı:

...Saat 16.40'ta Ertuğrul Yatı Paşabahçe açıklarına gelir. İçinde Başvekil İsmet Paşa Hazretleri ve İktisat Vekili Celal Bey, ayrıca diğer ilgililer bulunmaktadır. Yat, Paşabahçe İskelesi'ne büyük bir kalabalığın sevgi gösterileri içinde yanaşır. İsmet Paşa, sevgi gösterileri arasında fabrikaya giden yolda yürümektedir. Heyet fabrikanın yapılacağı alana gelir. Fabrikayı yapacak olan İş Bankası'nın İştirakler Müdürü Hamit Bey planları açıklar:

İlk kurulacak kısım şişe fabrikasıdır. Bunun yanına bir de cam fabrikası yapılacaktır. 70x73 metre ölçülerinde olan bu fabrika şu sırayla yapılacaktır. Önce ham madde depoları, kömür depoları ve gazojen dairesi ile büyük fırın ve otomatik makineler çalışır duruma getirilecektir. İlk tasarılara göre günde 25.000 şişe üretilecektir. Bunun yanı sıra yarı otomatik olarak 15.000 şişe üretebilecek makineler gelecektir. Cam üretimi için gerekli bütün ham maddeler olan kum, kireç, sodyum karbonat Türkiye'de bulunmaktadır...

Bu açıklamalardan sonra Başbakan İnönü şu konuşmayı yapar: "...Bu cam fabrikasını yapmayı millî bir müessesemiz olan İş Bankası deruhte etmiş bulunuyor. Bundan evvel memleketimizde birkaç defa cam ve şişe fabrikası vücuda getirmek için teşebbüsler yapılmıştır. Fakat muhtelif sebepler, bu teşebbüsleri menfi surette neticelendirmiştir. Şimdiye kadar tuttuğu işlerde çok düşündükten sonra iyi hesapla, doğru yolda azim ve istikametle yürümekte iyi misaller vermiş olan İş Bankası, bu işi de müspet surette yürütecektir. Buna kuvvetle itimat ediyorum. Memlekete sanayi müesseseleri kurmak

[2] Tekel İşletmeleri, Paşabahçe İspirto ve Rakı Fabrikası'nın Tarihçesi.

hususunda millî müesseselerin sermaye koymaları çok faydalı bir harekettir. Millî bankaların fabrika vücuda getirmeye çalışmaları çok hayırlı bir faaliyettir. Bu vaziyeti biz, teşvikle karşılıyoruz. Hükümet bu faaliyetlere daima muzaheret edecektir. Cam fabrikasının müteşebbisi olan İş Bankası'na muvaffakiyet temenni eder ve bu yolda çalışanları tebrik ederim..."

Bu konuşmanın sonunda, bankanın iştirakler müdürü, ülkenin endüstri alanındaki en önemli gelişmesinin hatırası olarak üzerine temel atma töreninin tarihi yazılmış olan bir şişeyi başbakana uzatır. İsmet Paşa bu şişeyi temele koyup üstüne yerleştirilen taşın kenarını bir mala ile sıvayarak örter. Bundan sonra da gülerek, "İnşaatına başlanmış, fabrikanın açılmasına çok zaman kalmamış, işlemeğe başladığı zaman hep beraber tekrar geleceğiz" der.

Daha sonra Celal Bey de taşın kenarına sıva koyar. 17.30'da sona eren bu törenden sonra heyet, Gülcemal Vapuru'yla Zonguldak'a hareket eder.

1935: İstanbul'da Çalışan Eski Bir Cam İmalathanesi

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türk cam sanayisinin ne durumda olduğunu görebilmek için 1935 yılında İstanbul'da çalışmakta olan en büyük "cam imalathanesini" incelemek yeterlidir. Bu imalathane İstanbul'un Balat semtinde, Haliç'e bakan eski Tekfur Sarayı'nda cam üretimi yapıyordu. Bu imalathaneyle ilgili bilgiler, o günlerde İstanbul'da bir cam üretiminde hangi teknolojilerin kullanıldığı hakkındaki rapordan izlenebilir. Bu rapora göre, eski cam imalathanesindeki mekân ve makine durumu şöyleydi:

1- Kırık camlar için bir depo: 5x6 metre boyutlarındaki bu açık depoda dışarıdan satın alınan kırık camlar bulunur.

2- Asıl fırının bulunduğu bölüm: Asıl fırının bulunduğu "Fırın dairesi", yaklaşık olarak 8x8 metre boyutlarında, üstü kapalı ahşap bir mekândır. Bu mekânın ortasında 6 potalı, çok ilkel bir fırın vardır. Potalar çeşitli büyüklükte olup 6 potanın toplam cam hacmi yaklaşık olarak 850 kilodur. Dışarıdan alınan cam kırıkları bu potalı fırında odun ile ısıtılarak eritilir. Bu fırının yukarı kısmı, aşağıdaki kısımdan yayılan ısıdan yararlanılarak üretilen cam ürünleri soğutmak için "soğutma fırını" görevini yapmaktadır. Bu potalı fırında ergitilen cam hamuru, hem "üfleme" hem de "pres" ile üretilir. Bu mekânda ayrıca bir de elle çalışan pres vardır. Bu presin iki sütunu arasındaki mesafe yaklaşık 40 santimdir.

3- "Malatura" (kesilen camları parlatma) dairesi: Üretilen ve kesilen cam ürünlerin keskin kenarları bu aletle aşındırılarak düzeltilir. Bu mekân yaklaşık olarak 4x6 metre boyutlarındadır ve içinde 1,5-2 beygirlik bir elektrik motoruyla hareket eden basit bir "Malatura" vardır.

4- Kalıpların ve makinelerin bulunduğu bir depo: Bu depoda, yaklaşık olarak 4x6 metre boyutlarında, işlemediği söylenen bir adet "Kutscher" marka, yarı otomatik "cam üfleme makinesi" vardır. Ayrıca, iki sütun arasındaki açıklığı 25 santim olan "Federpresse" yani cam presleme makinesi yer alır. Bu bölümde, çeşitli camların üretimi için kullanılan 40-50 arasında kalıptan başka herhangi bir makine yoktur.

Yukarıda sahip olduğu teknik imkânların sıralandığı cam atölyesinin üretimi ise şöyle tahmin edilerek özetlenmişti: El üretimi ve üfleme tekniğiyle üretilen petrol lambası şişesi, bardak, sürahi, kavanoz ve pres tekniğiyle üretilen tuzluklar, reçel tabakları. Atölyede bulunan bu donatımla ve ayrıca on kişinin çalışmakta olduğu düşünülürse günde ortalama olarak şu üretimleri yapmış olmaları gerekir: 600 adet petrol lambası deposu veya çeşitli türde 1.500 adet reçel tabağı veya 1.500 adet su bardağı ya da 600 adet sürahi veya kavanoz[3].

İşte 1935 yılında Türk cam sanayisi bu durumdaydı.

[3] Önder Küçükerman Arşivi.

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın temel atma günü, çevredeki halk kayıklarıyla töreni izliyor.

1934 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla, Türkiye İş Bankası tarafından kurulmasına karar verilen Paşabahçe Cam Fabrikası'nın temeli atılıyor. (Şişecam Arşivi)

1934 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla, Türkiye İş Bankası tarafından kurulmasına karar verilen Paşabahçe Cam Fabrikası'nın temel atma töreninde Başvekil İsmet İnönü tarafından kullanılmış olan mala ve açılışta kullanılan makas. (Şişecam Arşivi)

1935: PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI'NIN AÇILIŞI ve İLK OTOMATİK ÜRETİM

1935 yılı Temmuz ayının 29 Cuma günü, temel atma töreninden on altı ay sonra Paşabahçe Cam Fabrikası, Başbakan İsmet İnönü tarafından parlak bir törenle açılmıştı. Bu tören yine günün basınında şöyle aktarılmıştı:

...Köprü'nün Rumeli iskelesinden kalkan "Şirket-i Hayriye'nin 74 numaralı vapuru tören için çağrılmış olan davetlileri de alarak, saat 14.30'da Paşabahçe'ye doğru yola çıkmaya hazırlanmaktadır. Davetliler arasında Kamutay İkinci Reisleri Hasan Saka ve Nuri Conker, saylavlardan Yunus Nadi, İstanbul Parti Reisi Hilmi Bey, Zonguldak saylavı Ragıp Bey, Ali Galip, Yahya Kemal, Üçüncü Genel Enspektör Tahsin Özer, Vali Muhittin Üstündağ, Ordu genel enspektörlerinden Korgeneral Ali Sait, banka direktörleri, Devlet Deniz Yolları, Akay, Şirket-i Hayriye direktörleri, General Tevfik Salim, İnhisar Genel Direktörü Mithat Bey, Vali Muavini Zekai Bey, İstanbul'un maruf tacirleri, İş Bankası erkânı ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi öğrencileri bulunmaktadır. Köprü altındaki halkın alkışları arasında Başbakan İsmet İnönü yanında Ekonomi Bakanı Celal Bayar, Sümerbank Genel Direktörü Nurullah Esat, İş Bankası Genel Direktörü Muammer Bey olduğu hâlde vapura gelmişlerdir...[4]

Köprüden kalkan vapur, üçü çeyrek geçe Paşabahçe Cam Fabrikası binasının önündeki iskeleye yanaşır. İskelede ve çevrede öğrenciler ile büyük bir kalabalık vardır. İskelede İş Bankası İdare Heyetinden Ali Kılıç, Hamdi Aksoy beklemektedir.

Başbakanın konuşmasından sonra, fabrikanın ilk müdürü olan Adnan Berkay tesis hakkında şu açıklamaları yapar:

...Fabrikada hem otomatik makineler kullanılmakta hem de el üretimi yapılmaktadır. Üretilen şişeler, soğutma işleminden sonra genç kızlar tarafından paketlenmektedir. O günlerin en temel cam ürünleri ise çeşitli şişeler, mürekkep hokkası takımları, renkli limonluklar, çeşitli kadehler ve zeytinyağı şişeleridir. Fabrika "İnhisarlar" siparişi olarak günde 5-6.000 şişe üretmektedir. Fabrikadaki dört fırından şimdilik en büyüğü olan 15 tonluk fırın çalıştırılmaktadır. Bu fırına bağlı olarak çalışan altı makineden her biri 24 saatte 6-7.000 değişik şişe üretebilmektedir...

Fabrikanın açılış törenine Başvekil İsmet İnönü ve heyetin Paşabahçe'ye vapurla gelişi. (Şişecam Arşivi)

[4] Önder Küçükerman Arşivi.

Fabrikanın açılış töreninde Başvekil İsmet İnönü ve ilgililer. (Şişecam Arşivi)

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın açılış töreni sonrasında Başvekil İsmet İnönü ve ilgililer üretimi izliyor. (Şişecam Arşivi)

Nisan 1936

TÜRKİYE
ŞİŞE ve CAM FABRİKALARI
ANONİM SOSYETESİ

Sermayesi : 1.000.000 Türk Lirası

İdare Merkezi : İSTANBUL-PAŞABAHÇE
Genel Direktörlük : İSTANBUL

Telgraf Adresi : CAMŞ-BEYKOZ

Salâhiyettar İmzalar Listesi

1936

İSTANBUL

Bin dokuz yüz otuz altı senesi Haziran ayının on ikinci cuma günü mahallerinde İmzaları alınan bu sirküler altındaki İmzaların şahsı ve hüviyetleri maruftur bulunan Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Anonim Cemiyetini temsilen birinci derecede İmzalarına Başkan Bey Ali Kılıç ,Üye Bay Muzaffer Kriç , Üye Bay Mehmet Semer , Üye Bay Mustafa Necdi Soyman , Üye Bay Cevat Abbas Gürsu , Üye Bay Eyüp Sabri Akgül, Üye Bay Fahir Kafa Atay , Üye Bay Enver Adalan'ın İmzaları olmakla Noter kanununun 67 inci maddesi ahkâmına tevfikan tasdik olundu

Bu Gün Bin Dokuz Yüz Otuz Altı Senesi Haziranın Yirmi Üçüncü Salı Günüdür.

Ali Kılıç,Muzaffer Kriç, Mehmet Semer, Mustafa Necdi Soyman,- Cevat Abbas Gürsu, Eyüp Sabri Akgül, Fahir Kafa atay,ve Enver Adalan'ın İmzaları Ankara İkinci Noterliğinde 12-6-936 tarihinde 7951/1367 numaralı altında tasdik edilmiş olduğu halde bugün dairemize ibraz edilen bu sirkilerde kırmızı kalemle çerçeve içi ve alınan İmzalarında adları sanları Soyadları tanıdığım Çoruh sayla ve Hasan Cevit'in olduğunu tasdik ederim.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları'nın 1936 yılındaki "Selâhiyettar İmzalar Listesi"nin kapağı ve imzalarının bulunduğu sayfa. (Şişecam Arşivi)

27 Mayıs 1935: Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk'ün Paşabahçe'yi Ziyareti

Mustafa Kemal Atatürk, Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası'nı ilk kez 27 Mayıs 1935 günü ziyaret etmişti. Yanlarında Şişe ve Cam Fabrikası Şirketi'nin İdare Meclisi Reisi Ali Kılıç, Salih Bozok, Hasan Cavit, Hacı Mehmet ve diğer ilgililerle birlikte fabrikaya gelmişlerdi. O tarihte Paşabahçe Cam Fabrikası'nın henüz tüzel kişiliği olmadığı için şirketin ilk umum müdürü olan Adnan Berkay bu anısını şöyle anlatmıştı:

...Deha ve enerji fışkıran nazarları ile yapılmakta olan işleri tetkikten sonra bana hitaben: "Adnan Bey, bu fabrikada kesme kristal cam da yapılacak mı?" sualini tevcih buyurdular. Ben, fabrika tesisatı meyanında kristal cam imaline mahsus tertibatın bulunmadığını, ilk merhalede kristal imalatının müşkülatını, böyle bir fabrikasyonun ileride ele alınmasının düşünüldüğünü izaha çalışırken, müşfik fakat itiraz kabul etmeyen kat'i bir sesle: "Ben bundan böyle soframda kendi fabrikamızın kristal bardaklarını kullanmayı isterdim. Yapılabilir ise, memnun kalırım" emrini verdiler.

Bu direktif bizim için ikinci bir enerji kaynağı oldu. Geceyi gündüze katarak kristal cam imaline lüzumlu tertibatı kısa bir zamanda fabrikaya ilave ettik. Mübarek Atamız için "KA" imzasını taşıyan kesme ve oymalı kristal bardak takımlarını Çankaya'ya gönderirken heyecandan kalbim duracak gibi idi. Acaba büyük Ata, yaptığımızı beğenecek mi idi?

Asırların ender yetiştirdiği o müstesna insan, kendi sahasında büyük bir aşk ve imanla çalışan bizlerden iltifat ve teveccühü esirgemedi. Daha iyilerine ulaşmak yolundaki gayretlerimizi kamçıladı, her zaman işlerimizle alakadar oldu, fırsat düştükçe de paha biçilmez iltifatlarından bizi mahrum bırakmadı...[5]

[5] Adnan Berkay, Cumhuriyet Devrinde Türk Camcılığı, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları XX. Yıldönümü Yayını, İstanbul 1955, s. 14.

T.C.
P.T.T. U.M.
PANGALTI

TELGRAF

Yol

214

BAY ALI KILIC • G. ANTEP SAYLAVI ISTANBUL TAKIBEN ---
ADERES. PANGALTI SAKIR PASA APRATMAN PANGALTI CADDESI
NO 37 EMIN PASA DAIRESI ...

İLK MERKEZ	Aç	KELİME	VERİLDİĞİ	RESMİ	ORTA MERKEZ	ALINDIĞI	İMZA
70	ANKARA	8166	30/11	20%2	RR ---		

ULUSAL ENDUSTRIMIZIN INKISAFINDA ONEMLI BIR ADIM OLAN PASABAHCE
SISE VE CAM FABRIKASININ ACILMA TORENI MUNASEBETILE BANA KARSI
GOSTERILEN TEMIZ DUYGULARA TESEKKUR EDERIM --

REISI CUMHUR KAMAL ATATURK

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın açılışını kutlayan "Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk" imzalı telgraf. (Şişecam Arşivi)

1935 yılında fabrikayı ziyaret eden Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk ve kendisine açıklamalarda bulunan ilgililer. (Şişecam Arşivi)

Paşabahçe Cam Fabrikası'nda üretilen ve altına "Türkiye İş Bankası, Şişe ve Cam Fabrikası, 29-11-1935" yazısı işlenmiş cam kâse. (Önder Küçükerman Arşivi)

Bir Cam Ustasının Gözüyle Eski Günler

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kuruluş yıllarında kullanılan ilk makineler ve teknik personel büyük ölçüde yabancı ülkelerden gelmişti. Diğer yandan Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın uzaması ve birçok devletin bu savaşa katılması nedeniyle, Türkiye'deki yabancılar ülkelerine dönmüştü. Paşabahçe'deki yabancı ustaların da ülkelerine dönmesi ve henüz yeterince elemanın yetiştirilmemiş olması nedeniyle, birdenbire boş kalan üretim tezgâhları genç Türk çocukları tarafından doldurulmuştu.

O yıllarda fabrikada kömürle çalışan üç fırın vardı. Bu fırınlarda kullanılan kömür ise vapurlarla Zonguldak'tan fabrikaya taşınırdı. Bazen hava muhalefeti nedeniyle vapurun gelmesi gecikince de fabrikadaki kömür biterdi. Haftada bir gün gaz ocaklarının temizliği yapılırdı. Fırınların teknisyenleri ve personeli, kanallara girip temizlik yapardı. Dışarı çıktıklarında da simsiyah olurlardı. Pazar günleri fabrikanın banyoları hariç, servislerde banyo yapmak yasaktı, sadece fırın elemanları yapabilirdi.

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ilk günlerinden başlayarak işin içinde olan cam ustası Mustafa Özbey ile 1985 yılında yaptığım bir görüşmede bana anlattıkları anıları, bu yıllardaki şaşırtıcı gelişimi daha iyi anlamaya yardımcı olur:[6]

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ve çevresinin genel görünüşü. (Şişecam Arşivi)

...1934 yılında Bulgaristan'dan babam, amcam ve bir arkadaşı, üç aile olarak buraya geldik. Hepsi camcıydılar. Geldiğimiz yerde, Varna, Gebece'de "Moşalan" isimli birinin cam fabrikası vardı. Fırınları odunla çalışıyordu. O zaman 17 tezgâhı vardı. Ham madde olarak kullanılan kum, fabrikanın dibindeydi ve çift atlı bir araba durmadan kum taşırdı. Bu fabrikada Bulgar, Türk, Çekoslovak, Macar, Alman, Polonyalı, her milletten insan vardı. Hangi milletin bayramı varsa onlar bayramını yapar, diğerleri ise çalışmaya devam ederlerdi.

Bulgaristan'dan geldiğimizde 10 yaşındaydım. Ama camcılığa 5 yaşında başlamıştım. Fabrikanın yakınında lojmanlar vardı. Herkes yemeğini evinde yerdi. Beş dakikada gider gelirlerdi. Ben işte o arada tezgâha çıkardım ama boyum yetmezdi. Babam kızardı ve "fabrika müdürü Arthur seni dövecek" derdi. Ama yine de beni kucağına alıp fırının içine baktırır ve "Hani oğlum, maden nerede" derdi. Babam gittiğinde ayağımın altına iki tuğla koyup çalışmaya başlardım. Müdür beni birkaç kez sopayla kovalamıştı. Çünkü birkaç kilo cam ziyan etmiştim. En sonunda anladı ki olacak gibi değil. "Gel buraya kel kafalı, haydi camcılığa" demişti.

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ilk yıllarında yazın, işçilerin bir kısmı malzeme deposu çevresinde, bir kısmı da kıyıdaki ağaçların dalları üzerine birkaç tahta koyup, biraz da saman serip orada yatarlardı.

---

6 9.7.1985 tarihinde, Paşabahçe'nin en eski cam üfleme ustalarından Mustafa Özbey ile yapılan konuşmadan.

O tarihlerde fabrika müdürü dâhil bütün memurlar vapurla Paşabahçe Vapur İskelesi'ne gelirdi. Fabrikanın motoru olan "Billur 1" kaptanı Mehmet Ağa onları iskeleden alıp gelirdi.

Kuruluş yıllarındaki ilk ürünlerimiz şunlardı: Çay bardağı, su bardağı, gaz lambası, gemici feneri camı, sürahiler, kulplu sürahiler. Ayrıca "Şiller" makinelerinde küçük ilaç şişeleri, gemici sürahileri, galonlar üretilirdi. "Pres" tezgâhlarında ise çay bardağı tabağı, su bardağı tabağı, küllük, yemişlik ve ayaklı yemişlikler yapılırdı.

O günlerde kum Yalıköy'den (Podima) 100-150 tonluk ahşap teknelerle taşınırdı. Örneğin, Hisarlı Enver Kaptan, Otağ Tepe isimli teknesiyle kum taşırdı. Tekne gelince kıyıya bir kalas uzatılır, 20 tane hamal, sırtlarında çuval, aşağıya inerler, doldururlar, sonra yukarı çıkıp doğrudan bir vagonun içine boşaltırlardı.

Fabrika kömürle çalıştığı için 15-20 günde bir Zonguldak'tan gemiyle kömür gelirdi. Yakıt için "gazojen" tesisleri kullanılırdı. Gemiyle gelen kömür vagonla "gazojen" tesisinin önüne, siloya kadar taşınır, konveyörle yukarı taşınıp ızgaraya dökülürdü. Ve böylece elde edilen gazojen, gaz fırınlarında kullanılırdı. Tek enerji kaynağımız buydu. Ama bu iş çok pisti, her pazar günü, gaz kanallarında biriken küller temizlenirdi.

Fabrikada üretilen camlar, "soğutma" bölümünün sonunda toplanıp paket yapılırdı. Ama kâğıtla değil, talaşla, samanla paket yapılırdı. Daha sonra Müdür Bahri Bey döneminde camlar çift çift kutuya konulmaya başlandı. Eski taş ambarında "kılıf" diye bir servis vardı. "Tekel'e" şişe gideceği zaman, burada samanı dikip kılıf yapan makinede hazırlanan kılıflar dikilir, şişeler içine sokularak gönderilirdi.

Gemiye mal yüklemek için ise camlar vagonlara doldurulup kıyıya taşınırdı. Gemiye bir ahşap oluk indirilir ve yukarıda birisi dururdu. Aşağıda da iki kişi durur, yukarıdan aşağıya kolileri bırakırlardı.

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın Karaköy'deki Perşembe Pazarı bölgesinde bir satış yeri vardı. Kurye olarak Celal Bey her sabah altıyı çeyrek geçe vapuruyla fabrikaya liste getirirdi, akşama da buradan geri dönerdi.

Ben işe ilk girdiğim zaman günlük ücret 60 kuruştu. Sonra "150 kuruş peşin para" uygulanmaya başladı. Çalışacak adam yoktu, ihtiyacı olanlar kapıya gelir, vardiya ustası "bu sana, bu sana" der, 20 kişiyi içeriye alırdı. Akşam 120 kuruşunu alır giderdi. İyi çalışmışsa ertesi sabah yine gelirdi.

Daha sonraları çalışanları "devamlı" oldu. Eskiden izinler ve mevsimlik işler üretim düzenini aksatırdı. Diyelim ki fındık toplama zamanında, çay toplama zamanında herkes izine giderdi. İlk kuruluş yıllarında bu büyük bir sıkıntı yaratıyordu.

İlk Genel Müdür Adnan Berkay'ın işletme müdürü Mösyö Dürü bütün bu işleri düzenlerdi. Sonra Mösyö Şusar geldi. 1950-52 arasında Almanya'dan Goldei isimli bir Alman, yanında bir ustabaşı ile geldi. Fırınlara bakan Belçikalı Lakrar'dı. Obermaier isimli bir Macar ustamdı. 1938-43 yılları arasında çalıştı, sonra Macaristan'a gitti, daha sonra yine Türkiye'ye döndü.

Ayaklı bardak ustası olarak Bulgaristan'dan gelen Sigmund 1936-37'lerde çalıştı. 1938-40 arasında, bir Fransız makine mühendisi vardı. 1938-40 yıllarında Romanya'dan komple bir tezgâh (üretici ekibi) geldi. Bosler, büyük üfleme ustasıydı. Çerniski Usta çok sanatkârdı. Nerede zor kalıplar, zor işler varsa, onun tezgâhından çıkardı. Çünkü 50 gramlıktan 50 litrelik damacanaya kadar her şeyi yapardı. Büyük üfleme ustası Goşler, kalfası Gusti, ikinci kalfası Çerniski, fıskacısı Johan, ondan sonra oğlu Franz. Bu ustalar Çerniski hariç, savaş sırasında Türkiye'yi terk ettiler. Ama artık Türkler yetişmişti.

Bu yabancılar çalışırken bilgi ve tecrübelerini saklamak isterlerdi. Yemek tatillerinde bile aletlerini dolaba kilitlerlerdi. Onun için her tezgâh, bütün ekibiyle birlikte gelirdi. Bilgi kaçırırlar, öğretmek istemezlerdi. Ücretleri de bizimkilerden farklıydı.

1930'larda Paşabahçe Cam Fabrikası'nda "Tekel" İçin Şişe ve Cam Kapaklı İlaç Şişeleri Üretimi

Bu ortam içinde Paşabahçe Cam Fabrikası, hemen yanında olan Tekel ve İnhisarlar İdaresi'nin ihtiyacını karşılamak için çeşitli boyda ve türde şişe üretimine başlamıştı.[7]

Ama o günlerin koşullarında böyle yeni kurulan bir fabrika için akla bile gelmeyen çeşitli sorunlar vardı. Fabrikanın çevresi bağlık bostanlıktı ve genellikle deniz yolu kullanılırdı. Çünkü Paşabahçe'yi şehre bağlayan kara yolu neredeyse kullanılmayacak kadar dardı.

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ilk yıllarında çevreye yığılmış ham malzeme ve fabrikadan bir görünüş.
(Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1930'lu yıllarda İkinci Dünya Savaşı nedeniyle Türkiye'de yaşanan yokluklar içinde küçük ilaç şişelerine ihtiyaç artmıştı. Çünkü o yıllarda birçok kimyasal ürünün yanı sıra, en çok da ilaç sanayisi kimyasal bakımdan "nötr" olan bu renkli şişelere gerek duyuyordu. Ayrıca bu şişelerin ağızlarının hava geçirmeyecek biçimde kapanması da çok önemliydi. Bu şişeler o tarihte piyasadaki çok küçük cam atölyelerinde kahverengi cam hamuru ile ve elle çalışan makineli pres ile üretilirdi. Bu üretim tekniği basit de olsa ihtiyacı karşılayabiliyordu.[8]

Eğer kullanılan camın kalınlığı iyi ayarlanırsa şişelerin ağız kısmının iç ölçüleri de kısmen aynı olurdu. Ancak bu şişelerin cam kapağını hassas biçimde kapatabilmek için, ağız kısmının iç yüzü taşlanarak konik bir iç yüzey elde edilirdi. Cam kapağın dış yüzü de aynı açıda taşlanarak şişenin ağzına uyumlu biçime getirilirdi. Böylece kapak ile şişe ağzı birbirine tam uydurulduğu için sıkı biçimde kapanmış olurdu. Aslına bakılırsa 1930'lu yılların yoklukları ve zorlukları içinde bunlar çok karmaşık işlerdi ve kapak iyi kapanmadığı zaman şişedeki malzemeler bozulurdu.[9]

Bu yüzden çok özel koşullarla üretilen bu cam ilaç şişeleri, 1930'lu yıllarda bile ithal ediliyordu. Çok basit olan şişeler yerli olarak üretiliyordu ama üretim sayıları az olduğu için maliyet artıyor ve sonuçta rekabet gücü kayboluyordu.

---

7 Tekel İşletmeleri, Paşabahçe İspirto ve Rakı Fabrikası'nın Tarihçesi.

8 Önder Küçükerman, Tarih Boyunca Tasarım Mirasının En İlginç Ürünleri "Şişe" Antik Dekor, Antik A.Ş. Yayını, İstanbul 2011, s. 76, 85.

9 Önder Küçükerman, 100 Cam, NTV Yayınları, İstanbul 2008, s. 190.

Mustafa Özbey Usta İkinci Dünya Savaşı Yıllarını Anlatıyor

İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sıkıntılar, yeni kalkınmakta olan Türk sanayisine olumsuz etkiler yapmıştı. Özellikle ham madde yokluğu, fiyatların birden yükselmesi, Paşabahçe Cam Fabrikası'nda da birçok sıkıntıya yol açmıştı. Savaş sırasında şehir ve kasabalarda, sürekli alarmlar nedeniyle elektrikler kesilirdi. Bu durumda eski adıyla "idare lambaları" kullanılırdı ve bu nedenle çok miktarda cam lamba şişesi ve gaz deposu üretilmesi istenirdi. Diğer yandan çok sayıda ilaç şişesi de gerekiyordu. Fabrikanın o günlerini yaşayanların sıkıntıları da şöyle aktarılmıştı.

...Fabrika yöneticilerinin hummalı çalışmaları sayesinde o günkü koşullar altında memleketimizin şişe ihtiyacını karşılama imkânı oldu. Gerçi birçok köylerde su bardağının bulunmadığını çok iyi hatırlarım ama bu köylere o koşullar altında değil zücaciye, yiyecek bile zorlukla ulaştırılırdı...

...1941 yılında iğne ampulü yapmak için cam boru çektik. Bunu şöyle yapardık. Bir "fiska"(üfleme tekniğiyle cam üretiminin ilk aşaması) ucuna maden alıp, kepçeleyip bir parça üflerdik. Sonra da karşıdan bir başkası "piposunu" bu cama yapıştırırdı. Ben de aşağıya doğru koşardım. Sıcak ve yumuşak cam uzayıp boru olurdu. Bu boru sıcakken bir parça su dökünce kırılır ve istenilen boylarda kesilirdi. Bu üretim 5-6 ay kadar sürmüştü. Aynı yıllarda göze ilaç damlatmak için damla şişeleri de yapmıştık.

Savaş yıllarında yeni bir ürün olarak yeşil camdan askeri matara siparişi geldi. Bu mataranın bir tarafı dikey çizgiliydi, diğer tarafı da kalçaya oturması için bombeliydi. Üzeri kumaş kaplanarak kullanılırdı. "Şiller" makinesinde üretiliyordu. Amerikan yardımı başlayınca yeni madeni mataralar geldi ve o üretim durdu.

1942 yılında yapılan ürünlerden birisi de dört köşe "mürekkep şişesi" idi. Bu şişenin boğaz kısmı gerideydi ve önünde kalem koyma yeri vardı. Çok zor yapılırdı. Çünkü şişenin değişik biçimli gövdesi, camın ağırlığı ve dengesizliği yüzünden sıcak olan maden çöküp bozuluyordu. Babam ve amcam onu yaparken, sıcak madeni kalıba yerleştirmekte çok zorlanırlardı.

Bir de "Dökülmez mürekkep hokkaları" vardı. Bunlar küçük bir silindir olarak yapılır, ucu ısıtılıp bir topaçla ağzından bastırınca içeri çökerdi. Pres makinelerinde büro için kalemlikler, çift gözlü mürekkep şişeleri ve cam kapakları yapılırdı.

1946 yılında bal rengi cam üretmeye başladık. Bu camdan kavanoz, ecza şişesi, damacanalar yaptık. Damacanaları ilk olarak tahta kalıpla ben yaptım.

"Şiller" makinesinde hiç durmadan Tekel şişesi ve piyasa için 150'lik şarap şişeleri, ayrıca Likör Fabrikası için küçük şişeler üflemeyle yapılırdı. Ayrıca "soğuk pres" tekniğiyle sürahi kapağı, kavanoz kapağı, ecza şişesi, çay tabağı, su bardağı tabağı, küllükler yapılırdı. "Yanmış pres" makinesinde de küçük kâse, büyük kâse ve alt tabağı ile komposto kâsesi ve tabağı üretilirdi. Bu üretimde camların üzerinde oluşan kalıp izlerini yok etmek için "Tromel" (alevli fırın) yakılır ve camların yüzeyindeki çapaklar giderilirdi. O tarihlerde otomatik olarak üretilen başka herhangi bir şey olmadığı için bütün bunlar çok revaçtaydı.

1947 yılında Filistin'den ekip hâlinde Yunanlı camcılar geldi. 3 yıl kadar çalıştıktan sonra gittiler.

1951-52 yıllarında piyasada durgunluk vardı. İşler düzelip ihtiyaç artınca, yeniden çalışacak insan ihtiyacı başladı. O dönemde pembe renkli camımız vardı, sonra mavi cam yapmaya başladık. O günlerde memurlar fabrikadan Paşabahçe'ye kadar yürür, oradan vapurla evlerine dağılırlardı. Paşabahçe'den Beykoz'a giden tek bir Mercedes marka otobüs vardı, ama yol yoktu denilebilir. O yüzden çalışanların büyük kısmı fabrika çevresinde otururdu.

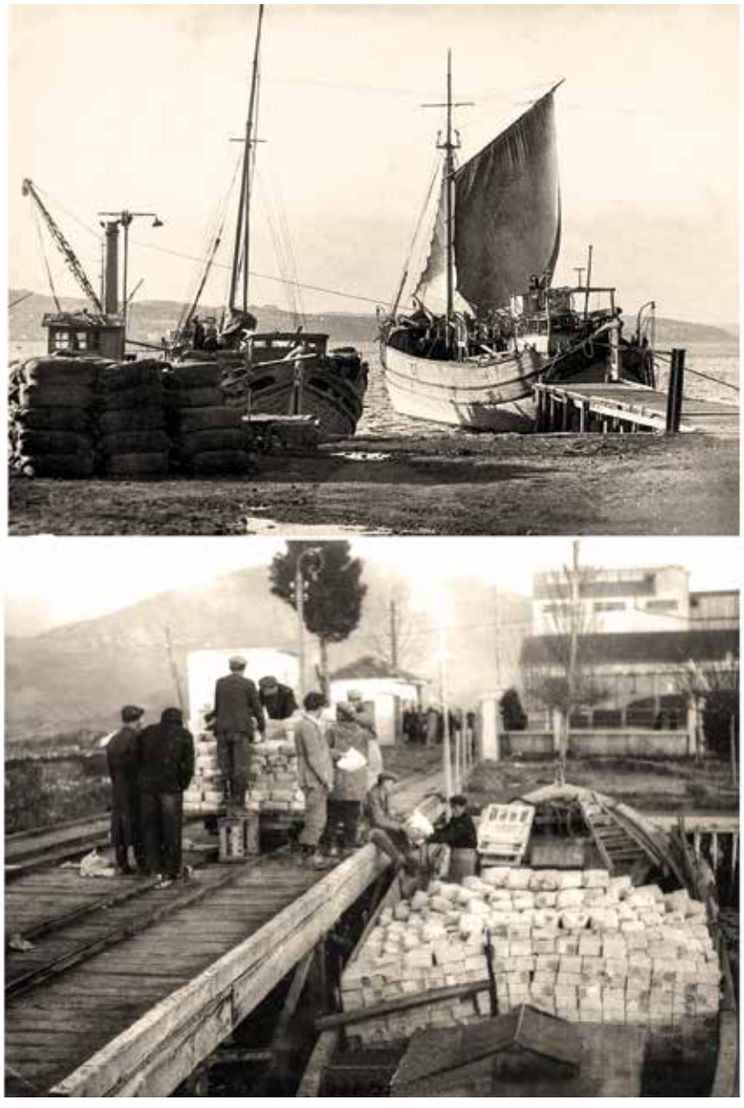
1950'li yıllardan sonra çok büyük boyutlu camlar üretilmeye başlandı. Hafta arası yapamadıklarımızı pazar günleri yapardık. Çünkü bu büyük camlar için fırından 20-25 kilo ağırlığında cam almak gerekirdi. O nedenle, pazar günleri fabrika çalışmadığı için fırının ağzını açıp büyütürdük. Böylece ağız kısmı 40x40 santim veya 50x50 santim ölçülerinde büyüyünce, oradan üç kişi 10'ar kilodan 30 kilo cam çekebilirdi. Sonra o camı biçimlendirip soğutmaya götürünceye kadar 30 kiloluk ağırlık tek bir kişinin elinde kalırdı.

Yaptığımız en büyük cam, 50 litrelik damacanaydı. Bunu yapabilmek için 14 kilo cam çekiyordum. Özellikle damacana çok istenirdi. O tarihte çoğu evlerde Terkos suyu yoktu.

1960'lı yıllarda 18 gün arka arkaya durmadan damacana yaptığımı hatırlarım. Çünkü o günlerde Belediye tarafından sakaların tenekelerle su taşıması yasaklanmıştı. Eşekli sakalarda 4 teneke, atlarda ise 6 teneke taşınabilirdi. Çubuklu'da doldurulan su damacanaları bizim fabrikada yapılırdı...[10]

Cam Üretimi İçin Gereken Kumun Kaynağı: Yalıköy (Podima)

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kurulmasıyla birlikte, bu sanayinin endüstriyel ham maddelerini üretme konusu da önem kazanmıştı. Cam fabrikası için gereken kum, Karadeniz'in Karaburun'dan biraz ilerideki Yalıköy (Podima) çevresinden getirilirdi. Bu kum oldukça iyi özelliklere sahipti. Ancak o günlerin teknikleriyle hem bu kumu elde etmek hem de Paşabahçe'ye ulaştırmak birçok zorluklarla doluydu.

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ilk yıllarında deniz yoluyla ve yelkenli teknelerle malzeme taşınması. (Şişecam Arşivi)

[10] Lütfi Ak, Şişecam'da Otuz Yıl, İstanbul 1975, s. 15.

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ilk kristal ürünlerinden olan ve renkli camdan yapılıp çok özenli bir kesme ustalığıyla işlenmiş, dönemin moda ürünü mavi "Bol" içkisi kabı ve çeşitli vazolar.
(Şişecam Koleksiyonu)

Solda, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Paşabahçe Cam Fabrikası'nda üretilmiş olan cam mataralardan bir örnek. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

Sağda, 1930'lu yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası'nda yapılmış olan gaz lambası gerek özenli işçiliği gerekse epey pahalıya mal olan kırmızı rengiyle Beykoz'da sürdürülen camcılık yarışının o yıllardaki heyecanlı bir adımını simgeler. (Erkin Saygı Koleksiyonu)

Bu yelkenliler daha sonra Paşabahçe Cam Fabrikası'nın rıhtımına yanaşır ve aynı şekilde insan sırtında boşaltılırdı. Kıyıdan yelkenliye tahtalar uzatılır, taşıyıcılar sırtta çuval, bu kumu kıyıdaki vagonlara, daha sonra, yine el arabalarıyla fırınlara kadar taşırdı.

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ilk yıllarındaki üretiminin değişik bir boyutunu, ilk Genel Müdür Adnan Berkay şöyle tanımlamıştı:

...Günden güne artan çeşitli piyasa istekleri ve özellikle "tıbbi müstahzarat" şişeleri ve zücaciye isteklerine cevap verirken aynı zamanda "İnhisar İdaresi'nin" senede milyonları aşan şişeleri, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne bağlı müesseselerin aşı tüpleri, serum şişeleri ve saire hususi ihtiyaçlarını, Devlet Demiryolları'nın projektör camları, lamba şişeleri, vagon camları, İstanbul Elektrik İdaresi'nin sokak tenvirat globları, tramvay lambaları gibi her biri kendi başına ayrı bir ihtisas mevzuu olan camları üretiliyordu...[11]

[11] Adnan Berkay, Cumhuriyet Devrinde Türk Camcılığı, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları XX. Yıldönümü Yayını, İstanbul 1955, s. 15.

1930'lu yıllarda ilkokuldan üniversiteye, en küçük iş yerinden en büyük şirketlere kadar kullanılan ve Paşabahçe Cam Fabrikası'nda zorlukla üretilmiş olan mürekkep şişesi. (Önder Küçükerman koleksiyonu)

1943: Paşabahçe Cam Fabrikası'nda İlk Düz Cam Üretimi Denemesi

Fabrikanın kurulması ve çalışmaya başlaması ile 1943 yılına kadar üretim genellikle belirli ürünlerle sınırlıydı. Ancak o yıl Almanlarla yapılan bir anlaşmayla, fabrikanın yan tarafına küçük ölçekte üretim yapabilecek bir pencere camı fabrikası kurulmuştu. Bu yeni fabrikanın montajı tamamlanmış, hatta geçici bir süre üretim denemesi de yapılmıştı. Büyük yoklukların yaşandığı o yıllarda böyle bir üretimin başlatılması herkes için büyük bir sevinç kaynağı olmuştu. Ancak savaş nedeniyle Almanya ile ilişkilerin birden kesilmesi ve bütün Alman personelin ülkeyi terk etmesi gerekmişti. Fabrikadaki görevli Alman ekibin gitmesi ile düz cam üretim tesisinin açılmasıyla kapanması bir olmuştu.

Solda, 1950'li yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası önünde yapılan bir tören. (Önder Küçükerman Arşivi)

Sağda, 1950'li yıllarda Şişecam Genel Müdürü Şahap Kocatopçu ve fabrika yöneticileri. Bu fotoğrafın en ilginç özelliği, Şahap Kocatopçu Bey'in açık yakalı gömleği ve her zaman taktığı papyonunun olmamasıdır. (Önder Küçükerman Arşivi)

1952: PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI'NDA İLK OTOMATİK ÜRETİM GİRİŞİMLERİ

Paşabahçe Cam Fabrikası 1950'li yıllarda gerek ürün türleri gerekse üretim miktarı bakımından değişik isteklerle karşılaşıyordu. Örneğin 1950'li yıllara kadar, küçük ve büyük kolonya şişesi üretimi pek azdı. Bu gibi az sayıdaki özel ürünler genellikle Yedikule çevresindeki küçük atölyelerde küçük ve eski "Şiller" tezgâhlarında üretilirdi. Ancak Türkiye'de kolonya üretiminin artması nedeniyle, 1952 yılında Paşabahçe Fabrikası'nda kolonya şişesi yapımına da başlanmıştı. Diğer yandan, böyle değişik bir üretimin bütün ustalar tarafından yapılabilmesi için gereken düzen de kurulmuştu. Çünkü daha önceleri Tekel şişeleri, bira şişeleri ve kolonya şişeleri, sadece sınırlı sayıdaki belirli tezgâhlarda üretilebilirdi.

Kuruluşundan yirmi yıl sonra, yani 1955 yılına gelindiğinde, Paşabahçe Cam Fabrikası'nda iki "Skoda", bir de "A/6" adı verilen makineler vardı. Bu makinelerde gazoz, bira, rakı ve biraz da ilaç şişesi üretilirdi.

1995 yılında yaptığı bir konuşmada eski Şişecam Genel Müdürü Şahap Kocatopçu 1950'li yıllarda yaşanan sorunları şöyle özetlemişti:

...Soda sıkıntısı hat safhadaydı. Bulgaristan'da soda var. Ticaret ataşesi soda sağlayabileceklerini söylüyor. Bulgar sodasının kilosu 45 kuruş. Ama Bulgaristan komünist bir ülke... Buna rağmen bir yol bulup alınıyor... Sonuçta cam üretiliyor. O yılların İstanbul'daki en büyük cam ithalatçısı Simon Efendi ise durumdan memnun değildir. Kendisi Paşabahçe camlarını kalitesiz bulmaktadır. Buna karşılık kendisinin ithal ettiği camların daha kalitesiz olduğuna dair Şişecam tarafından yaptırılan araştırma gösterilince susar ve bir süre sonra da camcılığı terk eder...[12]

1954 yılında Şahap Kocatopçu, Şişecam genel müdürü olmuştu. O tarihte Şirketin tek bir fabrikası vardı: "Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası". Aynı dönemde Türkiye İş Bankası bir düz cam tesisi kurmayı istiyordu. Çünkü İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Paşabahçe'de kurulan düz cam tesisi bütün çabalara rağmen sonuç verememişti. Buna karşılık ülkedeki düz cam tüketimi 19 bin tona çıkmıştı. Ülkede nüfus artıyor ve şehirleşme hızlanıyordu.

Şişecam, fabrikalarındaki teknolojileri yenilemek için Batı'da bir firmayla ortaklık yapmaya hazırdı. Bu konudaki sorunlar İş Bankası ve Şişecam yetkililerini meşgul ediyordu. Bu konuda 1954 yılında Yabancı Sermaye Kanunu yürürlüğe girince umutlar artmıştı. O günlerde "Pilkington", "Saint Gobain", "Univerbel" ve "Detag", Avrupa'nın önde gelen cam şirketleriydi. Bütün bu firmalara ortaklık ya da teknoloji vermeleri konusunda öneriler yapılmış ancak dördünden de aynı cevap alınmıştı: "Bu çok zor bir teknolojidir. Bu teknolojiyi kullanmayı başaramazsınız. Türkiye gibi ülkelerin düz cam üretimine kalkması kaynak israfı yaratır".

Ancak aynı tarihlerde, bir düz cam fabrikası kurma konusundaki destek çok ilginç bir biçimde Sovyetler Birliği'nden gelmişti. Çünkü Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk döneminde, Sümerbank'ın en yeni fabrikaları olan Malatya, Kayseri, Nazilli tesislerinin kuruluşunda başarılı bir mühendis olarak görev yapan Rijov isimli uzman, ülkesine dönünce Hafif Sanayi Bakanı olmuştu.

Bu kişi 14 yıl o görevde bulunduktan sonra o günlerde Türkiye'ye Rusya Büyükelçisi olarak tayin edilmişti. Kendisi dönemin başbakanı Adnan Menderes'i ziyaret ederek, iki ülke arasındaki karşılıklı ilişkileri güçlendirmek istediğini belirtmiş, "Batılı dostlarınızın kurmaktan çekindiği bütün fabrikaları kurmaya hazırız" demişti.

Bununla birlikte Sovyet Rusya ile bir kamu kuruluşunun iş yapmasından çekiniliyordu. O nedenle hem kamu niteliği olan hem de özel sektör gibi çalışan İş Bankası ve Şişecam'ın girişim yapması istenmişti. Sonuçta Nisan 1957 tarihinde Ankara'da İş Bankası'nda bir protokol imzalanmıştı. Mayıs ayında da anlaşmayı imzalamak için genişletilmiş bir heyet Sovyetler Birliği'ne gitmiş ve iki düz cam fabrikasını incelemiş,

[12] Rüştü Bozkurt, "Oynadığım Kumarı Yutan Ruslar Anlaşmayı Hemen İmzaladılar", Şişecam Dergisi, S. 184, İstanbul 1995, s. 18.

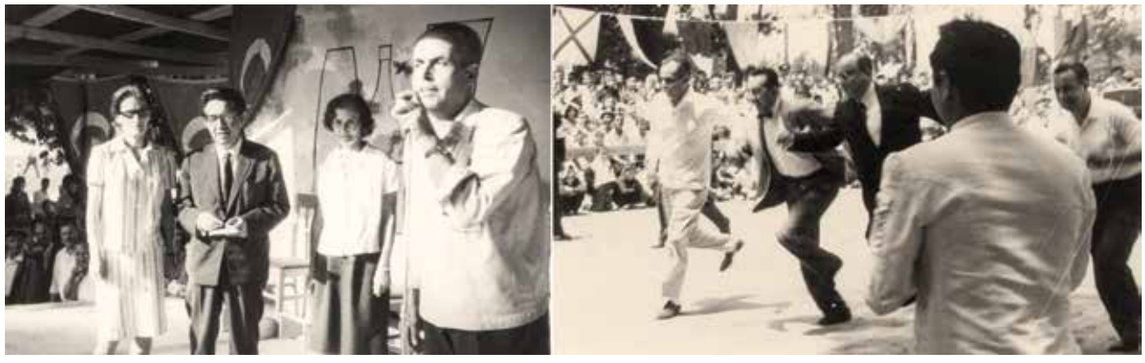
45 gün boyunca toplantılar ve değerlendirmeler yapılmıştı. Eğer anlaşma yapılırsa, Şişecam 46 kişiyi 6 ay süreyle eğitim için Rusya'ya gönderecek, onlardan ise 60 kişi Türkiye'ye gelecekti.

Ancak bütün çalışmalara rağmen, bir türlü sonuç alınamamış, iş uzamıştı. Genel Müdür Şahap Kocatopçu, çalışmaların 53. gününde kesin sonucu almak için riskli bir kararla İş Bankası'na "Bu iş olamayacak, geri dönüyoruz" telgrafı çekmişti. Gerçekte bu bir oyundu, ancak sonuç alınmış ve anlaşma o gün öğleden sonra imzalanmıştı.

Solda, 1955 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası Müdürü Avni Kahyaoğlu kutlama töreninde fabrika kadrosu ile. (Önder Küçükerman Arşivi)

Sağda, 1955 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kuruluşunun 20. yılını kutlayan personel fabrikanın önünde. (Önder Küçükerman Arşivi)

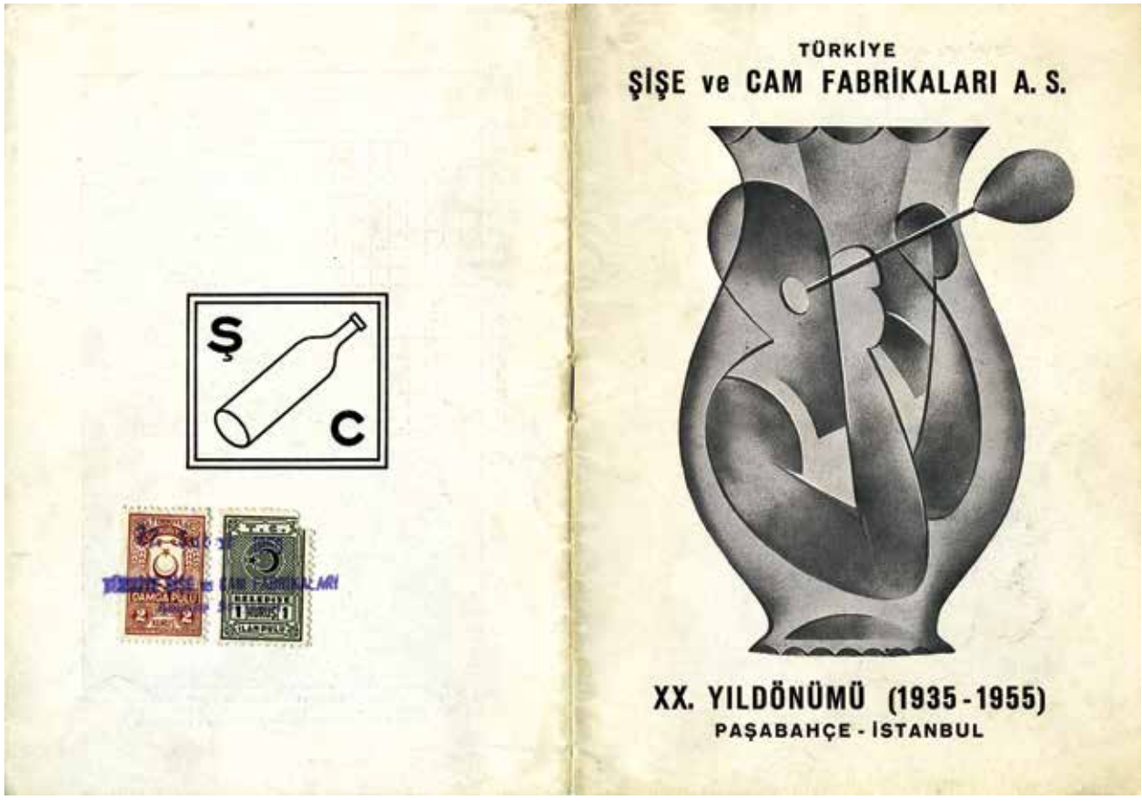
Solda, 1955 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası Müdürü Avni Kahyaoğlu ve önceki müdür Bahri Ersöz ile kutlama töreninde. (Önder Küçükerman Arşivi)

Sağda, 1950'li yıllarda Beykoz'da düzenlenen törende papyonu ile koşu yarışına katılan Şişecam Genel Müdürü Şahap Kocatopçu ve fabrika yöneticileri. (Önder Küçükerman Arşivi)

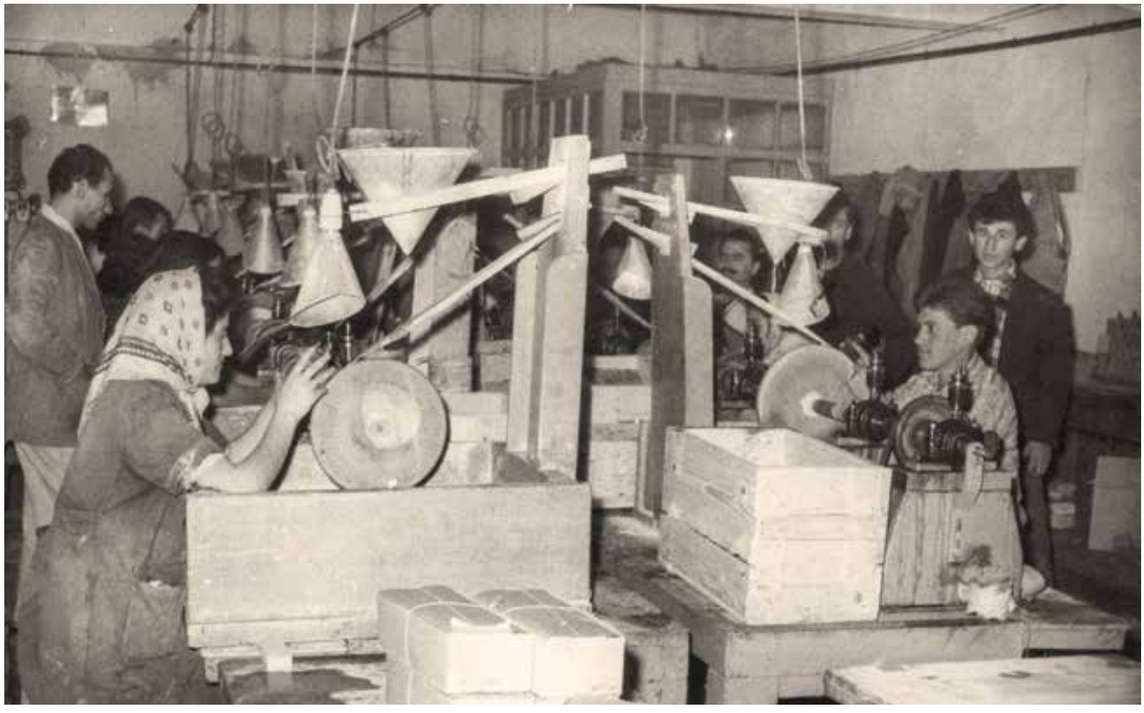
Şişecam'dan seçilen 46 kişilik bir heyet, 6 ay için Rusya'ya gitmişti. Ancak üç ay sonra Technoexport'un genel müdürü, gelen ekibin işi iyi bildiğini ve daha fazla eğitime gerek olmadığını bildirmişti.

Böylece 1960 yıllarının başında Çayırova Cam Fabrikası projesi hayata geçmişti. Açılıştan, eylül ayına kadar dört aylık dönemdeki üretimden bozuk cam çıkması herkesi çok tedirgin etmiş, ancak sonuçta üretim düzeltilmiş, bu kez de satış zorlukları başlamıştı. Çünkü daha önce cam ithal edip pazarlayan kuruluşlar bir dağıtım şirketi kurmak istiyordu. Buna karşılık Şişecam kendi "yetkili satıcı" ağını oluşturarak sorunu çözmüştü.[13]

[13] Rüştü Bozkurt, "Oynadığım Kumarı Yutan Ruslar Anlaşmayı Hemen İmzaladılar", Şişecam Dergisi, S. 184, İstanbul 1995, s. 18.

1955 yılında 20. kuruluş yılını kutlayan Türkiye Şişe ve Cam Fabrikası A.Ş. broşürünün kapağı.
(Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1958 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kesme kristal cam atölyesinde kadın ve erkek çalışanlar.
(Önder Küçükerman Arşivi)

1959 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nın önünde açılan ilk küçük Paşabahçe Satış Mağazası'ndan çeşitli görünüşler.
(Önder Küçükerman Arşivi)

1960 yılında Şişecam Genel Müdürü Şahap Kocatopçu yabancı müşteri ile cam ürünlerini inceliyor.
(Önder Küçükerman Arşivi)

1960 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nın standart ürünlerinden örnekler. (Önder Küçükerman Arşivi)

1950'li yıllarda Şişecam Genel Müdürü Şahap Kocatopçu, Fabrika Müdürü Bahri Ersöz, yöneticiler ve şeflerle bir arada. (Önder Küçükerman Arşivi)

1960'lı yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası'nda bir kutlama töreninde fabrika yöneticileri ve eşleri ile. (Önder Küçükerman Arşivi)

1955: Paşabahçe Cam Fabrikası'nda Otomatik Üretim Başlıyor

Paşabahçe Cam Fabrikası'nda o tarihlerde otomatik üretim yapacak makineler için çalışmalar başlamıştı. O günlerde Paşabahçe fabrikasında çalışan ve daha sonra da genel müdür olan Remzi Ormancı, bu makinelerin montaj çalışmalarını şöyle anlatmıştı:

...1955 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'ndaki depoda tam 96 sandık içinde biri 2, diğeri 4 kollu "IS" makinesi, 1 adet pres, 1 adet de "Lynch-B", ecza şişesi yapacak makinenin parçaları vardı. Yöneticiler yurt dışından uzman getirip makineleri monte ettirmeyi düşünüyorlardı ama Türkiye'nin dövizi yoktu...

...Sandıklar üst üste yığılı. İki Alman da bu makinelerin montajının yapılmasının mümkün olmadığını söylüyor. Devamlı umutsuzluk pompalıyorlar... Bütün katalogları ayrıntılarıyla inceledim. Biz yoktan var etme inancıyla doluyduk. Cumhuriyetin ilk yıllarında bize bu güven hem toplum hem de okullar tarafından verilmişti... Böylece ilk kez "Lynch-B" makinesini monte etmiştik. Gece on iki sıralarında makine çalışmaya başladı. Fabrikada işi olmayan, evinde oturması gereken herkes, yöneticiler de oradaydı... Alman usta da arada sırada uğrar, ne yaptığımıza bakıp uzaklaşıp giderdi...[14]

[14] Rüştü Bozkurt, "Tanıtım Kitaplarına Bakarak IS Makinelarında Üretim Gerçekleştiren Adam", Şişecam Dergisi, S. 176, İstanbul 1994, s. 14.

Paşabahçe teknik ekibinin kendi kendine bu makinenin montajını tamamlaması, "Emhart" şirketinin Avrupa temsilcisinin ilgisini çekmiş ve İstanbul'a gelerek yapılanları görmek istemiş ve yapılan işe pek şaşırmıştı.

Bir süre sonra Remzi Ormancı, ABD'de "Emhart" tesislerini görmek istediğinde kendisinin Paşabahçe'deki montaj işini yaptığı anlaşılınca her türlü bilgi verilir. Bu gezinin sonunda Paşabahçe'ye "IS-4" monte edilir, pres makinesi kurulur ve züccaciye camları otomatik olarak üretilmeye başlar.

1957 yılında Şişecam'ın sadece bir Paşabahçe Fabrikası, bir de Beyoğlu'nda Zeki Müren'den kiralanan küçük bir dükkânda açılan mağazası vardı.

Diğer yandan camın en önemli temel girdisi olan sodayı bulmak ve satın almak için bile büyük zorluklar yaşanırdı. O yıllarda Türkiye'nin dövizi yoktu ve soda, kilosu 170 kuruşa karaborsadan alınıyordu.[15]

Genel Müdür Şahap Kocatopçu'nun o yıllar hakkındaki bazı anıları şöyleydi:

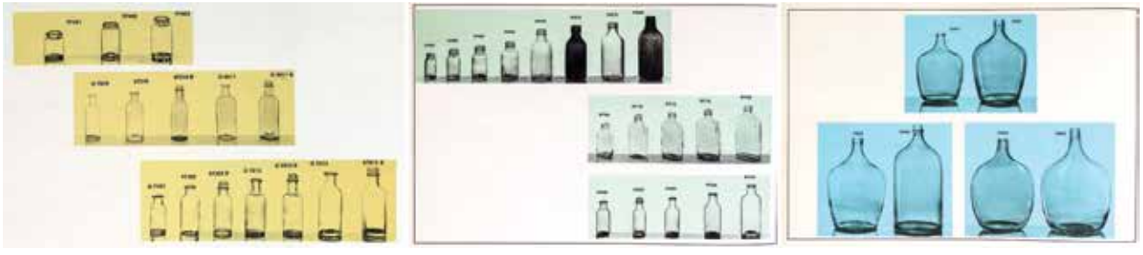
...Paşabahçe'deki ilk yıllarımda, bir Alman firmasının teknik yardımı vardı. Ve o teknik yardımda yapılacak kârın yüzde 10'u, 100 bin liradan fazla kâr yapılırsa yüzde 15'i o firmaya verilecekti... Bir yıl içinde şirketimiz kâra geçti ve bu kârlarını devamlı olarak yatırıma da yönelterek büyümeye başladı...

...1957 yılında Sovyet Rusya büyükelçisi, endüstri alanlarında büyük çaplı yardım önermişti. Dönemin hükümetinin de ilgisi ile 1957 yılında pencere camı sanayi konusunda bir anlaşma yapıldı. Bu fabrikanın ürünleri 1962 yılından itibaren de Batı'ya ihraç edilmeye başlamıştı. 1958 yılında Kıbrıs'a şişe ihracatı, 1972 yılından sonra da Topkapı Şişe Fabrikası Arap ülkelerine bol miktarda ihracat yapmaya başlamıştı. 1974 yılında da İngiltere'ye 2 milyon Coca Cola şişesi ihraç edilmişti...

...1959 yılında, Paşabahçe Cam Fabrikası'nda eski Türk tezyinatını ve eski yazıları değerlendirerek, sayısı çok az olan eski hattatların yardımıyla, Türk tezyinatı yapılan tabaklar geliştirilmişti. Bu tür çalışmalarla hem eski ürünlerin canlandırılması hem de hediyelik ürünlerin zenginleştirilmesi amaçlanıyordu...[16]

1950'li yıllarda Şişecam, Paşabahçe Cam Fabrikası ürünleri kataloğunun kapağı. (Önder Küçükerman Arşivi)

1950'li yıllardaki Şişecam, Paşabahçe ürünleri kataloğundan bazı örnekler. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

15 Rüştü Bozkurt, "Simon Efendi Cam Üretiminden Hiç Mutlu Olmuyor", Şişecam Dergisi, S. 178, İstanbul 1994, s. 16.

16 Abdi İpekçi - Şahap Kocatopçu, "Cam Sanayii ve Yöneticilik", Şişe ve Cam, S. 74, İstanbul 1974, s. 2.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

STİL ÇİÇEK VAZOSU

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

YERYAĞLIK ve ŞEKERLİKLER

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

LAMBA DEROLARI

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

İDARE ve LAMBA ŞİŞELERİ

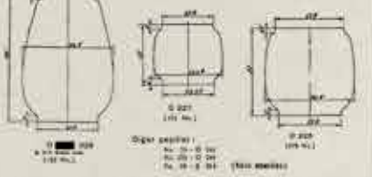
İmal edilen ölçüler :

Ø 700	İskambil	9 No.	Ø 209	Kısa
Ø 280	İskambil	8 No.	Ø 206	Kısa
Ø 260	İskambil	7 No.	Ø 202	Şişe
Ø 240	İskambil	14 No.	Ø 304	Dazola
Ø 210	Kanyak	7 No.	Ø 210	Dazola
Ø 331	Kaspia	9 No.	Ø 240	Dazola
Ø 310	Kaspia	14 No.	Ø 331	Bilinç Sakız
Ø 328	Kitre pipet No. 2 g.			

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

FENER ŞİŞELERİ

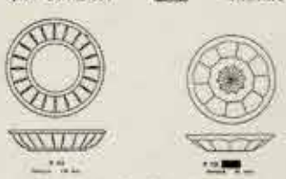
Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

SU BARDAĞI TABAKLARI

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

ÇAY BARDAĞI TABAKLARI

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

"ÇANKAYA" KOMPOSTO TAKIMI

İmal edilen boyler :

P 330	Kase	130 mm.
P 331	Kase	210 mm.
P 332	Kase	240 mm.
P 333	Tabak	220 mm.
P 334	Tabak	240 mm.
P 335	Tabak	270 mm.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

YEMİŞLİK KABARTMA HİRAZ DESENLİ

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

ÇEŞİTLİ MEYVA TABAKLARI

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

SİGARA TABLALARI

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

BAKALİT KAPAKLI TUZLUKLAR

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

LİMONLUK ve TUZLUKLAR

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

ÇİFT GÖZLÜ HOKKA

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

ÇEŞİTLİ ELEKTRİK OCAKLARI

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

DAMLALIKLI ŞİŞELER

Standard boylar :

Ø 65 A	10	Boyasız	Ø 65 H	30	Boyalı
Ø 65 B	15	Boyasız	Ø 65 I	100	Boyalı
Ø 65 C	20	Boyasız	Ø 65 J	150	Boyalı
Ø 65 D	25	Boyasız	Ø 65 K	200	Boyalı
Ø 65 E	30	Boyasız	Ø 65 L	250	Boyalı
Ø 65 F	40	Boyasız	Ø 65 M	300	Boyalı
Ø 65 G	50	Boyasız			

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

İLAÇ ŞİŞELERİ

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.

ÇEŞİTLİ GAZOZ, SODA ŞİŞELERİ

GAZOZ ŞİŞELERİ :	SODA ŞİŞELERİ :
200 Cc. ve Beyaz, Yeri Beyaz	200 Cc. ve Beyaz, Yeri Beyaz
SU ŞİŞELERİ :	SÜT ŞİŞELERİ :
50, 100, 200, 300 Cc. ve Beyaz, Yeri Beyaz	250 Cc. ve 500 Cc. ve Beyaz
ŞARAP ŞİŞELERİ :	DAMACANALAR :
70, 150 Cc. ve Beyaz, Yeri Beyaz	10, 25 ve 30 Litrelik Yeri Beyaz, Boyalı, Yaşlı
KEK SÜRÜ PARFÜMERİ ŞİŞELERİ	

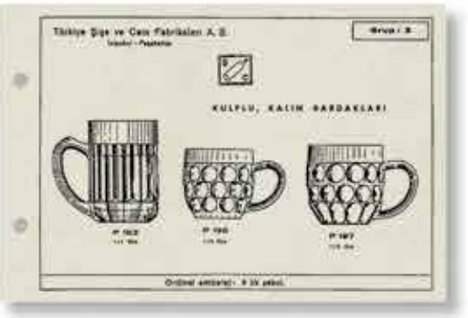

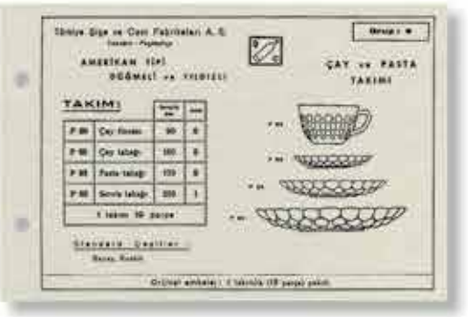

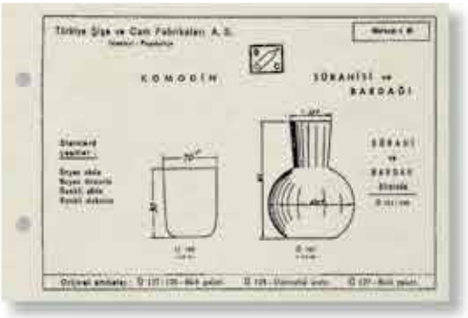

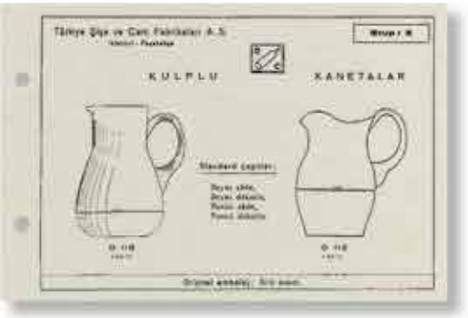

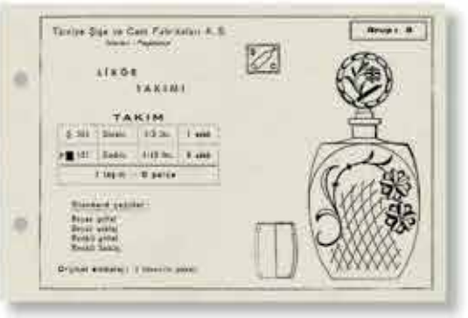

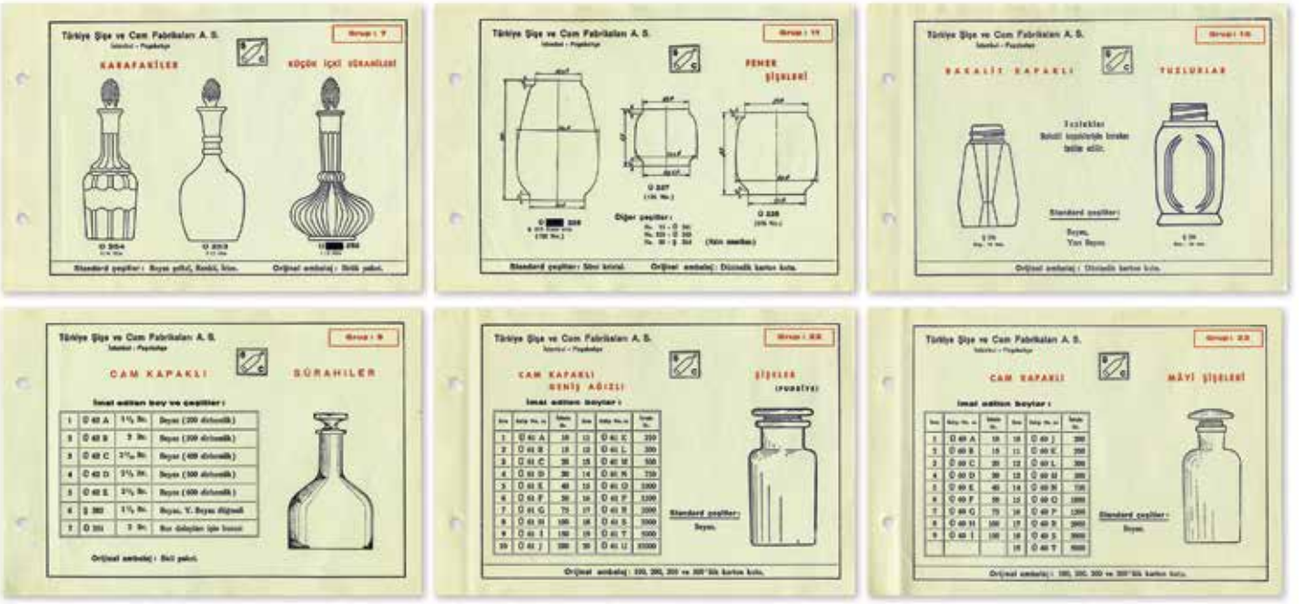

1950'li yıllardaki Şişecam, Paşabahçe ürünleri kataloğundan bazı örnekler. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1950'li yıllardaki Şişecam, Paşabahçe ürünleri kataloğundan bazı örnekler. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

Solda, 1950'li yıllarda Şişecam, Paşabahçe Cam Fabrikası ürünleri arasında yer alan ilginç camlardan birisi de ilaç şişeleriydi. (Eczacı İnci Bilgin Arşivi)

Sağda, aynı yıllarda Tekel İnhisarlar için Paşabahçe Cam Fabrikası'nda üretilen içki şişelerinden örnekler. (Şişecam Koleksiyonu)

1950'li yıllarda Şişecam, Paşabahçe Fabrikası ürünleri arasında yer alan ustalıkla kesilmiş kristal cam örnekleri.
(Şişecam Arşivi, Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1960'lı yıllarda Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. fiyat kalatoğunun ön ve arka kapağı. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

1960'LI YILLARDAKİ GELİŞMELER

Paşabahçe Cam Fabrikası Müdürü Bahri Ersöz, 1960 yılında fabrikada yeni kurulan şişe makineleri hakkında şu bilgileri vermişti:[17]

...Yeni şişe makinemiz üretimi %100 arttırabilecektir... 180.000 penisilin, 100.000 rakı şişesi üretebileceğiz. "Üfleme makinesi" ile bardaktan lamba şişesine kadar her türlü "üfleme işleri" yapabileceğiz. Günde 100.000 bardak elde edilecektir. Bir de otomatik pres makinesi ile günde 60-70.000 bardak ve komposto kâseleri üretebileceğiz. Tabii bu makineler, daha fazla erimiş cam istediği için 30 tonluk fırınımızı 80 ton kapasiteye çıkarıyoruz... 1960 yılının ikinci yarısından sonra ise yılda 45.000 tonluk üretimle hem kalitemiz çok iyileşecek hem bugün imkânsızlık yüzünden az yapabildiğimiz üretime hız vereceğiz hem de maliyeti düşüreceğiz...

1960'lı Yıllarda Şişecam'ın Yeni Fabrikaları: Çayırova ve Topkapı Şişe Sanayii

1957 yılında yapı alanında önemli yeri olan pencere camının yurt içinde üretimi ele alınmış ve Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları ile "Sovyet Technoexport" firması arasında yapılan anlaşma gereğince 1959 yılında fabrikanın inşaatına başlanmıştı.

Ülkedeki düz cam ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan Çayırova Cam Sanayii'nin ilk kez pencere camı üreten kuruluş olması dolayısıyla önemi yeri büyüktür. Çünkü bu önemli fabrika aynı zamanda ilk kurulduğu tarihlerden başlayarak pencere camı ithalatına da son vermişti.

Bu önemli fabrikada 1961 yılında 37.500 ton kapasite ile üretime başlanmış, daha sonra ise 1966 yılında Alman "Detag" firması ile teknik yardım anlaşması yapılarak ikinci fırın kurulmuştu.

1971 yılında ise Belçika "Cnud" firması ile işbirliği yapılarak emprime ve telli cam üretimi başlatılmıştı. Fabrikanın üretimi, renkli ve renksiz buzlu ve telli camlardı.

1974 yılında kurulan Cam İşleme Tesisi ise düz cam ürünlerinin işlenmesinde etkin bir yeri olan emniyet camları, yalıtım camları, ayna üreten ve kaplanmış camlar üretiyordu. Ayrıca güneş ve iklim kontrol camları alanında faaliyet sürdüren Kaplanmış Camlar İşletmesi'ni bünyesinde barındırıyordu.

Aynı tarihlerde Türkiye'de meşrubat ve bira sanayisinin çok hızlı gelişmesi ve ilaç sanayisinin artan şişe ihtiyacı nedeniyle Paşabahçe Cam Fabrikası'nda züccaciye üretimine hız verilmesine rağmen talebe karşı şişe üretimi yetersiz kalıyordu. Bu nedenle 1967 yılında İstanbul Topkapı Davutpaşa'da Topkapı Şişe Fabrikası'nın kurulması kararlaştırılmış ve 1969 yılında üretime başlanmıştı. Bu fabrika, Paşabahçe ve Çayırova'dan sonra üçüncü sıraya yerleşmişti. Başlangıçta iki fırın ile 65.000 ton/yıl cam ambalaj üretim kapasitesine sahip olan Topkapı Fabrikası, dünya cam ambalaj kuruluşları içinde büyük tesisler arasında yer alan ve yaklaşık 1.000 kişinin çalıştığı dört fırın ile yılda 225 bin ton şişe ve kavanoz üretim kapasitesine ulaşılan bir tesis olmuştu.

1995 yılında Topkapı Şişe Sanayii A.Ş.'ye bağlı olarak Çayırova'da ikinci fabrika 65.000 ton/yıl kapasiteyle üretime geçmişti. Bu fabrikanın üretim donanımı Topkapı Fabrikası'nın bir benzeri olarak kurulmuştu.

Topkapı Şişe Fabrikası, kapasite büyüklüğüne paralel olarak dünyada ürün yelpazesi en geniş olan kuruluşlar arasındaydı. Bu nedenle Türkiye'de "cam ambalaj" kavramının geliştirilmesinde çok önemli bir rol oynamıştı. Nitekim bu rol, Topkapı Fabrikası Eski Genel Müdürü Cankaya Küntay'ın mesajında şöyle görülür:

...Üreticiye ambalaj kültürünü müşteriler verir. Bizde de öyle olmuştur. Cam ambalaj sanayi çok pahalıdır. Zaman içinde içki ve gıda sektöründeki gelişmeler üreticiyi yönlendirmiştir...[18]

---

17 Rüştü Bozkurt, "34 Bin dolardan 350 Milyon dolara Bir Uzun Yürüyüş", Şişecam Dergisi, S. 175, İstanbul 1993, s. 18.

18 Rüştü Bozkurt - Cankaya Küntay, "Her İnsanın Yaşamında Başlangıçlar Bitirişler Vardır", Şişecam Dergisi, S. 200, İstanbul 1997, s. 6.

Solda, 1961 yılında Şişecam'ın Çayırova Cam Fabrikası'ndan genel görünüm. (Şişecam Arşivi)
Sağda, Şişecam'ın 1969 yılında Topkapı'daki fabrikasının genel görünüşü. (Şişecam Arşivi)

İlk İhracat Yılları

Şişecam'ın ihracat konusundaki gelişmeleri ile ilgili olarak yaşananlar da çok ilgi çekicidir. Genel Müdür Şahap Kocatopçu döneminde yaşanan bir olay, bu durumu çok iyi açıklamıştı.[19]

...Makarios'un Kıbrıs'ta egemen olduğu bir dönem. Kıbrıslı bir Türk işadamı, prestij için Türkiye'den şişe ithal ediyor. Bu arada Şahap Kocatopçu Sanayi Bakanlığı görevi nedeniyle bir süre ayrılıp, tekrar Şişecam'a geri döndüğünde cevaplandırılmamış mektuplar arasında ABD'den Bay Singer'den gelmiş iki mektup buluyor. Birincisinde, Singer, Şişecam'ın adını New York'taki ticaret ataşesinden aldığını belirterek, Paşabahçe'de üretilen ayaklı bardaklardan örnekler ve fiyat listesi istemektedir. İkinci mektubu ise şöyledir: "Daha önce gönderdiğim mektubun cevabını alamadım. Postada kaybolma ihtimalini düşünerek, bu mektup ekinde gönderdiğim ilk mektubun içeriğini cevaplamanızı rica ederim..."

Kocatopçu, geç cevaplamaktan ötürü özür dileyerek "...Bizim ürünlerimizin kalite-maliyet bakımından ABD pazarına uygun olacağı kanaatinde değilim" cevabını iletir. Bu mektubu alan Singer hemen Türkiye'ye gelir. Uzun süredir cevap alamadığı mektubuna verilen cevap için teşekkür edip Portekiz'deki bir cam tesisinden ABD'ye cam ihracatı yaptığını ve onların iki yıl içinde kendisine mal yetiştiremez hâle geldiklerini söyleyerek şöyle devam eder:

...Siz 1936'dan beri üretim yapıyorsunuz. Arkanızda güçlü bir İş Bankası var... Kalite-fiyat bakımından ABD'ye ihracat yapamayız demeniz kafamda sorun yarattı. Siz kendinizi Portekiz'den daha mı geri görüyorsunuz?...

İşte bu söz herkesi çileden çıkarır. Hemen fabrikadan çeşitli ürünler toplanır ve incelenir. Bay Singer, "...Haklıymışsınız... Bunlar ABD'de satılmaz. Ama Portekiz'de gördüğüm mallar bunlardan kötü idi... Onlar gayret ettiler, ABD'nin isteğine uygun mal ürettiler. Siz ise ithalatı yasaklamışsınız, ne üretirseniz satıyorsunuz. Belki bu yüzden istenen kaliteye ulaşma cesaretiniz, isteğiniz yok..."

Derin bir sessizlik olur. Şahap Kocatopçu yıllar sonra bu olayı anlatırken "yüzüme indirilmiş ağır bir şamar gibi hissettim" diyor. Ve arkadaşlarına dönerek "Bu düşünce karşısında bizim cevabımız nedir?" diye soruyor. Cevap hep bir ağızdan geliyor: "Yapacağız efendim."

Bay Singer satın alma şartlarını yazıp istediği modellerin çizimlerini, bir de 34 bin dolarlık çeki bırakıp gidiyor. İşte Şişecam bu 34 bin dolarlık çekle işe başlıyor. İlk ürünler Amerika'ya deniz yoluyla bir ayda gönderiliyor ve cevap geliyor: "Malı aldım... Çok iyi... Sizi kutlarım. 34 bin dolarlık çeki gönderiyorum. Üretimi sürdürün."

---

19 Abdi İpekçi - Şahap Kocatopçu, "Cam Sanayii ve Yöneticilik", Şişe ve Cam, S. 74, İstanbul 1974, s. 8.

Ancak ikinci sevkiyattan sonra alınan telgrafta ürünlerin kalitesiz ve bozuk olduğu belirtiliyor. Amerika'ya gidilip kutular açılınca gerçekten ürünlerin yüzde 20'sinin bozuk olduğu görülüyor. İhracatı bir hedef durumuna dönüştüren Şişecam yöneticileri çözümler arıyorlar. Arasından iyilerin seçilip ucuza satılması düşünülüyor. Ancak ürünlerin adının kötüye çıkmaması için bütün camların kırılmasına karar veriliyor.

İşte Şişecam'ın ihracatta yaşadığı bu olay, o günden sonra üretimde "bir kavram değişikliği" anlamına geliyor.

***

1960'lı yıllarda Şişecam Topluluğu'nun örgütsel yapısı acaba nasıldı?

Şişecam'ın ilk mali koordinatörü olan Osman Nuri Torun, anılarında o günlerdeki yapıyı şöyle özetlemişti:

...Genel müdürden sonra, benim de katılmamla dört genel müdür yardımcısı olduk. Fethi Arman, Serbülent Bingöl, Tarık Büttem ve ben. Teknik işler Huban Akmoran'a bağlı. Diğer müdürler ise muhasebe müdürlüğü bünyesinde birer birim. Ayrıca personel müdürlüğü, halkla ilişkiler ve endüstri mühendisliği müdürlüğü vardı...[20]

Buna karşılık Genel Müdür Şahap Kocatopçu, profesyonel yönetimin sınırlarını genişletme çabasındaydı ve bir yapı değişikliği arayışı içindeydi. "Production Engineering" isimli bir danışmanlık kuruluşuna çalışmalar yaptırıldı. Bu kapsam içinde "maliyet sistemi", "raporlama sistemi" bütün kuruluşlara yaygınlaştırıldı. Bütçe ve mali kontrol müdürlüğü oluşturuldu. Ardından finansman müdürlüğü bağımsız birim durumuna getirildi, mali müşavirlik, sigortacılık çalışmaları yeniden düzenlendi.

Şişecam'da sürdürülen bu çalışmalar 1970'li yıllarda rayına oturmaya başladı. Bu dönemde koordinatörlükler oluşturuldu. Planlama ve ekonomik araştırmalar müdürlüğüne yeni görevler verildi. Planlamanın öncelikli amacı yatırımları disiplin altına almaya yönelikti. Bu yıllar içinde Şişecam önemli bir kurumsallaşma sürecine girmişti.

1960'lı yılların en önemli gelişmelerinden birisi, "camın kalbindeki girdi" olarak adlandırılan sodayı üretmek için Soda Sanayii A.Ş.'nin kurulmasıydı. 1975 yılında 150.000 ton ile üretime başlayan bu tesis, 1990 yılında 750.000 ton soda üretiyordu.

1968 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nın arkasında yapılan otomatik üretim fabrikası inşaatından görünüşler.
(Önder Küçükerman Arşivi)

[20] Rüştü Bozkurt, "Kurumsallaşma Ortak Aklın Kullanımıdır", Şişecam Dergisi, S. 177, İstanbul 1994, s. 9.

1966 yılında Başbakan Süleyman Demirel'in Paşabahçe Cam Fabrikası'nı ziyareti. (Önder Küçükerman Arşivi)

1968 yılında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Paşabahçe fabrikasını ziyareti ve Şişecam Genel Müdürü Şahap Kocatopçu.

1960'lı yıllarda Şişecam Genel Müdürü Şahap Kocatopçu, yabancı heyete Paşabahçe Cam Fabrikası maketi önünde açıklama yapıyor. (Önder Küçükerman Arşivi)

1970'Lİ YILLARDA İLK TASARIM DÜŞÜNCELERİ

Şişecam Genel Müdürü Şahap Kocatopçu'nun 1970'li yıllardaki hedefi artık yeni tasarımlardı ve bu durumu kendisi şöyle açıklamıştı:

...1970'li yıllarda Türkiye'deki cam sanayisinin durumu şöyleydi: Belli başlı iki kuruluş vardı. Bunun yanı sıra 40-50 tane de küçük cam fabrikası vardı. Bunların bir kısmı küçük ama düzenli çalışıyordu. Diğerleri ise atölye üretimi düzeyindeydi...

...Çeşmibülbül ve Beykoz koleksiyonlarını kopya etmekten kaçındık. Taklit unsurunun gelişmesinden endişemiz vardı...

...Paşabahçe'de kristal tesisimizi kurduk ve Türkiye'de bugün kristal iyi biçimde yapılmaktadır. Kristalle beraber "kesme" sanatımız da gelişti.

Bu arada birçok "design" çalışmalarıyla, eski sanatın yeni anlayışa uyması yolunda sanatkârlarla işbirliği yapıyoruz. Onların buluşlarını cam tekniğine uygulamak arzularımız var. Bu çalışmalarımızın da faydalı sonuçlar vereceğine inanıyoruz. Bu bakımdan Paşabahçe çalışmalarımızda, Güzel Sanatlar Akademisi ve Tatbiki Güzel Sanatlar sorumluları ile işbirliğine giderek çok faydalı bir gelişme sağlayacağımızı umuyoruz...[21]

Gerçekten de bu girişimlerin sonucunda, 1971 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nda ilk kez özgün tasarım çalışmaları oluşturulmaya başlanmıştı.

1970: Şişecam'ın Yeni Fabrikaları: Makine ve Kalıp Sanayi ile Cam Elyaf Sanayi

Şişecam, 1970'li yıllarda büyük kalkınma hamlesi içinde bulunan Türkiye'de cam ürünlerine olan ilginin artması nedeniyle hızla yeniliklerine devam ediyordu. Şişecam Topluluğu'na bağlı olarak kurulan Makine ve Kalıp Fabrikası, cam üretiminde kullanılan çok özel nitelikteki kalıpları ve topluluk bünyesindeki kuruluşların makine ve yedek parça gereksimini karşılıyordu. Tevsi ve modernizasyon yatırımlarıyla makine donatım parkını genişleten fabrika, o tarihte kendi konusunda Türkiye'nin en modern kuruluşu olmuştu. Fabrikanın üretimi arasında, cam ev eşyası ve sınai cam ürünleri için kalıplar, çeşitli makineler ve yedek parçalar vardı.

Şişecam Topluluğu'na 1971 yılında katılan Cam Elyaf Sanayi kendi konusunda öncülük görevini yapmıştı. İleri teknolojiyle birlikte camı özgün ürünler için işleyen Cam Elyaf Sanayi, üretiminin önemli bir kısmını ihracata yöneltmişti. Bu öncü şirket, camın ve kimyanın birlikteliği ile ürettiği ürünler, yüksek teknoloji gerektiren bir sanayi dalına hizmet veriyordu. "Kompozitler" olarak tanımlanan bu sektörün ürünleri üç ana grupta toplanıyordu. Bunlar cam tülü, polyester ve cam elyaf ürünleriydi.

Şirketin 1971 yılında kuruluş aşamasında Çayırova Cam Sanayi A.Ş.'den devraldığı ve ilk üretim ünitesi olan cam tülü işletmesinde, ağırlıklı olarak su izolasyonuna yönelik bitüm takviyesi için cam tülü üretiliyordu.

Cam elyafı üretimi 1976 yılında 4.000 ton kapasiteli küçük bir fırınla başlamış ve kısa sürede 30.000 ton üretim yapabilecek duruma gelmişti.

[21] Şahap Kocatopçu, "Yeni Yılın Düşündürdükleri", Şişe ve Cam, S. 70, İstanbul 1973, s. 3.

Solda, 1970 yılında Şişecam'ın Camiş Makine Kalıp Fabrikası. (Şişecam Arşivi)
Sağda, 1973 yılında Şişecam'ın Camelyaf Fabrikası. (Şişecam Arşivi)

1972: ŞİŞECAM YÖNETİCİLERİYLE GÜZEL SANATLAR AKADEMİSİ'NDE ÖNEMLİ BİR TASARIM TOPLANTISI

1972 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'nde Şişecam yöneticileriyle benim de katıldığım önemli bir toplantı yapılmıştı. Herhâlde ocak ayıydı. Ben de bir yıllık endüstri tasarımı bölümü başkanı olan genç bir doçenttim. Saat dört gibiydi, gün sona eriyordu. Odamda çalışırken Akademi Başkanı Prof. Feridun Akozan Hoca'nın sekreteri aradı ve bir toplantı için çağırdı. Konuyu söylememişti. Hemen gittim, Feridun Bey masasında oturuyordu. Karşısında da orta yaşlarda çok saygılı üç kişi oturuyordu. Kendilerini tanıttılar. Birisi o yıllarda Paşabahçe Ticaret Şirketi'nin genel müdürü Dr. Asaf Yalçın, diğeri şirketin pazarlama uzmanı Atilla Bey, diğeri ise daha genç bir kişiydi.

Konuyu açtılar. "Avrupa Cam Federasyonu" tarafından desteklenerek 1972 yılında Lizbon'da Ulusal Cam Sanayi tarafından düzenlenen "Uluslararası El Yapımı Cam Sergisi", Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları'nı da davet etmişti. Ancak, Şişecam yönetimi bütün dünyadaki cam üreticilerinin yer alacağı böyle bir sergiye uygun olarak, fabrikada el üretimi alanında Türk cam sanayi adına yer alabilecek yeni ürün tasarımı olmadığını, sadece eski ticari ürünlerin büyük bir ustalıkla üretilmekte olduğunu görmüştü. Bunlar da kısmen Avrupa'daki diğer fabrikaların ürünlerinin benzeriydi. Oysa bu önemli sergi için yeni ve el ustalığını yansıtan ürünler isteniyordu.

Bu durumda Şişecam ekibi sergiye gönderilecek ürün bulamamış ve işler karışmıştı. Vakit de yoktu. Şahap Kocatopçu Bey de ihracata önem veriyordu. Şahap Bey, bizim kurduğumuz yeni endüstri tasarımı bölümünü öğrenmiş ve şöyle demişti: "...Doğrudan Güzel Sanatlar Akademisi'ne gidin, hocalarla anlaşın ve on beş gün içinde yeni ürünler hazırlayın..."

***

İşte bize gelmelerinin nedeni buymuş. Konu açılınca akademi başkanımız Feridun Bey iki kişi daha çağırdı. Birisi ünlü ressam hocamız Bedri Rahmi Eyüboğlu, diğeri de yine ünlü heykeltıraş hocamız Zühtü Müridoğlu. İki isim de o yılların sanat ortamının yıldızlarıydı.

Şişecam'ın bize önerisi şuydu: "...On beş günümüz var. Paşabahçe Cam Fabrikası sizin tasarlayacağınız ürünleri yapmaya hazır. Ancak bu iş için herhangi bir ücret ödeyemeyiz. Çünkü şirket içinde böyle bir ücret tanımı yok. Ama yapacağınız ürünler Lizbon Cam Fuarı'nda sergilenecek. Bu süre içinde fabrikada bedava yemek yiyebilirsiniz..."

Bize yapılan öneri bu kadar açıktı. Tabii ben genç bir doçent olarak, hem de bu endüstri tasarımı mesleğini kuran kişi olarak çok heyecanlandım. Birkaç gün çalışma süresi istedim, gece gündüz kütüphanede çalışıp böyle bir sergiye neler gönderilebileceğini belirledim. Bütün düşüncelerimi çok sistemli biçimde çizdim, bilebildiğim kadarıyla açıklamaları yaptım. Tabii bunları yaparken, o güne kadar herhangi bir cam fabrikasına girmediğim için tümünü teorik olarak hazırlamıştım. Sadece tahmin yürüterek hazırlandım. Yaptığım çalışmayı birkaç kopya olarak bastırdım ve Paşabahçe Pazarlama Şirketi Genel Müdürü Asaf Yalçın'a sundum. O da bunları değerlendirmek için bir iki gün süre istedi. Şirket yönetimine danışacakmış.

Bu arada Bedri Rahmi Hoca fabrikaya gidip bir kilim vermiş ve bunun camdan yapılmasını istemiş. Bedri bey o yıllarda kilim motifleriyle ilgiliydi. Zühtü Müridoğlu Hoca da gidip bir bakır kazan vermiş. Tabii fabrikada her ikisini de uygun bulmamışlar.

Gerçekten iki gün sonra Şahap Bey'in sekreteri beni aradı ve Paşabahçe Cam Fabrikası Genel Müdürü Remzi Ormancı'ya orada nasıl çalışacağım konusunda bilgi verildiğini söyledi. Ama asıl sorun Paşabahçe'ye nasıl gidileceğiydi. Çünkü önce araba vapuruyla Üsküdar'a, oradan da birkaç saat arayla gelen bir otobüsle sallanıp silkinerek neredeyse bir saatten fazla sürede fabrikaya ulaşmak gerekiyordu. Vapur desen büsbütün zordu, çünkü Paşabahçe Vapur İskelesi'nden fabrikaya kadar on beş dakika yürümek gerekiyordu.

İkinci yol da Yeniköy'e gidip oradan fabrikanın motoruyla deniz yoluyla fabrikaya gitmekti. Ben bu yolu seçtim. Ama bu kez başka bir sorun fabrikadaki çalışma saatleriydi. Çünkü cam fırınları bütün gece çalışıp camı eritiyor ve öğleye doğru da potadaki erimiş cam kullanıldığı için bitiyordu. Yani çok erken gitmem gerekiyordu.

Buna rağmen hem gençlik hem de merak nedeniyle sabah çok erkenden yola çıkıp saat dokuzda fabrikada oldum. Doğruca fabrika müdürü Remzi Ormancı Bey'e ulaştım ve kendimi tanıttım. Bana şöyle demişti: "...Geleceğinizi Şişecam'dan haber verdiler. Sizi kristal atölyesi ustası Yusuf Görmüş ile tanıştıralım, bakın bakalım ne yapabilirsiniz? Fabrika on beş gün sizindir, ne isterseniz yapabilirsiniz..."

Ben heyecanla kristal üretiminin yapıldığı fabrikaya gittim, Yusuf Görmüş Usta'yla tanıştım. Çok temiz giyinen, fular takan, çok efendi birisiydi ama o da galiba beni işe yeni alınacak bir rakip olarak görmüştü. Yani ona göre "daha önce cam üflememiş birisi" nasıl cam tasarlardı. "Böyle bir şey akıl almaz delilikti". Bu düşüncesini bakışlarından hemen hissettim, ama soğukkanlılığımı bozmadan yaptığım çizimleri tek tek gösterdim. Dikkatle baktı, bir kısmı için "...Bunlar yapılamaz..." dedi. Bir kısmını "yapılabilir" buldu. Neden bilmem ama bu camların deneme üretimini sadece kendisi yapmak istiyordu. Belki de öyle talimat almıştı.

Çizimlerim üzerinde uzun uzun konuştuk, hazırlıklarını yaptı, aletlerini hazırladı ve gerçekten şaşırtıcı bir ustalıkla ürünleri teker teker biçimlendirip ortaya koymaya başladı. Öğleye doğru potadaki cam bitti, yemek yedik ve akademiye geri döndüm. Aslında ben de ilk kez içinde bulunduğum bir cam fabrikasından çok etkilenmiştim. Sihirbazlık gibi bir işti.

Bu çalışma gerçekten on beş gün boyunca değişmeden devam etti. Her gün cam atölyesinin ortasına çok sayıda deneme koyuyorduk. İşin ilginç tarafı, fabrikada daha önce böyle bir şey hiç yapılmadığı için çalışanların da ilgisini çekiyorduk. Yusuf Usta'nın da özellikle bundan memnun olduğunu görüyordum. Aslında ben de memnundum, çünkü durmadan ortaya yeni tasarımlar çıkarıyorduk. Hatta öğle tatilinde fabrikadakiler gruplar hâlinde gelip çalışmalarımıza bakıyordu.

En sonunda yapılacak işler bitti, yaklaşık 200 kadar deneme yapmıştık, zaten on beş gün de dolmuştu. Yaptığımız bütün camlar özenle ambalajlandı ve Şişecam Genel Müdürlüğü'ne gönderileceği söylendi. Yardımcı olan herkese teşekkür edip vedalaştım, yeniden akademideki görevime döndüm.

Ama bir yandan da neler olduğunu merak ediyordum. Birkaç gün bekledim, Şişecam'dan herhangi bir haber çıkmadı. Telefon ettim, yine bir haber alamadım. En sonunda kalkıp kendim gittim. O zaman

Şişecam Genel Müdürlüğü Karaköy'deydi. Paşabahçe Ticaret Şirketi Genel Müdürü Asaf Yalçın Bey'e çıktım ve sonucu sordum. O da ilgiliyi aradı, o da başka bir ilgiliyi aradı. En sonunda anlaşıldı ki bizim camların ne olduğu bilinmiyordu. Tabii bu duruma canım çok sıkıldı, ne de olsa o kadar gün uğraşmıştık. Üzüldüğümü görünce onlar da üzüldü ve bir iki gün daha istediler.

En sonunda öğrendim ki Paşabahçe Fabrikası'nda deneme üretimi yapılanlar arasından seçim yapılmış ve tasarımlarım Lizbon'a gönderilmişti. Böylelikle uluslararası fuar kataloğunda, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları'nın ustaları Yusuf Görmüş, Remzi Köklü camları, tezyinat ustaları Amiran Yaylacı-Nuriye Ağar'ın tabağı ile Önder Küçükerman'ın yeni ürün tasarımları yer almış oldu.

1972: Lizbon'da Açılan Uluslararası El Üretimi Cam Sergisi Nedeniyle Paşabahçe'de İlk Tasarım Çalışmaları Başlıyor

Böylece sona eren konuyu unuttum, üzerinden aylar geçti. Nisan veya mayıs ayına doğru bir telefon geldi. Tanımadığım bir muhasebe müdürü beni şöyle azarlıyordu: "...Önder Bey siz misiniz? Neredesiniz? Niçin işinize gelmiyorsunuz. Aylardır sizi bekliyoruz, ne geldiniz ne gittiniz. Aylığınızı almaya bile gelmediniz..."

Şaşırdım ve kimle görüştüğümü sordum. Paşabahçe Cam Fabrikası'nın muhasebe müdürüymüş. Bu defa da ben şaşırdım. Ve benim üniversite hocası olduğumu, üstelik de konunun ne olduğunu bile anlamadığımı söyledim. Meğerse durum şuymuş. Şişecam Genel Müdürü Şahap Kocatopçu Bey, yaptığım çalışmadan memnun kalmış ve bana haber bile verilmeden beni "dizayn müşaviri" olarak Paşabahçe Cam Fabrikası'nda görevlendirmiş. Ama bana onu da haber vermemişler.

Böylece Paşabahçe fabrikasında otuz yıl sürecek camcılık yaşamım başlamış oluyordu.

Bu ilginç başlangıç, yurt dışındaki cam sanayi ile rekabete girebilmenin, öncelikle kendi cam tasarımlarına sahip olmayı gerektirdiğinin ortaya çıkması açısından etkili olmuştu. Bir bakıma Şişecam'da ürün tasarımı çalışmaları ilk kez örgütlü biçimde böyle başlamıştı.[22]

1972 yılında ilk kez kapısından girdiğim Paşabahçe Cam Fabrikası'nın genel müdürlük binası ve çevresi.
(Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

[22] Önder Küçükerman, Lizbon Uluslararası Cam Sergisi Kataloğu, 1972.

1970'li yıllarda Paşabahçe sırtlarından Beykoz'a doğru bakılınca, önde Tekel İçki Fabrikası'nın, arkada Paşabahçe Cam Fabrikası'nın görkemli bacaları görülürdü. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın en bilinen ve ünlü kristal ustası olan Yusuf Görmüş, tezgâhı başında sakin biçimde çalışıyor.
(Fotoğraf: Önder Küçükerman)

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın büyük imalat fırını önünde usta camcılar çalışıyor. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

Solda, Paşabahçe Cam Fabrikası'nın en bilinen ve ünlü kristal ustası olan Yusuf Görmüş'ün yaptığı bir çeşmibülbül, tezgâhının yanı başında. Sağda, usta camcı Yusuf Görmüş tezgâhı başında bir çeşmibülbül ustalığı gösteriyor. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1970'li yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası'nın büyük imalat fabrikasında inanılmaz bir yoğunluk içinde çalışan camcılar. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

Paşabahçe Cam Fabrikası İçin Tasarladığım İlk Camlar

Şahap Kocatopçu tarafından "dizayn müşaviri" olarak görevlendirilmemle birlikte benim için çok ilginç bir dönem başlamıştı. Çünkü ben o tarihte akademide yeni kurduğum endüstri tasarımı bölümü başkanıydım, yani devlet memuruydum. Bu nedenle fabrikaya sadece cumartesi günleri gidebilirdim. Bunun için bile akademi yönetiminden izin alınması gerekti.

Zaten benden istenen de fabrikada bir odada oturmam değildi. Ama böylece cumartesi günlerim dolmuş oluyordu. Bütün hafta akşamları evde, hatta geceleri rüyamda camlar tasarlıyordum. Sonra da bunların çizimlerini yapıp cumartesi günü erkenden fabrikaya gidip uyguluyordum. Bu konuda bana en çok yardım eden iki kişi vardı. Fabrikanın İşletme Müdürü Fuat Gülgün ve kristal ustası Yusuf Görmüş. Fuat Bey tasarımımı uygun buluyor, Yusuf Usta da olağanüstü yeteneğiyle sonuç alıyordu. Ama tabii bütün tasarımlar el üretimi olarak yapılıyordu.

Bu düzen içinde ilk yıllarda öncelikle, evlerde kullanılacak ve hediyelik olarak vitrine konulacak ürünlerin tasarımına yöneldik. Küçük ve güzel camlar tasarlamak önemliydi. Zaten Paşabahçe mağazalarında da bu tür ürünler aranıyordu. İlk tasarımlarım mumluklar, küçük ve dekoratif lambalar, bayramlarda satılacak şekerlikler gibi konulara yoğunlaşmıştı. Zaten benden öncelikle, vitrini zenginleştirecek ürünler isteniyordu.

Paşabahçe Cam Fabrikası'nda 1970'li yıllarda ilk tasarladığım camlar, o güne kadar yapılan ürünlerden farklı olduğu için fabrikada bile ilgiyle karşılanıyordu. Ayrıca o yıllardaki tasarımlarımın tümü hediyelik ürünlerdi ve günlük yaşamın kalitesini arttırmak amacıyla tasarlanıyordu.

Sağ alttaki ilginç şişe ise Türkiye'de ilk kez yapılan "Avrupa Cam Üreticileri Toplantısı" için benden tasarlamamı istedikleri bir anı ürünüydü. Bu tasarımların tümünün ilk deneme üretimini Yusuf Görmüş Usta ile yapardık. Çünkü ne istediğinizi hemen anlar ve doğrudan sonuca giderdi. Eğer o bile yapamıyorsa o tasarımdan hemen vazgeçmek gerekirdi.
(Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

Paşabahçe Cam Fabrikası'nda 1970'li yıllarda ilk tasarladığım camlar, o güne kadar yapılan ürünlerden çok farklı olduğu için fabrikada ilgiyle karşılanıyordu. O yıllardaki tasarımlarımın tümü, hediyelik ürünlerdi ve günlük yaşamın kalitesini arttırmak amacıyla tasarlanıyordu. Ama bir süre sonra yarı otomatik üretim için lambalar ve sürahiler de ortaya çıkmaya başlamıştı. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

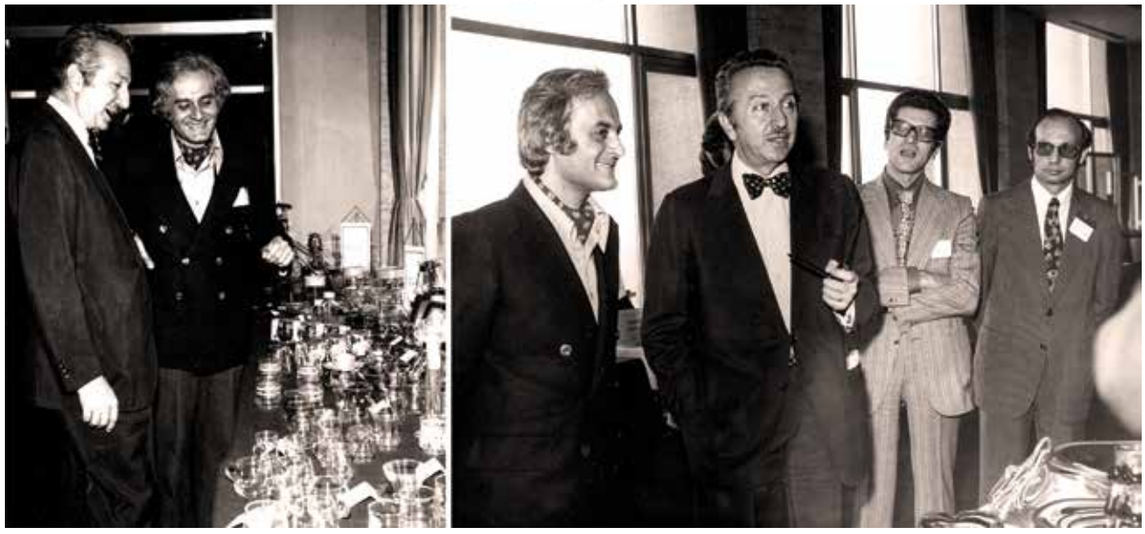
1970'lerden Sonraki Gelişmeler ve Sorunlar

Şişecam'ın 1970'lerden sonraki gelişmelerini ve sorunlarını ise dönemin genel müdürü Şahap Kocatopçu 1972 yılında yaptığı bir konuşmasında şöyle tanımlamıştı:

...Ülkemiz, endüstrileşme hareketlerinin normal sonucu olarak ortaya çıkan problemlerle karşı karşıya bulunmaktadır. Bu problemler, son yıllarda büsbütün müşkül ve çözümlenmesi kolay olmayan şekillerde gözükmektedir. Ancak bu duruma bir bakıma memnun olmak gerekir. Zira bu tip problemlerin mevcudiyeti kalkınma yolundaki çaba ve gayretleri gerektirecek, bunlar da ekonomik kalkınmamızın gerçekleştirilebilmesini mümkün kılacaktır...

...Zorluk ya da güçlükler pek tabii bu kadarla bitmiyor. Hepimizin bildiği gibi, Türk sanayisinin ortak pazara girmesinin sonucu ortaya çıkacak son derece önemli problemler de önümüzdeki yıllarda bizleri beklemektedir... 1970'ler dünyasında enflasyon ve fiyat artışları büyük bir sorun durumuna gelmiş bulunmaktadır. 1973 sonlarında ise petrol bunalımının yarattığı dramlar, üretim kısıtlamaları, ayrıca batının 1974'e genel bir ekonomik duraklama ile girmesi yeni kaygılar yaratmaktadır... Özellikle son aylar zarfında bizleri ciddi tedbirler almaya zorlayan enerji problemi ülkemizin çeşitli sanayi kuruluşları için büyük güçlük yaratmıştır... Geçen yıllarda, şirketimizce alınmış olan holdingleşme kararı uygulama alanına konulmuş ve şirketimizin hepsinde organizasyon ve yönetim ile ilgili gerekli değişiklikler yapılmıştır...[23]

[23] Şahap Kocatopçu, "Yeni Yıl İçin", Şişe ve Cam, S. 64, İstanbul 1972, s. 3.

1974 yılında Şişecam Genel Müdürü Şahap Kocatopçu ve Şişecam yöneticileri ile Tarabya Oteli'nde yapılan bir toplantıda yeni cam tasarımları üzerinde görüşülüyor. (Önder Küçükerman Arşivi)

1975 yılında Şişecam'ın Anadolu Cam Mersin Fabrikası

1973: Şişecam Holding ve Yeni Fabrikaları: Anadolu Cam, Rastaş Ambalaj ve Ferro Döküm

1972 yılının diğer bir önemli gelişmesi de Şişecam'ın holdingleşme aşamasına girmesiydi. Bu gelişim de Genel Müdür Şahap Kocatopçu'nun anlatımıyla ve kalın çizgilerle şöyleydi:

...Camiamızı ilgilendiren en önemli olay, şüphesiz holdingleşme yolunda alınmış olan karar ve atılmış bulunan adımdır... İşte bu gelişme ve büyümenin organizasyon ile sevk ve idare yönünden doğurduğu çeşitli problemler bizleri amaçlarımıza daha kolaylıkla eriştirebilecek, daha bilinçli, daha uygun yollar aramaya sevk etti. Tüm faaliyetlerden beklenen en olumlu sonuçların alınabilmesi için

şirket organizasyonlarında bazı değişikliklerin yapılmasının zorunlu olduğunu gördük. Gerek Batılı ülkelerde ve gerekse Türkiyemizdeki çeşitli sınai kuruluşlara aynı nedenlerle uygulanmakta bulunan holding sisteminin bizim bünyemizde de daha ahenkli bir çalışma ve koordinasyona imkân vereceği konusunda görüş birliğine vardık...[24]

1975 yılında Şişecam'ın Soda Fabrikası (Şişecam Arşivi)

...Sistemin getirdiği asıl yenilik, mevcut fabrikalarımızın her birinin birer anonim şirket hâline getirilmiş ve tüm satış hizmetlerini bünyesinde toplamak üzere Paşabahçe Ticaret Limited Şirketi'ne yeni bir şekil verilmiş olmasıdır. İhtisas gerektiren konularda, merkezi sistemle bütün bu kuruluşlara servis sağlamak gayesiyle, bazı faaliyetlerimiz yine ana şirket bünyesinde yer alacaktır. Bu duruma göre ana şirket "Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş." tüm faaliyetlerimizle ilgili olarak, genel politika ve stratejileri tespit edecek; yeni kurulan sınai ve ticaret şirketlerinin yönetim kurullarında görev almak suretiyle yönetime katılacak ve ihtisaslaşmanın büyük önem kazandığı dünyamızda, araştırma ve geliştirme, yatırım, ithalat, ihracat, endüstri ilişkileri, hukuk, eğitim, finans, pazarlama, maden işleri gibi hizmetleri merkezi bir şekilde sağlamaya devam edecektir...

Anadolu Cam Sanayii A.Ş., 28.07.1970 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan kararname ile teşvik edilmiş, ihracat taahhüdü ile işe başlamıştır. Kararnamedeki açıklamalar şöyledir: "İmalatın ikinci ve üçüncü yılında sınai kaplar ve şişe imalatının yüzde 5'i, düz cam imalatının yüzde 10'u serbest döviz getirecek cinsten ihraç edilmeye başlanacak ve en geç 4 yıldan itibaren sınai kaplar ve şişe imalatının asgari yüzde 10'u ve düz cam imalatının yüzde 15'i aynı şartlarla ihraç edilecektir...

Şirketin kuruluşundan sonra bir yandan montaj çalışmaları yapılırken, yönetim binası 1973 yılının Nisan ayına kadar Mersin kent merkezinde faaliyetini sürdürmüştü. Tesis tam bir amatör heyecanla kuruluş aşamasını kısa zamanda tamamlayarak üretime geçmişti. Ancak beklenmedik biçimde "Petrol Krizi" ile karşılaşılmış ve 1975 yılında Şişecam Topluluğu'na katılmıştı.

İstanbul bölgesi dışında kurulmuş ilk büyük cam tesisi olan Anadolu Cam Sanayii hem düz cam hem de sınai kap üretiyordu. Düz cam üretimini ise eskiden "Pittsburgh" metoduyla yapıyordu.

[24] Şahap Kocatopçu, "Yeni Yıl İçin", Şişe ve Cam, S. 64, İstanbul 1972, s. 3.

1991 yılında Şişecam daha ileri teknoloji olan "Float" yöntemiyle düz cam üretimine geçtiği için bu tesiste düz cam üretimine son verilmişti.

Sınai kap üretiminde ise Topkapı Şişe Sanayii'nin uyguladığı sistemi kullanıyordu. "Hartford-Empire I.S." makinelerinin yer aldığı bu sistemde I.S. makineleri 2-8 bölümden oluşuyordu. Sınai cam kaplarda dış pazarlara yönelme nedeniyle, bu konuda en ileri teknolojilerden birisi olan "şişelere gömlek giydirme" (Sleeve) yatırımı yapılmış ve böylece "hafif şişe" üretimine başlanmıştı.

Görüldüğü gibi Anadolu Cam'ın Şişecam'a katılması ile cam ambalaj üretiminde hem ölçek bakımından uluslararası düzeye çıkılmış, hem de kalıbından ürün standardına kadar uluslararası kalitede üretim aşamasına geçilmişti.

1975 yılında Şişecam Topluluğu bünyesine katılan Rastaş ise ülkemizde cam gıda kapları kullanımının yaygınlaşmasından ötürü, metal kapak üretiminde tam kapasiteyle çalışmaya başlamıştı. Gıda kapları için üretilen dişli kapak "Twist-off" ve "Omnia" kapak talebinin sürekli artması nedeniyle 1983 yılında tevsi yatırımları yapılmıştı. Böylece modern bir üretim hattına kavuşan Rastaş, ihracata dönük çalışmalarını arttırmıştı. Rastaş'ın ürünleri, sınai kaplar için metal kapaklar ve teneke baskı işleriydi. 1995 yılında "White Cap Ambalaj Sanayii ve Ticaret A.Ş." adı altında faaliyetlerini devam ettirmiş ve 1996 yılında topluluktan ayrılmıştır.

1976 yılında topluluğa katılan Ferro Döküm Sanayii, kaliteli ve hassas döküm üretimi yapıyordu. Bu özelliğiyle Şişecam Topluluğu bünyesindeki Makine ve Kalıp Fabrikası'nın döküm gereksinimini sağlayan kuruluş, ayrıca ağırlıklı olarak otomotiv sanayisine yönelik üretimiyle de önemli durumdaydı.

1974: Paşabahçe Cam Fabrikası'nda Otomatik Bardak Baskı Makinesi

1970'li yılların ortalarında Paşabahçe Cam Fabrikası'ndaki teknik yeniliklerden birisi de cam bardak üzerine yüksek hızla baskı yapan makineydi. Bugün için çok basit gibi görünen konu o tarihlerde çok önemliydi. Çünkü otomatik makinelerde cam bardak üretimi çok geliştirilmişti.

Ayrıca bu bardakların üzerine çeşitli motiflerin basılması konusu da gelişiyordu. O güne kadar elle yapılan baskı işi de otomatik olarak yapılmaya başlanmıştı.

Bu yüzden benden bu bardakların üzerine hızlı baskı yapan otomatik makineye uygun tasarımlar hazırlamam istendi. Bu iş başlangıçta bana bir cam tasarımından çok grafik tasarım gibi görünmüştü. Ancak işin içine girince gördüm ki cam bardak ve desen baskısı arasında çok başka boyutta teknik bağlantılar vardı. Özellikle saydam cam, üzerine basılan desenlerle daha da değer kazanıyordu.

Ben de öyle desenler hazırlamalıydım ki, baskı makinesinin ayarlarını değiştirmeden değişik bardaklara kolayca uygulayabilmeliydik. Ancak böyle bir yol bulabilirsem işi kolayca çözebilecektim. Bu yüzden öncelikle makinenin başında oturup baskı yaparken çalışmasını inceledim.

Cam üzerine basılacak desen olarak değişik yollar aradım. Örneğin bütünüyle geometrik motifler kullandığım zaman bunlar baskı makinesinde deforme olabiliyordu. Demek ki aslında başlangıçta deforme olmuş tasarımlar hazırlamam gerekiyordu. O günlerde Hitit şarap sürahisi için çalıştığımdan Hitit taş kabartmalarıyla iç içeydim. Bu kabartmaları özel fotoğraf işlemleriyle film hâline getirdim.

Birinci örnek hazırdı. İkinci olarak da dağılarak uçuşan otlardan etkilenen bir çizim hazırladım. Bu çizgilerin rastgele hareketleri, tam da bardak baskı makinesinin istedikleriydi. Burada bir de başka deneme yaptım. Makine bardağı bir kez döndürerek baskı yapıyordu. Acaba aynı bardağı iki kez döndürerek üst üste iki kez bassak ne olurdu? Bunu da denedik ve ortaya çok ilginç sonuçlar çıktı. Çünkü deseni zaten bu düşünceye göre hazırlamıştım.

Sonra da aynı desenleri bu kez negatif olarak hazırladım ve yeni baskı denemeleri yaptım. Oradan da ilginç sonuçlar çıktı. Kısacası camcılıkta hızlı sonuç alabileceğim yolları öğrenmeye başlıyordum. Böylece yapılabilecek bütün değişik olasılıkları en kolay yoldan deneme imkânı oluyordu.

Bu arada cam tasarlamanın şans ile de ilişkili olduğunu öğrenmeye başlamıştım. Çünkü saydam cam üzerine basılan bu gibi desenler, bazen tümüyle rastlantısal olarak güçlü etkiler kazanıyordu. Bazen de tersi oluyordu.

Yoğun bir çalışma sonunda pek çok bardak deseni denemesini yönetimin masasına koydum. Bu kadar hızlı nasıl çalıştığımı sordular. Ben de ekibe teşekkür edelim dedim. Sonuçta bu desenlerden birkaç tane seçildi, üretim hattına konuldu ve vitrine çıktı. O güne kadar böylesine renkli ve etkili bardak hiç üretilmediği için birden ortam renklenmişti.

O günlerden sonra baskı tekniklerini hiç durmadan geliştirmeye devam ettik. Ama ilk denemeler bunlardı. Bugün ellerinde bu bardaklardan kalmış olanlar aslında 1974 yılının en ileri tekniğiyle basılmış bardaklarını tuttuklarını bilsinler.

1974 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nda çalışmaya başlayan otomatik baskı makinesi için tasarladığım bardaklardan birkaç örnek. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1975: Dış Pazarlar İçin Yeni ve Zor Tasarımlar Dönemi

Paşabahçe Cam Fabrikası için yaptığım yeni tasarımlarım bir süre sonra Paşabahçe mağazalarında ilgi gördükçe, benim hiç durmadan daha zor ve etkili ürünlere yönelmem gerekiyordu. Ayrıca Paşabahçe fabrikasında pazarlamacılar ve ihracatçılarla yapılan toplantılar gittikçe sıklaşıyordu. Hatta yurt dışından gelenler de vardı.

Bu toplantılarda ortaya konulan yeni istekler, bana durmadan yeni tasarım konuları olarak geri dönmeye başladı. Bunun anlamı şuydu, artık dış pazarlara göre tasarım yapmalıyız. Bu nedenle 1975 yılından başlayarak yeni konularda tasarım yapmaya başladım. Örneğin İsviçre'den, kapağı plastik olmayan cam süzgeçli bir sürahi yapmam istenmişti. Sorun belli olunca çözüm kendiliğinden geliyordu. Paşabahçe'nin usta camcıları, benim tasarladığım ürünlerdeki en büyük yardımcımdı. Çözemediğim bütün teknikleri beş dakikada çözerlerdi.

Ayrıca Avrupa pazarında geçerli olan çok çeşitli "masa üstü" camları için de istekler geliyordu. Biz de hızla yeni tasarımlarla konuyu çözüme ulaştırıyorduk. Bu çalışmaların en ilginç yanı fabrikada ve hemen yapılmasıydı. Çünkü istenilen bir ürünü bazen hemen tasarlayıp, bir şekilde üretip birkaç saatte camı sıcak sıcak toplantı masasına koyabiliyorduk.

1975 yılından başlayarak Paşabahçe Cam Fabrikası yöneticileri benden daha zor ve özellikle ihraç edilebilecek tasarımlar yapmamı istiyordu. Böylece tasarım ilkelerimiz değişiyordu. Artık pazarlama ekibi ile daha yakın çalışıyorduk.

Üstte solda, yurt dışı için tasarlanan, süzgeçli cam kapaklı sürahi. Üstte sağda, Almanya'da özel lokantalar için tasarlanan altı lamba, üstü çiçeklik. Altta solda, iki yönlü kullanılabilen mumluk. Altta sağda, otomatik üretilen tek parçalı iki renkli masa lambası. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

Solda, 1976 yılında tasarladığım kapaklı altıgen peynir tabağının gerçek ürünü.
Sağda, üfleme ayaklı pasta kabı tasarımı da ahşap tabak kullanmadan bütünüyle camla yapmak için çalışılan bir projeydi.
(Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1974 yılında Tarabya Oteli'nde yapılan bir toplantıda Şişecam'ın ve Paşabahçe Cam Fabrikası'nın üst düzey yöneticileri.
(Önder Küçükerman Arşivi)

1975 yılında Paşabahçe İşletme Müdürü Fuat Gülgün, Büyük İmalat Şefi Hayri Akçınar ile fırın önünde
bir ürün hakkında değerlendirme yapıyor. (Önder Küçükerman Arşivi)

1975: "Türkiye İş Bankası'nın 60. Yılı" İçin Tasarlanan Cam

1975 yılı Şişecam'ın kuruluşunun 60. yılıydı. Bu nedenle Şişecam yönetimi, İş Bankası'na bir teşekkür olarak benden bir tasarım yapmamı istediler. Paşabahçe Cam Fabrikası yönetimi de bunun çok büyük boyutlu ve bir tür anıtsal cam olmasını istedi. Bu istek üzerine, yine Kristal Fabrikası'nda hem kolay yapılan hem de etkili olacak bir cam tasarlamak için çalıştım.

En sonunda önerim şu oldu. Alışılmışın dışında büyüklükte bir cam piramit yapalım. Bu büyüklükte bir üfleme cam yapmak kolay değildir. Buna karşılık çok kaliteli ve ince bir cam olsun. Bu da "kalite" demektir. Bu camın üzerinde kesme ile özel bir doku oluşturalım, bu da "kesme kristal hünerimizi" gösterir. Ayrıca daha etkili bir yüzey olur. Gereken açıklamayı da bir "kitabe" gibi hazırlayıp altın madalya olarak asalım ve tümünü bir camlı kutu içine alalım.

Sonuçta bütün bunları tasarlayıp çizimlerini yaptım, kalıbı ve üretimi de düşündüğüm gibi yapıldı ve Türkiye İş Bankası yönetimine teslim edildi. Hatırladığıma göre fabrikada yapılan en büyük cam oldu. Gelen haberlere göre de beğenilmişti.

1975 yılında "Türkiye İş Bankası'nın 60. Yılı" için tasarladığım anı camı, fabrikanın bahçesinde.
(Fotoğraf: Önder Küçükerman)

1976: PAŞABAHÇE'DE "DESIGN" YERİNE "TASARIM" DÖNEMİ

Paşabahçe Cam Fabrikası'nda başlatılan cam tasarımı çalışmaları, 1974 yılından sonra özellikle el üretimi üzerinde yoğunlaştırılmıştı. Çünkü fabrikada yıllar boyunca çok sayıdaki usta, el üretiminde büyük hüner kazanmıştı. Ayrıca ihracatın geliştirilmesi ve fabrikadaki tasarım çalışmalarının yoğunlaşması nedeniyle hem iç hem de dış pazarlardan gelen yeni tasarım isteği her gün biraz daha artıyordu. Bu isteği hızla karşılayabilmek için öncelikle el üretiminde basit kalıplar kullanılarak ve büyük bir el ustalığıyla, çok sayıda yeni ürün ortaya konulmaya başlanmıştı. Bu yolla Paşabahçe Mağazaları'nın vitrinlerinde her gün yeni bir ürün tasarımım görülüyordu.

Bu yoğun çalışmalarla yapılan yeni ürün tasarımları gerek Şişecam dergisinde gerekse çok sayıdaki yayımlarda "Paşabahçe'den Yeni Tasarımlar" başlığı altında yayımlanmaya başlamıştı.

O yıllarda, Şişecam'da herkes Paşabahçe Cam Fabrikası'nda yaratılan bu yeni tasarım heyecanı ortamını yakından desteklerdi. Nitekim bu yeni tasarım çalışmaları Şişecam dergisinde de yayımlanmaya başlayınca ben bu yeni durumu şöyle tanımlamıştım:

...Bu yazıda, "design" sözcüğü yerine, artık dilimizde yerini bulmuş olan "tasarım" sözcüğü kullanılmaktadır... Artık, camdan yapılmış ürünlerin büyük bir çoğunluğu, örneğin yalnızca "bir cam bardak değil", kullanıcının "sevebileceği bir cam bardak" olarak oluşturulmalıdır... Her yeni ürününün arkasında ya bir kullanıcı isteği ya yeni bir üretim biçimi ya da tasarımcının değişik bir yorumundan ortaya çıkan "yeni bir ilke" bulunur... Cam, malzeme olarak "görünmediği" için, tasarımcı bir anlamda "görünmeyenin tasarımı" sözü kullanılabilir... Cam tasarımcısının, endüstrinin üretim koşullarını değerlendirerek çözümlere ulaşması önem taşır...[25]

Yukarıda özetlenen türdeki "yeni ürün tasarımı" başlıklı konuşmalar, Şişecam'da ve Paşabahçe Fabrikası'nda 1970'li yıllardan başlayarak her geçen gün daha da artmaya başlamıştı.

1976: Elektrik Kesintileri ve Büyük Gaz Lambası İhtiyacı

1976 yılında bütün dünyayı etkileyen petrol krizinin Türkiye'deki etkisi elektrik kesintileri olarak görülüyordu. Bu durumda bizim ürettiğimiz cam mumluklar bir dereceye kadar yardımcı olabiliyordu. Ancak mumlukların yanında yıllardan beri üretilen gaz lambaları da kullanılıyordu.

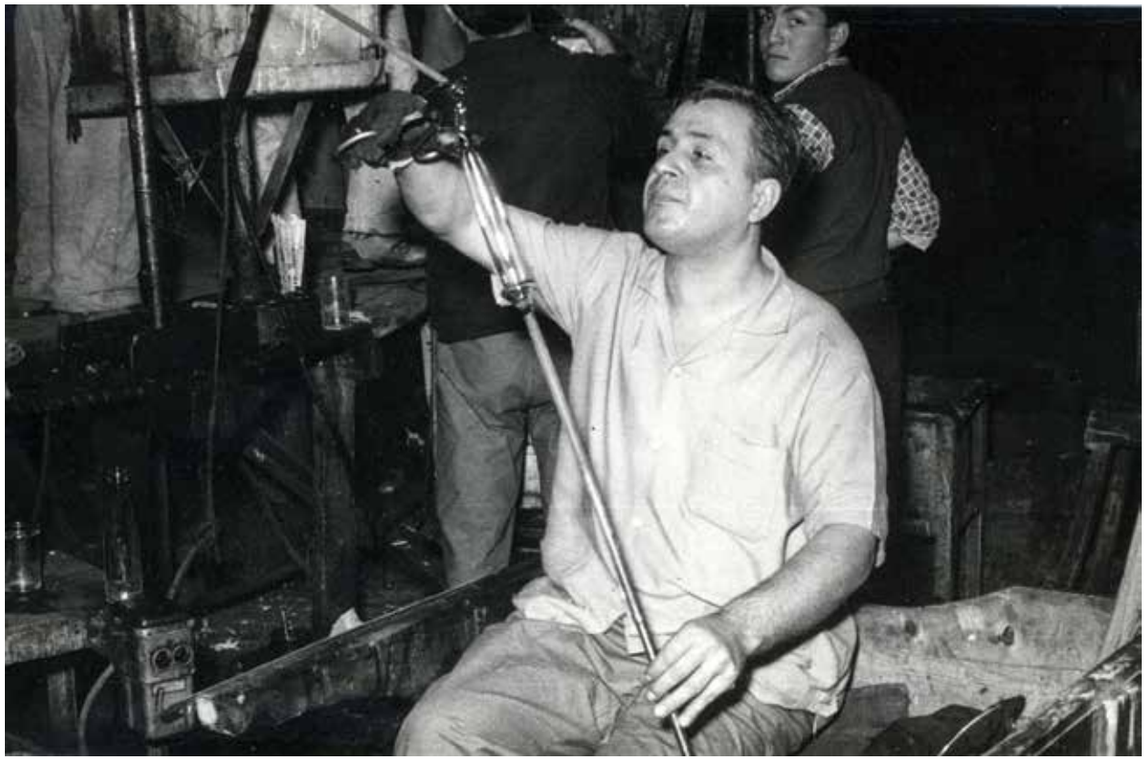
Bir gün Paşabahçe fabrikasının İşletme Müdürü Fuat Gülgün şöyle bir şey söyledi: "Önder Bey, ev hanımlarından bir şikâyet geliyor. Elektrik kesintilerinde küçük gaz lambalarının depolarını her gün doldurmaktan bıkmışlar. Her yer gaz yağı kokuyormuş. Hiç yoksa haftada bir dolduracakları büyüklükte deposu olan bir lamba tasarlayabilir misin?"

İstek konusu gerçekti ve benim için bu önemliydi. Hemen çalışmaya başladım ve bir gaz lambasının hem boyunun büyümesi hem aydınlatma oranının artmasını düşünerek yeni bir lamba tasarladım. Ancak bu lamba dekoratif amaçla değil tam anlamıyla gerçek bir iş göreceği için de biçimini son derece düz hatlardan oluşturdum. Gaz haznesinin boyu da yeterli gaz alacak ölçüdeydi.

[25] Önder Küçükerman, "Paşabahçe'den Tasarımlar", Şişecam, İstanbul 1976, s. 21.

1970'li yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası'nın büyük imalat ustalarıyla birlikteyiz. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)
(Önder Küçükerman soldan ikinci sırada)

1970'li yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası, Kristal Fabrikası'nda Yusuf Görmüş Usta hünerini gösteriyor.
(Önder Küçükerman Arşivi)

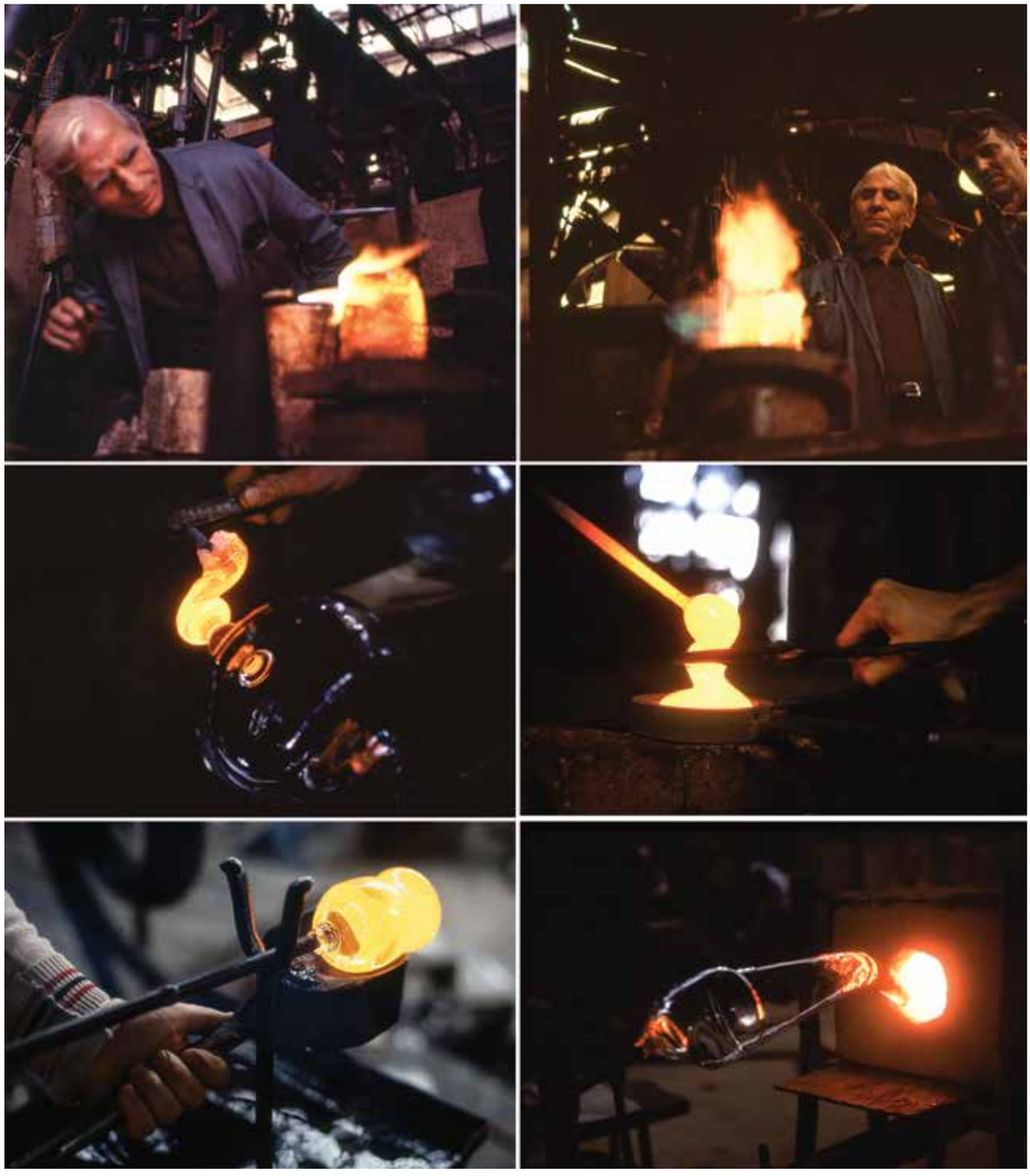
1976 yılında yaşanan petrol krizi nedeniyle tasarladığım Büyük Gaz Lambası serisinden, uzun yıllar boyunca üretilmiş olan iki örnek. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

Hazırladığım çizimleri Fuat Gülgün Bey'e gösterince hemen aldı ve kalıpçılara hızla hazırlamalarını söyledi. Şaşırmıştım, çünkü Fuat Bey'in bu kadar hızlı hareket ettiğini hiç görmemiştim. Ancak birkaç gün içinde bu konuda başka sorunlarla karşı karşıya olduğumuzu anladık. Çünkü bu büyüklükteki bir lambada kullanılacak fitil yakma mekanizması hiçbir üreticide yoktu. Bu sorunu aşmak için Eminönü bölgesindeki gaz yağı lambası üreticileriyle toplantılar yaptık ve deneme üretimleri yapmaları istendi. Birçok deneme yapıldı ama hep sorunlar çıkıyordu. Ayrıca o boyda ve özelliklerde fitil bile yoktu. Fitil üreticileriyle de toplantı yapıldı, yeni örnekler istendi. Haftalarca süren toplantılardan en sonunda sonuç aldık. Mekanizmamız da fitilimiz de hazırlanmıştı. Bu arada camlar da deneme olarak üretilmişti, hepsini birleştirip gazı, fitili takıp fabrikada yaktık. Lambamın mekanizması gayet güzel çalışıyordu.

Ama ben bu arada iki ayrı hazırlık daha yapmıştım. Bu kadar uğraşılan ve özenilen yeni bir üründe birkaç yenilik daha yapmalıydık. Bunlardan birincisi, lambanın fanusunu hem saydam hem de opal camdan yaptırmıştım. Opal camdan olan âdeta beyaz ışık veriyordu, yani gaz lambasının sarı renkli ışığını değiştirmiştik.

İkincisi ise daha ilginçti, saydam olan lamba fanusunun tam fitil hizasına gelen kısımda iki mavi bant boyatmıştım. Böylece bu mavi renkli kısımlar da ışığın sarı rengini değiştiriyordu. Bunu yapabilmemin nedeni ise fabrikada o günlerde ihracat için istenilen renkli boyalı camlar için kurulan yeni boya atölyesiydi. Doğrusunu isterseniz bu tasarımda her yenilik bir araya gelmişti.

Sonuçta büyük gaz lambası tasarımım beğenildi, iç pazarda büyük satış sayılarına ulaştı. Ev hanımlarından teşekkür telefonları bile geliyordu. Her gün gaz doldurmaktan kurtulmuşlardı, artık haftada bir dolduruyorlardı.

1970'li yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası'nın büyük imalat bölümünde Hayri Akyıldız Usta ve ekibi alevler içinde çalışıyor. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

İlginç olanı ise bu lambanın İsviçre ve Almanya'da beğenilmesiydi. Özellikle İsviçre'de, klasik dekorasyonlu lokantalar tarafından tercih edildiği bilgisi geliyordu. Belki yakılmıyordu. Yoksa oralarda bir elektrik kesintisi zaten söz konusu bile değildi.

Bu tasarımım garip bir biçimde çok ilgi gördü ve satıldı. Hatta bir süre sonra Türkiye'deki petrol krizi de ortadan kalktıktan sonra bu kez bizim lamba butiklerin eline geçti. Hatta daha da kötüsü, lambanın fanusu büyük olduğu için butikler bunun düz yüzeylerine kilim desenleri işlemeye başladılar. Işık yanınca "geleneksel" oluyormuş. Bizim lamba bir süre sonra gaz lambası olmaktan çıkıp düğün hediyesine dönüştü. Çünkü hem boyu büyüktü hem şıktı ve bir gün gerekli olursa da kullanılabilirdi!

1970'li yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası'nın büyük imalat bölümünde Hayri Akyıldız Usta ve ekibi alevler içinde çalışıyor. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1980'li yıllarda Mimar Sinan Üniversitesi'nin seramik bölümünde ilk kez başlattığım "cam sanatı" dersi için en önemli gerçek okul, Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ustaları ve tezgâhlarıydı. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

1980'li yıllarda kesme kristal atölyesi, benim öğrencilerim ve seramik bölümü öğrencileri için bir tür okul gibi olmuştu. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

1980'li yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası artık sadece bir üretim yeri değil, bütün Beykoz için bir tür camcılık okulu halini alıyordu. Sonuçta bütün bölgede fabrika için çalışan kesme kristal ustaları en başarılı ürünleri işleyebiliyordu. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1980'li yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası artık sadece bir üretim yeri değil, bütün Beykoz için bir tür camcılık okulu haline gelmişti. Sonuçta bütün bölgede fabrika için çalışan kesme kristal ustaları en başarılı ürünleri işleyebiliyordu. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1976: Şişecam Araştırma Merkezi Kuruluyor

1970'li yılların ortasında Şişecam, teknolojik üstünlüğe verdiği önem nedeniyle araştırma-geliştirme çalışmalarına ağırlık vermişti. Şişecam Araştırma Merkezi, 1976'dan 1980'li yılların başına kadar kadro oluşturma, donanım sağlama dönemini yaşamıştı. Burada yapılan ilk çalışmalar cam ve ham maddelerinin analiz metotlarının standardizasyonu ve uygulamasıydı.

Araştırma Merkezi bu yönüyle, üretim şirketlerindeki sorunlara analitik destek sağlamaya başlamış oluyordu. Bu nedenle 1976 yılında "genleşme cihazı" ve "yumuşama noktasını tayin" cihazları satın alınmıştı. Araştırma Merkezi 1980 yılında ise kendi içinde fonksiyonlara ayrılarak ihtisaslaşmaya başlamıştı. Şişecam, bu yatırımlarıyla o tarihlerde cam alanında Türkiye'deki bilimsel teknik üretimin odağı konumuna geliyordu.

1976 yılında Şişecam Araştırma Merkezi. (Şişecam Arşivi)

1980'li yıllarda Mimar Sinan Üniversitesi'nin seramik bölümünde ilk kez başlattığım "cam sanatı" dersleri için en önemli ve gerçek okul, Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ustaları ve tezgâhlarıydı. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

1977: İlk Cam Kitabım: Cam ve Çağdaş Tasarım İçindeki Yeri

Her ne kadar Paşabahçe Cam Fabrikası'na bağlıysam da 1972 yılında ilk kez akademiye gelerek bizleri cam tasarlamaya davet etmiş olan Paşabahçe Pazarlama Şirketi Genel Müdürü Dr. Asaf Yalçın ile de hep haberleşirdim. Çünkü kendisi yurt dışında eğitim görmüş, doktora yapmış, son derecede iyi yetişmişti ve Genel Müdür Şahap Kocatopçu Bey'in çok güvendiği bir kişiydi. Ayrıca çok ilgili bir koleksiyoncuydu. Eski eser, kitap ve müzik sistemleri üzerine büyük bir birikimi vardı. Bu nedenle öğle tatillerinde bile Beyoğlu'ndaki antikacılardan çıkmazdı, nitekim Şişecam'ın bugünkü olağanüstü Antik Cam Koleksiyonu'nu titizlikle oluşturan kişiydi. Dolayısıyla bu koleksiyonun oluşturulmasını da en çok destekleyen kişi bendim. Çünkü bu büyüklükteki özel bir şirketin mutlaka bir müzesi veya koleksiyonu olmalıydı. Paşabahçe Pazarlama Şirketi bir süre sonra Karaköy'den Beyoğlu'na taşındığı için kendisi de Beyoğlu'ndaki binaya geçmişti. Ben de her yeni ürünümü öncelikle kendisine mutlaka gösterirdim. O da sanatçı duyarlılığıyla beni şımartırdı. Ayrıca benim tasarımlarımın ne kadar çok ihraç edildiğini en yakından bilen kişiydi.

Bir gün bu tasarımlarımın yurt dışındaki haklarının korunması için bunları yayımlamamız gerektiğini konuştuk. O tarihlerde tasarımlarım için henüz yurt dışında patent veya tescil başvurusu yapmıyorduk. Oysa Asaf Bey haklıydı, bunları büyük maliyetlerle yaratıyorduk. Bu yüzden bir kitap yayımlamayı önerdi. Üstelik İngilizce ve Türkçe olmalıydı ki Frankfurt Fuarı'ndaki standımızda dağıtabilelim.

Tabii aklımda hiç böyle bir şey yoktu, Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki işlerimin yoğunluğu nedeniyle sadece cumartesi günleri Paşabahçe Cam Fabrikası'na giderek çözümlemeye uğraşıyordum. Diğer günler de akademide zaten nefes alacak vaktim kalmıyordu. Buna rağmen Asaf Yalçın Bey'in önerisi beni son derece sevindirdi.

Hızla bir kitap taslağı hazırlayıp kendisine götürdüm. Çalışmamı uygun buldu ve kısa sürede tamamlamamı istedi. Kendisi sadece benim tasarladığım camları yayımlamak istiyordu. Ben ise en önemli cam şirketlerinden de örnekler koyarak durumumuzu kıyaslamayı tercih ediyordum. En sonunda anlaştık, ben hangi şirketlerden örnek isteyebileceğimizi belirledim. Bu şirketler dünyanın en önemli cam şirketleriydi. Yazışmaları Paşabahçe Pazarlama Şirketi yaptı, çok kısa sürede olumlu yanıtlar, bilgiler ve istediğimiz görseller geldi.

Ben de kitabın yazımını ve teknik çizimlerini hızla tamamladım. Asaf Yalçın Bey'in güvendiği bir tercüman bulup İngilizce çevirisini yaptırdık. Bu siyah beyaz basılacak bir kitaptı, bu yüzden en kaliteli matbaaya bastırılmalıydı. O yılların en iyi matbaası da Apa Ofset'ti. Asaf Bey ile matbaaya gittik, kendisi o günkü koşullarda yapılabilecek en iyi kitabı istediğini söyledi. Pazarlıklar yapıldı, iş teslim edildi.

Temmuz ayının sıcak günlerinde ben sürekli matbaadaydım. En sonunda kitabın baskısı ve cilt işleri tamamlandı. Acele ediyorduk, çünkü ağustosun son haftasına Frankfurt Fuarı'na yetişmeliydi. Gerçekten de yetişti, hep birlikte fuara gittik, kitapları Şişecam standının içine ve fuarın yayın bölümünün önüne dağ gibi yığdık.

Frankfurt Fuarı'nda genellikle şirketler ticari dergi ve katalog yayımlardı ama cam sanatı üzerine pek bir şey yoktu. Bu yüzden bizim kitap ilgi gördü. Hele Sovyet ülkelerinden gelen kadife elbiseli genç tasarımcılara istedikleri kadar kitap verdiğimiz zaman yüzlerindeki ifadeyi hiç unutmam. Bu kitabımızın fuardaki etkisi çok iyi oldu. Dönüşte Şişecam'ın dergisinin ön sayfalarında geniş olarak yayımlanması bu kitabın yönetim tarafından da ilgi gördüğünü gösteriyordu. Daha sonra gazetelerde, dergilerde çok kez tanıtıldı. Şişecam ve Paşabahçe ilk kez bir tasarım kitabı yayımlamıştı.

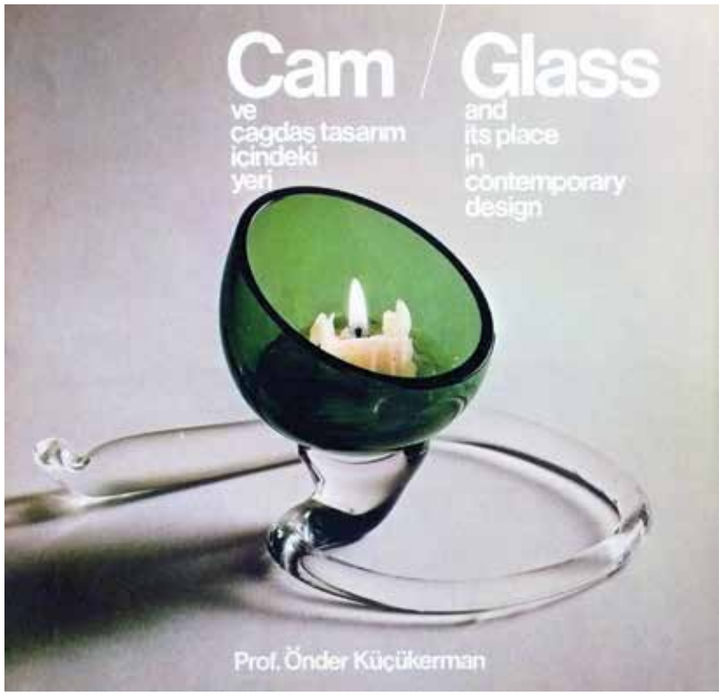
1978: İncirköy'den Dünyaya Açılma Yılları

1978 yılında Paşabahçe Cam Sanayii'nin, "Crown Corning" şirketiyle yaptığı teknik yardım anlaşması, Şişecam'ın ev eşyası üretiminde tam bir devrim niteliğindeki gelişimlere neden olmuştu. O günlerdeki değişimin tam ortasında bulunmuş olan Teoman Yenigün'ün anıları, bu değişimin heyecanını şöyle yansıtmıştı:

...ABD'nin cam konusundaki teknoloji birikimini yansıtan, 2 fırınlı küçük bir cam ev eşyası üreticisi olan, dünyanın öbür ucunda Avustralya'daki bir firma ufkumuzu açmış, kaliteli ve verimli üretimin ne olduğunu bize öğretmede olağanüstü katkılar yapmıştı... Tesise aç kurtlar gibi saldırdık. Her şeyi soruyor, her şeyi bir anda öğrenmek istiyorduk. Oradaki insanlar da bu tutumumuza sempatiyle bakıyorlardı... Makine hassasiyetlerinin çok önemli belirleyici olduğunu kavradık...

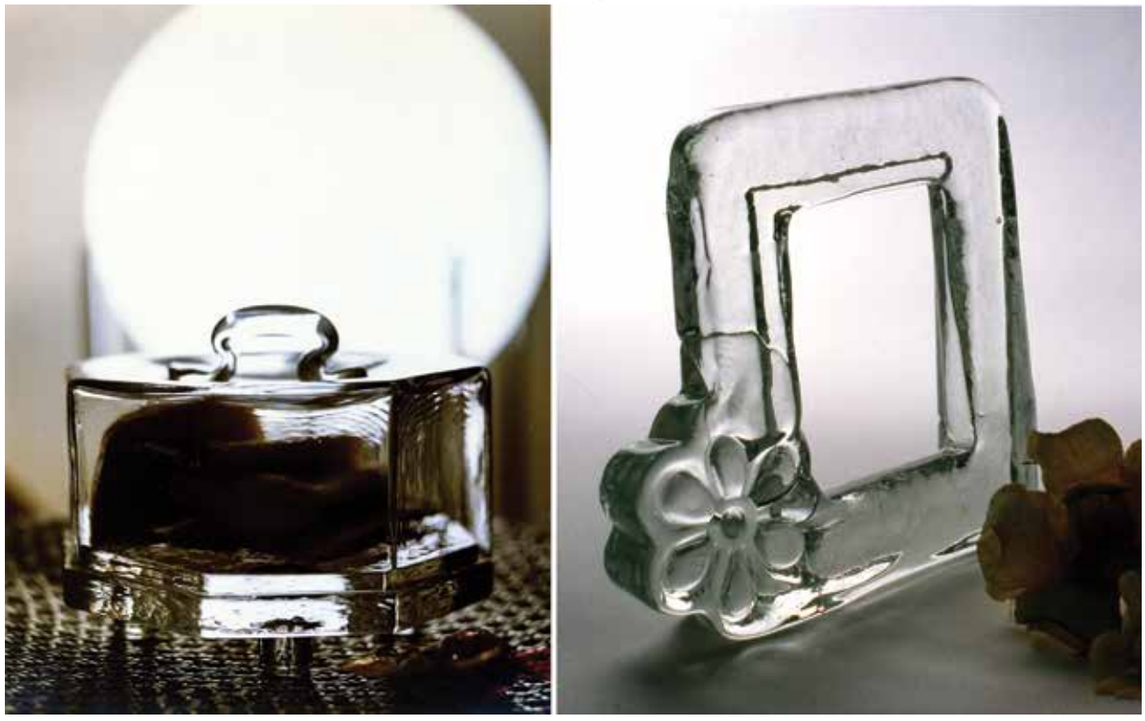
...Dönüşte en çok cam harmanı konusunun üzerinde durduk, camın temiz olarak geri dönmesinin sistemlerini oluşturduk. Cam rengimiz düzeldi, makine hızlarımız arttı... Eğer bir tanımlama yapmak gerekirse, "İncirköy'den dünyaya açılmanın deneyimini" yaşadık biz o teknik anlaşma ile... "Corning" ile yapılan anlaşmadan sonra kendi içimize kapanma korkusu, bunun da geri kalmakla özdeş olacağı inancı vardı. Kendimize teknik alandaki bir pencereyi açık tutmak istedik... 1980'li yılların sonunda II. Teknik anlaşma gerçekleştirildi...

...O nedenle Japonya'ya önceden gidip bize ne verebileceklerini araştırdık. Üstelik o zaman Japonya oldukça popülerdi, verimli çalışmanın da öncüsüydü. "Ishizuka Glass" ile yapılan anlaşmanın çok yararları oldu. Makine hassasiyetlerinde bir adım daha ileriye gidildi. Makineyi kullanma değil, sürekli olarak geliştirmenin önemi kavrandı. "Teknoloji-iyi ve kaliteli ürün" gerçeği anlaşıldı. En önemlisi, çalışma disiplinini öğrendik... Bütün bu gelişmeler sayesinde ürün ve maliyete göre makine tasarımını öğrendik...[26]

1991-1997 yılında Paşabahçe Pazarlama Şirketi tarafından yayımlanan ilk cam tasarımı kitabımın kapağı. Bu kitap, Paşabahçe camlarının artık dış dünyayla yarışmaya hazır olduğunu ortaya koyuyordu.

[26] Rüştü Bozkurt, "İncirköy'den Dünya'ya Açılmanın Tanığı Oldum", Şişecam Dergisi, S. 203, İstanbul 1998, s. 14.

1980'li yılların başında artık bütünüyle ihracat için tasarım yapmam gerekiyordu. Çünkü çok başarılı ihracat ekibi ile Paşabahçe Cam Fabrikası'nda toplantı yapılıyordu ve ben de bu ekipten, dış dünyadan gelen istekleri öğreniyordum. O yıllarda tasarladığım ve çok sayıda ihraç edilen ürünlerimden örnekler. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1979 yılında tasarladığım ve yurt dışında patenti alınan "çiftlik" serisinden örnekler. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1979 yılında tasarladığım ürünlerden örnekler.

Solda, 1979 yılında Papa'nın Türkiye'yi ziyareti nedeniyle Turizm ve Kültür Bakanlığı tarafından tasarlamam istenilen Efes Meryem Ana Evi su şisesi.

Sağda, Topkapı Şişe Fabrikası için tasarladığım buzdolabı şişesi. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1979: Paşabahçe İçin İlk Uluslararası Ürün Tescilleri

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ürünlerinin ihracattaki ağırlığının artmasıyla, yeni tasarım çalışmalarımız ilk kez yurt dışı fuarlarda 1970'li yılların sonunda, özellikle de Frankfurt Fuarı'nda sergilenmeye başlanmıştı. İşin ilginç yanı ise bu yeni ürünlerin tasarım tescillerinin de Almanya'da yaptırılmış olmasıydı. Böylelikle artık Paşabahçe Cam Fabrikası'nın yeni ürün tasarımları, yabancı fuar dergilerinde "Bu tasarım ve fikir, uluslararası ortamda korunmaktadır" başlığı altında yer alıyordu. Paşabahçe'deki bu ürün tasarımı çalışmalarının olumlu yankılarını da alıyorduk.

Örneğin Almanya'da yayımlanan "Die Schaulade" dergisinin 1979 yılı yayımlarında, Paşabahçe'de yaptığım yeni ürün tasarımı çalışmaları ile kez "Türk Cam Sanayiinden Yeni Tasarımlar" başlığı altında yer almaya başlamıştı.

Aynı derginin 1980 yılı ağustos sayısında, "İstanbul'dan Cam Tasarımları" başlığı altında Paşabahçe Cam Fabrikası'nın en yeni tasarımları tanıtılıyordu. Böylece Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ve Şişecam'ın "uluslararası tasarım tescilleri" dönemi başlamış oldu.[27]

[27] Önder Küçükerman, "Glas-Design aus der Türkei", Die Schaulade, 7, Bamberg, Almanya 1979, s. 1207.

1979: Die Schaulade Dergisinde Türkiye'den Cam Tasarımları

Şişecam'dan son yıllarda sessiz sedasız birçok yeni tasarımın ortaya çıkması ve ihraç edilmesi Almanya'daki temsilcimize sorulunca, onlar da benim çalışmalarımdan söz etmişler. Bu yüzden 1979 yılında Frankfurt Fuarı sırasında yayımlanacak olan Die Schaulade dergisi benim hakkımda bir yayın yapmak istemiş. Bu istek bana Şişecam yönetimi tarafından iletilince doğrusu çok gururlanmıştım. Çünkü bu dergi, cam ve porselen konusundaki en önemli yayındı ve üstelik bir fuar sayısında yayımlanacaktı.

Paşabahçe yönetimine nasıl bir yazı istendiğini sordum. Onlar da doğrudan kendimi ve tasarımlarımı tanıtmamı istediler. Böylece ben de son yıllardaki tasarım çalışmalarımızdan söz ederek, özellikle Avrupa pazarında yer alan ürünlerimizi ve Şişecam'ın cam tasarımını nasıl desteklediğini özetleyen bir yazı hazırladım. Yazı Paşabahçe tarafından İngilizceye çevrilip resmi kanaldan Almanya'daki dergiye gönderildi.

Tabii benim için en hoş sürpriz ağustos ayındaki Frankfurt Fuarı'nda dağıtılan bu dergide kendimi ve tasarımlarımı görmek oldu. İşin daha da ilginç olanı, bu tasarımlardan bir kısmının Almanya'nın en büyük üreticisi tarafından satın alınma talebi olmuştu. Ama beni asıl ilgilendiren yanı, Paşabahçe adına böyle bir dergide ürünlerimin yayımlanması oldu.

Gerçekten fuar sonrası Türkiye'ye döndüğümüzde birçok dergi ve gazetede hakkımda yazılar çıkmaya başladı.

1979 yılında Frankfurt Fuarı için yayımlanan Die Schaulade dergisinin kapağı ve "Türkiye'den Cam Tasarımları" yazısından bazı sayfalar. (Önder Küçükerman Arşivi)

1979: Avrupa'da Aldığımız İlk Patent: Basket Pitcher

1979 yılına girdiğimizde Paşabahçe Cam Fabrikası'nın yedi yıllık cam tasarımcısıydım. Artık bu zor işin temellerini öğrendiğimi düşünüyordum. Fabrikadakiler de öyle düşünüyordu. Zaten fabrika içindeki yetkilerim de arttırılmıştı. Bu yüzden büyük çıkış yapacak bir tasarım arayışındaydım. Bütünüyle yeni ve çarpıcı bir tasarım yapmalıydım.

Cam sanayisinde işi öğrenmenin en büyük sırrının, elle çalışan cam ustalarını çok büyük bir dikkatle gözlemlemekten geçtiğini biliyordum. Bir gün tezgâh başında sürahi sapı takan ustanın yanındaydım. Birden kafamda şimşek çaktı. Bu kulbu camın yanına değil de üstüne takamaz mıydık? Ustaya "şunu şöyle takıver" deyince adamcağız hemen yaptı. Doğrusu bu kadar kolay sonuç alacağımı hiç düşünmemiştim.

Yaptığımız ilk cam örneğini soğutma fırınının başında bekleyip aldım ve benim deneme örneklerimin konulduğu özel depoya taşıdım. Kısaca söylemek gerekirse kalıp bile kullanmadan garip bir yenilik yapmıştım.

Şimdi bu tekniği bir ürün grubu biçimine dönüştürmek gerekiyordu. Bu teknikle iki ürün grubu üretebilirdim. Birincisi, elimizdeki standart sürahilerin kalıplarını kullanabilirdim. İkincisi ise özel bir seri hazırlayabilirdim. Bu kalıp için o günlerde çok satılan bir ürünüm olan altıgen gövde üzerinde çalışabilirdim.

İşin iyi tarafı, öyle bir noktayı yakalamıştım ki hiçbir yeni kalıp yaptırmaya bile gerek yoktu. Sadece yeni kulp takarak sürahiyi "sepet-sürahi" olarak biçimlendirmiştim. Bu projeyi genel müdüre açtım ve örnekleri gösterdim. Şaşırdı ve hemen bunun patent başvurusunu yaptırmayı önerdi.

Tesadüf, o günlerde ihracat ekibi yabancı temsilcilerimizle fabrikada toplantıdaydı. Ben de hemen bir iki gün içinde patent başvurusuna temel olacak çizimleri hazırladım. Bunlar Alman ihracat ekibine verildi ve bütün masraflarının Paşabahçe Pazarlama Şirketi tarafından karşılanacağı söylendi. Böylece bizim çizimler o gün Almanya'ya gitti ve birkaç hafta sonra da patent belgeleri geldi.

Tabii çok keyiflenmiştim. Çünkü Paşabahçe'nin ilk patentli ürününü tasarlamıştım. Hemen Şahap Kocatopçu Bey'e gittim ve bu bilgiyi kendisine ilettim. Yüzünde bir gülümseme dolaştı ve beni tebrik etti. Hatta yanlış hatırlamıyorsam yanında Genel Müdür Yardımcısı Serbülent Bingöl Bey vardı, çağırıp konuyu anlattı. Serbülent Bey ile dostluğumuz o gün başlamış oldu.

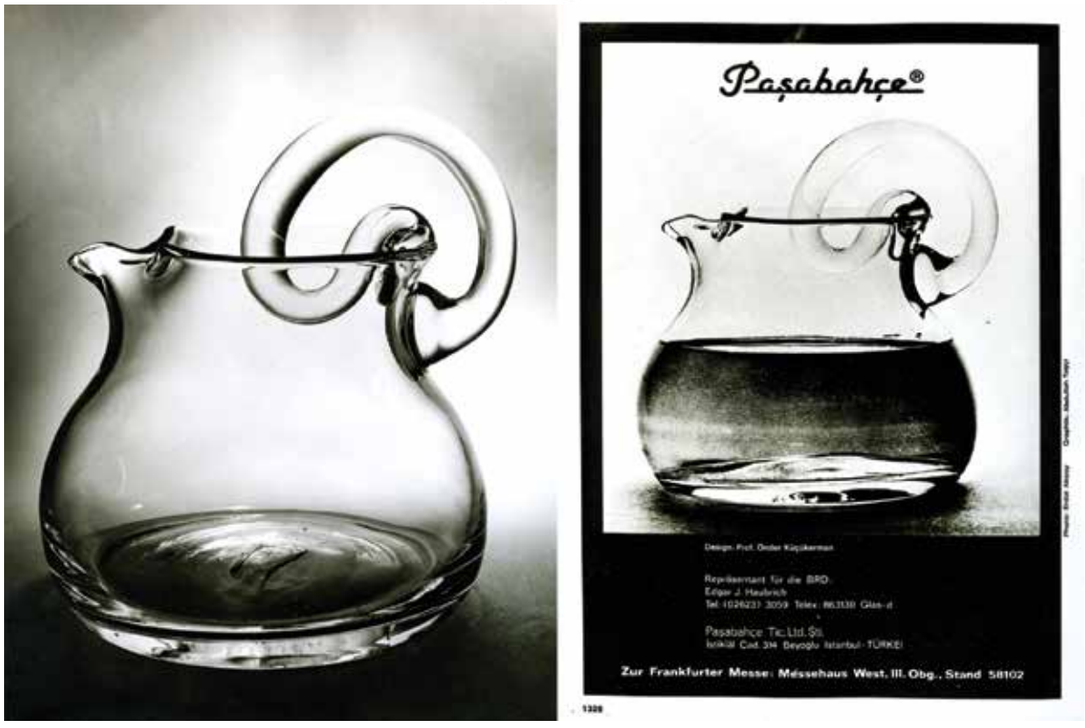
Bu yeni seride, çok küçük bir süt kabı ile başlayan ve çok büyük bir sürahi ile biten geniş bir ürün gamı tasarlamış oldum. Bu tasarımın haberleri basında birçok yerde yayımlandı. Benim de ihracat ekibi önündeki itibarım biraz daha artmış oldu.

Tabii Paşabahçe Cam Fabrikası yönetimi de bu işe sevinmişti. Hatta maaşıma zam bile yaptılar ve fabrika içindeki yetkilerimi arttırdılar.

1979: Yeni Tasarımlarım Şişecam Dergisi Kapağında

Günlük yoğunluk nedeniyle bazen tasarımlarımın gelişmelerini tam olarak takip edemiyordum. Ancak her yeni tasarımı fabrikanın onayıyla Genel Müdür Şahap Kocatopçu Bey'e iletiyordum. Kendisi tasarımın önemine en çok inanmış kişiydi. Her yeni ürünün çizimini eline alınca ne kadar mutlu olduğu yüzünden anlaşılırdı. Bu bakımdan kendisinin bana ve tasarımlarıma verdiği bu içten destekleri unutmam mümkün değildir.

Herhâlde bu nedenle olsa gerek, o yıllarda Şişecam'ın ve Paşabahçe Fabrikası'nın en önemli yayınlarında, yıllık faaliyet raporlarında üstelik adım belirtilerek, hep benim cam tasarımlarımı yayımlamaya başlamışlardı. Tabii bu benim için çok onur verici bir şeydi. Bir bakıma da çalışmalarımın Şişecam yönetimi tarafından onaylandığı anlamına geliyordu. Nitekim benim küçük gaz lambası tasarımım Şişecam dergisinin 1979 yılı aralık sayısının kapağında yer almıştı.

Solda, 1979 yılında Avrupa'da tasarımının patentini aldığımız "Basket Pitcher"
Sağda, "Basket Pitcher" tasarımının Paşabahçe markası adına Die Schaulade dergisinde tam sayfa yayınlanan ilanı.

Solda, 1978 yılında satışa çıkan "Küçük Gaz Lambası" tasarımım.
Sağda, "Küçük Gaz Lambası" tasarımım 1979 yılı aralık ayında Şişecam yönetimi tarafından Şişecam dergisinde kapak olarak yayımlanmıştı.

1981: Trakya Cam Sanayii Kuruluyor

1980'li yıllar Şişecam'ın büyüme dönemiydi. Dışa açılmanın ve rekabetin ön koşulu olan "yeterli miktarda ve kalitede üretime" ağırlık veriliyordu. En yeni teknikleri kullanan çok büyük boyutlu fabrikalar ortaya çıkmaya başlıyordu.

Örneğin 1981 yılı sonunda, Trakya Cam Sanayii, düz cam üretiminde dünyada kullanılan en ileri teknoloji olan "Float" teknolojisi ile üretime başlamıştı. Kapasitesiyle ülkemizdeki düz cam üretimini ikiye katlayan bu dev tesis, Türkiye'deki en büyük düz cam üretim kuruluşu ve Avrupa'nın da "Float" camı üreten en büyük kuruluşları arasına girmişti. Fabrikada enerji kaynağı olarak Trakya yöresinde bulunan doğal gaz kullanılıyordu. Burada, kullanılan yeni teknoloji ile çok kaliteli ayna üretilmeye başlanmıştı.

Şişecam "Float" yatırımını yaparken önemli bir tercihte bulunmuştu. Bu tercihe göre, "Pilkington" lisansı olarak satın alınan "banyo bölümü" dışındaki makine donanımını kendi yapısı içinde çözümlemişti. Bu nedenle "Float" yöntemini bulan "Pilkington" ile daha geniş teknik iş birliğine gidilmemişti.

O yıllardan gelen anılar, bu büyük çaplı gelişimin içinde Şişecam Genel Sekreteri Rüştü Bozkurt'un röportajlarıyla ilginç noktalara şöyle ışık tutuyordu:

...O dönemde Pilkington gizliliğe çok önem veriyordu. Oraya eğitime gidip "banyo" konusunu öğrenen ekibin fırın tarafındaki tuvalete bile gitmesi yasaktı... "Float" sistemiyle yapılan üretimde fırın büyük, makine büyük, malzeme büyük, kâr büyük, zarar büyük, stok büyüktü. Yani her şey o güne kadar alışılmış ölçülerin dışında idi. Hepimiz daha dış ticaret ve rekabet aşamasını tamamlamamış bir toplumun insanlarıydık. Birdenbire endüstrinin büyük ölçeği içinde çalışmak durumunda kalındı... Küçük bir hata, kesintisiz üretim yapan "Float" yönteminde, akla gelmedik kütlesel sorunlara yol açıyordu... O dönemde şirketin satış bölümü de o ölçeklere, o büyüklüklere alışık değildi... Bu başarıda Şişecam üst yönetiminin bu teknik ekibe güvenmesinin ve gerekli kararları almasının payı çok büyüktür...[28]

O tarihte Trakya Cam Sanayii, bünyesindeki "3 Float" hattı ile ülkenin en büyük sanayi tesisleri arasında yer alıyordu.

1981 yılında Trakya Cam Fabrikası dünyada kullanılan en ileri teknoloji olan "Float" teknolojisi ile üretime başlamıştı. (Şişecam Arşivi)

[28] Rüştü Bozkurt, "Başarı Ön Hazırlıklara Gerekli Zaman ve Emeği Ayırmakta Yatar", Şişecam, S. 192, İstanbul 1996, s. 18.

1981: Almanya'da Patenti Alınan "Çiftlik" Serisi Tasarımı

1981 yılının şubat ayında gittiğimiz Frankfurt Fuarı'nda yeni tasarımların konularındaki bir değişim dikkatimi çekmişti. "Doğa, kır, çiftlik" gibi ürünlerden oluşan yeni bir akım doğuyordu. Bizim de bu değişime katılmamız gerekiyordu. Daha fuardayken akşamları oteldeki odamda tasarım düşüncelerimi bu yöne döndürmeye başladım. Çünkü değişimi yakalamak için çok hızlı davranmamız gerekiyordu.

İstanbul'a döndüğümüzde bazı tasarımlar kafamda biçimlenmişti. Hemen masaya oturup ilk teknik çizimleri yaptım. Hedef belliydi. Kır kokan, çiçek veya meyve dolu bir sepet serisi gibi bir şey tasarlamalıydım.

Bunu da hızlı üretilen bir cam serisi üzerine kolayca uygulamam gerekiyordu. Bunun en hızlı ve kolay yolu da yeni camların üzerlerine sıcak cam parçaları yapıştırıp onları da özel bir pens ile sıkıştırarak çiçek motifi yapmaktı. Bu basit bir pens yardımıyla bazen kulp, bazen sap, bazen de gövde üzerinde işlemler yapılabilirdi.

Tasarımlarım ihracat ekibi tarafından uygun görüldü, hemen fotoğraflarını çektim, teknik çizimleri hazırladım ve Almanya'ya gönderdik. Almanya'da tescil işlemleri başlatıldı. Kısa süre sonra evraklar geldi, yeni bir ürünümün tasarım tescili alınmıştı.

O yıllar Paşabahçe Cam Fabrikası'nın altın yıllarıydı. Çünkü çok güçlü bir üretim ve ihracat ekibi vardı. Ayrıca bütün dünyadaki değişimleri çok net biçimde bize aktaran bir yabancı ihracat takımıyla çalışılıyordu. Hatta o kadar ki, bu ekip âdeta Paşabahçe Cam Fabrikası'nı kendi malları gibi görürdü.

Patentleri alınan bu yeni seri tasarımım da üretildi ve ihraç edildi. Ama o tarihlerde bir durum dikkatimi çekmeye başlamıştı. Nedense yabancı temsilcilerimiz çok iddialı tasarımlar yapmamızı istemez gibiydi. Bunun nedenini bir süre sonra öğrendik. Çünkü kendilerine tasarımcı bir hanım bulmuşlardı. Ve onun tasarımlarını öne itmeye çalışıyorlardı. Bu tür rekabet olaylarını çok yaşadığım için yadırgamadım, ama Paşabahçe Cam Fabrikası için daha önemli bir ürün yaratma hevesimi arttırdı. Sonuçta biz de bir ekiptik ve kendimizi ezdirmemeliydik.

Solda, 1981 yılında Almanya'da ikinci kez patenti alınan "Çiftlik" serisi tasarımının fotoğraflarının çekimi. Ortada ve sağda, tasarımın iki temel ürünü. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1981: Ortadan Kulplu Cam Serisi Patenti

Gittikçe artan bu rekabet ortamı içinde tümüyle yeni olan ve patenti alınabilecek bir ürünün tasarımını yapmayı arıyordum. Bir gün Yusuf Görmüş Usta'ya çok önemli bir deneme yapacağımızı söyleyip hazırlık yapmasını istedim.

Atölyesi ve tezgâhı hazır olunca konuyu sözlü olarak tarif ettim. Çünkü ona çizim gösterilince kendisini sınırlanmış gibi hissederdi. Kendisi de tasarım işinin içinde olmalıydı. Aslında bunun doğru olduğunu öğrenmiştim. Konuyu şöyle tanımladım. Bir üfleme küre yapacağız. Sonra ağzını kesip, alt taraftan tutacağız. Sonra da ortasından tam dip kısmına bir kulp yapıştıracağız ve çekip dışarı uzatacağız. Bu uca da yeni bir cam yapıştırıp üzerini çiçek motifli pense ile ezeceğiz.

Yusuf Görmüş Usta, bir iki denemeden sonra tam istediğimi yaptı. Birkaç değişik gövde üzerinde de denemeler yaptık. Doğrusu hedefi tam ortadan vurmuş gibi hissettim. İlk denemelerin soğutma fırınından çıkmasını beklerken birkaç saati zor geçirdim. En sonunda ilk soğumuş camları yakalayıp fabrika müdürü Fuat Bey'in odasına girdim ve camı masanın üzerine bıraktım.

Şöyle bir baktı, gülümsedi ve "Bravo Önder Bey, bunlar nereden aklına geliyor?" dedi. Yan odada ihracatçıların toplantısı vardı. Camları eline alıp masanın ortasına koydu. Odada bir sessizlik oldu. Daha ben bir şey söylemeden, Alman temsilcimiz patent başvurusu için hemen teknik çizimleri istedi. Birkaç gün içinde hazırladığım çizimler, Paşabahçe Pazarlama Şirketi tarafından tercümeleri yaptırılarak Almanya'ya gönderildi. Kısa süre içinde de patent belgeleri elimize ulaştı. Bu cama isim bulmak için ihracat ekibi ile toplantılar yaptık. En sonunda adı "Handy" oldu. Ve Die Schaulade dergisinde tam sayfa olarak yayımlandı. Artık benim tasarımlarımı herkes tanıyordu. Bu da benim için çok büyük bir ödül olmuştu. Paşabahçe yönetimi de daha büyük projelere girmemi istiyorlardı.

Böylece önümüzdeki Frankfurt Fuarı için yeni bir patent sahibi olmuştuk. Zamanla bu seriyi çok genişlettim, birçok türleri ortaya çıktı. Özellikle büyük boyutlu olan düz ve çukur servis tabakları çok ilgi görmüştü. Ama en çok boyu küçük olduğu için adına "Menekşe Askısı" dediğimiz örnek satılmıştı.

1981 yılında tasarladığım ve Almanya'da patenti alınan "Ortasından Kulplu Cam Serisi"
solda büyük servis tabağı, sağda çiçeklik. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1981: Paşabahçe İçin En Önemli Tasarımım: "Bahar Dalı" Serisi

Cam fabrikalarında otomatik üretim makineleri için tasarım ve kalıp yapmak çok zor ve pahalı bir iştir. Bu yüzden yapacağım yeni tasarım konusunun ana fikrini fabrika yönetimine açıklamam gerekiyordu. En sonunda şöyle bir sunum yaptım: "...Bu fabrika dünyanın en iyisi değil. Ben de dünyanın en iyi tasarımcısı değilim. Fabrikamızdaki makineler en iyisi değil. Kalıplarımız, camlarımız, kalite kontrol sistemimiz de dünyanın en iyisi değil. Oysa rakiplerimiz arasında dünyanın en iyi fabrikaları var. Japonya'da fotoğraf makineleri için mercek yapıyorlar. Demek ki aşamadığımız teknik sınırlarımızı öğrenmek ve onları avantaja dönüştürmek gerekiyor..."

Bu kadar açık konuştuğum için biraz üzüldüler ama karşı karşıya olduğumuz gerçek buydu. Sonuçta bu sorunlarımızın neler olduğunu belirlemek için tasarladığım bir test tabağını deneme isteğim kabul edildi. Deneme kalıpları hazırlandı ve otomatik üretim makinesine bağlanıp ilk deneme üretimi yapıldı. Gerçekten ortaya çıkan tabakları inceleyince ne gibi teknik sorunlardan kurtulamadığımızı açıkça anladık. Örneğin bizim camlarda 3 milimetre boyunda hava kabarcıkları oluyordu. Tabağın kenarı çok düzgün olamıyordu. Kalıbın ortası fazla sıcak kaldığından, ortadaki kabartma desenler fazla ısındığı için eriyip kayboluyordu. Ayrıca kalıplarda bulunan çok ince izlerden kurtulamıyorduk.

Yapılacak iş belli olmuştu. Kurtulamadığımız bütün teknik sorunları, tabağın üzerine tasarım ve desen biçiminde aktardım. Üretimde sorun çıkaran habbelerin, çizgilerin, kırıklıkların hepsini bu kez ben önceden kalıba işlemiştim. Böylece çok yeni bir tabak serisi elde etmiştik. Adının da "Bahar Dalı" olmasını önerdim ve kabul edildi. Yasal tesciller için başvurular yapıldı.

Yeni tasarımın kalıpları ve deneme üretimi tamamlandı. Heyecan içinde, ekip olarak üretim makinesinin önünde bekledik. Gerçekten de ortaya çok değişik bir cam tabağı serisi çıkmıştı. Ama bu camlar alışılmış bir biçim değildi. Yine de yönetim bir toplantı düzenledi. Durum değerlendirildi. Örneğin kalite kontrol mühendisine soruldu: Bu ürünlerde bir kalite sorunu var mıdır? Cevap şuydu: "...Efendim bütünüyle kalite sorunuyla dolu. Ama üzerine işlenmiş desenlerden ötürü hiçbirini bulamıyoruz..."

Uzun değerlendirmeler sonunda bu yeni masa üstü serisinin Frankfurt Fuarı'na götürülmesine karar verildi. Orada büyük bir ilgiyle karşılandı. Çünkü aslında makine üretimiydi, ama ortaya çıkan biçim el üretimi gibiydi. Yani garip bir şey yapmıştım. Ama aslında işin özü çok yalındı ve belliydi: Bütün hatalarımızı avantaja dönüştürmüştüm.

Hatta Alman temsilcimiz, masanın üzerine üst üste koyduğumuz altı tane tabağı eliyle sarsıp şöyle demişti: "...Sayın Küçükerman, altı tane tabak üst üste dururken tıngırdarsa satılamaz... Ambalajı da pahalıdır". Biz de şöyle yanıtlamıştık: "...Evet ama bunlar el yapımı!" Temsilcimiz durdu ve sordu: "... Ama siz bunu makinede yapıyorsunuz...". Biz de yanıtladık: "...Evet, ama ölçün bakalım hepsi bir tek kalıptan mı çıkmış?" Fiyatı nedir diye sorunca da "otomatik üretilen cam fiyatı" olduğunu söyledik.

Ortaya derin bir sessizlik çöktü. İlk büyük siparişi almıştık!

Diğer yandan bu yeni tasarımım kısa süre içinde Şişecam'ın, dolayısıyla Paşabahçe'nin ilk ürün markası olmuştu. Şirket de çok verimli olarak üretilen önemli bir ürüne sahip olmuştu. Ayrıca tasarımından ve üretimde kullanılan yeni tekniklerden ötürü kesintisiz bir üretim sağlanmıştı. Benim Bahar Dalı tasarımım, Paşabahçe Cam Fabrikası'nda gece gündüz hiç durmadan üretiliyordu. Paşabahçe Pazarlama Şirketi, ilk kez Bahar Dalı serisi için çok özenli posterler hazırladı. Televizyon reklamları bile yapıldı.

O yıllarda ilk kez bilgisayar kullanılmaya başlanmıştı. Ben de sürekli olarak üretim, ihracat ve satış rakamlarını izliyordum. Daha ilk yıllarda bile Güney Amerika'dan Asya ülkelerine kadar her ülkeye ihraç edildiğini görüyorduk. Bir süre sonra hepsine alıştık ve takip etmeyi bile bıraktık.

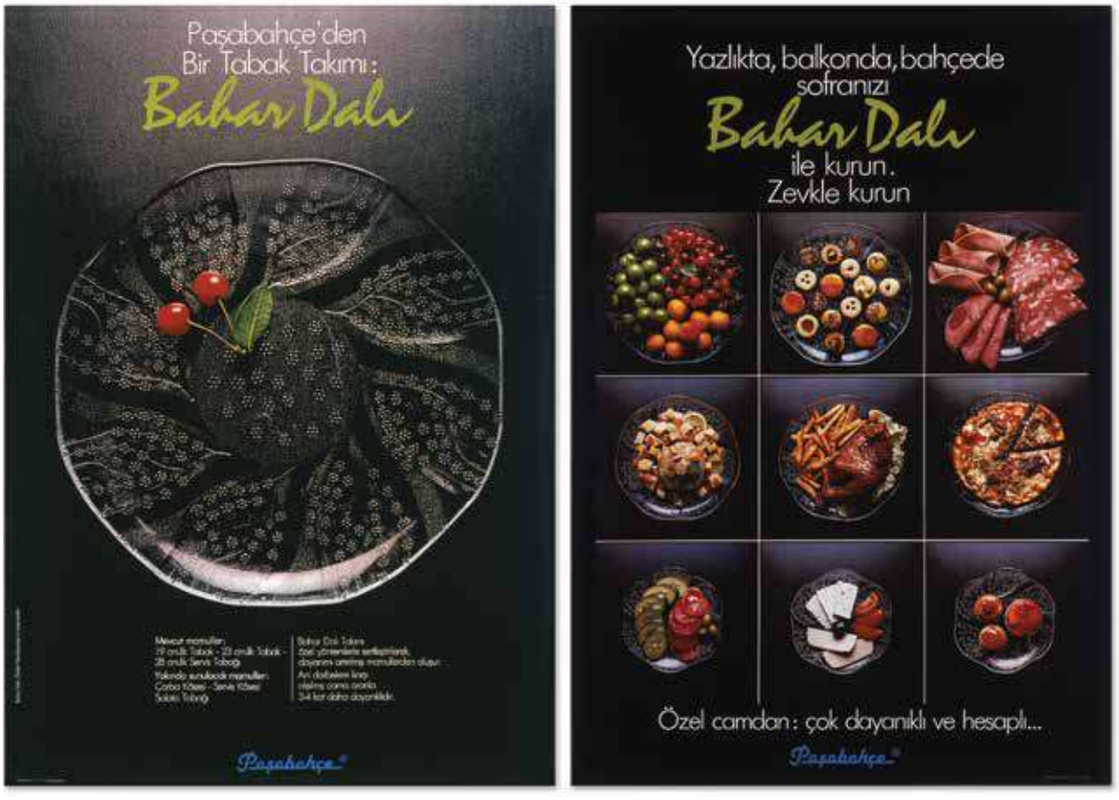
Beni çok şereflendiren bu ürün gurubu yani Bahar Dalı serisi, hiç kesintisiz olarak yirmi iki yıl üretilecek ve ancak 2002 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kapatılmasıyla birlikte sona erecekti. Çünkü bu ürün Paşabahçe fabrikasının teknik özelliklerine göre tasarlanmıştı.

1982: Şişecam'da Yeni Gelişmeler

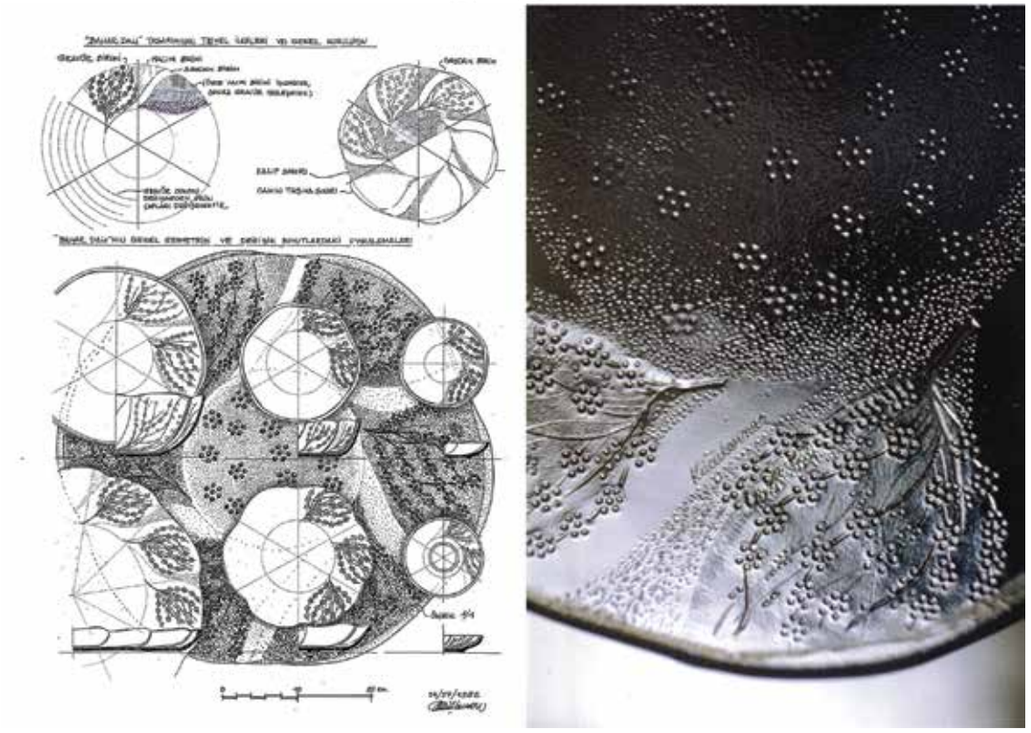
19 Mart 1982 tarihinde, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Genel Müdürü Talat Orhon, topluluğun üretim ve ihracat faaliyetleri konusunda yaptığı basın toplantısında şu bilgileri vermişti:

...İlk olarak, ülkemizin dış ekonomik ilişkileri bakımından yararlı olacağına inandığımız ve bugünlerde gerçekleştirdiğimiz iki girişimden söz etmek istiyorum. Bunlardan biri Cezayir'e cam üretimi konusunda sağlayacağımız teknik yardımdır. Dost Cezayir'in tek cam fabrikası olan Oran'daki SNIC "Societe Nationale Deslndustries Chimiques"in şişe ve sertleştirilmiş düz cam üretiminde karşılaştığı problemlerin Şişecam'ın vereceği teknik yardım ve teknik eğitimle giderilmesi konusunda mutabakata varılmıştır.

1982'nin ikinci yarısında uygulanmaya başlanacak olan bu teknik yardım anlaşması ile Cezayirli personel bizim tesislerimizde eğitilecektir. Ayrıca Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Cezayir'de bir teknik eğitim tesisi kuracaktır. Bu girişimimizin Türkiye ile Cezayir arasındaki ticari, sınai ve kültürel ilişkilerimizin gelişmesindeki yararları açıktır.

1981 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'ndaki en önemli tasarımım olan "Bahar Dalı" serisi posterleri.
(Önder Küçükerman Arşivi)

Solda, 1981 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'ndaki en önemli tasarımım olan "Bahar Dalı" serisi genel çizimleri.
Sağda, Bahar Dalı projesinin kazandığı çok büyük başarı nedeniyle şirket tarafından kalıplara "Küçükerman" imzası işlenmişti. Bu bir tasarımcıya yapılabilecek en büyük onurdur.

Paşabahçe Cam Fabrikası'nda yapılan bütün bu tasarım denemeleri genel müdüründen başlayarak, bütün ekibe kadar herkesin inanmasıyla başarıya ulaşmıştı. 1982 yılında büyük imalat fabrikasında şefler ve ustalarla bir aradayız. (Fotoğraf: Önder Küçükerman) (Önder Küçükerman üstte sağdan ikinci sırada)

İkinci yararlı girişimimiz, ihracat olanaklarını geliştirmek için Almanya'nın Frankfurt şehrinde açtığımız sürekli sergi ve irtibat bürosudur. Frankfurt'ta Türkiye İş Bankası'nın bitişiğinde açılan büroda alıcılara yazılı ve video ile görüntülü bilgiler verilecek bir bölüm ile ürünlerimizin sergilendiği bir salon yer almaktadır. Böylece dünyanın her yanından bu ticaret merkezine gelen alıcılara ulaşmak ve kendi ham maddesini üreten bir cam tesisi olma özelliğimizi vurgulamak imkânına kavuşulmuş olacaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için sergi, sodadan "Float" teknolojisi ile ürettiğimiz düz cam ve polyestere kadar tüm faaliyetlerimizi gösterecek biçimde düzenlenmiştir.

Topluluğumuzun, ülkenin genel ihracatı içindeki payı gurur verici boyutlara ulaşmış bulunmaktadır. Mal ihraç ettiğimiz ülkeler arasında Avrupa ülkeleri ile Amerika Birleşik Devletleri'nin de bulunuşu, ürünlerimizin kalitesinin dünyaca aranan düzeye çıkmış olmasının bir belirtisidir. 1981'de mal ihraç ettiğimiz ülkeler arasında Irak, İran, Libya, Batı Almanya, Mısır, Cezayir, Hollanda, Fransa, ABD ve Ürdün ön sıraları almışlardır. 1981'de bu ülkeler arasına İtalya, İngiltere, Avusturya, Yunanistan, Suudi Arabistan, Suriye, İsviçre ve Tunus'un da girmesi için temaslarımız devam etmektedir.

İhracatı geliştirmek için giriştiğimiz çabalar arasında dış basında yayınlanan reklamlarımız da ülkemizin yurt dışında sesini duyurması, Türk sanayisinin eriştiği gücü vurgulaması bakımından önem taşımaktadır. Gerek 1981'de 500 bin tona yaklaşan ve bu yıl %30 artış gösterecek olan üretimimizle, gerekse dış pazarlardaki girişimlerimizle Avrupa'da ki önemli cam üreticilerinden biri olmanın gururunu yaşıyoruz.

Bu vesile ile topluluğumuzun izlediği genel politika, yatırım ve fiyatlarımız konusunda da bilgi vermek istiyorum. Yeni iş alanları açmak ve ülkenin istihdam hacminin genişlemesine katkıda bulunmak, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.'nin öteden beri dikkatle izlediği bir politika olmuştur. Bu amaçla bilanço kârlarını ortaklara dağıtmak yerine, yeni yatırımlara aktarmaya özen gösterilmiştir. Bu yatırımlarla 1.800 kişiye yeni iş imkânı açılacak ve topluluğumuzdaki sürekli personel sayısı 15.000'in üstüne çıkacaktır.

Bugün Şişecam, özel sektör içinde yatırımlarını hızla geliştiren tek kuruluştur. 1982 yatırım programımız içinde en büyük ağırlığı Kırklareli Cam Sanayii A.Ş. ile Krom Bileşikleri Sanayii A.Ş. ve Televizyon Camı Sanayii A.Ş. almaktadır. Otomatik zücaciye üretecek olan Kırklareli fabrikamız 1983'ün ikinci yarısında hizmete girecektir.

50. hizmet yılına yaklaşan Şişecam, 1981 bütçesindeki vergi toplamının binde 7'sine tekabül eden 8 milyar liranın üstündeki vergi miktarını bu yıl 15 milyar liraya çıkarmayı amaç edinerek, Türk ekonomisine katkısını bu yönden de geliştirmek azmindedir...

1984: Frankfurt'ta "Caminter" kurulması

17 Aralık 1984 tarihinde Frankfurt'ta açılan "Caminter" şirketi nedeniyle gönderilen davetiyede Şişecam Genel Müdürü Talat Orhon, bu girişimin gerekçesini kısaca şöyle tanımlamıştı:

...Ülkemizin son yıllardaki dışa açılma ve ihracatı geliştirme politikasına uygun olarak topluluğumuz ihracatını artırma yolunda büyük mesafeler kat etmiştir. Bugün gelmiş olduğumuz noktada dış satım, dış alım ve finansman konularında uluslararası serbest piyasa olanaklarından yararlanarak etkinliğimizi daha da artırmak amacı ile Batı Almanya'nın Frankfurt kentinde kurmuş olduğumuz, "Şişecam Internationale Handelsgesellschaft mbH-Caminter"in 17 Aralık 1984 Pazartesi günü açılacağını bilgilerinize arz ederiz...

1984: Kromsan, Krom Bileşikleri Fabrikası

1984 yılında Şişecam Topluluğu açısından bir entegrasyon yatırımı niteliği taşıyan Kromsan faaliyete geçmiş ve bu konuda ithalata son verilmişti. Dünyanın en zengin krom yataklarına sahip olan Türkiye'den yüzyıllardan bu yana krom ihraç ediliyordu. Böylece Kromsan'la birlikte işlenmiş krom ithalatı sona ermişti. Entegre bir kimya tesisi olan Kromsan, Sovyet Neftechimprom Export firması ile yapılan teknik anlaşma çerçevesinde gerçekleştirilmişti.

1984 yılında Şişecam'ın Kromsan Mersin Fabrikası ile birlikte Türkiye'nin bu konudaki ithalatı sona ermişti. (Şişecam Arşivi)

1984: Beykoz Camcılarından Oktay Güner'in Akbaba Köyündeki "Cam Mühendislik" Şirketi

Beykoz çevresinde cam sanatının gelişmesinde ilginç roller oynamış olan Beykoz camcılarından birisi de Paşabahçe Cam Fabrikası'nda yetişmiş olan Yüksek Kimya Mühendisi Oktay Güner'dir.

Kendisi 1965 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Kimya Mühendisliği Bölümü'nden mezun olmuş ve 1967 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nda Kristal Fabrikası'nın kuruluş aşamasını yönetmiş ve sonra da ilk şefi olmuştu. 1972 yılında ise Paşabahçe Cam Fabrikası'nda el imalatı müdürü olarak atanmıştı.

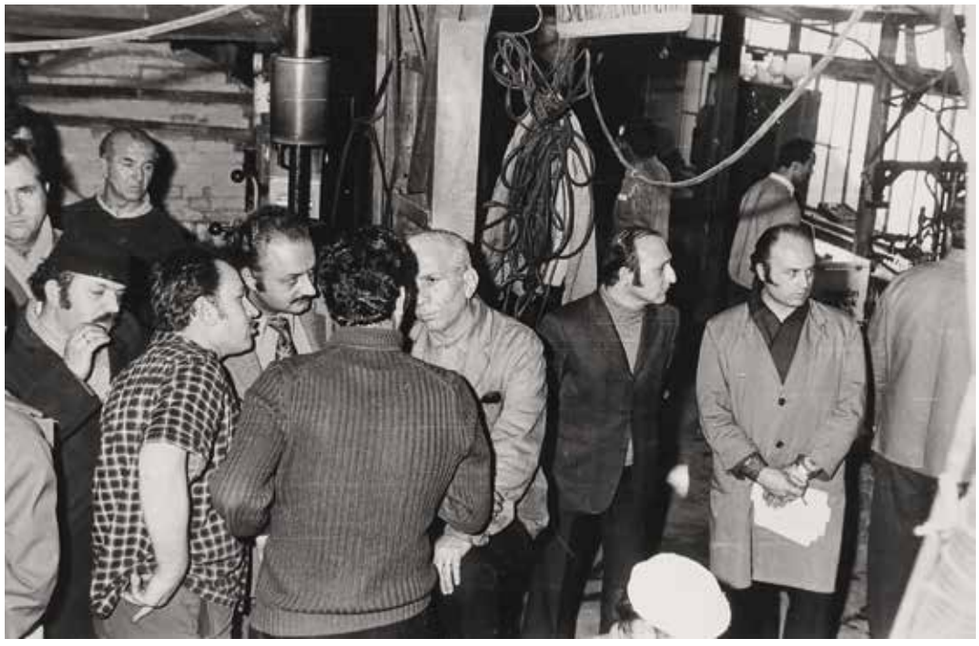
Oktay Güner 1979 yılında ise Şişecam fabrikalarından Sinop Cam Fabrikası'nın kuruluş aşamasını yönetmiş, ilk genel müdürü olmuş ve 1982 yılında kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır.

1968 yılında Oktay Güner, Paşabahçe Kristal Fabrikası Harman Şefi Nazım Bayraktar ve Usta Camcı Yusuf Görmüş ile (Oktay Güner Arşivi)

Oktay Güner 1972 yılında, Şişecam yöneticileri ile yapılan bir seminerde. (Oktay Güner Arşivi)

1974 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nda yapılan kalfalık sınavında Oktay Güner ve ekibi.
(Oktay Güner Arşivi)

1975 yılında Oktay Güner, Paşabahçe Ticaret Limited Şirketi'nin Beyoğlu mağazasındaki bir kristal cam sergisinde.
(Oktay Güner Arşivi)

Emekli olduktan sonra yine camcılığa devam etmiş ve 1984 yılında kendi "Cam Mühendislik Şirketi'ni" kurarak Akbaba köyündeki fabrikada sıcak cam üretimine başlamıştı.

Aynı süre içinde 1983-1985 yılları arasında, Denizli'de kapanma aşamasına gelen bir işçi şirketi olan Denizli Cam Sanayi'ne uzun süre danışmanlık hizmeti vererek yeniden yapılandırılmasını ve üretime başlamasını sağlamıştı. Bu fabrika şu anda Şişecam-Paşabahçe Denizli Cam Fabrikası'dır.

Oktay Güner'in Cam Mühendislik Şirketi, 1987-1992 yılları arasında Türkiye'de ilk kez cam üreticilerine hazır hammadde vererek orta ve büyük ölçekli cam üreticilerinin üretim yapabilmelerini sağlamıştı. Aynı zamanda yurt dışında da Suriye, Libya gibi ülkelerdeki cam üreticileri için hazır hammadde sağlamıştı.

1983 yılında Denizli Cam Fabrikası'ndaki yeni fırının ateşlenmesi töreninde Oktay Güner ilgililerle birlikte.
(Oktay Güner Arşivi)

Cam Mühendislik Şirketi, Akbaba köyündeki fabrikada üfleme tekniği ve özel tekniklerle el yapımı cam ürünler, cam ev aksesuarları, otel malzemesi ve aydınlatma araçları ile Paşabahçe Mağazaları için özel camlar üretmişti. Bu süreçte Amerika, İngiltere, Almanya, Dubai, İsrail, Danimarka, Azerbaycan, Ukrayna gibi ülkelere ihracat yapmıştı.

2001 yılında Beykoz'daki Cam Ocağı Vakfı'nın hayata geçirilmesi sırasında da bu girişime teknik alt yapı sağlayan Oktay Güner, sekiz ay süreyle ve kendi çalışanları ile Cam Ocağı'nın ilk üretimini gerçekleştirmişti.

Oktay Güner, Akbaba köyündeki cam fabrikasını 2004 yılında Anadoluhisarı'na taşıyarak 2007 yılına kadar üretime devam etmiş ve 2007 yılında bu fabrikayı devretmişti. Şu anda bu fabrika Yakamoz Cam olarak çalışmaya devam etmektedir.

Oktay Güner Beykoz'daki cam fabrikasında. (Oktay Güner Arşivi)

1985: "Tarihî Beykoz Camcılığı Mirası" İçin 50. Yıl Anı Serisi

Şişecam'ın 50. yılı için tasarladığım anı ürünü ilgi görünce bunu bir ürün serisine dönüştürmeyi önerdim. Böylece Beykoz camcılarının tarihsel öyküsünü anlatan bir cam serisi tasarlanırsa bu önemli yerel kültür çok sayıda kişiye ulaşabilecekti. Ayrıca beni asıl düşündüren Paşabahçe Cam Fabrikası'nda çalışanların tarihî Beykoz camcılığına karşı ilgisizliğiydi. Bunu da bir şekilde aşmamız gerekiyordu.

Bu yüzden, "Beykoz Mirası" adındaki anı bardağımın ana fikrinden yararlanarak yeni bir takım tasarladım. Kalıplar yapıldı ve ilk örnekler üretildi. Bu camların özelliği, camların tabanlarında kobalt renk içinde beyaz camdan bir çeşmibülbül olmasıydı. Böylece küçük bir jest de olsa ilk kez eski ustalara kurumsal olarak teşekkür etmiştik.

İşin ilginç tarafı bu tasarımıma en büyük ilgiyi ünlü cam ustamız Yusuf Görmüş göstermişti. Aslında baba mesleğini sürdüren Yusuf Usta bu konulara karşı çok hassastı. Babadan gelen bu mesleğe çok büyük saygı gösterirdi.

Hazırlanan ilk örnekler Paşabahçe Cam Fabrikası yönetimine sunuldu ve onaylandı. Ancak sonrasının ne olduğunu izlemedim. Bir ara vitrinlerde gördüğümü hatırlıyorum. Ama o günlerde 50. Yıl kutlaması için birçok projeyle yoğun biçimde uğraşıyorduk. Yani bu önemli proje biraz arada kaybolmuştu.

1985: Şişecam'ın 50. yılı için tasarladığım özel koleksiyon bardağı ve serisi,
"Beykozlu Camcılara Bir Şükran" anlamı ile tasarlanmıştı.
Solda, bardak ve özel kutusu. Sağda, tasarımın devamı olan seriden iki örnek. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

1985: Şişecam'ın 50. Yılı" İçin Tasarlanan "Beykozlu Camcılara Armağan" Koleksiyonu

1985 yılı, Şişecam'ın 50. yılını kutlama hazırlıklarıyla geçiyordu. Şişecam yönetimi benden 50. yıl için özel bir tasarım yapmamı istedi. Tabii bu gibi istekler benim için çok değerliydi. Bana inanmışlardı. Bu en önemlisiydi.

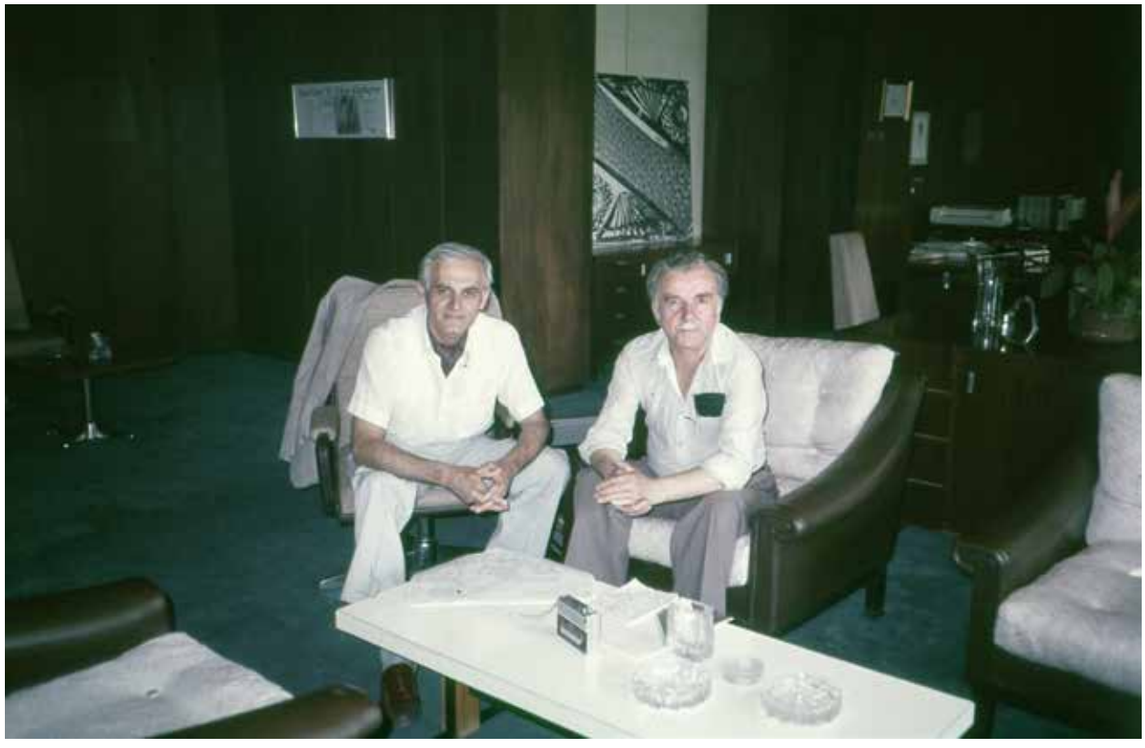
Bu nedenle konuyu çok ciddiye aldım. Çünkü Şişecam'da böyle bir şey ilk kez yapılıyordu. Neden bilmem, Paşabahçe Cam Fabrikası kadrosu eskiden gelen gelenekleriyle çok ilgili değildi, haklı olarak daha çok günlük üretim sorunları önemliydi. Oysa bana göre bu fabrikanın 1800'lü yıllardan gelen çok köklü bir geleneği vardı ve bunun unutulmaması gerekirdi.

Ben de bu düşüncemi ifade eden bir tasarım hazırladım. Mesajın daha da açık olarak algılanması için kutunun üzerine hangi nedenle tasarlandığını da yazmıştım. "...Bu bardak geleneksel Beykoz camcılığını yaratanlara armağan edilmiştir..."

Tasarımın ana fikri de kobalt mavisi bir tabla, çeşmibülbül bir ayak, beyaz gövde ve bunun üzerinde de yine kobalt bir küçük cam damlası üzerinde "50. Yıl" yazılı bardaktı. Hazırladığım tasarım Şişecam yönetimi tarafından uygun bulundu, bu iş için özel bir kutu hazırlandı ve Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kristal atölyesinde, Yusuf Görmüş Ustanın yönetiminde, büyük bir özenle ve çok sayıda üretildi.

1985 Yusuf Görmüş Usta, Şişecam'ın 50. Yıl anısı olarak tasarladığım bir Çeşmibülbül ile fırın başında.
(Fotoğraf: Önder Küçükerman)

1985 yılında, Paşabahçe Cam Fabrikası'nın büyük imalat konusundaki çok deneyimli ustası Mustafa Özbey ile fabrika genel müdürünün odasında röportaj yaparken. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

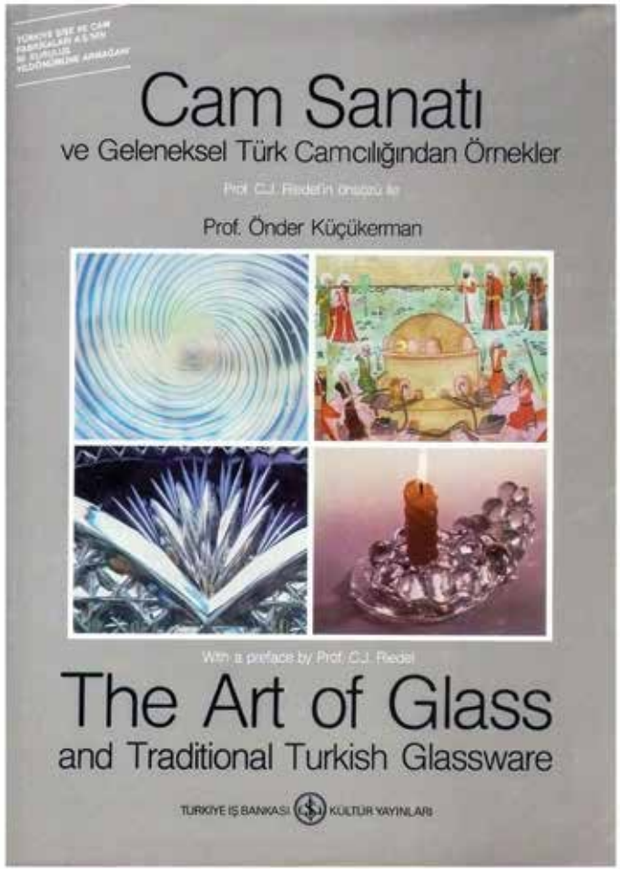
1985: "Türk Cam Sanatı" Kitabım

Şişecam'ın kuruluşunun 50. yılı nedeniyle bir kitabımın da Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan yayımlanmasına karar verilmişti. Ben de bu kitabımda Şişecam'ın kuruluşunun derin temellerinde, nasıl güçlü bir tarihsel miras bulunduğunu anlatmak istiyordum.

Bu yüzden kitabı bu ana düşünceyle biçimlendirdim. Ama sonuçta burası bugün büyük bir sanayi şirketi olduğu için işin bu yanını da özellikle ürünleriyle yansıtmaya çalışmıştım. Açık söylemek gerekirse bu benim için çok heyecan verici bir kitaptı. Çünkü Şişecam'da herkes bana güveniyordu, saygı gösteriyordu ve gerçekten iyi bir sonuç almalıydım. Bunda benim bu şirkete karşı kendi malım kadar sahip çıkmış olmamın etkisi olduğu söylenirdi. Benim için de zaten gerçek böyleydi.

Kitabın yayını için Ankara'ya, Türkiye İş Bankası Genel Müdürlüğü'ne gitmem gerekiyordu. Çünkü yayın işleri oradan yönetiliyordu. Gidip oradaki yayıncılarla görüştüm ve kitabın işini planladık. Ama kitabın İstanbul'daki grafikerlerle yapılmasına ve benim denetimimde olmasına karar verildi. İş ilginç biçime dönüşmüştü. Bir ucu burada, bir ucu Ankara'da olarak kitabı tamamladık ve yayımlandı.

Bu arada kitaba yurt dışından bir önsöz de alabilir miyiz, diye araştırdım. En uygun isim olarak Avusturya'dan Prof. Josef Claus Riedel bulundu. Şişecam'dan kendisine bir resmi yazı yazıldı ve kitabın bir örneği gönderildi. Birkaç gün sonra Prof. Riedel'den çok şaşırtıcı bir yazı geldi. Kendisi beni fazlasıyla şımartacak bir önsöz yazmıştı. Son dakikada bu önsözü de kitaba yetiştirdik. Kitap basılarak 50. yıl kutlamalarına yetişti.

1985 yılında Şişecam'ın 50. Kuruluş yıldönümünde Türkiye İş Bankası yayını olarak hazırlanan "Türk Cam Sanatı" kitabımın kapağı.

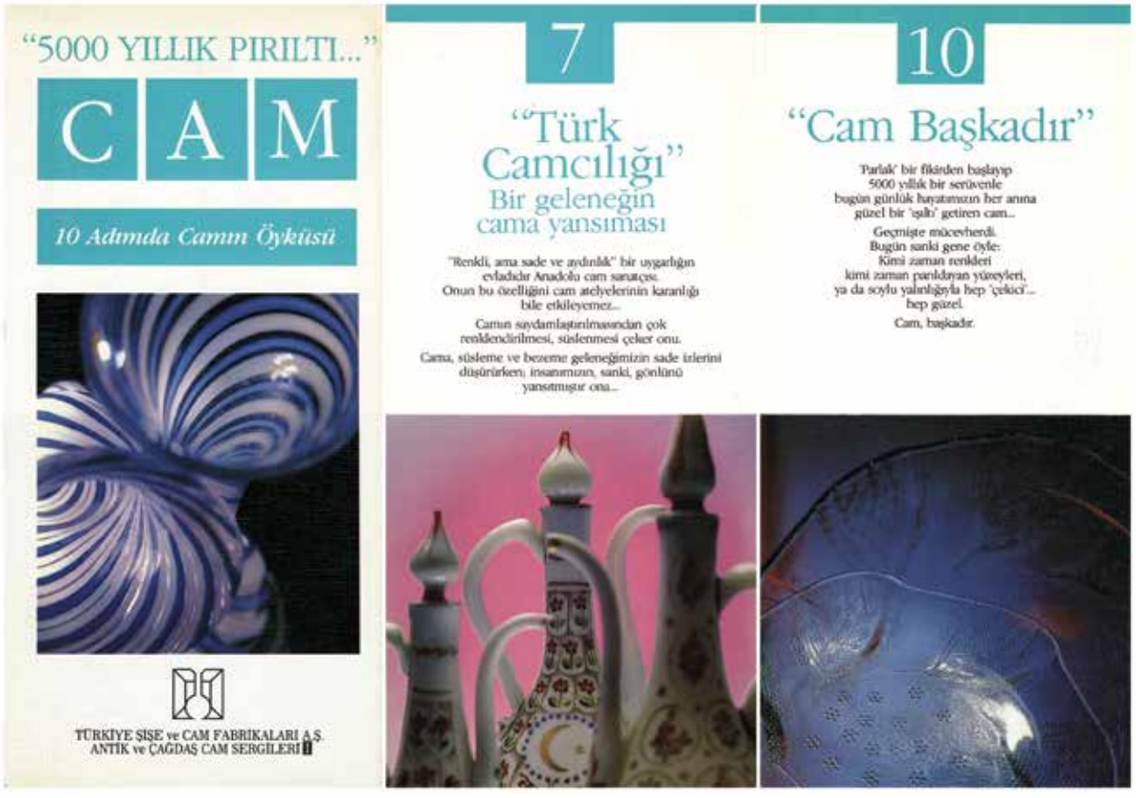
50. Yıl Sergisi: 10 Adımda Camın Öyküsü "5000 YILLIK PIRILTI"

Şişecam'ın 50. yılı kutlamaları için yaptığım önerilerden birisi de o tarihte Barbaros Bulvarı'ndaki genel müdürlük binası olan Camhan binasında açılacak bir sergi hazırlamaktı. Konuyu şöyle önermiştim: Sergi alanımız küçük ama yeni binanın asma katında yapılacak böyle bir sergi ilgi çeker. Bu yüzden çok değişik bir sergi tasarlamamız gerekir.

Sonuçta "10 Adımda Camın Öyküsü" isimli ve gerçekten de on adımda gezilecek kadar yoğun bir sergi planladım. Ana fikir, 10 adet cam ve ayna ile yapılmış ışıklı ve biraz da şaşırtıcı bir sergi sistemiydi. Bu iş için uygulanacak senaryoyu da yazdım. Fotoğraflar için özel bir fotoğrafçı ile anlaştık. Ankara'dan Ozan Sağdıç geldi. Kendisine camcılığın makro dünyasını göstermek istediğimizi anlattım ve hazırladığım senaryoyu gösterdim.

Uzun çalışmalardan sonra gerçekten güzel fotoğraflar çekildi. Beni sevindiren bir şey 5.000 yıl önce başlayan camcılığın bugünkü son adımına benim tasarımlarımın ve özellikle de Bahar Dalı camlarının konulmuş olmasıydı. Çünkü aslında hem Şişecam ve hem de Paşabahçe Cam Fabrikası bu yeni seriyle övünüyordu. Sergiyi tasarlarken gerçekten vitrinler 1'den 10'a kadar numaralanmıştı. Çok karanlık bir ortam yaratıldığı için ışıklı vitrinler de sahne gibi parıldıyordu.

Uzun sözün kısası, sergi büyük bir etkinlikle açıldı. Benim anı bardaklarım ve yeni kitabım dağıtıldı. Şişecam gerçekten büyük bir etkinlik düzenlemişti. Beni de doğrusunu söylemek gerekirse çok onurlandırmışlardı. Bütün bunlar nedeniyle o dönemin Şişecam ve Paşabahçe yönetimine şükran borcum vardır.

1985 yılında Şişecam'ın 50. Kuruluş yıldönümünde Türkiye İş Bankası yayını olarak hazırlanan "Türk Cam Sanatı" kitabımın kapağı.

1985: Şişecam'ın Kırklareli Cam Tesisleri Açılıyor

Şişecam Genel Müdürü Talat Orhon 20.5.1985 tarihinde, Kırklareli Cam Sanayii A.Ş.'nin açılış töreninde söyle bir konuşma yapmıştı:

...Bu yıl, Şişecam'ın 50. kuruluş yıldönümünü kutluyoruz. Büyük Atatürk'ün "Çağdaş cam sanayisinin kurulması ve geliştirilmesi" direktifini vermesinden bu yana yarım asır geçmiş bulunuyor. O'nun direktifi doğrultusunda Şişecam'ın bugün ulaştığı düzey, ülkemiz sanayisi açısından gurur verici olduğu gibi, bize tarihî misyonumuzu yerine getirmiş olmanın mutluluğunu da vermektedir...

...Tevazu sınırlarını aşmamaya çalışarak, topluluğumuzla ilgili bazı temel göstergeleri bilgilerinize sunmak istiyorum:

17 üretim tesisi ve 25 şirketle, yurtiçi ve yurtdışında faaliyet gösteriyoruz. 600.000 tonu aşan miktarlarda her çeşit cam üretiyoruz. İnsan gücümüz 16.000 kişiyi aşıyor. Cam sanayisinde, dünyada benzeri olmayan bir entegrasyona sahibiz. Cam üretimimizin yaklaşık yarısını ihraç ediyoruz. Bu yıl ihracatımız 170 milyon dolara ulaşırken, 48 ülkeyi kapsıyor. Araştırma-geliştirme kurumsallaştırılmış olup, üçüncü ülkelere teknoloji transferi giderek gelişiyor...

...Değindiğim bu hususların, ülkemizde herhangi bir sektörde görmeye pek alışık olmadığımız bir tabloyu ortaya koyduğu kanısındayım. Bunun en açık kanıtı, ekonomimizde 1980 yılından bu yana yaşanan dışa açılma ve kabuk değiştirme süreci içindeki performansımızdır. Söz konusu dönemde, ortalama her yıl büyük bir tesisi devreye aldık. Beş yılda sabit fiyatlarla 60 milyar TL tutarında yatırım yaparak üretim kapasitelerimizi katladık. Yurt içi talebin genelde artmadığı bir dönemde, "Pazarımız Dünyadır" ilkesi doğrultusunda ve tam kapasite kullanarak faaliyetimizi sürdürdük. Böylece zor olanı, yani "dışa dönük büyümeyi" başarı ile gerçekleştirmiş olmanın kıvancı içindeyiz... Kırklareli Cam, topluluk bazında değerlendirildiğinde, esas itibariyle tamamen ihracata yönelik bir tesis olarak kurulduğu açıkça ortaya çıkar. Bu bakımdan Kırklareli Cam, her yönüyle Şişecam'a yakışan bir hüviyettedir ve bu alandaki atılımlarımıza büyük güç katacağından ufak bir şüphem yoktur...

...Kırklareli Cam'ı en kısa sürede asgari harcama ile dünya camcılarına gıpta ettirecek teknik mükemmellikte, hem de tamamen kendi teknolojik birikimimizi kullanarak gerçekleştiren, deneme aşamasında bile başarılı sonuçlar elde eden arkadaşlarımı huzurlarınızda kutlamayı mutlu bir görev sayıyorum... Tarihsel misyonumuz çerçevesinde, ülkemiz cam ve entegre sanayilerini bundan sonra daha da yüceltmek üzere, kesin bir inanç ve kararlılık içinde faaliyetlerimizi sürdürdüğümüzü açıkça ifade etmek istiyorum...

...Bu vesileyle kurucumuz büyük Atatürk'ü bir kere daha minnetle anarken, bizlere daima maddi ve manevi katkılarıyla destek olan Türkiye İş Bankası'na şükranlarımı sunarım...

1984 yılında açılan Kırklareli Cam Fabrikası. (Şişecam Arşivi)

ŞİŞECAM'IN 50. KURULUŞ YILDÖNÜMÜ ETKİNLİKLERİ

Şişecam Genel Müdürü Talat Orhon, kuruluşunun 50. yılı nedeniyle Ankara'da yapılan törende şu konuşmayı yapmıştı:

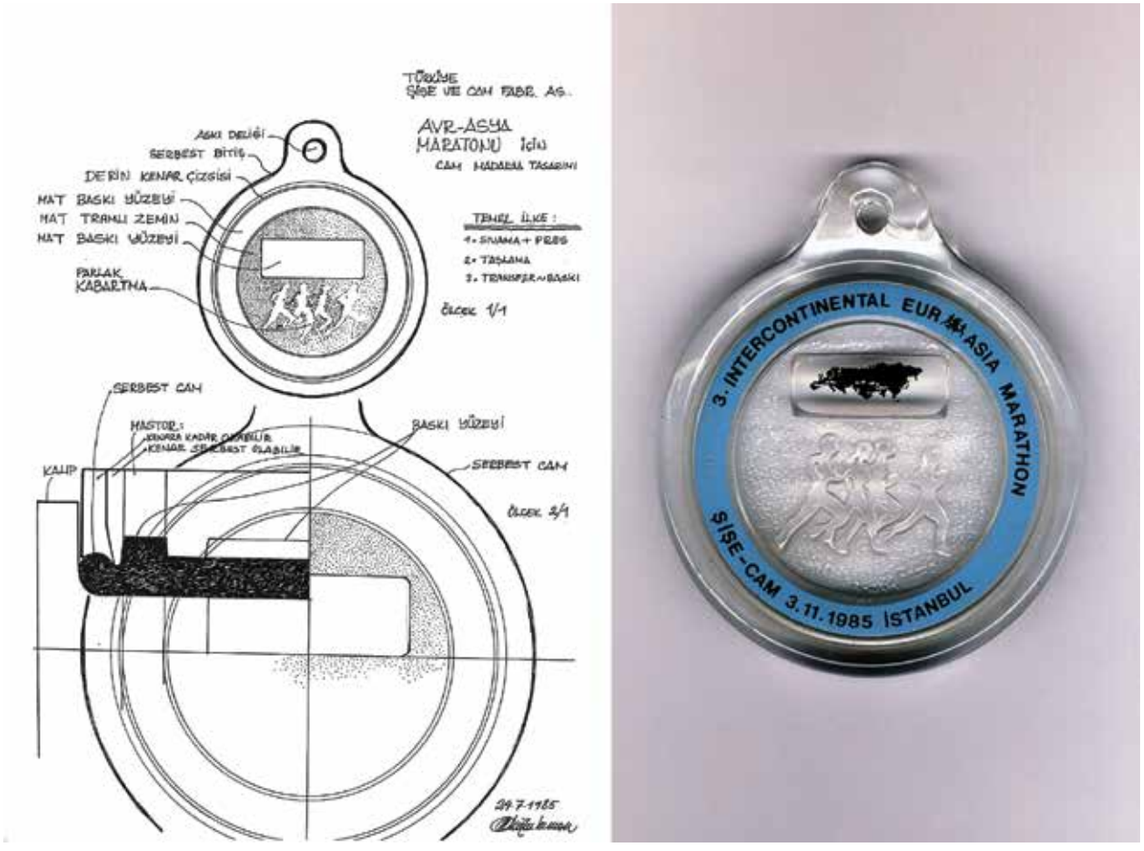
...Ulu Önder Atatürk'ün 1934 yılında imzaladığı kararnameyle Türkiye İş Bankası'na vermiş olduğu görev ve Şişecam'ın kuruluşu hedeflerinin tümü gerçekleşmiş oldu. Ülkenin cam ihtiyacı kendi gücümüzle sağlanıyor. Şişecam ulusal ekonomiyi güçlü tutan büyük ve stratejik bir destek oluşturmuştur. 16.000 kişilik fiili çalışanıyla ve kesilmeyen yatırımlarıyla köklü bir istihdam kaynağıdır...

...Bugün Avrupa'nın en büyük 5 cam üreticisinden biri olan Şişecam, Türkiye toplam ihracatının 50'de birini tek başına, kendi mamulleriyle gerçekleştirmiştir. Bu yapısıyla cam endüstrisinin çeşitli dallarını bünyesinde toplayan entegre bir dünya şirketidir. Dünya cam sanayicilerinin saygısını kazanmış, ciddiye alınan bir Türk sanayi sektörü hüviyetindedir...

...Dünya cam sanayisinde üretim kapasiteleri büyürken, şirket sayıları azalmakta ve bu şirketler gitgide daha büyük kapasiteleri kontrol eder hâle gelmektedir. Ancak bu büyüklükler camın büyük potansiyelini gelecekteki ihtiyaçlar için değerlendirerek araştırma masraflarını karşılayabilmekte, sürekli büyük yatırımlar ve teknoloji yenilemesi gerektiren cam sanayisinin ayakta kalabilmesini sağlayabilmektedirler...

...Şişecam, kurucusundan aldığı ilham ve Türkiye İş Bankası'ndan aldığı destekle, dünyada gitgide kuvvetlenen rakipleriyle eşit bir Türk cam sanayisi oluşturabilecek güçte olduğunu bilmektedir. Bu dünya rekabetini görmekte ve kabul etmektedir... Şişecam, bu kere dünyanın en iyi camcıları arasında yer alarak sürdürülmesini kendisine hedef olarak almıştır. Şişecam, çalışmalarını "dışa yönelik

büyüme stratejisi" ve "Türk insanına evrensel kaliteyi sunmak" amaçlarıyla yönlendirmektedir. Artık başka ülkelere cam bilgisi satmak, cam tesisleri kurmak için aldığı teklifleri değerlendirmektedir... Şişecam, üretiminin yarısını sattığı bu pazarlardaki gelişmeleri bilmek ve bu gelişmelere uymak zorundadır. Bunu başarmanın tek yolu, teknolojik gelişmenin içinde yer almaktır...

1985 yılında yapılan Avrasya Maratonu madalyasının camdan yapılması istenmişti. Ben de ilk bakışta kolay gibi görülen ama camcılık tekniği bakımından çok hassas bir üretim gerektiren bu madalyayı tasarladım ve Paşabahçe Cam Fabrikası'nda üretilen bu madalya birkaç yıl boyunca kullanıldı. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

1987: PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI İÇİN KAPANMA TEHLİKESİ ve YENİ BİR PROJE: CAMKÖY VAKFI GİRİŞİMİ

Şişecam olağanüstü büyüklüğe ulaştığı yıllarda, Türkiye'deki ilk cam fabrikası olan Paşabahçe Cam Fabrikası için beklenen bir tehlike ortaya çıkıyordu.

Çünkü 1987 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nın yeni imar planına göre yıkılacağı söylentileri başlamıştı. Bizler ise böyle bir sanayi mirasının korunması gerektiğini söyleyerek direniyorduk. Ben de Ankara'daki görevim nedeniyle neler yapabileceğimi düşünüyordum.

Tam da o günlerde Tınaz Titiz milletvekili seçildi. Tınaz Bey ile Telefunken Genel Müdürüyken birlikte çalışmıştık ve iyi dostumdu. Kendisine Beykoz ve Paşabahçe bölgesindeki camcılığın korunması için neler yapılabileceğini anlattım. Hemen Beykoz'a gittik, Paşabahçe Cam Fabrikası yöneticileriyle tanıştırdım. Daha da önemlisi Beykoz bölgesinde evlerinde çalışan camcıları gösterdim. Burada binlerce kişiden oluşan büyük iş gücü vardı.

Kendisi o günlerde İstihdamdan Sorumlu Devlet Bakanı olarak atandı. İlk ve en önemli projesi Paşabahçe Cam Fabrikası kapanırsa çevredeki eski Beykoz camcılığının nasıl sürdürüleceği olmuştu. Bir vakıf kurmayı önerdim, uygun bulundu. Şişecam ve Paşabahçe Cam Fabrikası yönetimi ile görüşerek böyle bir vakfın hazırlığını yaptık. Amacımız çok açıktı. Bölgedeki tarihî camcılığın değerini arttırmak, Beykoz'u camcılık markası yapmak, Paşabahçe Cam Fabrikası kapanırsa bölgedeki cam ustalarını desteklemekti. İşin ilginç tarafı Şişecam da konuya çok sahip çıktı. Çünkü zaten kendi fabrikasında yetiştirmiş olduğu binlerce cam ustası vardı. Konuyu İstanbul valisine, İstanbul Belediye Başkanlığı'na kadar ilettik. Herkes bizimle aynı düşüncedeydi. Vakıf kurulması için yapılması gereken çalışmaları Şişecam ve Paşabahçe hukukçuları ile yetkilileri yürütüyordu. Beni de yönetim kurulu başkanı olarak görevlendirdiler. Hepimiz gönüllü olarak çalışıyorduk.

Vakfın girişimiyle, bölgeyi koruyacak dev boyutlu projeler hazırlandı ve bütün masrafları Şişecam karşıladı. Paşabahçe Cam Fabrikası'nın gelecekte buradan taşınacağı öngörülerek tepelerde küçük cam sanatçı atölyeleri, camcılık okulu ve günübirlik turizm tesisleri planlandı. Hazırlanan projeler Beykoz halkına sunuldu. Hazırlıklar tamamlanınca Paşabahçe'de bir imza töreni düzenlendi. Bakan Tınaz Titiz, İstanbul valisi, İstanbul belediye başkanı ve Şişecam genel müdürüne kadar herkes geldi. Herkes heyecan içindeydi. Konu gazetelerde yer aldı. Beykoz'un tarihî camcılığı korunup yeniden yaratılıyordu.

Bu vakıfta herkes gönüllü olarak çalışıyordu. Yıllarca süren bu çalışma Anavatan Partisi'nin dağılmasına kadar sürdürüldü. Ne yazık ki daha sonra gelen hükümet bu projeyi desteklemedi, en sonunda bütün bu çalışmalar, büyük projeler ve çok büyük bir emek boşa gitti. Projeyi yakından destekleyen Adnan Kahveci ve Turgut Özal'ın ölümü ile her şeyin sonu geldi. Vakıf yıllar sonra hepimizin üzüntüsü içerisinde kapatılacaktı.

Beykoz Camcılık Geleneğini Canlı Tutmak İçin "Camköy Vakfı Projesi" Başlıyor

Aslında Boğaziçi'nin ortasında böyle büyük bir cam fabrikasının yaşaması gerçekten kolay değildi. Her gün tırlar dolusu ham malzeme geliyor ve tırlar dolusu ürün çıkıyordu. Bölgede bu büyüklükteki bir trafiği kaldıracak yol bile yoktu. Yani yıllar önce boş bir arazide kurulmuş olan büyük Paşabahçe Cam Fabrikası artık yaşayamaz duruma gelmişti.

Bu amaçla başlatılan Camköy Vakfı projesinin temel amacı Paşabahçe Fabrikası'nın Denizli'ye taşınması sonrasında, Beykoz'da yaratılmış ve 200 yıldan fazla bir süre boyunca yaşamış olan önemli bir camcılık geleneğinin nasıl sürdürülebileceğiydi. Aslında bu vakıf yardımı ile bir cam sanayisini devam ettirme sorusuna değil, kültürel bir mirasın nasıl yaşatılacağı sorusuna yanıt aranıyordu.

Bu amaçla önerilen Camköy Vakfı kurma düşüncesi hem Türkiye İş Bankası yönetimi, Şişecam ve Paşabahçe Fabrikası üst yönetimi, hem o tarihte İstihdamdan Sorumlu Bakan Tınaz Titiz ve kadrosu tarafından desteklendi. Ama en önemlisi Beykozlu camcıların bu projeyi desteklemesiydi. Aslında bu çok normaldi, çünkü o tarihte binlerce kişi bölgedeki camcılık işinden geçimini sağlıyordu. Diğer yandan İstanbul Belediyesi ve Beykoz Belediyesi de bu düşünceyi destekleyince Camköy Vakfı kuruldu ve çalışmaya başlandı.

Bu projenin birinci adımı, dünyada buna benzer eski camcılık örneklerinin incelenerek bunların kültürel birikiminin Beykoz'a nasıl aktarılabileceğiydi. Doğal olarak incelenen birinci örnek Venedik camcılığı olmuştu. Ben de vakfın yönetim kurulu başkanı olarak görevlendirilince aşağıdaki raporu hazırlamıştım:

CAMKÖY VAKFI'NIN KURULUŞU İÇİN İNCELENEN DÜNYA CAMCILIK YERLEŞMELERİ ÖRNEKLERİ

Beykoz ve "Murano" Arasındaki Benzerliklerin İncelenmesi

Bilinen en önemli camcılık merkezlerinden birisi olan Venedik şehrindeki Murano Adası'nın Beykoz'a göre önemli farkı, bu işi 500-600 yıldan bu yana çok organize olmuş bir biçimde sürdürmekte olduğudur. Ama orada konuya sadece bir cam sanayisi sorunu olarak bakılamamıştı. Tam tersine turizmden başlayan, kültürel mirasta biten çok geniş bir açıdan bakılmış, yaygın ve etkili bir proje olarak başarılı bir sonuca ulaşılabilmişti.

Beykoz ve Paşabahçe'nin neresine bakarsanız hep camcılıkla ilgili öyküler bulursunuz. Bu durum yüzyıl önce de böyleydi, şimdi de böyledir. Ancak bu konu, çevrenin bir sorunu olarak ve bütün boyutlarıyla ele alınamamıştı. Konu belli bir doğrultuda gelişemedi. Oysa "Murano'da neredeyse geleneksel bir meslek otoritesi düşüncesi" vardır.

Beykoz ve Paşabahçe gerçekte gerek camcılık potansiyeli, gerekse bilgi birikimi açısından böyle bir "Camköy'e" doğru kendiliğinden yürüyebilir. Ancak "kendiliğinden" olan bu yönelmenin gerçekten her yönüyle bir "Camköy" olabilmesi için genel bir altyapı henüz tasarlanmamıştır.

Böyle önemli bir konunun kendi başına bırakılması yerine, bütün yönleriyle planlanması demek, geleceğin gerçek "Beykoz-Camköy" projesinin sağlıklı bir biçimde oluşabilmesi demektir. Böyle bir "CAMKÖY" işi için yerel bir model geliştirilebileceği gibi, bu konuda başarılı olmuş diğer modellerden de yararlanılabilir.

Neler Yapılabilir?

Bütün bu düşüncelerin ışığında şu soruların cevabını bulmak gerçekten çok zor değildir.

- Niçin Beykoz ve Paşabahçe'nin bir "CAMCILAR GÜNÜ" olmasın?
- Bir "CAM MÜZESİ" olmasın?
- Bir "CAMCILAR KULÜBÜ" olmasın?
- Bir "CAMCILIK OKULU" olmasın?
- Bir "CAMKÖY TURİSTİK TESİSLERİ" olmasın?
- Bir "CAMKÖY" vapur iskelesi olmasın?
- "YENİ BEYKOZ İŞİ" cam geleneği olmasın?
- Bu camlar, gelecekteki "Türk cam sanatı koleksiyonlarının değerli parçaları" olmasın?

Bütün bu soruların karşılıkları, birkaç yüz yıllık Beykoz ve Paşabahçe camcılık geleneğinin zaten ortaya koymuş bulunduğu ilginç ve sağlam bir temel üzerine kolaylıkla oturtulabilir. Beykoz ve Paşabahçe'deki bu güçlü temel şöylece özetlenebilir:

- Uzun yılların geleneği,
- Özel bir geleneksel teknoloji,
- Bu geleneksel teknolojiyi kolaylıkla kullanabilen insan hüneri,
- En ileri teknolojilerin "yaratıcı düşünceyi zenginleştiren" çok etkili desteği,
- "Ürünle, çevrenin kimliklerinin" birbirini tamamlaması.

Kalın çizgilerle sıralanan bu özellikler Beykoz-Paşabahçe'nin "standart" özellikleri olarak zaten herkes tarafından kabul edilmiş durumdadır.

Camcılık, tarihin her döneminde, herhangi diğer teknoloji gibi değil tam tersine "Hükümdarların, sarayların, devletlerin desteklediği itibarlı teknolojilerinden birisi olmuştur. Nitekim cam tarihi içindeki ünlü merkezler hemen daima böyle önemli desteklerle donatılmışlardır. Çünkü cam sanayisi, çok karmaşık organizasyonları gerektiren bir ağır sanayidir. Bu önemli özelliğin yanında "Ham maddeden doğruca sonuç ürüne ulaşılan" tek endüstri dalıdır.

İşte bu yüzden de cam teknolojisi böylesine özel ve güçlü destekler bulabilmiştir.

Camköy Vakfı'nın kurulması nedeniyle Paşabahçe Cam Fabrikası'nda düzenlenen törende, T.C. Devlet Bakanı Tınaz Titiz, İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan, İstanbul Valisi Nevzat Ayaz, Şişecam üst yöneticileri, Beykozlu camcılar hep birlikte bu projeyi kutluyorlar. Tabii ben de büyük bir mutluluk içindeydim. Çünkü böylece yüzlerce yıllık Beykozlu camcılara borcumuzu ödeme imkânı bulacaktık.

Solda, 1987 yılında tasarladığım ve Beykozlu camcılara şükran anlamını taşıyan vakıf amblemi.

Ortada, Paşabahçe Cam Fabrikası'nın deniz kıyısı, camcılık konusundaki müze ve kültür işlevleri için projelendiriliyordu.

Sağda, 1987 yılında kurulan Camköy Vakfı için tasarlanan projelerde, Paşabahçe Cam Fabrikası çevresinde çok sayıda cam sanatçı atölyeleri vardı. Ayrıca fabrika kapanırsa, onun tesisleri de bir tür sanat atölyesi biçiminde düzenlenecek ve cam sanatçılarına ayrılacaktı. Bütün bu projelerin ana destekçisi de Şişecam olacaktı.

1987 yılında kurulan Camköy Vakfı için tasarlanan projelerde, Paşabahçe Cam Fabrikası arkasındaki ormanlık alanları da korumak amacıyla tıpkı İsveç'teki Orrefors, Kosta Boda tesislerinde olduğu gibi turizm destekli çalışacak çok sayıda cam sanatçı atölyeleri vardı. (Önder Küçükerman Arşivi)

Camköy Vakfı Resmî Senedindeki Temel Maddeler Şöyleydi:

VAKFIN ADI, Madde 1: Bu vakfın adı, "CAMKÖY VAKFI" dır.

VAKFIN MERKEZİ, Madde 2: Vakfın Genel Merkezi İstanbul'dur.

VAKFIN AMACI, Madde 3: Vakfın amacı, tarihî "Camcılık Sanat ve Kültürünü" incelemek, araştırmak, değişen ihtiyaçlarla gelişen teknolojiye uyumlu endüstriyel yeni boyutlar kazandırmak; turistik gelişmeye katkıda bulunmak, "Cam İşletmecisi Müteşebbislerini" organize etmek, istihdam alanları sınırlı olan yörelerde ek istihdam alanları yaratmak, cam konusuyla ilgili kalıcı organizasyonlar kazandırmaktır.

VAKFIN FAALİYETLERİ, Madde 4:

a- Paşabahçe yöresiyle uygun görülecek diğer yerlerde "Camköy Vakfı" adlı kompleksler, kooperatifler, şirketler kurmak, kurdurmak veya ortak olmak.

b- El imalatı cam üretimi yaptırmak, pazarlamak ve gösteri amaçlı üretim yaptırmak.

c- Müze kurma, eğitim ve sosyokültürel faaliyetler, camcılık sanatı ve amaçları doğrultusunda meslek geleneğinin devam ettirileceği geçici veya sürekli organizasyonlar kurmak, bu konularda gerekli faaliyetlerde bulunmak.

d- Cam ve kültür ve sanatını sergilemeye, geliştirmeye ve ülke turizmini hareketlendirmeye yönelik olmak üzere çeşitli organizasyonları gerçekleştirmek.

e- Yönetim kurulunca uygun görülecek vakıf amaçlarına uygun diğer faaliyetlerde bulunmak.

VAKFIN MAL VARLIĞI, Madde 5: Vakıf, kurucu üyeler tarafından vakfedilmiş olan 10.180.000.- (On milyon yüz seksen bin) Türk Lirası mal varlığı ile kurulmuştur.

VAKFIN GELİRLERİ, Madde 6:

a- Vakfın iktisap edeceği taşınır ve taşınmaz mallarla kira, irat, faiz ve menkul kıymetlerin satışlarından,

b- Vakfın amacına uygun faaliyetleri ile ilgili gider karşılığı alınan ücretlerden,

c- Vakfın yararına düzenlenecek, konser, balo, kermes, festival, turizm faaliyetleri ile cam ürünleri pazarlanması ve s.'den elde edilecek hasılattan

d- Vakfa yapılacak bağışlardan

e- Vakıfça girişilecek çeşitli işletme faaliyetlerinden,

f- Diğer kaynak ve faaliyetlerden elde edilecek gelirden sağlanır.

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER, Madde 23: Vakıfı Yönetimi; yıl içinde elde ettiği brüt gelirlerin %5'ini yönetim ve idame masrafları ile ihtiyaçlara %15'ini vakıf mal varlığını arttıracak yatırımlara, kalanını (%80) ise vakıf amaçlarına sarf ve tahsise zorunlu olduğu gibi, vakıf tarafından kurulacak eğitim tesislerinde en az %10 kapasiteyi yetenekli, ancak maddi imkândan yoksun öğrencilere tahsis edecektir.

VAKFIN TESCİLİ, Madde 24: Vakıf yasaya uygun olarak yapılacak tescil ile tüzel kişilik kazanır, bu vasfı kazanması ile vakıf senedi yürürlüğe girer.

GEÇİCİ MADDE 1- Vakfın kuruluşu için gerekli iş ve işlemleri takip etmeye, noter ve mahkemelerde kuruluş işlemleri için muameleleri yürütmeye Engin GÖKIRMAK yetkili kılınmıştır.

GEÇİCİ MADDE 2- Vakfın kuruluşundan sonra yapılacak ilk Mütevelli Heyeti toplantısından, organların seçimine kadar aşağıda yazılı heyet Geçici Yönetim Kurulunu meydana getirir. Ancak, bu geçici yönetim kurulu, vakıf kuruluşundan sonra en geç üç ay içerisinde Mütevelli Heyeti'ni toplantıya çağırıp organları seçer.

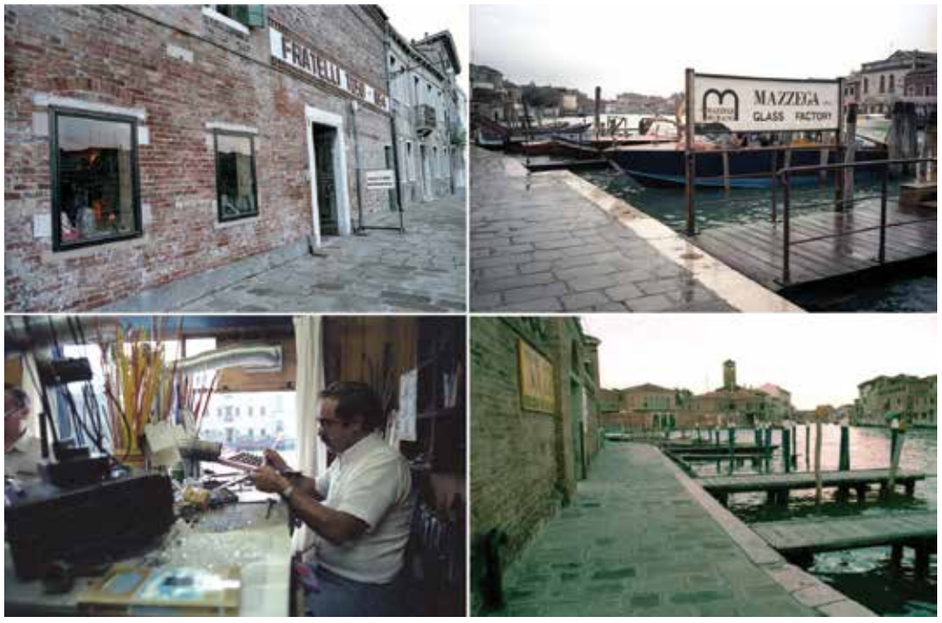
GEÇİCİ YÖNETİM KURULU: Prof. Dr. Önder KÜÇÜKERMAN, Engin GÖKIRMAK, Namık Kemal İZLER, Bilal KARAHASAN, Uran ÖZSOY, Turgut KURU, Hüseyin ŞİŞMAN

GEÇİCİ MADDE 3: Prof. Önder KÜÇÜKERMAN ve Engin GÖKIRMAK ilk üç yıl için Yönetim Kurulu'nun tabii üyesidir. Bu sebeple ilk yönetim kurulu seçiminde 5 üye seçimle iş başına getirilir. Üç yıl sonunda bu iki tabii üyenin seçilme hakkı vardır.

Mütevelli Heyeti toplantısından, organların seçimine kadar yukarıda yazılı heyet Geçici Yönetim Kurulu'nu meydana getirir. Ancak, bu geçici yönetim kurulu vakıf kuruluşundan sonra en geç üç ay içerisinde Mütevelli Heyeti'ni toplantıya çağırıp organları seçer.

MÜTEVELLİ HEYETİ KURUCU ÜYELERİ: Mustafa Tınaz TİTİZ (T.C. Devlet Bakanı), Hüseyin Talat ORHON (Şişecam Genel Müdürü), Atanur OĞUZ (İstanbul Belediyesi Genel Sekreteri), Namık Kemal İZLER (İstanbul Belediyesi Genel Sekreter Yardımcısı), Hüseyin Ali ZENGİN (Beykoz Belediye Başkanı), Remzi ORMANCI (Şişecam Genel Müdür Yardımcısı), Bilal KARAHASAN (Camcı), Mehmet Uran ÖZSOY (Paşabahçe Cam Fabrikası Genel Müdürü), Önder KÜÇÜKERMAN (Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dekanı), Nuri Engin GÖKIRMAK (Mimar Sinan Üniversitesi Öğretim üyesi), Haluk ARIĞ (Şişecam Genel Müdür Yardımcısı), Kâmil BAŞKAŞ (Şişecam Yöneticisi), Atilla DİDİN (Şişecam Yöneticisi), Can APAK (Şişecam Araştırma Merkezi), Turgut KURU (Beykozlu camcı), Ali Bora GÖNENÇ (Şişecam Pazarlama Müdür Yardımcısı), Hüseyin ŞİŞMAN (Beykozlu Camcı), Selahattin ÇETİNKAYA (Beykozlu Camcı), Beykoz Belediye BAŞKANI, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş., Paşabahçe Cam Sanayi A.Ş., İstanbul Cam Dekorcular Esnaf ve Küçük Sanatkârlar Derneği, Sınırlı Sorumlu İstanbul Beykoz Cam Dekorcular Küçük Sanayi Sitesi Yapı Kooperatifi.

Venedik ve Murano Adası

Venedik ve Murano Adası'nda yüzlerce yıldan beri sürdürülen cam sanatı ortamı, 1978 yılında da büyük bir sanatsal ve ekonomik etkinlik içindeydi. Bu gerçekler Camköy Projesi için örnek bir model olmuştu. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

Almanya'daki Bodenmais Camcıları

Almanya'daki Bodenmais bölgesi yüzlerce yıldan bu yana önemli bir camcılık merkezi olmuştu. Hemen yanı başında Almanya'nın en büyük cam sanayi bölgesi vardı. Ancak bu küçük kasaba doğal güzellikleri yanında önemli bir camcılık sanatı merkeziydi. Bu nedenle Camköy Vakfı'nın kuruluş sürecinde etkin bir örnek olarak yakından incelenmişti. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

İsveç'teki "Kosta", "Boda" ve "Orrefors" Camcıları

Camköy Vakfı'nın kuruluşundaki en önemli ve gerçek model, İsveç'in kırsal bölgesinde önemli ve etkin bir ekonomi yaratmış olan camcılık bölgesi olmuştu. Bu bölge, kırsal ortam içinde küçük ama çok güçlü cam fabrikaları ve atölyeleri ile doluydu. Bu nedenle bu sistemin nasıl çalıştığı vakıf üyeleri ile yerinde ayrıntılı olarak incelenmişti. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

Bohemya Cam Kesme Sanatçıları

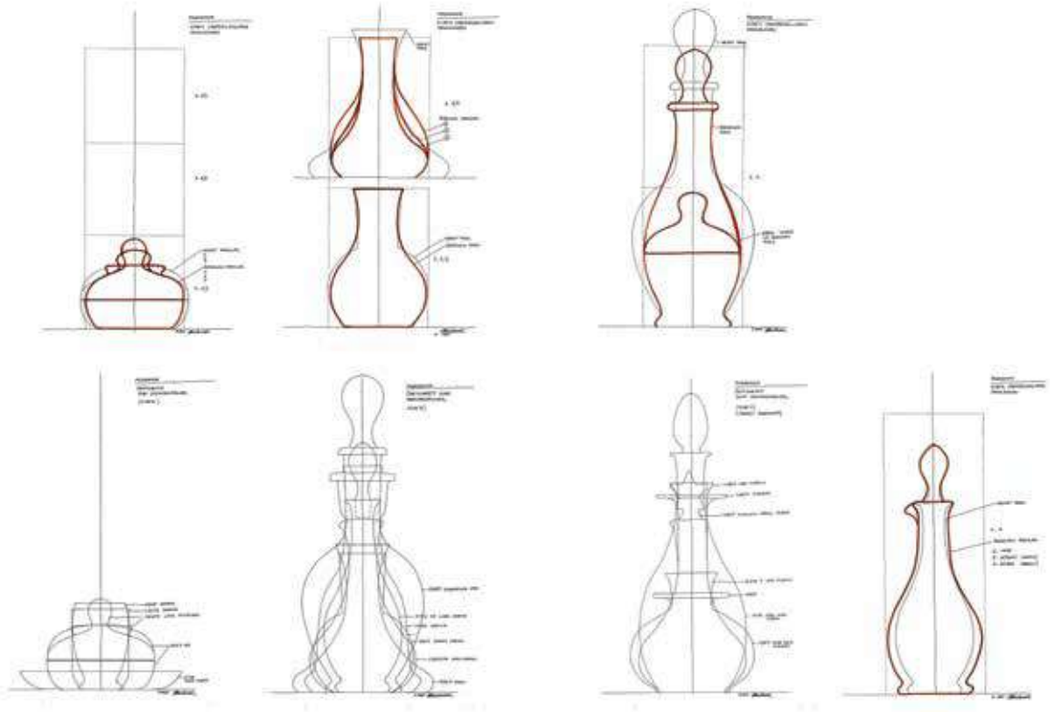
Camköy Vakfı'nın kuruluşundaki en önemli ve gerçek modellerden birisi, eski Çekoslovakya'da önemli ve etkin bir ekonomi yaratmış olan camcılık bölgeleri olmuştu. Bu bölgeler, kırsal ortam içinde, küçük ama çok güçlü cam atölyeleri ile doluydu. Bu atölyeler aynı zamanda cam kesme sanatını koruyarak ve aynı zamanda ekonomik olarak büyüterek sürdürüyordu. Bu özelliği ile Paşabahçe ve Beykoz çevresindeki geleneklerle büyük benzerlik içindeydi. (Önder Küçükerman Arşivi)

1987: Paşabahçe'de Çeşmibülbül Geleneğini Geliştirme Projesi

1987 yılında bir yandan Camköy Vakfı çalışmaları sürerken, diğer yandan da tasarım çalışmalarıma devam ediyordum. O günlerde bu vakıf nedeniyle tarihî Beykoz camcılığı mirası konusu da önemli bir sembol olarak yeniden gündeme gelmişti. Biz de fabrikada küçük ölçekte eski Beykoz Camları serisini üretiyorduk. Ama bu ürünler zaman içinde kendi kendine geliştiği için ticari bakımdan kârlı değildi.

Bu nedenle Paşabahçe Cam Fabrikası yönetimi konuyu geliştirmem için bana verdi. Ben de daha önceleri rastgele ölçülerle ustaların eliyle ve gözüyle devam eden bu üretimi, bizim sanayi ilkelerimize uygun duruma getirmek için boyutları ve biçimleri bakımından ele aldım. Uzun bir çalışmadan sonra en az sayıda kalıpla, en çok sayıda cam üretilebilecek duruma dönüştürdüm. Bu çok önemliydi, çünkü bunların değişik boyutlarda olması nedeniyle paketleme sorunu yaşanırdı.

Bu nedenle konuyu bir bütün olarak tasarlayınca hem Beykoz camlarının tarihî geleneğini korumuş olduk hem de günün sanayi gerçekleriyle çözümlemiş olduk. Böylece artık bir bakıma tarihî çeşmibülbülleri ve Beykoz camlarını ben yeni baştan biçimlendirmiş oluyordum. Bu hem bir onur hem de büyük bir sorumluluktu.

1987 yılında Beykozlu camcıların geleneklerini yeniden canlandırmak için Çeşmibülbül Geliştirme Projesi üzerinde çalışıldı.
Özellikle Paşabahçe Mağazaları yönetiminin bu konuya gösterdiği hassasiyet bu projenin temeliydi.
Ama biz Paşabahçe Cam Fabrikası olarak bu hünerli üretimi, endüstrinin gerçekleriyle yapmak zorundaydık.
Bu nedenle yukarıdaki çizimler, eski Beykoz koleksiyonlarını yeniden ele almak amacıyla yapılmıştı.
Geleneği, yeniden üretilebilir yapmak gerekiyordu.

Yeni kuşak Beykoz camları için Paşabahçe Mağazaları tarafından bastırılan Beykoz camları broşürleri.

Şişecam Fabrikaları Türkiye'nin Sanayileşmeye Uygun Bölgelerinde Gelişiyor

Şişecam Genel Müdürü Talat Orhon, 14.10.1986 tarihinde "Borcam" tesislerinin açılışında yaptığı konuşmada şöyle demişti:

...Bir yıl evvel 50. yılını tamamlamış bulunan Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş., bu süre içinde yatırımında, üretiminde ve ihracatında büyük gelişmeler kaydederek cam sanayisinde ülkemizde ve dünyada bizleri sevindiren ve mutlu kılan bir düzeye erişmiştir. Şişecam, özellikle son altı yıl içinde dev adımlar gerçekleştirdi. Üretimini iki katına çıkardı, üretiminin yarısını ihraç etti. Tüm faaliyetlerini dünya perspektifi içinde değerlendirerek, cam dünyasında etkin bir noktaya ulaştı...

Bugün açılışı yapılacak olan tesisin, topluluğumuz için apayrı bir anlam ve önemi var. Bilindiği gibi ısıya dayanıklı ürünler cam sanayisinin ileri noktalarını simgeler. İşte bunu dikkate alan Şişecam, iki yıl önce bu kesimin de faaliyetleri kapsamında olması gerektiği yönündeki stratejik kararını vermiş ve sonuç olarak bugünkü mutlu tabloya ulaşılmıştır.

Avrupa'da bu tür camları üreten 4 tesis var. Teknik Cam beşinci olarak devreye girmektedir. Dünyadaki üreticilerin toplam sayısı 10'u bile bulmamaktadır. Bu bakımdan, ısıya dayanıklı cam alanına girmekle önemli bir atılım yaptığımız kanısındayız. Tesisi gerçekleştiren arkadaşlarım, daha deneme aşamasında uzmanlıklarını ortaya koyarak, mükemmel bir ürün yaratmışlardır. Elde edilen kalitenin, dünyadaki diğer ürünlerden üstün olduğunu rakiplerimiz bile kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bundan dolayı büyük bir kıvanç içindeyiz.

Tesis, Japon NEG (Nippon Elecric Glass) firması ile yapılan teknik işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Japon teknolojisi ile bu Şişecam uzmanlığının birleşmesinin ne olumlu sonuçlar verdiğini bu yatırım kanıtlamaktadır. Bu vesile ile bir Türk dostu olan NEG Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Nagasaki'ye teşekkür eder, işbirliğimizi daha da genişletme arzusunda olduğumuzu açıkça ifade etmek isterim.

Huzurunuzda, Şişecam'ı bu düzeye ulaştıran ve bize bu yeni tesisin gururunu yaşatan tüm arkadaşlarımı kutlamayı bir görev sayıyorum. Ayrıca, ülkemiz cam sanayisinin temelinin atılmasından bugüne kadar, bütün atılımlarımızda daima her bakımdan destek olan ana kuruluşumuz Türkiye İş Bankası'na ve bizi bu günlere getiren aziz milletimize şükranlarımı sunarım. Sevinç ve gurumuzu paylaşmanızdan dolayı, hepinize teşekkür eder, sevgi ve saygılarımı sunarım...

1988 yılında Şişecam'ın Paşabahçe Mersin Fabrikası'nın genel görünümü. (Şişecam Arşivi)

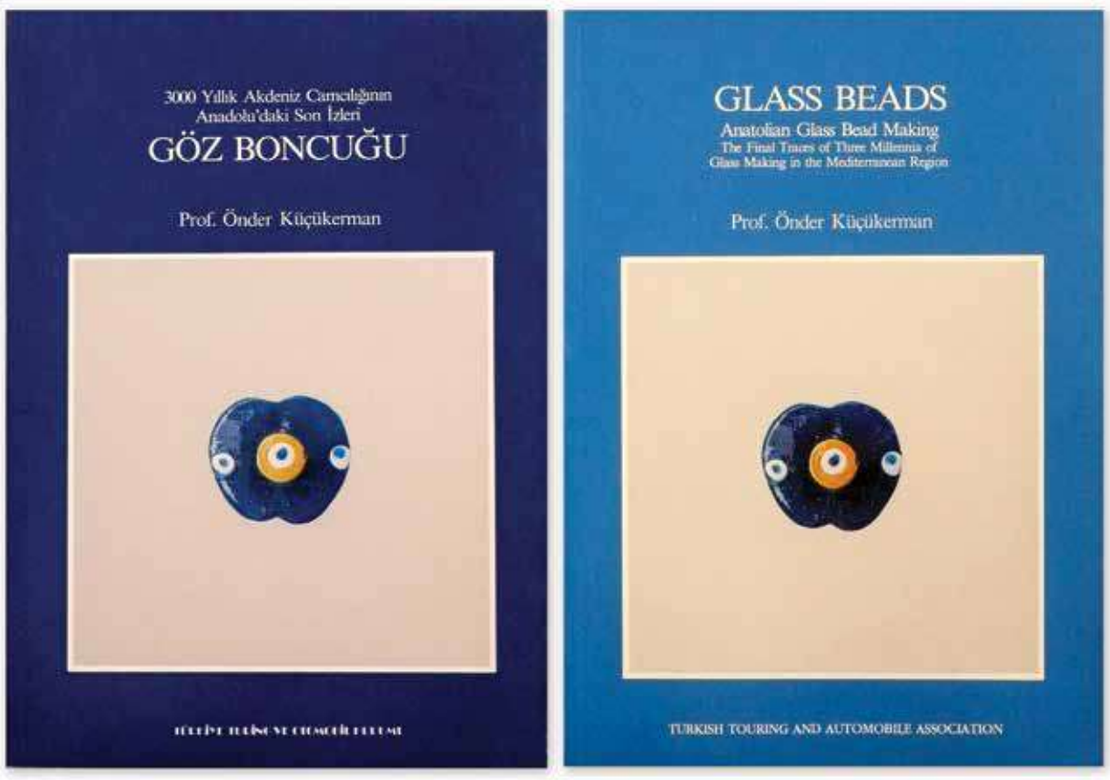
1987: Göz Boncuğu Kitabım Yayımlanıyor

Bu yoğunluk arasında birkaç yıl önce Bodrum'da ön hazırlıklarını yaptığım "Göz Boncuğu" kitabım da yayına hazır duruma gelmişti. Kitabın yayımlanması konusunu önce Şişecam yönetimine sonra da Turing ve Otomobil Kurumu yönetimine açtım. Her ikisi de ilgi gösterdiler. Çünkü o tarihlerde Şişecam yönetimi kültürel projelere önem vermeye başlamıştı. Turing de kitabın konusunu turizmle bağlantılı görüp benimsedi. Böylece kitabım iki önemli kuruluşun desteğiyle yayımlanmış oldu.

Ben bu kitabı hazırlarken göz boncuğunun aslında bir camcılık işi olduğunu savunarak işe başlamıştım. Bu yüzden geleneksel bir sürekliliği olan bu işin arkasındaki camcılık hünerlerini ortaya çıkartmam gerekiyordu. O nedenle fırınların ve boncukların cam bakımından teknik özellikleri ve analizlerini hazırladım. Burada bana büyük oranda Şişecam Araştırma Merkezi kadrosu, özellikle de Dr. Can Apak yardımcı olmuştu. Çünkü bu kitap için eski camcılardan topladığım tarihî boncukların kimyasal analizleri çok önemliydi. Bütün bunları onlar hazırladı.

Tüm bunlar tamamlanınca kitabın İngilizceye çevrilmesi işleri başladı. En sonunda her şey tamamlandı ve kitaplar yayımlandı. Gariptir ama bu kitaplar büyük ilgi gördü, yurt içinden ve yurt dışından çok sayıda yazılar aldım. Hatta bu kitap nedeniyle Danimarka'dan heyetler geldi. Uzun hazırlıklardan sonra Kopenhag'da düzenlenen ilk göz boncuğu seminerine de ana konuşmacı olarak davet edildim.

Bu kitap sonrasında göz boncuğu gibi kültürel camcılık tarihinin bütün dünyadaki önemini de anlamış oldum.

1987 yılında Şişecam ve Turing ortak yayını olarak Türkçe ve İngilizce yayımlanan Göz Boncuğu kitabımın kapakları.

ŞİŞECAM 1990'LI YILLARDA BİR DÜNYA ŞİRKETİ OLUYOR

Şişecam Genel Müdürü Adnan Çağlayan, Ocak 1989 yılındaki ilk mesajında aşağıda sıraladığı şu noktalar üzerinde durmuştu:[29]

...18 bini aşan çalışanı, 2 trilyona varan cirosu, 238,3 milyon dolarlık ihracatı, 780.000 ton/yıl üretimi ile kuruluşumuz kendisine verilen tarihî görevi yerine getirmenin huzuru içindedir. Bu haliyle Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları kabına sığmayan, ülke boyutlarını aşıp, dünya boyutlarında faaliyet gösteren, en büyük rakiplerinin gıpta ile izlediği bir dünya şirketi olmuştur...

...Kuruluşumuzun bugünkü düzeye gelmesi ve başarısında ana ortağımız Türkiye İş Bankası'nın rolü inkâr edilmeyecek bir gerçektir. Kurucumuz ve ortağımız, diğer iştiraklerine sağlamadığı birtakım imkânları şirketimize sağlamıştır ve sağlamaya devam etmektedir...

...Ayrıca biliyorum ki, Türkiye İş Bankası A.Ş. yukarıda değindiğim özellikleri haiz, böyle güzide bir kuruluşa sahip olmanın mutluluğu içerisindedir; en büyük iştiraki olan Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. ve onun çalışanları ile iftihar etmekte ve onlarla gurur duymaktadır...

...Değerli çalışma arkadaşlarım. Ülkemiz ekonomisinde birçok belirsizliklerle dolu zor bir döneme giriyoruz. Uygulanmakta olan ve daha da kararlı bir şekilde uygulanacağı ifade edilen istikrar tedbirleri ve bu cümleden olarak sıkı para politikası, iç piyasada bizi zor günlerin beklediğine işarettir...

[29] Rüştü Bozkurt, "Genel Müdürümüz Adnan Çağlayan'ın Mesajı", Şişecam, S. 159, İstanbul 1989, s. 3.

...Dış piyasalardaki rakiplerimiz güçlü ve insafsızdır. Özellikle Orta Doğu'da gelişmekte olan bir ülkenin Şişecam gibi güçlü bir kuruluşundan gelen rekabeti kabul edememektedirler. AT şimdiden huzursuzdur. Bu durumda görülüyor ki, yurt dışındaki mücadelemiz de çok çetin geçecektir...

...Bundan önce olduğu gibi, bundan sonra da tüm girişimlerimizde her şeyin en iyisini, en son ve en modern tekniklerle gerçekleştirme çabamız aynen devam edecektir...

***

1992 yılında, İstanbul Sanayi Odası tarafından, 1990 yılı bilançolarına dayalı olarak hazırlanan "Türkiye'nin en büyük 500 sanayi kuruluşuna" ait listede Şişecam'dan 16 şirket yer almıştı. Bu şirketler şöyle sıralanmıştı:[30]

Kuruluş Adı	500 Büyük Firma Sıralaması	Özel Sektör Sıralaması
Paşabahçe Cam Sanayii A.Ş.	63	46
Trakya Cam Sanayii A.Ş.	66	49
Soda Sanayii A.Ş.	76	58
Anadolu Cam Sanayii A.Ş.	101	78
Topkapı Şişe Sanayii A.Ş.	111	85
Kırklareli Cam Sanayii A.Ş.	137	109
Çayırova Cam Sanayii A.Ş.	138	110
Cam Elyaf Sanayii A.Ş.	245	197
Cam İşleme Sanayii A.Ş.	293	238
Camiş Ambalaj Sanayii A.Ş.	313	255
Teknik Cam Sanayii A.Ş.	314	256
Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.	395	322
İstanbul Porselen Sanayii A.Ş.	416	339
Camiş Madencilik A.Ş.	424	347
Sinop Cam Sanayii A.Ş.	462	378
Camiş Makine ve Kalıp A.Ş.	495	404

1992: "Ayna ve Mekân" Tasarım Yarışması ve Ödülü

1992 yılında, Şişecam ve Mimar Sinan Üniversitesi Endüstri Tasarımı Bölümü iş birliğiyle Türkiye'de mimarlık ve içmimarlık alanında ayrıcalıklı bir yeri olan "Flotal" aynadan yararlanarak yapılmış ve uygulanmış en başarılı tasarımları ve uygulamaları ödüllendirmek amacıyla "Şişecam-Ayna ve Mekân" yarışmasını düzenlemişti. Bu yarışma ile konut dışında kalan turistik tesis, fabrika, iş merkezi gibi ülkenin gelişmekte olan yeni mimari alanlarındaki en başarılı tasarımlar ve yorumların ödüllendirilmesi amaçlanmıştı.

***

1990 ve 1991 yılları Camköy Vakfı çalışmalarıyla yoğun biçimde geçtiği için tasarım çalışmalarım başka bir yöne kaymıştı. Çünkü böyle bir vakıfta yönetim kurulu başkanı olmak kolay değildi. Yönetim

[30] "Şişecam", Şişecam Topluluğu Dergisi, S. 173, İstanbul 1992, s. 4.

kurulu ise ilgili bakanlar ve Şişecam'ın en üst yönetimiydi. Yani yaptığımız iş şaka değildi ve büyük sorumluluğu vardı. Çok yoğun bir çalışma içine girmiştik.

1992 yılında Şişecam Flotal tekniğiyle düz cam üretmeye başlamıştı. Bu çok özel bir teknikti ve ortaya çok düzgün yüzeyli bir cam levha çıkıyordu. Bu kadar düz bir camın önemli bir kullanım alanı da ayna üretimiydi. Ama konu çok yeniydi, iyi tanıtılmamıştı ve yaygınlaşamamıştı.

Bir gün Şişecam Genel Müdürü Talat Orhon ile bu yeni ürünün tanıtımı için neler yapılabileceğini konuşuyorduk. Ben de bunu tanıtmak için bir tasarım yarışması düzenlemeyi önerdim. Görev bana verildi ve "Ayna ve Mekân" adı altında çok büyük bir tasarım yarışması yönetmeliği hazırladım. Bu yarışmanın amacı, Flotal ayna kullanarak en etkili mekânları yaratanlara ödül verilecek olmasıydı. Ama burada ilginç bir ayrıntı vardı. Bu ödül, hem o mekânı yaptıran iş sahibine hem mekânı ayna kullanarak tasarlayanlara hem de aynaları mimariye uygulayan kişilere, yani camcılara verilecekti.

Ayrıca fikri ben ortaya attığım için verilecek ödülü de benim tasarlamamı istemişlerdi. Birçok tasarım eskizi hazırladım, içinden aynalarla yapılan beğenildi ve üretildi.

Konu böyle olunca da yarışmaya katılımın kurallarını serbest bıraktık. Yani isteyen yaptığı projenin çizim veya projesini, isteyen ise uygulanan projenin video kaydını gönderebilirdi. Çok ciddi bir de jüri kurduk. Gerçekten de tahmin ettiğimiz gibi büyük bir katılım oldu. Büyük ödülü de Vakko'nun İzmir'deki yeni mağazası kazandı. Binanın mimarı da ünlü tasarımcı Abdurrahman Hancı idi. Yani olabilecek en iyi sonuçları almıştık.

Şişecam, yarışmanın ödül törenini de çok ciddiye aldı. Maçka'da yeni açılan Milli Reasürans'ın sergi binasında özenli bir ödül töreni düzenlendi. Şişecam yönetimi sonuçtan çok memnundu. Bu nedenle ödül töreninin açılış konuşmasını da bana yaptırdılar. Şişecam'ın sorumluluk taşıyan bir konusunu daha tamamlamıştık.

1993: ŞİŞECAM'IN GELECEĞE DÖNÜK PROJELERİ

1992 yılında, Şişecam Genel Müdürü Adnan Çağlayan, topluluğun geleceğe dönük projelerini şöyle ortaya koymuştu:[31]

...Her değişimin olumlu ya da olumsuz yönleri, etkileri olur. Bu nedenle değişmeyi sezmek, bu sezgileri bilgiyle destekleyerek geleceğimizi yönlendirecek alternatif çözümleri üretmek yönetimlerin görevidir. Öngörüp, alternatif önlemler alırsanız, gelişmeler karşısında işgücü ve sermaye kaynaklarınızı daha etkin kullanarak başarıya ulaşabilirsiniz...

...Şişecam Topluluğu, ürünlerinin yarısına yakın bir bölümünü uluslararası pazarlara satan bir kuruluş olduğu için dünyada olup bitenlerin dışında kalma şansına sahip değildir. Bu nedenle, dünyanın yaşadığı gelişmelerden yararlandığı gibi, sıkıntılardan da payını almaktadır...

...Geleceğimizi etkileyen "temel eğilimleri" yakından izlemek durumundayız. Şişecam Topluluğu dünyada olup bitenleri izleme mekanizmalarını kurmuş, açık tartışma ortamları yaratmış çağdaş bir kurumdur. "Uzun vadeli plan" çalışmalarını yönetim biçimi olarak benimsemiş bir kuruluşuz...

...Üretim ve satış hedefleri kadar üretim maliyetleri, satış gelirleri ve sonuçta parasal hareketler açısından bir yıllık geleceği öngören iş programlarımızı, en ileri tekniklerle yapıyoruz...

[31] Adnan Çağlayan, "Günümüzün En Önemli Kavramı Değişimdir", Şişecam, S. 175, İstanbul 1991, s. 1.

...Yine plan çalışmaları kapsamında, dünya genelindeki "temel eğilimleri", bu eğilimlerin ülkemiz ekonomisi üzerindeki olası etkilerini, bu etkilerin sektörümüze yansımalarını değerlendiren "çevre etüdümüz", zengin, anlamlı ve öğretici bir kaynak oluşturmaktadır. Her yıl düzenlenen "Cam Sorunları Sempozyumu", sektörümüzdeki bilimsel gelişmeler kadar, bilimin uygulamadaki yansımaları açısından ufkumuzu açan bir çalışma olarak sürdürülmektedir...

...Uluslararası rekabetin gerektirdiği belgeler, bu arada "ISO 9000" belgesini bütün kuruluşlarımız için alma girişimimiz sürüyor. Rekabetin, tutarlı bir felsefe, uygun maliyeti sağlayan bir teknik donatım ve yapı, hepsinden önemlisi de insan kaynağının düşünme gücünü iyi kullanan bir yönetim becerisinden geçtiğini biliyoruz. Bu nedenle, eğitim çalışmalarına kaynak ayırma konusunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmıyoruz...

...Dünyaya açılmış bir kuruluş olarak Şişecam Topluluğu, "toplam kalite yönetimini" ilk kez benimseyen ve uygulamaya koyan kuruluştur. Çağımızda rekabet yarışının kazanılmasında, bilginin önemini kavramış bir kuruluş olarak, "Ar-Ge" çalışmalarına kaynak aktaran en önemli kuruluş olmamız, sübjektif tercihimizden değil, dünyadaki yarışın zorladığı objektif zorlamadandır. Bugün bazı makine-donanımda yaptığımız geliştirmeler, mevcut teknolojileri kullanmadaki ulaştığımız düzey, kimyasallar alanında yeni ürün katkıları, proseslerde artan egemenliğimiz, geleceğe güvenle bakmamızın araçlarıdır...

...Ama bizim asıl gücümüz, yaptıklarımızın asla yeterli olmadığını bilmemizden geçmektedir. Biz, son beş yılda verimliliklerimizi iki kat arttırdık... Vardığımız nokta, aldığımız sonuçlar ve düşünü kurduğumuz yarınlar, geleceğimizin en önemli güvencesidir. 1993 Şişecam'ın altın yılı olmaya namzettir. Aldığımız sonuçlar bunun müjdecisidir...

1994: Şişecam'ın Hedefi: Dünya İkincisi Olmak

1992 yılındaki bir konuşmasında Şişecam Genel Müdürü Adnan Çağlayan, Şişecam'ın hedeflerini şöyle açıklamıştı:[32]

...1935'te 400 kişilik bir tesis olarak el imalatı ile cam üretimine başlayan Paşabahçe Fabrikası'yla, 1993'ün Şişecam Topluluğu arasında ülkemizde eşine ender rastlanan bir başarı grafiği bulunmaktadır. Ülkenin zaman zaman yaşadığı darboğazlar ve olumsuzlukların cam sektörüne yansıyan zorluklarını da büyük oranda kendi gücü ve iş dinamizmi ile yenerek, bugünkü dev boyutlara ulaşmıştır...

...Böylesi hassas bir endüstri için altmış yıl gibi kısa bir sürede ulaşılan noktayı, cam sektörüne bir göz atarak daha iyi değerlendirebilirsiniz. Cam sektörünün izabe teknolojisine bağlı, enerji yoğun, sermaye yoğun, kesintisiz ve sürekli yatırım gerektiren üretim olması nedeniyle, üretimde değer yaratmanın bütün aşamalarında "hassas uyumluluk" gerekmektedir...

...Ülke alt yapısına bağımlılıktan kaynaklanan; ham maddeden ambalaja, fırın izolasyonundan taşıma sistemlerine kadar üretimin tüm safhaları ve destek hizmetlerinin birbirini eşdeğerli ve eş zamanlı olarak tamamlaması gerekmektedir. Örneğin, ham maddemiz olan kumu, cam üretiminin gerektirdiği hız ve nitelikte bulamadığımız için Şişecam Topluluğu cam ile kum, dolomit, feldspat ve bu gibi ham madde alanlarına yatırım yapmıştır...

---

[32] Adnan Çağlayan, Türkiye'de Tasarımlar, "Şişecam", Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları yayını, İstanbul 1976, s. 21.; Rüştü Bozkurt, "İncirköy'den Dünya'ya Açılmanın Tanığı Oldum", Şişecam Dergisi, S. 203, İstanbul 1998, s. 14.; Önder Küçükerman, Glas-Design aus der Türkei, "Die Schaulade", 7, Bamberg, Almanya 1979, s.1207.; Rüştü Bozkurt, "Başarı Ön Hazırlıklara Gerekli Zaman ve Emeği Ayırmakta Yatar", Şişecam Dergisi, S.192, İstanbul 1996, s. 18.; Rüştü Bozkurt, Genel Müdürümüz Adnan Çağlayan'ın Mesajı, Şişecam Dergisi, S. 159, İstanbul 1989, s. 3.; sLider, Karlılık ve Büyümede Dünya İkincisi Olmak, "Şişecam", Şişecam Topluluğu Dergisi, S. 177, İstanbul 1994, s. 2.

...Uluslararası pazarın istediği nitelikte kâğıt ve karton ambalajı üretecek tesisleri ülke içinde bulamadığından, bu yatırımı kendi olanaklarıyla gerçekleştirmiş, cam ürünlerini tutundurabilmek amacıyla yurt sathında Paşabahçe mağazalar zincirini kurmuştur...

...Geçmişte ülke alt yapısının ve gerekli girdileri uygun koşullarda arz edecek piyasa koşullarının bulunmayışı, Şişecam Topluluğu'nun kendi öz kaynakları, doğru üretim ve yönetim kararlarıyla edindiği entegrasyonun başlıca nedenidir. Şişecam Topluluğu'nun bugünkü entegrasyonu; ana faaliyet alanı, girdi üretenler, destek hizmetler, pazarlama kuruluşları ve diğer yan sanayi kuruluşlarını kapsayan şirketler topluluğu olarak görülmektedir...

...Bu şirketler topluluğu kendi içinde açılacak olursa, 1. Grup Koordinatörlüğü'ne bağlı 7, 2. Grup Koordinatörlüğü'ne bağlı 8, 3- Grup Koordinatörlüğü'ne bağlı 8 ve doğrudan Genel Müdürlüğe bağlı 5 bağımsız özel şirketten oluşmaktadır...

...Bugünün rakamlarıyla Şişecam Topluluğu'nun üretimi, 24 fırında 1 milyon ton cam ve ürünleri ile toplam AT üretiminin %4'ü ve toplam dünya üretiminin %1,2'sini karşılamaktadır. Başka bir deyişle, 1993 sonunda Şişecam, böyle bir başarı grafiği ile bu boyutlara ulaşabilen, Türkiye ekonomisine makroekonominin aktive ettiği pek çok sanayi sektörüne 20'den fazla cam ve cam dışı ürünle girdi vererek hizmet eden tek sektördür...

...Şişecam Topluluğu olarak buradan sizler aracılığıyla Türk kamuoyuna duyurmak istediğimiz bir dizi projenin arifesindeyiz. Cam sektörünü "hassas sektör" kılan tüm yapısal özellikler gibi, hammadde bağımlılığı, entegrasyon zorunluluğu, başa baş noktasının yüksekliği gibi ekonomik özellikler, dünya cam üreticileri için de geçerlidir. Bu nedenle cam ve cam ürünlerinde tüm dünyadaki firma sayısı 30'u geçmez. Şişecam, bugün dünyadaki ilk 10 üretici arasında olup züccaciyede dünya üçüncüsüdür. Ancak bu bize yeterli değildir. Çünkü değişen dünyamızda, "rekabet edebilme" gücü, her ölçütün üstünde yer almaktadır...

..."Yeni Ufuklar Projesi" adını verdiğimiz, bu tepeden tırnağa yeniden yapılanma projesine bu amaçla başlıyoruz. Dünya ile dünya standartlarında rekabet için ilk adım: Zihniyet değişikliği... Bununla, günümüz rekabetinin getirdiği hız, kalite, en iyi hizmet anlayışına ulaştıracak bakış açısını kastediyoruz. Yapı değişikliğinden muradımız, güvenilir, bağımsız, hızlı ve doğru kararlar alan şirketler grubu imajını güçlendirmek ve geliştirmektir...

...Yeni Ufuklar Projesi'nin başarısını sağlam temellere oturtmak amacıyla İngiliz "PA Consulting Group"un desteğini aldık. Dünyanın ilk 1000 global şirketinden pek çoğuna teknoloji geliştirme ve danışmanlık hizmetleri veren İngiliz uzmanlar bize proje tamamlanıncaya kadar destek sağlayacaktır...

...Günümüzün dünyasının giderek genişleyen pazarında satılabilir mallar üretmenin ilk koşulu, kalite imajı yaratmış olmak, marjinal kalmamak ve belirleyici boyutta üretim yapmaktır. Şişecam Topluluğu şimdiden birçok ürünü ile dünyanın 70'ten fazla ülkesinde bilinmektedir ve üretim kapasitesinin yanı sıra kalite ve güvenilirlik imajı ile de marjinal olmaktan çıkmıştır...

...Şişecam Topluluğu, Türkiye'nin topyekûn kalkınmasını elinde tutan, başta turizm, otomotiv ve inşaat olmak üzere 7 ana sanayi ve 5 tüketim sektörüne 20'den fazla ham madde, yarı-mamul, mamul girdisi veren tek lokomotif sektörüdür. Züccaciye üretimindeki dünya üçüncülüğü ile Avrupa'nın ikinci büyüğüdür. Bugün Avrupa devlerinin sıralamasını ve ekonomik dengesini değiştirebilecek boyutta ve güçtedir...

1997 yılında Bulgaristan'da Şişecam'ın "Solvay, Sodi Tesisleri". (Şişecam Arşivi)

Şişecam'ın 2000'li Yıllar Stratejisi

3 Kasım 1997 tarihinde, Şişecam Genel Müdürü Adnan Çağlayan'ın üst düzey yöneticilerine yaptığı bir konuşma, bu kuruluşun geleceğe yönelik planlarını kalın çizgilerle şöyle ortaya koymuştu:[33]

...Ar-Ge'ye çok büyük önem veriyoruz. Ar-Ge bölümümüzü yeni bir binaya kavuşturduk ve onlara çok büyük imkânlar tanıyoruz. Tarihimizde ilk defa elektrik üretimini gerçekleştirdik. Trakya'da iki tribünlü bir elektrik santralini devreye soktuk. Ve şu anda o bölgedeki fabrikalarımız elektriklerini ünitenin birinden almaya başladılar. İnşallah ümit ediyorum ki, çok kısa bir süre sonra yeni üniteler de devreye alınacaktır. Çayırova ve Topkapı'da da birer tane elektrik santralini devreye almış olacağız...

...Ve şimdi "2000'li yıllar stratejilerimizin" gereği olarak yurt dışına açılmaya başladık. Tarihimizde ilk defa bizim açımızdan stratejik önem arz eden "hayati coğrafyamızda" yatırımlar yapıyoruz...

...Bulgaristan'da "Sodi" fabrikasının "Solvay" ile birlikte %20'sini satın aldık. Her ne kadar hissemiz %20 ise de 1 milyon ton kapasiteli olan bu fabrikadan biz başlangıçta 250 bin ton soda alacağız. "Sodi"den sonraki ikinci yatırımımız olarak, Alman "Mitras" ile birlikte şu anda şirketin kuruluş aşamasına geldik. Çayırova'da cam elyafta bu fabrikayı devreye sokuyoruz...

...Dünyanın sayılı devlerinden olan Alman "Schott" ile %50 ortaklıkla Eskişehir'de bir cam ev eşyası fabrikası kuruyoruz. Ve bu fabrika, büyük bir ihtimalle ihracata yönelik olarak çalışacaktır. Bu fabrikamızın ürünleri 5 yıldızlı otellere, uçak şirketlerine hitap edecek, "Horeca" sektörü pazarında etkinlik gösterecek...

[33] "Şişecam". Şişecam Topluluğu Dergisi, S. 199, İstanbul 1997.

...Nihayet, geçen hafta Gürcistan'da Mina Şişe Fabrikası'nın %76 hissesini aldık. Bu da bizim için çok farklı bir hedeftir. Kısmet olursa 100 gün sonra Gürcistan'da şişe üretimine başlayacağız. Bugün fabrikanın 331 tane çalışanı var. Şimdi bizim çalışanımız olan o insanlara, "Şişecam'a hoş geldiniz. 15.000 Şişecamlının sevgilerini size getirdim" dedim...

... Bugün gelmiş olduğumuz Eylül 1997 sonu itibariyle rakamlara bakarsanız, bazı gruplarda ufak aksamalarımız dışında, hedeflerimizi tutturuyoruz. Eylül ayı sonu itibariyle hedefimiz 7.7 trilyon kâr idi. Bugün biz, 12.7 trilyon'a ulaştık. İhracatta çok önemli bir gelişme var. Hedefimiz 218 milyon dolardı. Bugün ulaştığımız rakam 240 milyon doları aştı. Geçen yıl aynı dönemde 235 milyon dolar düzeyinde idi. Yani geçen yılın üzerinde bir ihracat hamlesini gerçekleştirdiğimizi görüyoruz... Ama hep söylüyorum. Biz bunun da üzerine çıkmak mecburiyetindeyiz...

...Bunlar hep birlikte başardığımız hususlar. Ve bu başarıdan dolayı hepinizi teker teker kutluyorum... İnanıyorum ki bizler el ele vererek, bu topluluğu çok daha ileriye götürecek güce sahibiz. Hedefimizi biliyoruz. 1998 yılı için koymuş bulunduğumuz hedefte "Türkiye'de lider, dünyada büyümede ve karlılıkta ikinci büyük kuruluş olacağız" iddiasını gerçekleştireceğiz...

...Benim en büyük hedefim, her gün zihnimi meşgul eden kelime "rekabettir" arkadaşlar. Rekabet... Rekabet... Rekabet... Biz Şişecam'ı Türkiye'de ve dünyada rekabet edebilecek, bu rekabeti katlanılabilir bir maliyetle, uzun vadeli bir zaman içerisinde yapacak bir kuruluş hâline getirmek mecburiyetindeyiz...

1998: Şişecam Dekoratif Cam Tasarımı Yarışması

1998 yılı başında Şişecam-Düzcam Grubu, dekoratif cam alanında yeni tasarımların geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu alandaki başarılı tasarımları ödüllendirmek amacıyla bir yarışma düzenlemişti. Şişecam ile Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü iş birliği ile düzenlediğimiz bu yarışmanın amacı, bu alanda yeni ve yaratıcı ürünleri ortaya çıkarmak ve bu tasarımları günümüzün üretim koşullarına uygun olarak gerçekleştirmek olarak tanımlanmıştı.

Bu yarışmaya katılan tasarımcıların 133 deseni, jüri tarafından değerlendirilerek, 24'ü ikinci elemeye bırakılmıştı. Bu çalışmalarını yeniden geliştiren tasarımcılar, jüri tarafından yeniden değerlendirilmiş ve sonuçta üç tasarımcıya Şişecam Ödülü ile Mimar Sinan Üniversitesi Ödülleri, üç mansiyon ve iki özel ödül verilmişti. Bu yarışmanın en önemli yanı, 1990'lı yıllardan başlayarak Türkiye'de hızla gelişmeye başlayan önemli mimari yapılarda, büyük iş merkezlerinde ve konutlarda kullanılacak ve Şişecam-Düzcam Grubu tarafından üretilecek yeni bir dekoratif cam tasarımı kimliğinin Türk tasarımcılar eliyle gerçekleştirilmesiydi.[34]

1999: "TÜRK CAM SANAYİİ VE ŞİŞECAM" KİTABI ve EXPO 2000 HANNOVER, TÜRKİYE PAVYONU İÇİN PROJEYE DÖNÜŞMESİ

Üniversitedeki ve Ankara'daki işlerimin yoğunluğu nedeniyle 1999 yılında Şişecam'daki çalışmalarımdan ayrılmak zorunda kalmıştım. Çünkü hem mimarlık fakültesi dekanlığı hem endüstri tasarımı bölüm başkanlığı hem de Ankara'daki görevler, bana cam tasarımı konusunda çalışmak için yeterli zaman bırakmıyordu. Ne yazık ki çok severek yaptığım cam tasarımlarını bırakmak zorunda kalmıştım. Ama Şişecam ile ilişkim hiçbir zaman kesilmedi. Nedense bu büyük şirketi kişisel malım kadar yakın görürüm.

---

[34] Önder Küçükerman, "Şişecam'ın Dekoratif Cam Yarışması Sonuçlandı", Art Dekor, S. 61, İstanbul 1998, s. 133.

Nitekim 1999 yılında dönemin Şişecam Genel Müdürü Adnan Çağlayan ile yaptığım bir görüşme sırasında, Şişecam'ın artık çok kapsamlı bir Türk cam sanayi kitabı yayımlaması zamanının geldiğini söylemiştim. Kendisi şaşırtıcı biçimde hemen böyle bir kitap hazırlamamı söyledi. Hatta şöyle ilave etmişti: "...Önder Bey, hiçbir şeyden kaçınmayalım. Mümkün olan en iyi kitabı yayımlayalım. En iyi matbaada bastıralım..."

Tabii bu çok iyi bir başlangıçtı. Bütün işi gücü bırakıp bu kitabın üzerinde çalışmaya başladım. Bu kitabın içinde Şişecam'ın çok önemli antik cam koleksiyonu yer almalıydı. Bu yüzden özel bir izinle çok iyi bir fotoğrafçı ile anlaştık. Antik koleksiyonun fotoğrafını çektirirken sadece benim elimle tek tek vitrinden çıkarmama izin verildi. Sonuçta gerçekten de çok güzel fotoğraflar çekildi.

Ben de bu kitap için özel çizimler hazırladım. Sonunda kitap yayına hazır duruma geldi, Türkiye'nin en yüksek kaliteli basım işlerini yapan matbaalardan olan Aksoy Matbaası ile anlaşıldı, kitabın İngilizcesi için özenli bir çeviri yapıldı. Yani her şey ağustos ayında tamamlandı ve kitap basıldı. Ancak hiç beklenmedik bir olay yaşadık, çünkü Şişecam Genel Müdürü Adnan Çağlayan birden görevinden ayrıldı.

***

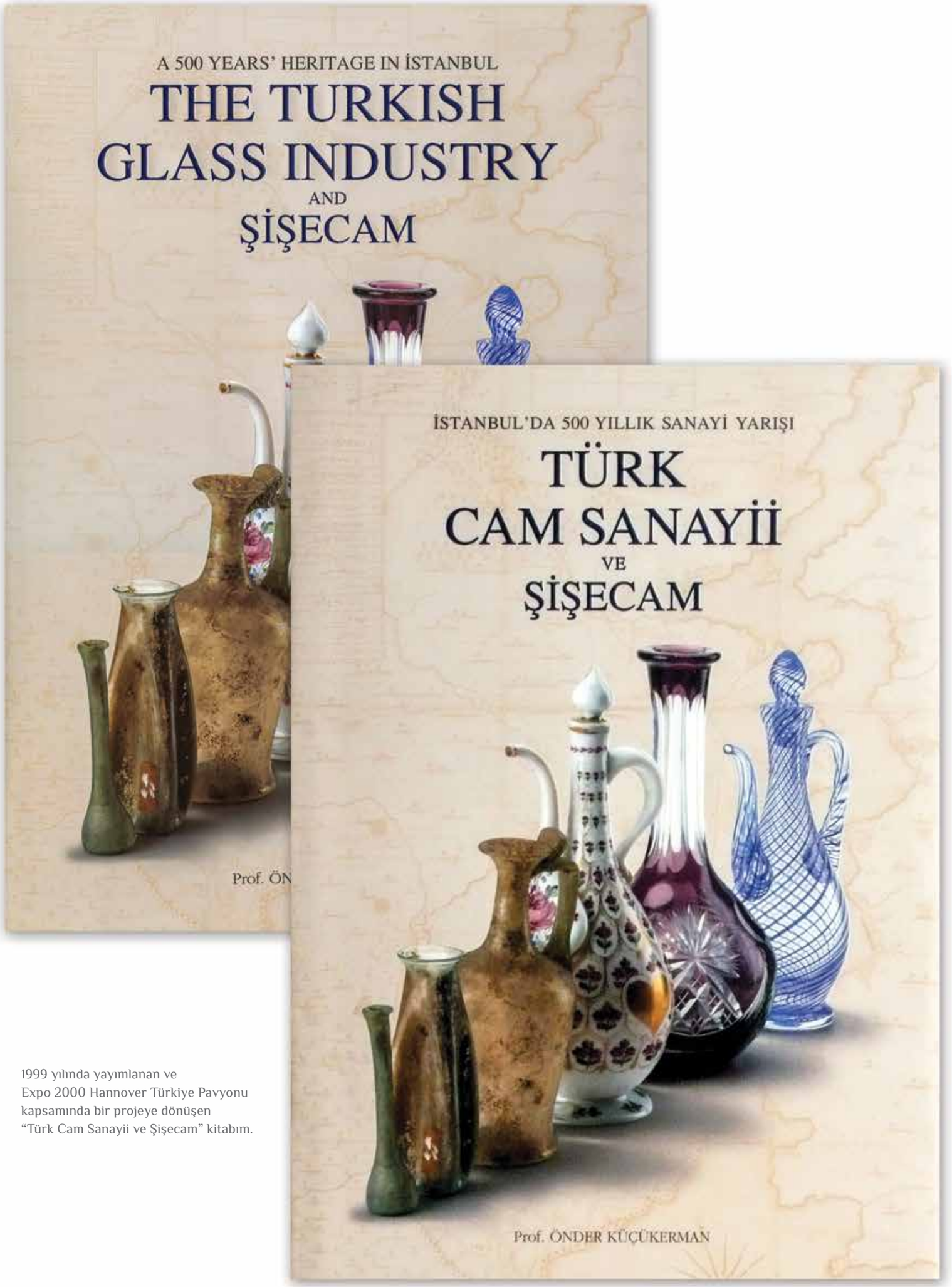
Kitabın baskısının tamamlandığı o günlerde ilginç bir telefon aldım. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan arıyorlardı ve yeni bakan olan Erkan Mumcu beni Florya'daki bir otelde bekliyordu. Hemen hazırlanıp gittim, konuyu anlattılar. Hannover Expo 2000 için Türkiye Pavyonu hazırlanıyormuş. Fuardaki binanın projesi Murat Tabanlıoğlu tarafından ana hatlarıyla hazırlanmıştı, ancak iç mekânlar ve genel bir kimlik tasarımı konusu vardı. Kısacası Expo 2000 Hannover'deki Türkiye Pavyonu'nun tasarım danışmanı olmamı önerdiler.

Benden istenilen de iç mekânlardaki tasarım işlerinin koordinatörlüğüydü. Tabii bu çok onur verici ama diğer yandan çok da zor bir konuydu. Çünkü süre bakımından çok sıkışılmıştı. Projenin yüklenicisi olan DF tasarım ekibi ile yoğun bir çalışma başlatıldı. Binanın içinde yapılacak tasarımlar ve mesajlar için gece yarılarına kadar süren bir çalışma düzeni kuruldu. Başta da Bakan Erkan Mumcu vardı. Doğrusu kendisinin entelektüel alt yapısı hepimizi çok etkilemişti. Çünkü projelerdeki temel tasarımların ve ilkelerin belirlenmesinde olağanüstü etkili oluyordu. Âdeta bakan olarak değil bir tasarımcı olarak çalışıyor ve projeye çok ciddi katkılarda bulunuyordu.

Bu arada Türkiye Pavyonu'nun bir kısmını Türk camcılığına ayırma düşüncemi Türkiye İş Bankası Genel Müdürlüğü'ne ve Şişecam yönetimine sunduk. İlgiyle karşıladılar, bu amaçla geniş bir örgütlenme düzenlediler, görevlendirmeler yapıldı. Pavyon binasının büyük bir bölümü bizim sergiye ayrıldı. Projeler İstanbul'da Şişecam ekibi tarafından hazırlandı, koleksiyondaki bazı çok özel camlar sergiye gönderildi. Sonuçta Türkiye İş Bankası ve Şişecam yöneticilerinin bulunduğu bir törenle sergi açıldı.

Bu projede hem T.C. Turizm Bakanlığı'na ve Bakan Erkan Mumcu'ya hem Türkiye İş Bankası yöneticilerine hem de Şişecam yöneticilerine ve projeyi gerçekleştiren ekibine bu projede bize yardımlarındaki içtenlikleri nedeniyle büyük bir teşekkür borcum vardır.

Bu sergide, benim Türk camcılığı ve Şişecam kitabımın dağıtımı yapılmıştı. Ayrıca bu kitap için üretilen özel bir cam da koleksiyon olarak dağıtılmıştı.

1999 yılında yayımlanan ve
Expo 2000 Hannover Türkiye Pavyonu
kapsamında bir projeye dönüşen
"Türk Cam Sanayii ve Şişecam" kitabım.

Expo 2000 Hannover'de, Türkiye Pavyonu içinde bir bölüme dönüşen "Türk Cam Sanayii ve Şişecam" sergisinden görüntüler.
(Fotoğraf: Önder Küçükerman)

Expo 2000 Hannover'in, Türkiye Pavyonu içinde bir bölüme dönüşen "Türk Cam Sanayii ve Şişecam" sergisi açılışında, Şişecam Genel Müdürü Prof. Dr. Ahmet Kırman ve Şişecam Grup Başkanlarından Gülsüm Azeri ile.
(Önder Küçükerman Arşivi)

Expo 2000 Hannover'de, Türkiye Pavyonu içinde bir bölüme dönüşen "Türk Cam Sanayii ve Şişecam" sergisinden görüntüler. Sağda, serginin hazırlığında büyük emeği geçen Şişecam ekibi ile. (Önder Küçükerman Arşivi)

Solda, Expo 2000 Hannover'de, Türkiye Pavyonu içinde özel bir bölüme dönüşen "Türk Cam Sanayii ve Şişecam" sergisi anısına tasarladığım ve Şişecam tarafından üretilen koleksiyon bardağı.

Sağda, "Türk Cam Sanayii ve Şişecam" sergisi için bastırılan tanıtım kitapçığı.

PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI'NIN SON GÜNLERİ

Şişecam'ın ilk fabrikası olan Paşabahçe Cam Fabrikası için tehlike çanları çalıyordu. Çünkü hem bölgede başlayan trafik yoğunluğu nedeniyle ham malzeme ve ürünleri taşımak zorlaşıyordu, hem de yeni çıkan Boğaziçi Kanunu artık Boğaziçi'nde bu tür fabrikaların kaldırılmasını gerektiriyordu. Bu durum dönemin gazetelerine şöyle yansımaya başlamıştı:

...Türkiye'nin ilk cam fabrikası olan Beykoz'daki Paşabahçe Cam Fabrikası, "verimsizlik" nedeniyle kapatılıyor. Türkiye Şişe ve Cam Sanayi, "Paşabahçe" markasının da doğduğu Beykoz Fabrikası'nda yeniden üretime geçmeyi düşünmüyor. Şişecam'dan yapılan açıklamada, Paşabahçe Beykoz Fabrikası'nın 4 yıllık zararının 71,5 milyon dolara ulaştığı belirtildi...

...Dünyanın üçüncü, Avrupa'nın ikinci cam ev eşyası üreten fabrikası Paşabahçe, dört fabrikasından en eskisi olan Beykoz'daki fabrikasını kapatma kararı aldı. Şişecam Topluluğu'ndan yapılan açıklamada, Paşabahçe'nin sahip olduğu Beykoz, Kırklareli, Mersin, Eskişehir ve Denizli fabrikalarında yılda yaklaşık 305 bin ton cam eşyası üretildiği, Beykoz Fabrikası'nın bu üretim içindeki payının yüzde 12 civarında olduğu belirtildi. Bu fabrikadaki sorunların sektörün genelinden değil kendine özgü durumlardan kaynaklandığı belirtilen açıklamada, fabrikanın 1998-2001 yıllarını kapsayan 4 yıllık dönemde 71,5 milyon dolar zarara, sermaye kaybına yol açtığına dikkat çekildi. Açıklamada şöyle denildi:

"Bunun anlamı her 2 yılda bir Beykoz fabrikası ölçeğinde yeni bir üretim tesisinden vazgeçmektir. Böyle bir sermaye kaybını savunmanın ne istihdamla ne işi korumayla ne de zenginlik üreterek insan yaşamını kolaylaştırma ile ilgisi yoktur. Bu durum, içinde bulunduğu şartlarda sürdürülebilir değildir. Toplam 5 bin 350 kişilik istihdamı korumak için bu operasyon zorunlu olarak gerçekleştiriliyor."

Açıklamada, cam ev eşyası üretiminin orta ve uzun dönemli geleceğini güven altına almak için Beykoz fabrikası faaliyetlerinin durdurulmasının, ekonomik, teknik ve ülke yararına bir zorunluluk hâline geldiği savunuldu. Çalışanların Kristal-İş Sendikası'na üye olduğu fabrikada, 5 yıldır sendikayla görüşmeler yaptıklarını belirten Şişecam yetkilileri, "Ama bugün gelinen noktada Beykoz fabrikasının faaliyetini sürdürmenin savunulabilir hiçbir gerekçesi kalmamıştır" dedi...

1999: 15 Gün Zorunlu Tatil ve Cam İşçisi "Fabrikadan Çıkmam" Diyor

Sonuçta Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. Genel Sekreteri Rüşdü Bozkurt, Beykoz fabrikasında on beş günlük üretimi durdurma ve işçileri ücretli izne çıkarma uygulaması başlatıldığını şöyle duyurmuştu:

...Paşabahçe'nin cam ev eşyası üretiminin geleceğini güven altına almak için Beykoz fabrikasının faaliyetlerinin durdurulması bir zorunluluktu. On beş günlük izin süresi içinde bundan sonra ne yapılacağına karar verilecektir...

...Bu süreçte çeşitli görüşmeler yapılacağını ve büyük kararlar verilebileceğini dile getiren Bozkurt, "Cam fabrikası olarak üretime devam etmeyebilir, ancak orası boş da bırakılmaz, İstanbul'un çok değerli bir bölgesinde, ayrıca, buradaki tarih yaşatılacak. Tarihî değerini yükseltecek projeler üzerinde duruluyor" diye konuştu. Bozkurt bu arada, tarihî ve kültürel değerleri yansıtan çeşmibülbül, Beykoz koleksiyonları, kristal ve el imalatı sanat ürünlerinin yıllardır Beykoz fabrikasında değil, Denizli fabrikasında üretildiğini hatırlatarak, "Bundan sonra da üretilmeye devam edilecektir." dedi...

Ancak, Paşabahçe Cam Fabrikası'nın Türkiye'nin ilk cam fabrikası olması gibi, Beykoz işçileri de cam iş kolundaki ilk sendika olan Kristal-İş kurucuları da bu karara direniyorlardı. Tarihinde önemli grev ve direnişler bulunan Beykoz fabrikasında akıllarda yer eden en büyük direniş 1991 yılında olmuştu. Tüm Beykoz halkının katıldığı yaklaşık bir aylık eylemin sonucunda işten çıkarılan 584 işçi yeniden işe alınmıştı.

Tarihinde önemli işçi hareketlerine sahne olan Beykoz'da üretimin sona erdirileceğinin açıklanması bir kez daha Şişecam ile işçi sendikası Kristal-İş'i karşı karşıya getirmişti. Şişecam aldığı kararı bir gün önceden işçiye açıklamış ancak, işçiler fabrikayı terk etmemişti. İşçilerin eş ve çocukları da fabrika önünde beklemeye başlamıştı.

Kristal-İş Genel Başkanı Mustafa Bağçeci, Şişecam'ın aldığı kararı şöyle eleştiriyordu: Gelinen durumu "yıllardır sorunları çözmeye yarayan ve tarafların karşılıklı fedakârlığına dayanan anlayışın terk edilmesi" olarak yorumlayarak, karar "kabul edilemez" demişti.

Kristal-İş Paşabahçe Şube Müdürü Gençali Özdemir ise işverenin dayatmasına karşılık işçilerin üretimden gelen gücünü kullanacaklarını dile getirmişti. Kristal-İş Genel Sekreteri Rıza Sami Erdoğan da bir gün öncesinin sabahında işverenle yaptıkları toplantıda, kendilerine "On beş gün ücretli izne çıkılsın, daha sonra görüşürüz" denildiğini, ancak bunu kabul etmediklerini söylemişti.

6 AĞUSTOS 2002: PAŞABAHÇE ŞİŞE ve CAM FABRİKASI KAPANIYOR

Ancak bütün bunlar rağmen, 2002 yılının 6 Ağustos günü gazetelerde şöyle bir haber yer almıştı:

...Türkiye Şişe Cam Fabrikaları, Şişecam Ev Eşyası Grubu Başkanı Gülsüm Azeri, şu açıklamada bulundu: "Paşabahçe Beykoz Fabrikası, 6 Ağustos 2002 tarihi itibariyle kapatıldı."

Gülsüm Azeri, yaptığı basın toplantısında, 873 işçinin on beş günlük ücretli izin süresinin tamamlanmasının ardından 22 Temmuz 2002 günü üretimi durdurularak çalışanlarına on beş gün ücretli izin verilen Paşabahçe Beykoz Fabrikası'nın kapatıldığını basına şöyle açıklamıştı.

...Çalışanların mağdur olmaması için kapsamlı bir çözüm paketi yürürlüğe koyduklarını ifade eden Azeri, "Şişecam Topluluğu, bütün imkânlarını seferber ederek, 873 çalışanının, emekliliğe hak kazananlar dışında, 708'ine iş imkânı sağladı" diye konuştu.

Azeri, yeni iş imkânından yararlanmak istemeyen çalışanlara teşvik ödemesi yapılacağını, bunun da yasal kıdem tazminatı tutarının yüzde 25 fazlası şeklinde olacağını kaydetti.

Gülsüm Azeri, Şişecam Paşabahçe Cam Fabrikası çalışanlarının hizmet akitlerinin gün itibariyle sona erdirileceğini belirterek, işçilere verilecek imkânları şöyle anlatmıştı:

...2002 yılı emeklilerine yasal kıdem ve ihbar tazminatı tutarları ödenecek. Hizmet akdi feshedilen işçilerden 2003 emeklilerine yasal kıdem ve ihbar tazminatları dışında, kıdem tazminatları tutarının yüzde 18'i kadar teşvik primi ödenecek. Bu oran, 2003 yılından sonra emekli olacaklar için, 2004 emeklilerine yüzde 20, 2005 emeklilerine yüzde 22, emekliliğe 2006 yılından itibaren hak kazanacaklara ise yüzde 25 teşvik primi olarak ödenecek. Bu yöntemden yararlanmak isteyenler, 12 Ağustos tarihine kadar yazılı başvuruda bulunacak. Teşvikli işten ayrılmak istemeyenler ise yeni iş talebinde bulunabilecek. 2003, 2004 ve 2005 emeklileri dışında kalan 708 çalışana Şişecam, çeşitli yörelerdeki iş yerlerinde iş imkânı sağlayacak. Bu yöntemden yararlanmak isteyenler de 9 Ağustos'a kadar yazılı başvuruda bulunacak.

Süresi içinde müracaat edenlere 11 ağustos günü yeni iş yerleri bildirilecek ve tayinleri gerçekleşecek. Yeni işi tercih edenlere gittikleri iş yerlerindeki çalışanlara ödenen sosyal haklar aynen uygulanacak. Ayrıca, gidecekleri semte göre ev taşıma yardımı ödenecek...

Ayrıca Şişecam Genel Sekreteri Rüştü Bozkurt, yaptığı açıklamada, Beykoz fabrikasında artık yeniden üretime geçilmesinin mümkün olmayacağını belirtmişti.

1990'lı yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası, Beykoz ve Boğaziçi. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

1990'lı yıllarda Paşabahçe Cam Fabrikası'nın havadan görünüşü. (Fotoğraf: Önder Küçükerman)

2002: Paşabahçe Camları Artık Denizli Cam Fabrikası'nda Üretiliyor

Sonuçta tarihî Paşabahçe Cam Fabrikası kapanmış ve bütün üretim tezgâhları Paşabahçe Denizli Cam Fabrikası'na taşınmıştı. Beykozlu opalinler artık Boğaziçi mirasının oldukça uzağında üretilecekti.

Ama Beykozlu opal camlar artık aynı geleneğin uzantısı olarak "Beykoz Eserleri" adı altında ve büyük bir saygıyla Denizli fabrikasında yaratılmaya devam edilecekti.[35]

2002: Tarihî Beykoz cam sanatının yüzlerce yıllık yaratıcılık mirası artık Paşabahçe Denizli Cam Fabrikası'nda devam ediyor. (Şişecam Arşivi)

2002: Paşabahçe Cam Fabrikası'nın Kapanması Nedeniyle Hazırladığım İki Kitap: "BEYKOZ CAMLARI" ve "ÇEŞMİBÜLBÜL"

2002 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası kapatıldı ve Paşabahçe adına Denizli Cam Fabrikası çalışmaya başladı.

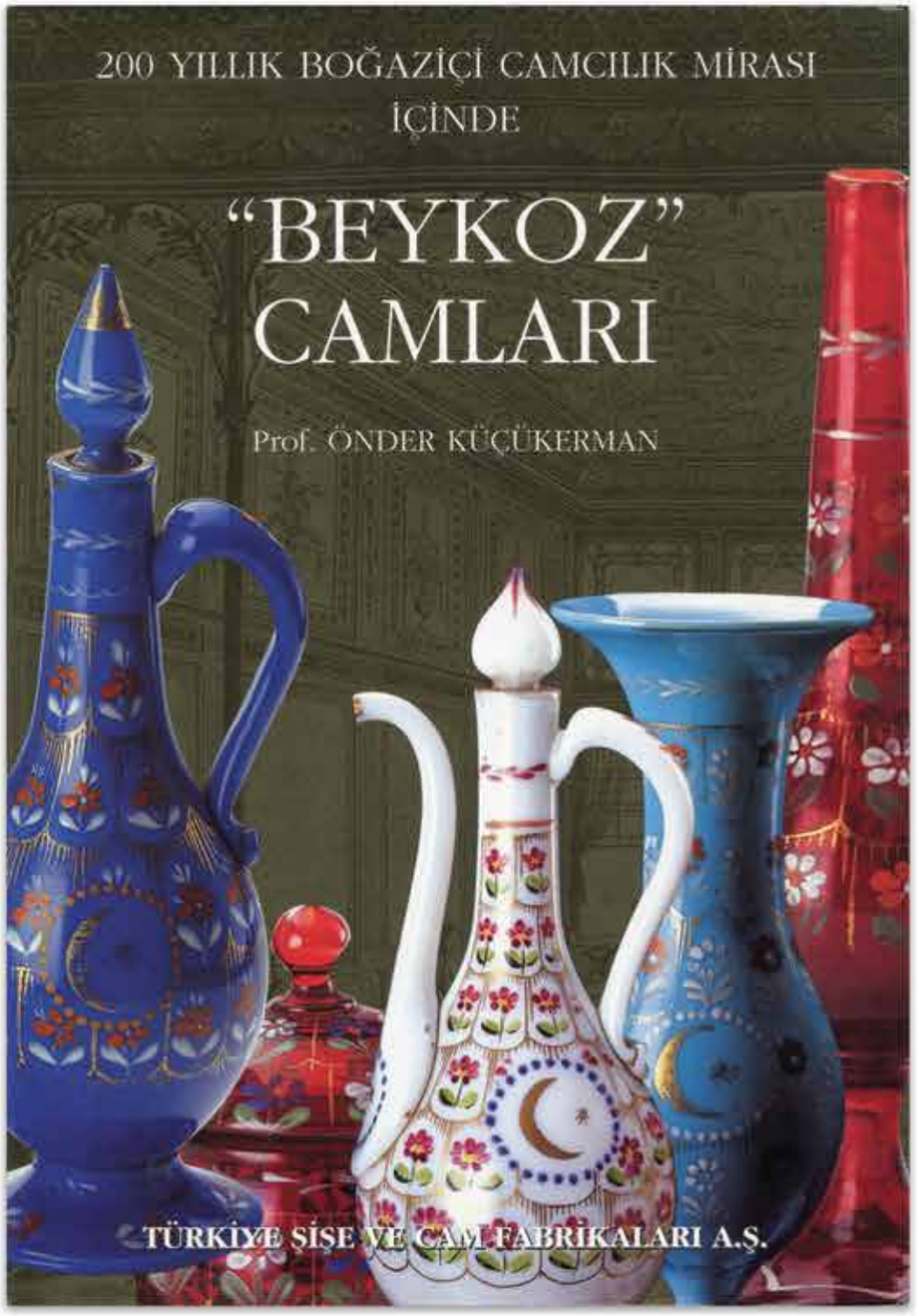
Hatta Paşabahçe Denizli Cam Fabrikası'nın açılış törenine Şişecam tarafından bir konuşma yapmak ve konuyu basına anlatmak için ben davet edilmiştim. Şişecam Ev Eşyası Grubu Başkanı Gülsüm Azeri ve ekibi ile ayrıca bir uçak dolusu basın mensubu ile Denizli'ye gittik.

Fabrikanın toplantı salonunda bu basın grubuna Türkiye'deki camcılığın tarihsel geçmişini, Paşabahçe Cam Fabrikası ile başlayan Şişecam'ın öyküsünü bir konferans ile anlattım. Bu arada da cam fabrikalarının aslında "tarih içinde bir tür gezgin olduğunu, Paşabahçe Cam Fabrikası'nın ömrünü doldurduğu için yeni yerinin artık Denizli Cam Fabrikası olduğunu" anlattım. O tarihte Şişecam'ın bir elemanı olmadığım hâlde bu konferansı benim vermemin istenmesi doğrusu benim için gurur verici olmuştu.

Bu konuşma vesilesi ile Şişecam yöneticilerine, Paşabahçe'deki eski fabrikanın belki zaman içinde unutulacağını, ama burada yaratılan tarihî camcılığı unutturmamamız gerektiğini anlattım. Ne yapılacağını sorduklarında da iki öneride bulundum. "İki kitap yazabilirim. Birincisi 200 Yıllık Boğaziçi Camcılık Mirası İçinde 'BEYKOZ CAMLARI' ile yine aynı üst başlık altında 'çeşmibülbül' olabilir" dedim.

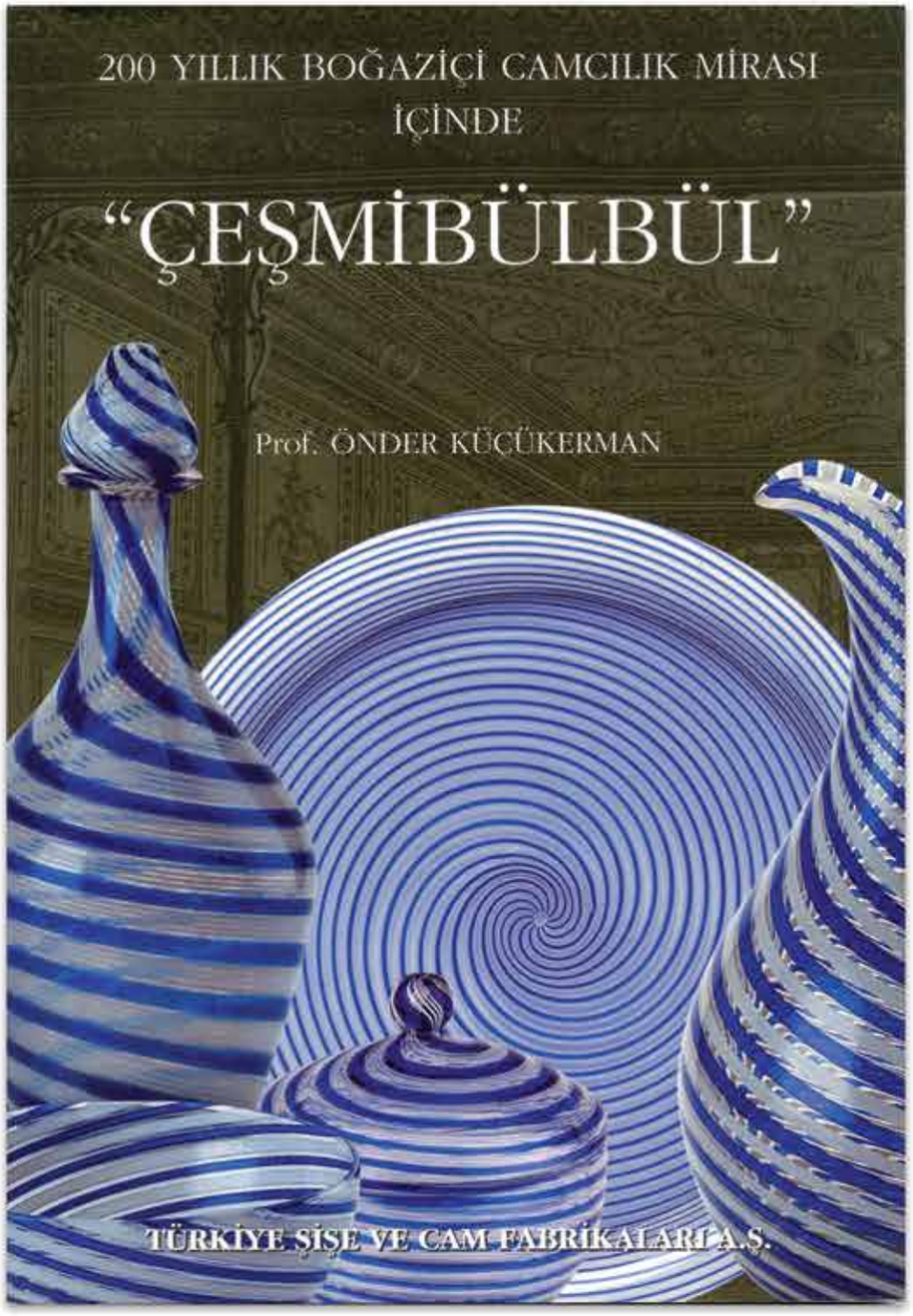
---

[35] Önder Küçükerman, Osmanlı Saraylarının Desteği ile Başlayan ve Günümüze Kadar Gelen "Beykoz'lu" Opalinler, Antik Dekor, S. 120, İstanbul 2010, s. 64, 75.

2002 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kapanması nedeniyle yazdığım ve bu büyük mirasın öyküsünü gelecek kuşaklara aktaracak iki kitabım, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. tarafından yayımlanmıştı.

Bu önerilerimi onayladılar ve bu iki kitabı hızla tamamladım. Bu küçük kitapların en kaliteli biçimde yayımlanmasını sağladılar. Böylece Beykoz camcılığını başlatıp önemli bir sanayi geleneğini yaratmış olan Sultan III. Selim'e ve daha sonra gelen Osmanlı padişahlarına, Mustafa Kemal Atatürk'e, Türkiye İş Bankası'na ve bütün cam şirketlerine olan kişisel borcumu bütünüyle ödediğimi düşünürüm.

Hatta bu iki kitabın kapak tasarımlarını yaparken, fonda Sultan III. Selim dönemine ait bir konağın içini gösteren gravür kullanmıştım. Ön planda da Beykoz camları duruyordu. Bunu yaparken şöyle düşünmüştüm. Beykoz camları yaratılırken herhâlde ya Topkapı Sarayı'ndaki buna benzer bir salonda, ya da buna benzer başka bir konakta konuşulup planlanmış olmalıydı. Bu önemli ayrıntıyı unutturmamak gerekirdi. Beykoz'un eski konaklarında, 200 küsur yıl öncesinden bu yana Boğaziçi dedikodularının yanı sıra Beykoz camlarının ve çeşmibülbül öykülerinin günümüze taşındığına inanırım.

Sonuç olarak bu yaşananlar arasında benim kişisel olarak tarihî Boğaziçi camcılığı için yapabileceğim ancak bu kadar olabilirdi. Bu nedenle bu iki kitabımın boyu küçüktür ama içerikleri çok zengindir. Bu yüzden de genellikle Beykoz camcılığı için bir kaynak kitap olarak kullanıldılar.

BEYKOZ CAMCILARININ 5. DÖNEMİ: PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI'NIN KAPANMASINDAN SONRA SESSİZLEŞEN BEYKOZ BÖLGESİNDE CAMCILIĞI SÜRDÜRENLER

PAŞABAHÇE CAM FABRİKASI'NIN KAPANMASINDAN SONRA SESSİZLEŞEN BEYKOZ BÖLGESİNDE CAMCILIĞI SÜRDÜRENLER

2002 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası kapanınca Beykoz bir süre derin bir sessizlik içine girmişti. Şaka değil, 200 yıldan fazladır bölgede yanan cam fırınlarının sonuncusu da sönmüştü.

Fabrika kapandıktan sonra ilk olarak kesme kristal ustaları işlerini kendi olanakları içinde sürdürmeye çalıştılar. Atölyelerinde, iş yerlerindeki kesme tezgâhları boş kalamazdı. Sonra çevrede eski günlerde kurulmuş küçük cam atölyelerinin yeniden çalıştırılması için çareler arandı.

Bir süre sonra birkaç yeni girişim başlatıldı. Birincisi Beykoz'dan Akbaba köyü yolunda eski günlerde kurulmuş küçük bir cam fabrikasıydı. Paşabahçe Cam Fabrikası'nın eski ustaları burayı çalıştırmaya başladılar.

Ama asıl önemli girişim, eskiden Paşabahçe Cam Fabrikası'na ait olan eski kristal cam kesme fabrikasının yaşadığı ilginç dönüşümdü. Çünkü bir cam sanatı tutkunu olan Yılmaz Yalçınkaya isimli sanayici bu fabrikayı satın almıştı. Burada büyük bir yatırım yaparak yepyeni bir fabrika kurdu. Burasını çağdaş bir camcılık sanatı merkezi durumuna dönüştürme düşüncesiyle yola çıktı ve sonrasında şu gelişmeler yaşandı.

2002: BEYKOZ'DA YENİ BİR CAMCILIK GİRİŞİMİ: CAM OCAĞI VAKFI

2002 yılında Beykoz camcıları arasında yeni bir cam sanatı girişimi başlamıştı. Bu ilginç projeyi aslında bir cam sevdalısı olan Yılmaz Yalçınkaya başlatmıştı. Kendi anlatımıyla "bu tutku 1950'li yıllarda katıldığı okul gezisinde gördüğü bir cam çalışması" ile başlamıştı.

Yılmaz Yalçınkaya bu tutkusunu zaman içinde yurt dışındaki cam atölyelerinde aldığı eğitimlerle, geniş araştırmalarla, gezilerle, gözlemlerle güçlendirmiş, sonra da "Türkiye'de de bir cam okulu kurma" hayalini 2002 yılında Cam Ocağı Vakfı'nı kurarak hayata geçirmişti.

Bu vakfın çok büyük bir özenle tasarlanan ve inşa edilen tesisleri, bir bakıma Türkiye'de dünya standartlarında bir cam eğitim ortamı biçimine dönüşmüştü.

"Cam Ocağı Vakfı" kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak Riva Deresi kıyısında, doğanın ortasında 20.000 m^2'lik geniş alanda bir tür camcılık sanatı kampüsünü hayata geçirmişti. Doğa içindeki bu ortamda Türkiye'den ve yabancı ülkelerden gelecek cam sanatçılarını ve cam sevenleri ağırlayabilen cam sanatının gerekliliklerini karşılayan iyi bir teknik donanım ve ortam hayata geçirilmişti. Buradaki her şey, cam sanatının tüm ustalıklarını üstelik de uluslararası üne sahip cam sanatçıları ile yan yana çalışmaya imkân sağlayacak biçimde tasarlanmıştı.

2002 yılında Beykoz'da Riva Deresi'nin yeşilliklerinde kurulan Cam Ocağı Vakfı tesislerinin genel görünüşü.
(Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

2002 yılında Beykoz'da Riva Deresi'nin yeşilliklerinde kurulan Cam Ocağı Vakfı tesislerinden görünüm.
(Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Aradan geçen yıllarda Cam Ocağı'nda cam sanatının çeşitli düzeylerdeki atölye çalışmaları yapıldı ve bugün de yapılıyor. Ayrıca bahar ve yaz aylarında da 6 ve 11 günlük yoğun uygulamalı atölye çalışmaları sürdürülüyor.

Bu ortamda dünyaca ünlü cam sanatçılarının da öncülüğünde yapılan atölye çalışmalarına yurt içinden olduğu kadar yurt dışından da öğrenciler katılıyor. Cam Ocağı'nda eğitim veren sanatçılara ve ustalara, kendi tekniklerini öğrencilere aktarmaları için çeşitli camcılık ortamları sağlanmış. Örneğin, sıcak cam üfleme, kalıpla şekillendirme, füzyon, boncuk yapımı, alevle çalışma, sıcak döküm, mozaik, emay/mine ve soğuk camla heykel teknikleri öğretiliyor.

Cam Ocağı atölyelerinde cam sanatının çeşitli tekniklerini öğrenen katılımcıların, daha sonra kişisel olarak üretime geçebilmeleri ya da kendilerinin de eğitimci olmaları amaçlanmış. Bu nedenle de Cam Ocağı, fırınlarını ve atölyelerini isteklilere kiralıyor.

Cam Ocağı atölyelerindeki çalışmalara uzun süreli katılmak isteyenler için kampüste doğal bir yaşam ve tasarım ortamı da yaratılmış. Konforlu odalar, iyi bir mutfak ve yemekhane, yüzme havuzu, basketbol alanı, kütüphane, dere kenarında yaratıcılık düşüncelerine uygun dinlenme alanları ve iskele, bu yeşil ve bol oksijenli ortamda, şehir merkezine hiç inmeden güzel günler geçirmek için yeterli oluyor.

Vakıf, Türkiye'de sadece İzmir, Görele ve Nazarköy (Kurudere)'deki boncuk ustaları tarafından yaşatılmaya çalışılan nazar boncuğu geleneğini de desteklediği için bir de geleneksel nazar boncuğu atölyesi var. Sadece Anadolu'ya has olan bu kültürü yeni kuşaklara aktarmak, yurt dışından gelen sanatçılara ve katılımcılara tanıtmak, Cam Ocağı'nın sahiplendiği misyonlardan biri.

Vakfın önem verdiği diğer iki konu da hem çocuklara genç yaşta cam sanatını tanıtmak ve hem de cam malzemesinin geri dönüşümü hakkında bilinç aşılamak. Sonuç olarak başlangıçtan 2020 yılına kadar sık sık düzenlenen okul gezileri ve çocuk etkinlikleriyle yılda yaklaşık 30 bin çocuk, Cam Ocağı'nın heyecanlı ortamında bulundu.

Cam Ocağı, cam sanatı konusunda çalışma yapmak isteyen herkese, hemen her zaman açık. Örneğin, cam sanatını ve cam üretimini izlemek, küçük uygulamalarla cam sanatının tadını almak, çok özel parçaların yer aldığı cam sergilerini gezmek, el yapımı camların satıldığı mağazadan alışveriş yapmak mümkün.

Cam Ocağı Vakfı, Türkiye'deki stüdyo camcılığını geliştirmeyi amaçlayan deneyimli ustalardan oluşan kadrosu ile hem çağdaş cam çizgisini yansıtan hem de geleneksel yöntemlerin farklı bir biçimde yorumlandığı eserleri de sunuyor.

Vakfın bir diğer geleneği de her sene düzenlediği bahar ve kış şenlikleri. Bu etkinliklerde cam sanatı ustalarıyla cam sevenler bir araya geliyor, isteyenler cama dokunabiliyor. Bu şenliklerin geliri de yine cam sanatına ilgi duyan öğrencilere burs olarak aktarılıyor.

Cam Ocağı Vakfı'nın Türkiye'ye Davet Ettiği Cam Sanatçıları

Cam Ocağı Vakfı'nın yaptığı ilginç çalışmalardan birisi de dünyanın hemen her tarafından tanınmış cam sanatçılarını davet edip ağırlaması ve Beykoz'daki atölyelerinde sanatların uygulamalarını göstermesi.

Nitekim Cam Ocağı, açıldığı günden 2020 yılına kadar 45 ülkeden yaklaşık 1.200'den fazla katılımcı öğrenci ve 25 farklı ülkeden 150'den fazla sanatçı ağırladı. Ayrıca sponsorlarla iş birliği yaparak 2006 yılından bu yana üniversite öğrencilerine, uzun dönem atölye çalışmalarına burslu olarak katılma imkânı sağladı. Örneğin cam sanatının dünyaca en bilinen ve parlak isimlerinden olan Lino Tagliapietra, Dale Chihuly ve Bertil Vallien gibi sanatçıları davet edip halka açık gösteriler gerçekleştirerek, cam sanatının evrensel boyutunu Türkiye'ye yansıtmaya çalıştı.

İsveçli Ünlü Cam Sanatçısı Bertil Vallien, Cam Ocağı'nda bir gösteri yapıyor. (Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Chris Ahalt alevle cam biçimlendirme çalışmasında. (Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Solda İtalyan Gianni Tosso, sağda Tim Shaw bir eğitim uygulamasında. (Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Solda Lucio Bubacco, ortada Harlan W. Butt, sağda Negin Navabi. (Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Aşağıdaki listede yer alan ve değişik ülkelere göre alfabetik olarak isimleri belirtilen cam sanatçılarının sayılarına bakılınca gerçekten Cam Ocağı projesi ile çok zor işlerin başarıldığı görülür:

Almanya'dan: Anne Petters, Cludia Pagel, Hajo Mueckl, Helga Seimel, Korbinian Stockle, M. Michaella Möller, Michaela Köppl, Simone Fezer, Ulli Edger, Ursula Distl, Wilfred Markus, Wilhelm Vernim.

Arjantin'den: Silvia Levenson.

Amerika Birleşik Devletleri'nden: Alexis Silk, Anna Boothe, Anthony Gelphi, Ben Wright, Boyd Suguki / Lisa Zerkowitz, Carmen Lozar, Carol Gouthro, Carol Milne, Chad Holliday, Charles Pariott, Chris Ahalt, Chris Taylor, Constance Pariott, Danny Wright, Dante Marioni, Dean Allison, EdKirshner, Ed Schmid, Eddie Bernard, Erin Neff Garmezy, Fritz Dreisbach, Grant Garmezy, Harlan W. Butt, Hayden Wilson, Holly Cooper, Jack Wax, James Mcleod, James Minso, James Mongrain, James Thurman, Janusz Pozniak, Jason Chackravarty, Jason Johnson, Jay Musler, Jeff Ballard, Jennifer Umpress, John De Witt, John Drury, Jonathan Tepperman, Karen Willenbrink, Lucartha Kohler, Lynn Criswell, Mark Ditzler, Mary Chuduk, Michael Schunke, Michael Bishop, Michael Janis, Micheal Hermann, Micheal Rogers, Micheal Taylor, Mitchell Gaudet, Pamina Traylor, Patty Gray, Paul De Somma, Paul Marıoni, Raven Skyriver, Rene Culler, Richard Jolley, Rob Stern, Scott Benefield, Stephen Dee Edwards, Therman Statom, Thor Bueno, Tim Tate, Tom Galbraith.

- Avustralya'dan: B. Jane Cowie, Emma Varga, Gerry King, Peter Bowles, Sallie Portnoy, Scott Chaseling, Tim Shaw.
- Avusturya'dan: Andreas Doeringer, Dora Schubert.
- Çekya'dan: Emil Kovack, FrantisekJanak, Jiri Harcuba, Jiri Pacinek ,Jiri Suhajek, Martin Janecky, Ondrej Novotny, Petr Novotny, Petr Stacho, Vladirmir Klein.
- Çin'den: Donghai Guan, JingLi, Suny Wang.
- Estonya'dan: Eeva Kasper.
- Finlandiya'dan: Anu Penttinen, Vesa Varella.
- Fransa'dan: Allain Vaidi, Chantal Royant, Gerald Vatrin, Jean Pierre Umbdenstock, Marie-Odile Savigny, Michael Sinet.

- Güney Afrika'dan: Astrid Riedel, Retief Van Wyk.
- Hawai'den: Charles Lowrie.
- Hollanda'dan: Bernard Hessen, Janhein Van Stiphout.
- İran'dan: Jeveh Jaferian, Saman Kalantari, Nevi Navabi.
- İtalya'dan: Antoini Pierini, Emanuel Toffolo, Davide Penso, Davide Salvatore, Fabrizio Acquafresca, GianniTosso, Lino Tagliapietra, Lucio Bubacco, Pino Cherchi, Simone Crestani.
- İspanya'dan: Pilar Aldana Mendez.
- İsveç'ten: Bertil Vallien.
- Japonya'dan: Etsuko Nishi, Hitoshi Hongo, Koichi Matsufuji, Masahiro Nick Sasaki.
- Kanada'dan: Bee Kingdom.
- Meksika'dan: De la Torre Brothers.
- Rusya'dan: Tatyana Boyarinova.
- Türkiye'den: Altan Sungar, Aşod Çelebi, Banu Oyman, Birnur Derya Geylani, Câmekan, Duygu Faga, Ebru Susamcıoğlu, Güçlü Polat, Heyecan Ural, Mustafa Ağatekin, Rozito Kasuto, Umut Demirgüç Thurman.
- İngiltere'den: Angela Thwaites, Chris Blade, Dr. Julie Ann Denton, Emma Biggs.
- Yeni Zelanda'dan: Claudia Borell, Evelyn Dunstan, Nejat Kavvas.

Bütün bu uygulamaların dışında Cam Ocağı Vakfı değişik mekânlarda da etkinlikler düzenliyor. Örneğin Taksim Metrosu'nda "Camdan Hayvanat Bahçesi", İstanbul Kalkınma Ajansı Yaratıcı Endüstrilerin Geliştirilmesi Mali Destek Programı katkılarıyla düzenlediği "Artist in Residence", Anadolu Sigorta iş birliği ile gerçekleştirdiği "Bir Usta Bin Usta" gibi büyük çaplı projeleri bulunuyor.

Uluslararası Egeart Sanat Günleri kapsamında İzmir'de, Uluslararası Art Ankara Sanat Fuarı kapsamında Ato Congresium'da, All Art Sanat Fuarı kapsamında İstanbul'da, Artist in Residence projesi kapsamında Mimar Sinan Üniversitesi'nde ve Beykoz Belediye'sinde, "Love 360 Festivali" kapsamında "Adress İstanbul", Pera Palas Otel ve Artisan Sanat Galerisi'nde Cam Ocağı imzalı sergiler de gerçekleştirildi.

Sonuçta Cam Ocağı Vakfı ile cam sanatının ülkemizde kabul gören bir güzel sanatlar dalı olması için uğraşan, çağdaş cam sanatından örneklerin de yer aldığı seçkin bir cam koleksiyonu ile ufuk açan keyifli ve profesyonel bir ortam yaratılmış oldu.

Cam Ocağı'nın elinden çıkan tüm bu etkinlikler, hizmetler ve çalışmalar vakfın asıl amacına gelip dayanıyor: Cam sanatını geniş kitlelere sevdirmek.

Cam Ocağı'ndaki bir camcılık şenliğinde Jan Vyskocil gösteri yapıyor. (Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Cam Ocağı'nda bir camcılık şenliği. (Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Solda Carol Milne, ortada Janusz Pozniak, sağda Michael Sinet. (Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Solda Karen Willenbrinki Johnsen, ortada Ondrej Novotny, sağda Tim Shaw. (Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Solda Karen Willenbrinki Johnsen, ortada Ondrej Novotny, sağda Tim Shaw. (Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Solda Pamina Traylor, ortada Rob Stern, sağda Lino Tagliepietra. (Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Cam Ocağı ekibi, Beykoz Belediyesi'nde bir cam sergisinin açılışında. (Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

Cam Ocağı Vakfı'nın kurucusu Yılmaz Yalçınkaya cam sanatı ustalarıyla "Bir Usta Bin Usta" projesi töreninde.
(Cam Ocağı Vakfı Arşivi)

2002: CAM ATÖLYESİ: ERKİN SAYGI ve RUHCAN TOPALOĞLU

2002 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kapanmasından sonra geleneksel Beykoz camcılığının sürdürülmesi konusunda çok ilginç bir girişim daha yapılmıştı. Bu girişimi yapanlar, Paşabahçe Mağazaları eski Genel Müdürü Erkin Saygı ve cam kesme ustası Ruhcan Topaloğlu idi. Üstelik çok ilginç bir hedefe yönelmişlerdi. Çünkü bu iki camcı aslında tarihî Beykoz camcılık ustalığı ile Anadolu camcılık mirası ve kültürünü birleştirerek çok özgün bir cam kesme sanatı yaratmayı hedeflemişti. Hedefleri ticari bir girişimden ötede, çok az sayıda ama çok değerli cam tasarımı ustalığını birleştirerek özgün bir camcılık yarışına hazırlanmaktı.

Bu girişimi başlatan iki kişiden birincisi olan Erkin Saygı, 1966 yılında henüz yükseköğrenimini yaparken Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.'de çalışmaya başlamıştı. Burada çalışırken işletme iktisadı enstitüsünü bitirmişti. 1990 yılına kadar birçok kademede görev yaptıktan sonra Paşabahçe Mağazaları A.Ş. genel müdürlüğüne atanmış ve emekli olduğu 2001 yılına kadar bu şirketin genel müdürlüğünü yürütmüştü. Emekli olduktan sonra da bir yandan cam kesme ustası Ruhcan Topaloğlu ile Cam Atölyesi'ni kurmuştu diğer yandan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde cam ve tasarım konusunda ders vermeye başlamıştı.

İkinci kişi olan Ruhcan Topaloğlu ise 1973 yılında Paşabahçe Cam Fabrikası'nda açılan cam kesme kursuna katılmış ve birincilik derecesiyle tamamlayarak burada çalışmaya başlamıştı. 1997 yılında Paşabahçe Mağazaları'na geçmiş ve 2001 yılına kadar bu şirketteki çalışmalarına devam etmişti. 2001 yılında emekliye ayrıldıktan sonra Erkin Saygı ile Cam Atölyesi'ni kurmuştu.

Cam Atölyesi, Anadolu Mirası ile "Beykoz Camları" Kimliğini Bir Araya Getirerek Yeni Bir Camcılık Sanatı Yaratıyor

İşte bu Beykoz camcıları geleneğini sürdürmeye karar veren iki kişi olan Erkin Saygı ve Ruhcan Topaloğlu, uzun yıllar içinde yer aldıkları cam sanayi görevlerinden sonra eski bir camcılık ortamı olan Beykoz geleneği içinde yepyeni bir düşünce ile yeniden çok değişik tasarımlarla kesme cam eserler yaratmaya başladılar.

Eserlerine Anadolu'nun en eski cam uygarlığının mirasını ekleyerek Osmanlı ve çağdaş Türk cam sanatının mirası üzerinde yeni bir camcılık kavramı yarattılar. Aslında yaptıkları iş bir bakıma camcılık tekniği bakımından "imkânsızı tasarlamaktı". Çünkü bütünüyle elle kesilerek ve işlenerek ortaya çıkardıkları cam eserler sadece Türkiye'de değil, Avrupa'nın en titiz ülkelerinde sergileniyor ve bu özellikleriyle büyük başarı kazanıyor. Cam Atölyesi, gerçekten de ilk başta söylediklerini büyük başarıyla yaptı. Çünkü eserleri bugün yurt dışındaki önemli ve seçkin koleksiyonlarda ve özel müzelerde yer alıyor.

Bu girişimi başlatırlarken Erkin Saygı, benden camcılık çalışmalarını tanıtacak bir yazı yazmamı istediğinde epeyce düşünüp şöyle yazmıştım:

...Cam Atölyesi ile cam içindeki oyuz beş yılı aşan yaşamının yeni bir yaratıcı ürününü ortaya koydu Erkin Saygı. Tarihsel Türk cam sanatının İstanbul'daki merkezi olan Beykoz'da Beykoz camcılığının mirasını canlı tutuyor ve çağdaş cam sanatının çok değişik alanındaki en zor ürünleri yaratıyor. İzleyenleri cam sanatının müzelerdeki nadide örnekleri arasına taşıyor.

Tarih içindeki çeşitli cam işleme teknikleri ile en üst düzeydeki prestij ürünleri biçimlendirilmişti. Tarihin derinliklerindeki antik dönem kralları, imparatorları, prensleri özellikle özenle kesilerek yaratılmış camları ellerinde tutabilmek için büyük bir teknik ve yaratıcılık yarışını desteklemiş ve sürdürmüşlerdi.

Şimdi de Erkin Saygı çok özel ürünleriyle bugün de aynı prestij geleneğinin izlerini, ancak kişisel ve çağdaş yorumlarıyla canlı tutuyor. Hatta bir bakıma camcılıktaki yaratıcılık yarışının sınırlarını zorluyor.

Ruhcan Topaloğlu ise özel olarak üretilen kalın ve temel biçimlerdeki camları inanılmaz bir sabırla kesip biçiyor ve biçimlendiriliyor.

Bu yapılanlara camın kendisi bile şaşırıyordur. Çünkü üretilmesi birkaç dakika olan bu camlar bazen bir hafta boyunca dört bir yanından, özel işlemlerle kesiliyor, düzeltiliyor, özel dokular veriliyor, parlatılıyor ve son biçimi veriliyor. Unutmamak gerekir, cam yapanlar genellikle saate bakar. Oysa Erkin Saygı ve Ruhcan Topaloğu burada galiba takvime bakıyor.

Camı kesmek demek, tek parça ve çok asil bir malzemeyi sonsuz bir yaratıcılıkla yeniden biçimlendirmek demektir. Üstelik bütün bu kesimler sadece "saydamlığın boşluğunda" tasarlanır, dönen taşın ucunda biçimlendirilir. Çünkü bu camların her biri tek tek yaratılmıştır... Her biri ayrı bir cümle, her biri ayrı bir şiirdir.

Cam atölyesinde büyük bir hünerle üretilen bu ürünleri elinize alıp dikkatle bakın. Onların ağırlığında, Anadolu'nun ustalarının binlerce yıllık tasarım birikiminin büyüklüğünü hissedersiniz. Camlara biraz daha yakından bakarsanız, Romalı ustaların bugün müzelerde bulunan eserlerindeki doku ve izleri görürsünüz. Camların üzerindeki derin kesmelere dokunursanız, Avrupa cam mirasının en eski ve prestijli sayfalarına dokunur gibi olursunuz. Bu kalın ve ağır camları kulağınıza yaklaştırırsanız, çağdaş yaratıcılığın sesini duyarsınız.

Cam Atölyesi'ni ve usta işi cam eserleri yaratan Erkin Saygı ve Ruhcan Topaloğlu bir eser üzerinde çalışıyor.

Solda, Cam Atölyesi'ni ve usta işi cam eserleri yaratan Erkin Saygı Koleksiyonu.
Sağda, Erkin Saygı ve Ruhcan Topaloğlu tamamlanan bir eseri inceliyor. (Fotoğraflar: Erkin Saygı)

Erkin Saygı ve Ruhcan Topaloğlu'nun usta işi eserlerinden örnekler. (Fotoğraflar: Erkin Saygı)

2007: Anadoluhisarı'nda "Yakamoz" Cam Fabrikası

Beykoz camcıları arasına 2007 yılında Nihat Demirbilek'in "Yakamoz" isimli vitray ve cam tasarım atölyesi de katılmıştı. Yakamoz Cam Şirketi'nin sahibi Nihat Demirbilek bir röportajda, otuz yıllık camcılık öyküsünü şöyle özetlemişti:[1]

1991 yılında Yakamoz Vitray Şirketi küçük bir atölyede villalara, evlere, vitray üretmek için sanatçı belgesiyle yola çıkmıştı. Şirket, 1994 yılından sonra otel dekorasyonları için vitray tasarımı ve üretimi alanına girmiş ve bu çalışmalarıyla yurt dışına açılmıştı. 1999 yılında da Göztepe'deki atölyesinde 820 derecedeki fırınlarında düz cama ısı vererek biçimlendirme ve yapıştırma tekniği olan "füzyon" tekniği ile cam üretimine başlamıştı.

2007 yılında ise Beykoz'un Anadoluhisarı'ndaki cam fabrikasını bünyesine ekleyen Yakamoz Cam, el üretimi ve özellikle Murano türü camlar yapmaya başlamıştı. Şirketin sahibi Demirbilek bu konuda şöyle diyor:

"...Çok yetenekli ve tecrübeli ustalarımızla sanatçı işi camlar yapıyoruz. Mesela 40 santimetre çapında balık gibi sadece Murano'da yapılabilen camları yapabiliyoruz. Şu anda ustalarımız değişik renklerdeki cam çubukları eritip sararak cam ürünlerinin her birini tek tek yapıyorlar. Bu tür üretimi şu an bir tek Paşabahçe Cam Fabrikası yapıyor..."

Fabrikada serbest şekilde el üretimi yapan ustalarını seçmeye özen gösterdiklerini söyleyen Demirbilek, "Hepsi kendi dalında çok başarılı olan ustalarla, sıcak cam tekniğiyle renkli ve renksiz, üfleme cam yapıyoruz." diyor.

Şirketin ürün yelpazesi içinde züccaciye mağazaları, marketler, aydınlatma sektörü, banyo aksesuarları, inşaat firmaları, mimarlık ve dekorasyon firmaları, çiçekçiler, pastaneler, restoranlar, oteller, ayrıca cam kesme dekoru atölyeleri de yer alıyor. Bütün bu ürünler ve özel tasarımlar için Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi mezunlarından oluşan bir tasarım ekibi var. Fabrikada ayrıca müşterilerin getirdiği özel tasarımlar da üretiliyor.

Diğer yandan Yakamoz Cam, kapılarını cam sanatının gelişmesi için çalışan herkese açmış. Bir sanatçı veya tasarımcı olsun, öğrenci olsun, cam tasarlayan herkes bu fabrikada düşündüğünü ustalar aracılığıyla hayata geçirebiliyor. Aslında bir cam fabrikasında günlük üretimi aksatmadan bunu yapmanın pek kolay olmadığını belirten Nihat Demirbilek, bu amaçla bir tezgâhı özel olarak bu işe ayırdıklarını söylüyor. Böylece bir sanatçı veya öğrenci bu tezgâhta yetenekli ustaların yönlendirmesiyle tasarladığı camı yapabiliyor. Cam eğitimi alan ancak uygulama yapma olanağı bulamayan öğrenciler de bu tezgâhta deneme yapabiliyor.

Demirbilek bu düşünceyle cam sanatçılarının yetişmesine de katkıda bulunmak istediklerini şöyle açıklamıştı:[2]

"Cam eğitimi alıp da üfleme cam yapan bir fabrika görmemiş öğrenciler tasarımlarını buradaki ustaya yaptırıyor ya da biraz öğrendikten sonra kendi de yapabiliyor. Hatta buranın güzel sanatlar eğitiminin bir uygulama atölyesi olması hakkında görüşmelerimiz var. Fabrikanın yüksek sayıda camları üretecek kapasitesi olduğu hâlde tek tek ürünler de yapılabiliyor. Bu nedenle bizim ürünlerimizin bir benzerini veya bir kopyasını göremiyoruz."

Yakamoz Cam'ın Anadoluhisarı'ndaki fabrikasının sıcak cam üretim bölümünde toplam 31 kişi çalışıyor. Buradaki üretim teknikleri ise şöyle: Yüksek dereceli maden eritme fırını, tavlama fırını, trommeller, taşlama ve testere makineleri ve diğer teknik araçlar. Buradaki toplam 800 m^2 alanda günlük üretim kapasitesi 2 ton.

---

1 Yakamoz Cam, Gastronomi Dergisi, S. 93, İstanbul, Nisan / Mayıs 2012.

2 Yakamoz Cam, Gastronomi Dergisi, S. 93, İstanbul, Nisan / Mayıs 2012.

Fabrikanın sıcak cam üretimi ve üfleme atölyesinde 2019 yılı sonunda 48 kişi çalışıyor. Füzyon ve vitray atölyesinde ise toplam 5 kişi çalışıyor. Burada da toplam 450 m^2 alan içinde 6 füzyon fırını, rodaj makinesi ve diğer ekipman ile ayda 350 m^2 üretim yapılıyor. Şirket ISO 9001-2000 kalite belgesine sahip.

Yakamoz Cam atölyesinde Beykozlu ünlü cam ustalarının ellerinde ve nefesleriyle değişik disiplinlerden gelen sanatçı ve tasarım ekibinin tasarımları için sıcak cam üfleme, kalıp ile şekillendirme, füzyon, vitray, kumlama, cam aşındırma teknikleri kullanılıyor. Bu tekniklerle cam enstalasyon, aydınlatma, dekoratif paneller, cam bölmeler ve heykeller yapılabiliyor. Ayrıca masa üstü cam ürünler, yemek takımları bütünüyle Beykozlu ustaların el ustalığı ile üretiliyor. Dekorasyon ya da kullanım amaçlı camları tasarlayan ve üreten Yakamoz, kişiye özel ürünler de yapabiliyor.

Yakamoz Cam kuruluşundan bu yana Türkiye'nin en ünlü otellerinin lobilerinden açık büfelerine, balo salonlarından odalarına kadar geniş bir alanda cam tasarımları hayata geçirerek Beykoz camcılığını yurt dışında da tanıtmaya devam ediyor. Bu özelliğiyle otuz yıldır bu ürün gruplarını bünyesinde tasarlayıp mimari projeler için üretip uygulayarak pazarda yer alan tek Türk firması durumuna gelmiş.

Yakamoz Cam yurt içinde genellikle İstanbul, Ankara, Antalya, Bursa'daki turizm tesisleri için üretim yapıyor. İhracat olarak ise Afrika, Almanya, Amerika, Azerbaycan, Dubai, Finlandiya, Irak, İngiltere, İrlanda, Katar, Kazakistan, KKTC, Libya, Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, Türkmenistan, Ukrayna, Ürdün'deki çok yıldızlı Türk ve uluslararası otel zincirleri, restoran, kafe ve zincir marketler için üretim yapıyor.

Yakamoz Cam Sanatları Geliştirme Kompleksi: Beykoz Camcılığını Yeniden Geliştirmek İçin Bir Girişim

Yakamoz Cam bir süreden beri yeni bir projeyi hayata geçirmeye çalışıyor: "Yakamoz Cam Sanatları Geliştirme Kompleksi". Bu projenin amacı, eski "Beykoz Cam Sanatı" mirasının günümüze taşınmasında, geleneksel değerleri yeni kuşaklara aktararak Türk camcılığının sürekliliğini, yaygınlaşmasını ve dünyaca tanınmasını sağlamak ve cam sanatını geliştirmek olarak tanımlanmış.

Böylece Beykozlulara istihdam sağlamak, turizmi geliştirmek, bu konularda çalışan kişilerin ekonomik gelişimlerine katkı sağlamak ve ürünlerin pazarlanmasına yardımcı olmak amaçlanıyor. Beykoz sınırları içerisinde kurulması hedeflenen bu projenin Beykoz Belediyesi ile Beykoz Kaymakamlığı destekleriyle ve Beykoz'daki tüm cam sanatçılarının beraber çalışabileceği atölyeler biçiminde hayata geçirilmesi amaçlanmış.

Nihat Demirbilek, Yakamoz Cam atölyesinde üfleme cam tezgâhında.

Yakamoz Cam ustalarının sıcak camla yaptığı el ürünü cam çalışmalarından örnekler.

Yakamoz Cam ustalarının sıcak camla yaptığı el ürünü cam çalışmalarından örnekler.

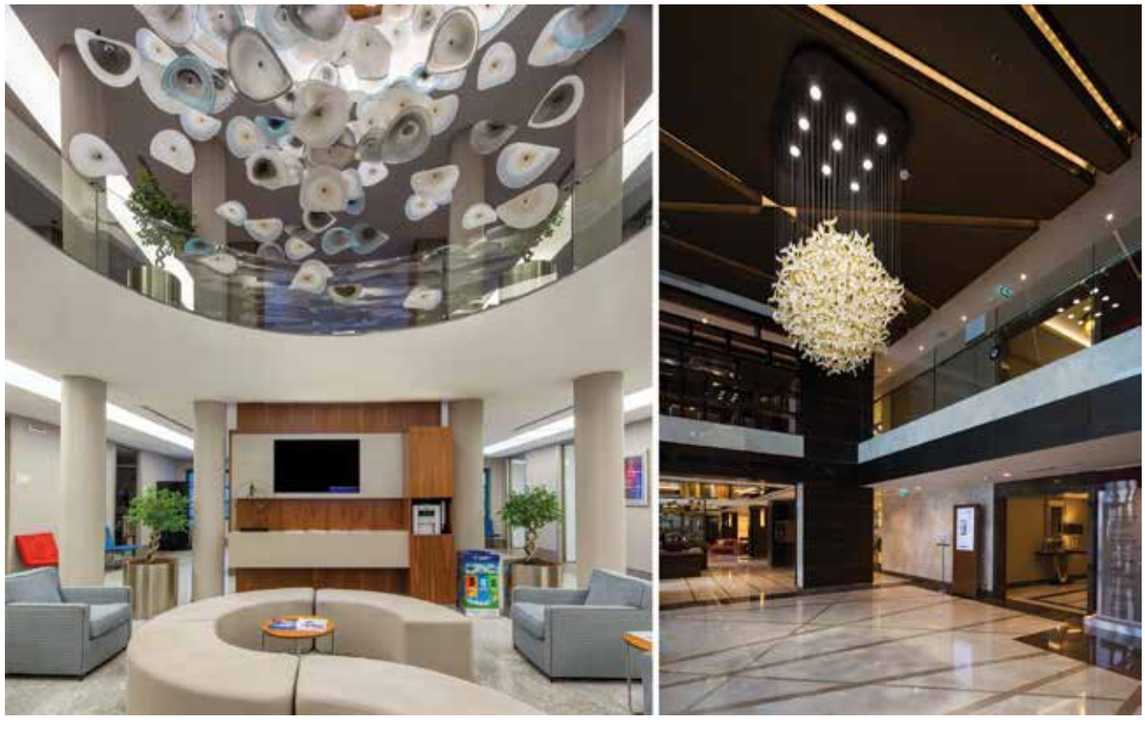
Solda, Doğuş Üniversitesi öğrenci girişinde yapılan vitray.
Sağda, Antalya Corneila Otel için yapılan vitray.

Solda, Doğuş Üniversitesi için yapılan bir vitray. Sağda, Titanic Otelleri için yapılan bir vitray.

Solda, Florya Crown Plaza Oteli için yapılan bir vitray. Sağda, Rixos Otelleri için yapılan bir vitray.

Solda, Florya Crown Plaza Oteli için yapılan bir vitray. Sağda, Rixos Otelleri için yapılan bir vitray.

Solda, Florya Crown Plaza Oteli için yapılan bir vitray. Sağda, Rixos Otelleri için yapılan bir vitray.

Solda, Florya Crown Plaza Oteli için yapılan bir vitray. Sağda, Rixos Otelleri için yapılan bir vitray.

2 Mayıs 2008: Paşabahçe Cam Fabrikası için Yapılan Bir Televizyon Belgeseli

Paşabahçe Cam Fabrikası kapanıp Beykoz camcıları kendi kaderine terk edildikten altı yıl sonra CNN TÜRK tarafından bu konuda bir belgesel yapılmak istenmişti. Ama bu belgeselde kim konuşacaktı?

Şişecam yönetimi kendi adına konuşacak iki kişiyi önermişti. Birincisi bu fabrikanın otomatik imalat makinelerini kurup çalıştırmış, sonra genel müdür olmuş, en sonunda da Şişecam genel müdür yardımcılığından emekli olmuş Remzi Ormancı idi.

Diğer isim de bendim, yani bu önemli fabrikada 1971 yılında Türkiye'de ilk endüstri tasarımı çalışmalarını başlatmış olan Önder Küçükerman.

Tabii Şişecam yönetiminin eski kadrosundan olan Remzi Ormancı'nın yanında beni önermesi çok onurlandırıcıydı. Aslında o tarihte seksen yıllık olan şirketin otuz yılında ben de işin içinde vardım.

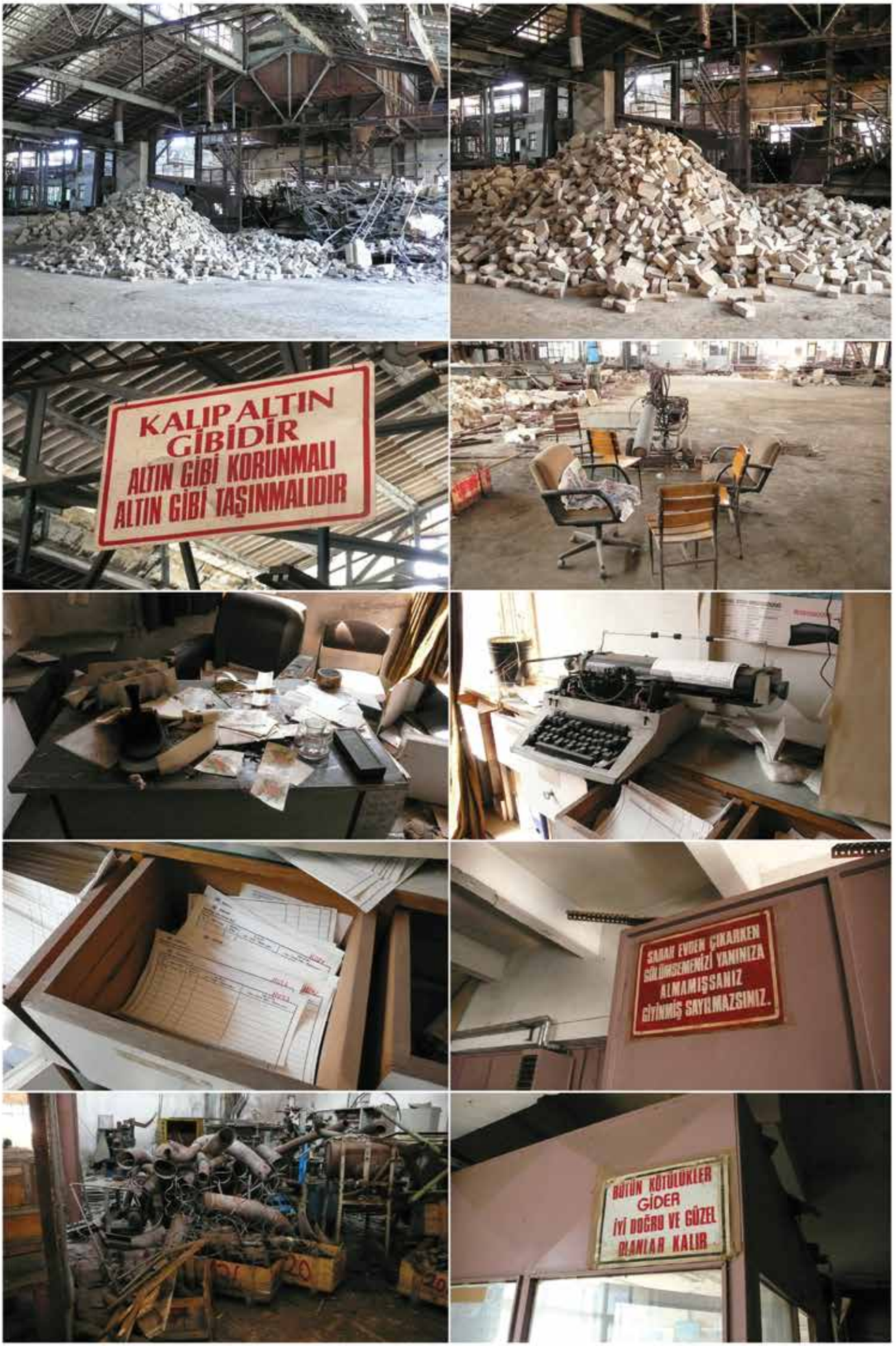
CNN TÜRK televizyon ekibi ile eski güzel cam fabrikamızın terk edilmiş mekânlarında buluştuk. Yıllar önce içinde yaşadığım en büyük heyecanları hayata geçirmiş olan bu devasa fabrika artık sessizdi. Terk edilmiş fabrikayı dolaştık, eski defterler, makineler ortalıklara saçılmış, bizim çok değerli fırınlarımız yıkılmış, tuğlaları dört bir yana dağılmıştı. Eski havalandırma boruları sökülmüş, yerlerde duruyordu. Kısacası bu çok önemli fabrikada seksen yılda yaratılanların hepsi göçüp gitmişti.

Remzi Ormancı Bey ile içimiz burkularak çevreye bakındık. Yapacak bir şey yoktu. Artık bize düşen, bu yirmi dakikalık programda, içinde bulunduğumuz bu yıkıntıların aslında nasıl bir dev boyutlu şirketi yaratmış olduğunu anlatmaktı. Biz de öyle yaptık.

Hoşça kal, Türkiye İş Bankası'nın, Türkiye Cumhuriyeti'nin, Şişecam'ın güzel ve onurlu ilk eseri olan Paşabahçe Cam Fabrikamız.

2 Mayıs 2008 tarihinde CNN TÜRK kanalında Paşabahçe Cam Fabrikası hakkında yapılan bir televizyon belgeseli için, Şişecam yönetimi kendi adına konuşacak iki kişiyi önermişti. Birincisi bu otomatik imalat fabrikasını ve makinelerini kurup çalıştırmış, sonra genel müdür olmuş, en sonunda da Şişecam genel müdür yardımcılığından emekli olmuş Remzi Ormancı idi. Diğer isim de bu fabrikada Türkiye'deki ilk endüstri tasarımı çalışmalarını başlatıp yıllarca cam ile iç içe olan bendim. (Önder Küçükerman Arşivi)

2 Mayıs 2008 tarihinde CNN TÜRK kanalında Paşabahçe Cam Fabrikası hakkında yapılan bir televizyon belgeselinde bu önemli fabrikadan geriye kalanlar. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

2010: Beykozlu Cam Sanatçısı Reyhan Çezik "Sırça İstanbul" Markasını Yaratıyor

Beykozlu cam sanatçılarından Heykeltıraş Reyhan Çezik de 2009 yılından bu yana sanatçı kişiliğiyle cam sanatına ve özgün cam eserlerine imza atıyor. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü'nden mezun olan sanatçı, Beykoz Cam Sanatları ve Turizm Derneği'nin de kurucu üyesi. Heykeltıraş Reyhan Çezik cam sanatı çalışmalarına kendisine en çok yardımcı olan Oktay Güner ile Beykoz'daki atölyesinde devam ediyor. Reyhan Hanım, 2009 yılından bu yana Türkiye'de çeşitli şehirlerde, İtalya'da ve İsveç'te çok sayıda kişisel sergiler açmış ve toplu sergilere katılmış.

Kendisi 2010 yılında "Sırça İstanbul" markasını kurmuş, özellikle İstanbul'daki metro istasyonları, Marmaray Yenikapı İstasyonu başta olmak üzere birçok cam eseri tasarlamış ve üretmiştir. Ayrıca 2005-2009 yılları arasında Ankara, İstanbul, Eskişehir, Antalya ve İzmir'de açılan "Camda Sanatsal Yansımalar" sergilerine katılmış.

2009-2016 yılları arasında Ankara'da Milli Kütüphane Metro İstasyonu ve İstanbul'daki metro istasyonlarından Darüşşafaka, Adliye istasyonlarının yanı sıra Marmaray Yenikapı İstasyonu'nda çeşitli cam eserleri uygulanmıştı.

Kendisi cam eserleri ile 2010, 2011, 2012 yıllarında düzenlenen İstanbul Design Week ve 2014 yılında İsveç'te düzenlenen cam sergisine katılmıştı.

Ayrıca Eskişehir Cam Müzesi, Alarko, Makyol, Sümer Holding, T.C. Ekonomi Bankası, T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi kamu kuruluşlarında ve özel koleksiyonlarda da eserleri bulunuyor.

2013: Heykeltıraş Reyhan Çezik'in Marmaray için tasarlayıp yaptığı "Batık Replikası" ve "Deniz" cam panoları.
(Reyhan Çezik Arşivi)

2013: Heykeltıraş Reyhan Çezik'in Marmaray için yaptığı "Batık Replikası" ve "Deniz" cam panodan ayrıntı.
(Reyhan Çezik Arşivi)

2013: Heykeltıraş Reyhan Çezik ve Oktay Güner, Marmaray için yaptıkları "Batık Replikası" ve "Deniz" panosu önünde.
(Reyhan Çezik Arşivi)

2013: Solda, Heykeltıraş Reyhan Çezik'in bir eseri.
Sağda; "Deniz" isimli pano için cam parçaların dökümü işlemi. (Reyhan Çezik Arşivi)

BEYKOZ'DA BAŞLAYAN BAŞARI ÖYKÜSÜNÜN SON DURUMU

2002-2020 Yılları Arasında Şişecam ve Şirketleri

Paşabahçe Cam Fabrikası'nın kapanmasından sonra Şişecam daha da büyüyerek yoluna devam etti. Hatta öyle büyük bir başarı gösterdi ki bugün dünyanın en önemli cam şirketleriyle yarışabilir duruma geldi. 2002 yılından 2011 yılına kadar Şişecam'ın sahip olduğu tesislerin en önemlileri şunlardır:

2002: Rusya Federasyonu: Ruscam Gorokhovets Fabrikası
2004: Rusya Federasyonu: Pokrovski Fabrikası
2005: Rusya Federasyonu: Paşabahçe Posuda Fabrikası
Rusya Federasyonu: Ruscam Ufa Fabrikası
İtalya: Cromital Fabrikası
Bilecik: Camiş Madencilik
Yenişehir: Trakya Cam Fabrikası
2006: Yenişehir: Anadolu Cam Yenişehir 1. Fırın Ateşlenmesi
Trakya: Trakya Glass EAD Düzcam Fabrikası'nın Birinci Fırının Ateşlenmesi
Bosna Hersek: Lukavac Soda Fabrikası ile Ortaklık
2008: İzmir: Asmaş Ağır Sanayi Makineleri A.Ş.
İzmir: Sintan Kimya Tesisi
Rusya Federasyonu: Ruscam Kirishi Fabrikası
2009: Rusya Federasyonu: Ruscam Kuban Fabrikası
2011: Bulgaristan: Trakya Glass Bulgaria Fabrikası

Şişecam'ın Sahip Olduğu Şirketler

Trakya Cam Sanayii A.Ş. Yönetim ve Satış Merkezi
Trakya Cam Sanayii A.Ş. Trakya Lüleburgaz Fabrikası
Trakya Cam Sanayii A.Ş. Trakya Otocam Fabrikası
Trakya Cam Sanayii A.Ş. Mersin Fabrikası
Trakya Yenişehir Cam Sanayii A.Ş.
Trakya Polatlı Cam Sanayii A.Ş.
Trakya Glass Bulgaria EAD Düzcam Fabrikası (Bulgaristan)

Şişecam Automotive Bulgaria EAD (Bulgaristan)

Glass Corp S.A. (Romanya)
Şişecam Otomotiv A.Ş.
Richard Fritz Holding GmbH Besigheim (Almanya)
Richard Fritz Holding GmbH-RF SPOL, S.R.O (Slovakya)
Richard Fritz Holding GmbH Aurach (Almanya)
Richard Fritz Holding GmbH (Macaristan)
Trakya Glass RUS AO (Rusya)
Automotive Glass Alliance RUS AO (Rusya)
Şişecam Flat GlassIndia (Hindistan)
Saint-Gobain Glass Egypt (Mısır)
Trakya Investment BV
Şişecam Flat Glass South Italy S.R.L. (İtalya)

Şişecam'ın Ev Eşyası Şirketleri

Paşabahçe Cam Sanayii ve Ticaret A.Ş. Yönetim ve Satış Merkezi
Paşabahçe Cam Sanayii ve Ticaret A.Ş. Kırklareli Fabrikası
Paşabahçe Cam Sanayii ve Ticaret A.Ş. Eskişehir Fabrikası
Denizli Cam Sanayii ve Ticaret A.Ş
Camiş Ambalaj Sanayii A.Ş. Tuzla Fabrikası
Camiş Ambalaj Sanayii A.Ş. Eskişehir Fabrikası
Paşabahçe Mağazaları A.Ş.
Paşabahçe Yatırım ve Pazarlama A.Ş.
Paşabahçe Bulgaria EAD- Cam Ev Eşyası Fabrikası (Bulgaristan)
OOO Posuda Limited (Rusya)
Paşabahçe Glass GmbH (Almanya)
Paşabahçe USA INC (ABD)
Paşabahçe Spain SL (İspanya)
Paşabahçe Investment B.V (Hollanda)
Paşabahçe Mağazaları B.V (Hollanda)
Paşabahçe SRL (İtalya)

Şişecam'ın Cam Ambalaj Şirketleri

Anadolu Cam Sanayii A.Ş Yönetim ve Satış Merkezi
Şişecam Çevre Sistemleri A.Ş.
Anadolu Cam Sanayii A.Ş. Mersin Fabrikası
Anadolu Cam Sanayii A.Ş. Yenişehir Fabrikası
Anadolu Cam Sanayii A.Ş. Eskişehir Fabrikası
OOO Ruscam Management Company (Rusya)
LLC Ruscam Glass Packaging Holding (Rusya)
JSC Mina (Gürcistan)
Merefa Glass Company Ltd. (Ukrayna)
OOO Energosystems (Rusya)
CJSC Brewery Pivdenna (Ukrayna)
Anadolu Cam Investment B.V. (Hollanda)
Balsand B.V. (Hollanda)
AC Glass Holding B.V. (Hollanda)

Şişecam'ın Kimyasal Şirketleri

Soda Sanayii A.Ş. Yönetim ve Satış Merkezi
Soda Sanayii A.Ş. Soda Fabrikası
Soda Sanayii A.Ş. Kromsan Krom Bileşikleri Fabrikası
Oxyvit Kimya Sanayii ve Ticaret A.Ş.
Cromital S.p.A. (İtalya)
Solvay Şişecam Holding AG (Avusturya)
Şişecam Bulgaria Ltd. (Bulgaristan)
Şişecam Soda Lukavac D.O.O (Bosna Hersek)
Şişecam Shanghai TradingCo. Ltd. (Çin)

Şişecam ChemInvestment B.V. (Hollanda)
Cam Elyaf Sanayii A.Ş.
Camiş Madencilik A.Ş.
Madencilik Sanayii ve Ticaret A.Ş.
Camiş Egypt Mining Co. Ltd. (Mısır)
Rudnic Krencnjaka Viyenacd.o.o. (Bosna-Hersek)
Camiş Elektrik Üretim A.Ş.

SON SÖZ
BEYKOZ'DA 250 YILLIK YARIŞI BUGÜN SÜRDÜRENLER

Türkiye Cumhuriyeti döneminde, 1935 yılında kurularak fırınları ateşlenen Paşabahçe Cam Fabrikası ile aslında bu bölgede yaşanmış olan çok eski bir camcılık yarışı, bir anlamda yeniden canlandırılmıştı. Ancak 1935 yılında başlatılan bu yarışta çok büyük bir başarı kazanıldı. Bu önemli girişimle birlikte 500 yıl önce başlamış, bazen kazanılmış, bazen de kaybedilmiş olan cam sanayi yarışı bir kez daha başlatılmıştı. Osmanlı Devleti'nde üç büyük sarayın desteğiyle yaşanmış olan camcılık yarışı, bugün Cumhuriyet kuşaklarının ortak gururu Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları tarafından büyük bir başarıyla sürdürülüyor.[3]

* * *

Yukarıda kalın çizgilerle özetlediklerim nedeniyle, geçmiş yüzyıllarda yaratılmış özenli mekânların karanlık köşelerinde dolaşırken çevreme dikkatle bakarım. Tepedeki pencerelerden ya da çeşitli kesme camlardan geçen günışığı, mekânların içinde küçük ama şaşırtıcı renk oyunları yaratır. Eğer böyle bir "ışığın renkli mesajına" rastlarsanız siz de dikkatle bakın. Çünkü bu küçük "ışık parçaları, dünyanın herhangi bir yerinde veya İstanbul'da yüzlerce yıl önce eski cam ustalarının çok kısıtlı olanaklarla başlattığı ve hiç kesintisiz olarak sürdürülen renkli bir cam teknolojisi yarışının sanata dönüşen öyküsünü" sessizce size anlatıyor olabilir.

Ya da Beykoz bölgesinde dolaşırken, 200 yıl önce burada ilk kez yakılan bir cam fırınının, cam eritme potasının, nasıl böylesine büyük bir başarıya ulaşmış olduğunu gösterecek izleri bulmaya çalışırım. Çünkü bu küçük cam potasında başlatılan cam sanayisi ve ustalığı, elden ele geçirilerek ve geliştirilerek günümüze kadar taşınmış ve sonunda çok büyük başarılara ulaştırılmıştır.

Unutmamak gerekir ki Osmanlı Devleti döneminde en üst düzeydeki devlet adamlarının özel ilgileriyle ve destekleriyle başlatılmış olan bu camcılık geleneği, Cumhuriyet döneminde de yine en üst düzeydeki desteklerle hayata geçirilmiş ve günümüze kadar geliştirilerek getirilmiştir. Bu yoğun çalışmaların sonucunda, yeniden yaratılan camcılık birikimi, bu özel ilgileri hak etmiş ve dünya ölçeğinde en üst düzeydeki başarılara ulaşmıştır.

[3] Önder Küçükerman, "Cam Sanatında El Ustalığından Makine Ustalığına", Sanat Çevresi, S. 20, İstanbul 1995, s. 12.

TARİHÎ BEYKOZ İŞİ CAM KOLEKSİYONLARINDAN ÖRNEKLER

TARİHÎ BEYKOZ CAMLARINDA KULLANILMIŞ OLAN ÜRETİM YÖNTEMLERİ

Yukarıdaki bölümlerde kalın çizgilerle özetlendiği gibi her cam eser, değişik dönemlerdeki camcılık teknik ve kültürünün oluşturduğu, "yazılı olmayan binlerce hünerle" zenginleştirilmiştir. Ama bu hünerleri ancak çok deneyimli bir göz görebilir. Usta bir camcı bunları kolayca yorumlayabilir. Bu nedenle cam ürünlerin üzerinde en önemsiz görünen küçük bir ayrıntı bile üretimin önemli bir özelliğini açıklar.

Diğer yandan, tarih içindeki her camcı kendine özel yöntemler geliştirmiştir. Zaten ancak böyle özel yöntemler sonunda kendine özgü ürünler ortaya çıkar. Bu nedenle bütün cam ustaları haklı olarak işlerinin püf noktalarını büyük bir özenle herkesten saklamıştır.

Aslına bakılırsa cam ustaları bu konuda çok haklıydılar. Çünkü cam üretimindeki yöntemler iyi bilinirse, yüzlerce yıl önce biçimlendirilmiş bir camın üzerindeki en küçük ayrıntılardan bile, onun ne tür ustalıklarla yapılmış olduğu kolayca anlaşılır. Böylece camın üzerindeki en küçük ayrıntılar bile teknik yönden anlam taşır.

Hatta eski bir cam eser, bu açıdan incelenip değerlendirilerek onu yapmış olan ustanın ne gibi yol izlediği bile anlaşılır. Çok deneyimli bir usta ise bu tür ayrıntıları değerlendirerek, onu yapan ustanın işçiliğini bile başkasından ayırt edebilir.

Yukarıda belirtilen nedenlerle, Beykoz'daki ilk cam atölyelerinin çalıştığı yıllarda kullanılmış olan cam üretim ve işleme tekniklerinin iyi bilinmesi, bu eserlerin anlamlandırılması ve yorumlanması bakımından önemlidir. Bu özellik örneğin "çeşmibülbül" için çok daha önemlidir. Çünkü her cam ustası, biçimlendirdiği her "çeşmibülbül" üzerinde sanki bir imza gibi kendi ustalığını yansıtır.

Bir Camın Nasıl Üretildiği, "Ayrıntılarda Gizlidir"

Tarihî Beykoz camcılığı dönemlerinde kullanılmış olan teknikler ve malzemeler hakkında çok açık belgeler yoktur. Ama elde bulunan camlara böyle bir açıdan bakılarak, bunların çoğunluğunun ortak özellikleri şöyle tanımlanabilir:

- Beykoz atölyelerinde çok yüksek ısılara ulaşamayan cam eritme fırınları kullanılmıştır.

- Akıcılığını sınırlı bir süre boyunca koruyabilen cam malzemesi kullanılmıştır.

- Genellikle yapımı çok zor olmayan biçimler üretilmiştir.

- Bunların dışında kalan tek ürün grubu ise "çeşmibülbüllerdi". Çünkü onların yapımı gerçekten çok zordur.

Ayrıca günümüzdeki çok gelişmiş laboratuvar teknikleriyle, Beykoz atölyelerindeki camların yapımında kullanılmış olan ham madde kompozisyonları bile belirlenebilir.[1]

Bu bakışla, Beykoz'daki eski cam atölyelerinin üretimde kullandıkları yaygın yöntemler şöyle özetlenebilir:

Üfleyerek Şişirme Yöntemi

Camın biçimlendirilmesinde her yerde yaygın olarak kullanılmış olan yöntem, cam sanayisindeki kısa adıyla "üflemedir".

"Üfleyerek şişirme" şöyle yapılır: Özel bir madeni boru, fırının içindeki pota içinde erimiş ve sıvı durumda bulunan sıcak camın içine daldırılır. Boruyu potadaki camın içinde belirli bir hızla döndürerek, ucuna bir yumuşak cam parçası sarılır. Sonra, madeni boru uygun hızla döndürülerek ucundaki camın akması önlenir ve potadan dışarı alınır.

Sıvı durumundaki bu cam hızla soğuyup katılaşmaya başlar. Bu arada borunun diğer ucundan içeriye doğru yavaşça hava üflenir. Henüz yumuşak olan cam şişmeye ve küçük bir balon biçimini almaya başlar. Birkaç saniye içinde yapılan bu işlemler sırasında yumuşak olan camın akıp bozulmaması için, boru kendi ekseni etrafında uygun hızla döndürülerek, üflemeye devam edilir. Ama her durumda borunun ucundaki cam kısa bir süre içinde soğur, akıcılığını kaybeder ve katılaşmaya başlar.

İşte madeni borunun ucunda oluşan bu küçük küre, üfleme tekniği ile yapılacak bütün camların biçimlendirilmesinin birinci adımıdır.

***

Daha sonraki biçimlendirme işlemlerine şöyle devam edilir. Borunun ucundaki küçük cam küre tekrar potadaki erimiş camın içine daldırılır ve döndürülür. Küçük camın çevresine yeni ve daha büyük bir cam kütlesi sarılır. Böylelikle artık yapılmak istenilen herhangi bir ürün için ikinci adım atılmıştır.

Madeni borunun ucuna bir cam hamurunu alıp biçimlendirilerek yapılan bütün camcılık işlemlerine genel olarak "üfleme tekniği" denir. Üfleme tekniğiyle herhangi bir kalıp kullanmadan cam biçimlendirme tekniğinin adı "serbest üflemedir". Buradaki "serbest" sözcüğü, "herhangi bir kalıp kullanmamak" anlamındadır. Gerçekten de bu tür biçimlendirmede cam ustası tam anlamıyla "serbesttir". Bu yöntemde yapılan bütün işlemler, doğrudan cam ustasının hünerine bağlıdır. Doğal olarak bu tür işlemlerde hiçbir kalıp kullanılmadığı için sonuçta yapılan camların hepsi değişik ölçülerde ve biçimlerde olur.

Serbest üfleme yönteminin teknik açıdan en önemli ve tanımlayıcı özelliği şudur. Bu tür üretimde herhangi bir kalıp kullanılmadığı için camın dış yüzeylerinde hiçbir kalıp izi olmaz. Sonuçta bu teknikle yüzeyi çok parlak ve düzgün olan camlar elde edilir.

"Serbest üfleme" tekniğinin belki de en büyük önem taşıdığı cam üretim biçimlerinden birisi de "çeşmibülbül" yapmaktır. Çünkü "çeşmibülbül" yapılırken camın içine yerleştirilmiş olan ince cam çubukların biçimlendirilmesindeki başarı, sadece ustanın serbestçe yaptığı çevirme işlemleriyle elde edilebilir. O yüzden, "çeşmibülbül" büyük ölçüde "serbest" yapılan bir camcılık hüneridir.

---

[1] Üzlifat Canav, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Cam Eserler Koleksiyonu, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Yayını, İstanbul 1985, s. 151.

Kalıp İçinde Cam Biçimlendirme Yöntemi

Cam biçimlendirmek amacıyla pek çok değişik kalıp tekniği geliştirilmiştir. Beykoz camcılığı dönemi ürünlerinde ise genellikle iki tür kalıp tekniği yaygın olarak kullanılmıştır.

- "Kalıp içinde hareketli üfleme"

- "Kalıp içinde sabit üfleme"

Her iki yolla elde edilen ürünler arasındaki en büyük fark şudur: Kalıp içinde döndürülerek "üflenen" camın yüzeyi parlak olur. Çünkü kalıbın içinde hareket edebilen bir camın dış yüzeyi kalıbın biçimini almadığı için, daha parlak olur. Ancak eğer çok özenle hazırlanıp içi parlatılmış bir kalıp kullanılırsa camın dış yüzeyinde çok parlak görünüş elde edilebilir. Eğer çok hassas olmayan ya da aşınmış bir kalıp kullanılırsa, cam üzerinde dönme izleri veya hareket yönünde kalıp izleri olur.

"Kalıp içinde sabit üfleme" tekniği ise genellikle kalıbın içinde "dönemeyecek" biçimlerin üretiminde kullanılır. Bu tür kalıplar, camı içinden çıkartmak için birkaç parçalı ve açılacak biçimde yapılır. İşte bu durumda da kalıbın ek yerleri camın üzerinde iz olarak görülür. Ayrıca yumuşak cam kalıbın içinde soğuduğu için bu sırada kalıbın iç yüzündeki "doku"yu alır. Üretilecek camın yüzeyinde böyle bir "doku" isteniyorsa, bu kalıp tekniği işi kolaylaştıran bir yoldur. Ama eğer "doku"nun cam üzerinde görülmesi istenmiyorsa cam ustası bu yöntemin en zor tarafı ile karşılaşır.

Yukarıda kısaca temel ilkeleri açıklanan cam biçimlendirme yöntemleri, tarihî Beykoz cam atölyelerinin en çok kullandığı üretim tekniklerini açıklar. "Çeşmibülbül" yapımında da üfleme tekniğinin bütün bu özellikleri kullanılır. Ama bu teknikte gövdenin biçimlendirilmesi sırasında içinde yer alan ince cam çubuklar nedeniyle işlemler birkaç kat daha zorlaşır. Çünkü üfleyerek biçimlendirme işlemleri sırasında bu çubukların kendi aralarındaki mesafeleri ve paralellikleri de her an bozulabilir.

Savurma Yöntemi

"Savurma" yöntemi, aslına bakılırsa çok büyük ustalık gerektirir ve herhangi bir kalıp kullanmadan biçimlendirilmesi gereken türdeki ürünlerde kullanılır.

Bu yöntemin genel ilkesi, sıcak camın bir üfleme borusu ya da çubuğu üzerinde ve akıcı durumdayken, kendi ekseninde çevrilerek veya çeşitli yönlerde sallanarak merkezkaç bir gücün elde edilmesidir. Bu merkezkaç güç nedeniyle, henüz yumuşak ve akıcı durumda olan cam hamuru yayılmaya ve kendi kendine değişik biçimler almaya başlar. Hiç kuşkusuz bu yöntemde bütün ustalık, bu camın küçük yönlendirmelerle istenildiği gibi biçimlendirilmesidir. Bu işlemde herhangi bir kalıp kullanılmadığı için yavaş yavaş soğuyarak sertleşen camın yüzeyi, çok doğal bir düzgünlükte ve parlaklıkta olur.

Buna karşılık bu tür bir üretim sonucunda ortaya çıkan camların biçimleri, ölçüleri, ağırlıkları tam olarak eşit ölçüde ve ağırlıkta olamaz.

Renkli ve Renksiz Camlar

"Beykoz işi" ve "çeşmibülbül" olarak tanımlanan ürünlerin yapımında en yaygın olarak "renksiz" ve "saydam" cam kullanılmıştır. Aslında "Beykoz işi" olarak bilinen ürünlerin hemen tümü, bu türdeki camla yapılmıştır. Ayrıca bu tür ham malzeme, büyük boyutlu şişe, tabak, leğen ve ibriklerin üretilmesine de uygundu. Renksiz camlar, cam fırınları çevresinde yapılan ve "sıcak üretim" denilen işlemlerle biçimlendirilir. "Sıcak üretim" tamamlanıp, ürünler soğuyup son biçimini aldıktan sonra diğer işlemler yapılır. Bunlar "kesme", "kumlama", "boyama" ve "altın yaldız" gibi çeşitli "soğuk" işlem ve tekniklerle daha da zenginleştirilir.

Tarihî Beykoz atölyelerinde üretilmiş olan bu camların üzerlerine işlenmiş olan “ay”, “yıldız”, “gül” ve “maydanoz” gibi belli başlı desenler de bir anlamda o dönemin süsleme tekniklerinin ve sanatının kimliğini taşıyordu.

***

“Beykoz işi” ürünlerde ve “çeşmibülbül” yapımında, “saydam” cam hamuru kullanılarak potalarda üretilen renkli camların renksiz camlardan tek farkı “renkli” olmalarıydı. “Beykoz işi” ürünlerde ve “çeşmibülbül” üretiminde genellikle “kobalt mavisi, koyu mavi, kırmızı, menekşe” gibi belli başlı renklerdeki camlar kullanılmıştı.

Böyle olmakla birlikte, camın üretimi ve biçimlendirilmesi sırasındaki çeşitli ısıtma işlemlerinden ötürü ürünlerde bazen renk değişiklikleri ortaya çıkabiliyordu.

Cam hamuru renkli olarak hazırlanan bu camlar üzerine, üretimin tamamlanmasından sonra renksizlerde olduğu gibi çok çeşitli “boyama, mine ve yaldız” gibi birçok “dekor” tekniği uygulanmıştı.

Cam Üzerine “Kesme” Teknikleri

Camı keserek biçimlendirme tekniği, 1700’lü yıllardan başlayarak, Avrupa’nın değişik bölgelerindeki kesim ve gravür ustaları eliyle en üst düzeylere ulaşmıştı. Avrupa’daki camcılık merkezlerinin, bu arada özellikle de Bohemya camcılarının ürünleri Osmanlı Devleti’nin üst düzey yaşamı içinde oldukça tanınıyordu. Bohemya camcılığının Osmanlı Devleti’nde çok yaygınlaşmış ürünlerinden birisi, “kesme kristalleriydi”. Bu cam teknikleri Osmanlı Devleti’nin camcılık girişimlerinde önemli izler bırakmıştı.

Bu kesmeler, özellikle 19. yüzyıl Beykoz camcılığı döneminde yapılmış ürünlerde açık olarak görülür. O tarihlerde Bohemya camcılarının etkin olarak kullandıkları kesme teknikleri, o günlerde geliştirilen özel nitelikli “aşındırma ve kesme taşlarının” bir sonucuydu. Bu taşları kullanan her atölyede de hemen hemen benzer ürünler elde edilirdi.

19. yüzyılda Beykoz bölgesindeki atölyelerde üretilmiş olan “çeşmibülbül” yapımında genel olarak “kesme tekniği” yaygınlıkla kullanılmamıştı. Ancak yine de bu camların çeşitli yerlerinde gereken kesme işlemi uygulanmıştı. Özellikle de çeşmibülbüllerin dip ve ağızlarının düzeltilmesinde veya parlatılmasında bu aşındırma teknikleri kullanılmıştı. Ama “çeşmibülbül” dışındaki camlar üzerine çeşitli derinliklerde ve inceliklerde çok sayıda “soğuk kesme” işlemleri yapılmıştı.

Pek çok tarihî Beykoz camında, kesme yapılmış yüzeylerde, kaba bir taşın yaptığı çizgiler ve izler görülür. Çünkü o tarihlerde soğuk kesme işlemlerinde kullanılan aşındırma taşları çok yüksek nitelikte değildi. Bu yüzden kesilen cam yüzeyleri çok parlak olamıyordu. Kesme yüzeylerindeki bu gibi izler, kullanılan taşın ince ve hassas olmadığını gösterir. Bazı camlarda bu kaba izler daha sonra ince taşlarla yeniden aşındırılarak parlatılmıştır.

BEYKOZ OPAL CAMLARININ (OPALİN) BİÇİM ve İŞLEVLERİNİN ZAMAN İÇİNDE DEĞİŞMESİ

Tarihî Beykoz opal camları, yani koleksiyoncuların deyişiyle "Beykoz Opalinleri" ilk günden bu yana, günlük hayatta birkaç temel amaçla kullanılmak için üretilmişti. Ama bu camların biçimleri sürekli olarak bazen Doğu, bazen de Batı kimliğine göre değişmişti. Bu değişim kısaca iki başlık altında özetlenebilir:[2]

Osmanlı Geleneğinin Ürünleri Olarak Opalinler: Bu tür camlar genellikle daldırma, bakraç, çanak, çiçeklik (şükûfedan), gülsuyu serpicisi (gülabdan), ibrik ve leğen, kahve fincanı, kahve takımı, kuş biçimli koku şişeleri, lalelik (laledan), sürahi, şekerlik, tuzluk olarak tanımlanır.

Batılılaşma Etkisiyle Biçimi Değişen Camlar Olarak Opalinler: Bu tür camlar ise genellikle avize fanusu, ilaç kutusu, mücevher kutusu, mürekkep hokkası, şişe, tabak, yemek takımı olarak kullanılmak üzere yapılmıştı. Bunlara ek olarak bardak, kapaklı ve kapaksız kâse, kulplu bardak, kandil, küçük şişe, parfüm şişesi, ilaç şişesi, tabanca biçimli şişe, fıçı biçimli şişe, şamdan, vazo olarak yapılmıştı.[3]

Beykoz Opalinleri her dönemdeki cam tekniği açısından kolay biçimlerde yapılmış ve sonra özenle işlenerek değerlendirilmişti. Beykoz cam ustaları gövdeyi, kulpu, ayağı, tablayı veya kapağı biçimlendirirken hep en kolay yolları kullanmışlardı. Bununla birlikte bu camların üzerinde her dönemdeki ustalarının işlerinde kişisel izler de vardır. Çünkü her camın üretiminde yapılan işin zorluğuna veya karmaşıklığına bağlı olarak değişik sayıdaki ustalarla çalışılır. Sonuçta camın üzerindeki parça ve işlem sayısı çoğaldıkça hem usta sayısı artar hem de daha karmaşık bir çalışma düzeni gerekir. Hatta biçimlendirilecek camın büyüklüğü ve ağırlığı bile ayrı yeteneği ve deneyimi olan ustaları gerektirir.

Tarihî koleksiyonlarda görülen Beykoz Opalinleri genel olarak aşağıda sıralanan işlevlere bağlı olarak çok çeşitli biçimlerde üretilmişti:[4]

Masaüstü Takımları: Beykoz Opalinleri arasında, günlük hayatta kullanılan masaüstü camları genel olarak şöyledir: Fincan, kâse, kapaklı kâse, çorba kâsesi, kulplu kâse, sütlük, şekerlik, sürahi, reçellik, şişe, şekerlemelik, tabak, tas, aşurelik, tuzluk, yumurtalık, leğen ve ibrik, bakraç, karlık, kandil, fıçı ve mürekkep hokkası.

Gülabdan: Beykoz Opalinleri arasında en çok "gülabdan" olarak bilinen camlar üretilmiş ve yüzeyleri çok değişik biçimlerde süslenmiştir. Bu şişeler genellikle gül suyu serpmek için kullanılırdı. Bu nedenle, delikli emzik kapakların takılması için ağızların içine çeşitli tekniklerle diş açılmıştı. Genellikle düz beyaz opal cam gövdeler yanında mavi, yeşil, kırmızı renklerin çeşitli tonları da yapılmıştır. Gövdelerin üzerine çok çeşitli renklerde, kompozisyonlarda çiçek, meyve gibi doğal işler ya da geometrik motifler ve ay yıldız motifleri işlenmiştir.

İbrik: Gül suyu serpmek için kullanılan ama gövdelerinde ibrik ve kulp olduğu için hem yapımı hem de kullanımı özen gerektiren ibrikler çok üretildiği hâlde, kırılgan olmaları nedeniyle günümüze kadar az sayıda örnek gelebilmiştir.

Laledan: Aslı "laledan" olan ve "şükûfedan" (çiçeklik) olarak da bilinen vazolar, genellikle bir tek lale konulması için çok ince boyunlu olarak, ancak diğer çiçeklere uygun olan değişik ölçülerde de yapılmıştır. Bu camlar hem kolay yapıldığı hem de sağlam olduğu için günümüze kadar çok sayıda örnek gelebilmiştir.

---

2 Önder Küçükerman, Osmanlı Saraylarının Desteği ile Başlayan ve Günümüze Kadar Gelen 200 Yıllık Camcılık Mirası.

3 Beykozlu Opalinlerin Parlak Dönemleri, Antik&Dekor, S. 121, İstanbul 2010, s. 80, 89.

4 Fuat Bayramoğlu, Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri, İş Bankası Yayını, İstanbul 1974, s. 11.

Kuş Biçiminde Şişeler: Beykoz opalinleri arasında hem yapımı hem de kullanımı hakkında çok sayıda görüş olan en ilginç ürünlerdir. Genellikle kumru, güvercin veya ördeğe benzeyen biçimlerde yapılan bu opalin şişelerin gülsuyu serpme dışında, bebek emziği, biberon olarak kullanıldığı aktarılır.

Ama bunların diğer kullanım alanı da evlilik sonrasında kuyruklarının kırılmasıydı. Bu nedenle simgesel bir kullanımı olduğu düşüncesi de günümüze kadar gelmiştir. Nitekim eski bir görüşe göre İran'da geleneksel olarak her kızın çeyizinde gülabdan, ibrik, şükûfedanın yanı sıra kuş biçiminde gülsuyu serpicileri bulunurmuş. Güvey gerdeğe girdiğinde, eline gül suyu dökülen kuşun bir tarafını kırar, böylece aileye nazar değmesini önlermiş. Bu görüşü en çok destekleyen ise opalin kuşların kuyruklarının yapımında kullanılan çok özel bir işlemle, kolayca ve aynı yerden kırılmasını sağlayan ve saklı tutulan bir tekniktir.[5]

Şamdan: Beykoz Opalinleri arasında üretilmiş olan şamdanlar hem yapılması hem de korunması zor olduğu için günümüze kadar çok az sayıda gelebilmiştir.

Fincan ve Tabak: Beykoz Opalinleri arasında üretilen kahve fincanı ve tabağı hem yapılması hem de korunması zor olduğu için günümüze kadar az sayıda gelebilmiştir.

Daldırmalar ve Bardaklar: Beykoz Opalinleri arasında çok çeşitli bardaklar ve geleneksel daldırmalar üretilmiştir. Ama özellikle yapılması zor olan kulplu bardaklar kolay kırıldığı için az sayıda bulunurlar. Bu bardakların, Bohem veya Baccarat tarafından Osmanlı için üretilen örneklere benzeyenleri de çoktur. Bunların kupa biçiminde ve kapaklı örneklerinde, kapaklarında Mevlevî kimliği taşıdığı düşünülen kulp veya tutamaklar bulunur.

OPAL CAMLAR ve BEYKOZ OPALİNLERİ KOLEKSİYONLARINDAN ÖRNEKLER

Çeşmibülbülün biçimlendirilmesinde opal cam tekniğinin özel bir yeri vardır. Çünkü "çeşmibülbül" yapımındaki en önemli özellik olan ince cam çubuklar "opal" veya "opalimsi" cam ile yapıldığında daha net olarak görülür.

Aslında "opal" cam 1600'lü yılların önemli bir teknik yeniliğiydi ve yaygın olması da çok doğaldı. Çünkü 17. ve 18. yüzyıllarda Çin'de üretilmiş olan porselenlerin Avrupa'da üretilebilmesi ve porselen sanayinin kurulması için âdeta yoğun bir yarış yaşanıyordu. Buna karşılık, Doğu'nun porselen üretim tekniği büyük bir titizlikle korunuyordu.

Venedikli ustalar da Avrupa'da çok moda olan ve porselene benzeyen ürünler yapabilmek için kendi cam teknolojileri içinde çözüm arıyordu. Nitekim en sonunda özel cam formülleri geliştirerek porselene çok benzeyen "opal" camı ilk olarak üretmişlerdi. Bu yeni teknik 17. yüzyılda Orta Avrupa'da, 18. yüzyılda ise hemen hemen bütün Avrupa'da yaygın bir biçimde kullanılmış ve çok sayıda opal cam ürün yapılmıştı. Opal cam tekniğiyle yapılan bu ürünler, hemen her alanda büyük bir ilgi görmüştü. Nitekim 1800'lü yılların başlarında Osmanlı Devleti'nde bile "opal" camın yaygınlıkla kullanıldığı bir belgede şöyle görülüyor:[6]

"...Bunlar sadece Avrupa'da değil, 1870'e doğru Doğu'da bir çarşı ürünü hâline gelmişti. Bu tarihte Suriye'nin zengin aileleri bu güzel şeyleri evlerinin süsü olarak ya da günlük ihtiyaçları için satın almaya başlamışlardı. Tuvalet eşyası, lamba, su bardağı, tabak, şamdan gibi her çeşit ev eşyası çok

[5] Bayramoğlu, a.g.e.,s. 33.

[6] Bayramoğlu, a.g.e.,s. 24.

moda olmuştu. Camdan, kristalden ve opal camdan güzel eşya, yeni gelinlerin çeyizlerine konuyordu. Ayrıca zengin ve büyük ailelerde de özel koleksiyonlar yapılmaya başlanıyordu...”

İşte Beykoz’da kurulan cam atölyeleri de hiç kuşkusuz çok beğenilen bu yeni tekniği yoğun biçimde kullanmaya başlamıştı. Aslına bakılırsa teknik yönden, “opal” cam, saydam cam hamuru içine yapılan çeşitli katkılar yardımıyla “yarı geçirgen” bir özellik kazanması ile elde ediliyordu. Bu katkıların oranı veya camın eritilme süresi ile bağlantılı olarak da değişik nitelikteki opal camlar üretiliyordu.

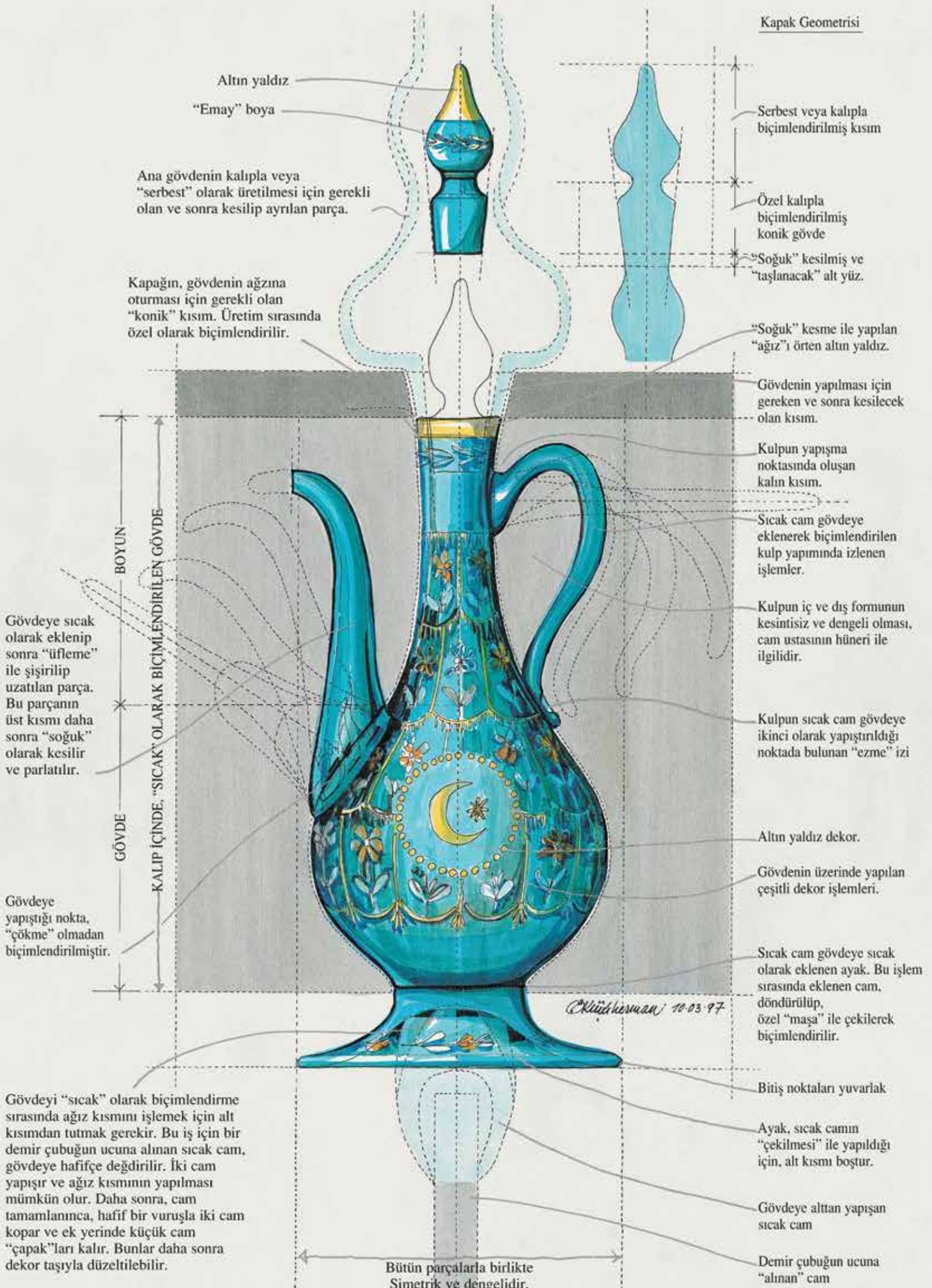
Bu tekniklere bağlı olarak, “camın yapısında oluşan kristaller”in büyüklüğü, sonuçta camın ışık geçirgenliğini değiştiriyordu. Ayrıca opal camların yapısında kullanılan değişik katkı malzemelerinin etkisiyle, camlar ışığa tutulunca “kırmızı” ile “koyu portakal” arasında değişen renkler görülür.

Opal camın bir üstünlüğü de yüzeyleri üzerine yapılan desenlerin iyi görünmesidir. O yüzden Opal cam tekniği ile yapılan Beykoz camları üzerinde de çok çeşitli boyama, mine ve yaldız teknikleri uygulanmıştı. Bütün bu özellikleri yanında özellikle beyaz opal camdan yapılan ince cam çubuklar, “çeşmibülbüllerin” bir bakıma en önemli özelliği olmuştur.

Beykoz camlarının seçkin tabaklı sürahi eseri. (Şişecam Cam Eserler Koleksiyonu)

Bir Beykoz sürahisinin yapılma aşamalarını gösteren çizim.
(Çizim: Önder Küçükerman)

Beykoz Opalinleri genel olarak Osmanlı kültürünü simgeleyen biçimlerde üretilmiş ve buna uygun motifler işlenmişti.
Bazen motif olarak ay yıldız, bazen de kalp bulunmaktadır.
(Şişecam Cam Eserler Koleksiyonu)

Beykoz Opalinleri genel olarak Osmanlı kültürünü simgeleyen biçimlerde üretilmiş ve buna bağlı olarak opalinlere bazen motif olarak ay yıldız, bazen de kalp işlenmişti. Buradaki örnekler Beykoz Opalinlerinin genel kimliğini bir arada göstermektedir. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden özel bir takım. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Geleneksel Beykoz Opalinlerinden değişik örnekler. (Antik A.Ş. Arşivi)

Beykoz camlarına ait çeşitli dönemlerde yapılmış ve değişik tekniklerle dekorlanmış koku şişeleri. (Antik A.Ş. Arşivi)

KUŞ BİÇİMLİ KOKU ŞİŞELERİ

Beykoz camları arasında özel bir yeri olan kuş biçimli şişelerin yapımı hakkında kesin bilgi yoktur. Ama kuş biçimli şişelerin çok büyük bir kısmının kuyruğu kırıktır. Buna karşılık gövdesi sağlamdır. Özellikle eski ismiyle "bekâret kuşlarının" kuyruklarının kırık olması çeşitli geleneklere bağlanmıştı. Ancak işin camcılık bakımından önemi, nasıl olup da yalnız kuyruğun kırılmasının sağlandığıdır. Bu açıdan bakılırsa bu camların üretiminde şaşırtıcı bir camcılık ustalığının gizli olduğu kesindir. Bu kuşların kesitleri incelenirse, gövdenin yapısı ile kuyruğun birleştiği kesimde ince izler görülür. İşte bu ince çizgilerin yarattığı "kolay kırılabilme" özelliği nedeniyle gövde herhangi bir zarar görmeden, kuyruk kolayca kalabilmektedir.

Bu üretim tekniğinin incelikleri değişik dönemlerde yapılmış örnekleri yorumlanarak, aşağıdaki sıra içinde üretildiği bilinir. Burada asıl önemli olan, cam biçimlendirmenin hiçbir aşamasında kalıp kullanılmaması ve her şeyin el ustalığıyla yapılmasıdır. Bu yüzden her ustanın yaptığı kuşun kendine özgü özellikleri olur.

Kuş Biçimli Şişe Yapımı

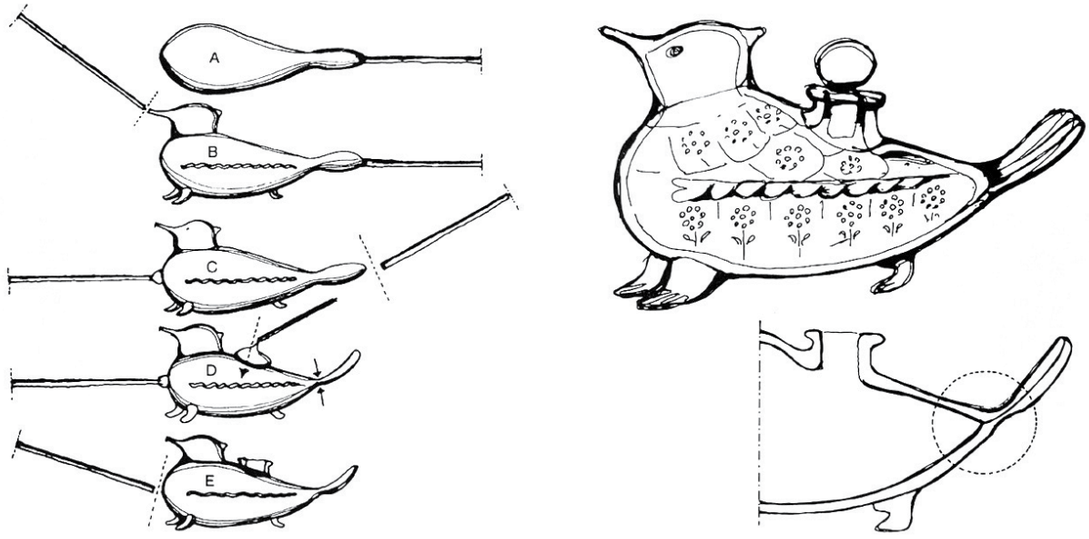
Kuş biçimli camlar genellikle şöyle bir sıra içinde yapılır.

Öncelikle cam üfleme tekniğiyle kuşun gövde kısmı biçimlendirilir. Sonra kuşun baş kısmının yapılacağı noktaya sıcak cam yerleştirilir, borudan üflenerek baş şişirilerek biçim verilir ve iki uçtan çekilerek gaga yapılır. Bu arada sıcak cam eklenerek ayaklar ve kanatlar yapılır.

Daha sonra, kuşun göğüs kısmına sıcak bir çubuk yapıştırılır ve kuyruk, üfleme borusundan kırılarak ayrılır. Bu kırılan kısım daha sonra yeniden ısıtılıp ezilerek kuyruk oluşturulur.

Şişenin ağzı için üstte bir delik açılır, buraya yeni bir sıcak cam konulup biçimlendirilerek ağız yapılır.

Tamamlanmış olan kuş, göğsüne yapıştırılmış demir çubuktan kopartılır ve soğutulur. Gaga kısmı ve göğüsteki kırık yüzey aşındırma taşı ile düzeltilir ve parlatılır.

Kuş biçimli şişenin yapılma aşamaları. (Çizim: Önder Küçükerman)

Kuş biçimli Beykoz camları. (Antik A.Ş. Arşivi)

Kuş biçimli Beykoz camları. (Antik A.Ş. Arşivi)

BEYKOZ İŞİ ÇEŞMİBÜLBÜLLER

19. yüzyılda Beykoz'un Çubuklu, İncirköy bölgelerinde özel bir cam ustalığıyla ve tekniğiyle üretilen bir başka ürün grubu da "çeşmibülbüller"di.

"Bülbül gözü" anlamına da gelen bu ürün grubuna böyle bir ismin verilmesinin nedeni tam olarak bilinmiyor. Çok zor bir cam ustalığıyla üretilen "çeşmibülbüllerin" yapımında renkli cam çubuklar kullanılıyordu. Bu çubukların cam içinde oluşturduğu helezonların etkisiyle isimlendirilmiş veya bunlara şiirsel bir anlam yüklenmiş olabilir.

Belki de 19. yüzyıldaki "Boğaziçi'nin renkli ve şiirsel ortamına uygun" bir kavram olduğu için "çeşmibülbül" olarak isimlendirilmiştir.

Ancak her ne olursa olsun Beykoz'da, Boğaziçi'nin renkli atmosferi içinde yeni bir isim ve kimlik ile ilgili teknik özellikler desteğinde yaratılan "çeşmibülbül", İstanbul cam sanatı içinde çok özel bir konuma sahip olmuştu.

Her ne kadar 19. yüzyıl başları Osmanlı Devleti hızlı değişimler, karışıklıklar, savaşlar yaşamışsa da bir diğer yandan da sessiz sakin giden sanat hayatı çok renklenmişti. Özellikle Sultan III. Selim'in desteğinde gelişen bu dönem şiir, müzik, sanat ustalıklarının büyük değer taşıdığı bir dönemi simgeliyordu. "Gül-bülbül-lale-sümbül", dönemin geleneksel yaratıcılık simgeleri arasında yer alıyordu. Beykoz camları kimliği de böyle bir sanat ortamından can suyu alarak yaratılmış olmalıdır.

Ayrıca "çeşmibülbülün" bir başka tanımlayıcı özelliği de zaten çok eski bir dünya görüşünün önemli bir ürünü olan "çarkıfelek" ile yakınlığıdır. Osmanlı toplumu belki de bu çok eski Doğu kimliğini, çok yeni ve heyecan verici teknik olarak gördükleri cam üzerinde ve şiirsel bir ortamda yaratma başarısına bu ismi vermişti.

Büyük bir olasılıkla, Doğu'nun bu eski simgesi, Osmanlı Devleti'nde Batı'dan gelen bir teknikle birleşerek, "çeşmibülbül" olarak yaşama geçmişti.

Eski Anadolu camcılarının yüzlerce yıl önce ürettiği burkulmuş camdan yapılan boncuklar, aslında Çeşmibülbül tekniğinin eski ve değişik bir uygulamasıydı. (Önder Küçükerman Koleksiyonu)

ÇEŞMİBÜLBÜL YAPIMINDAKİ ÇOK ZOR ADIMLAR

"Çeşmibülbül" adı altında genel olarak isimlendirilen cam ürünler, gerçekte birbiri ardına gelen ve her biri inanılmaz teknik zorluklarla dolu olan bir dizi işlemlerle yapılır. Bu işlemlerin hem teknik hem de ustalık bakımından ne kadar zor olduğu, bir "çeşmibülbül" yapımındaki en önemli 8 adımı izleyerek anlaşılabilir. Şimdi bu adımları izleyelim:[7]

1. Adım: İlk Küçük Cam Küre

"Çeşmibülbül" yapımının ilk adımı normal olarak herhangi bir camın biçimlendirilmesi gibidir. Yani, potadaki eritilmiş cam biçimlendirilmeye hazırdır. Camcılıkta kullanılan özel madeni "üfleme borusu" nun uç kısmı bu erimiş camın içine daldırılıp döndürülür. Böylece çubuğun ucuna yapışarak sarılan sıcak ve akıcı durumdaki cam, potadan dışarı hızla alınır. Bu işlemle birlikte aynı zamanda borunun ucundan yavaşça üflenip döndürülerek sıcak ve akıcı durumdaki cam hızla şişirilir, küçük bir cam balon elde edilir.

Bu adımda, saydam camdan yapılan bu ilk küre henüz sıcaktır, akıcı durumdadır ve kesin biçimini almamıştır. Sadece küçük bir cam küredir.

2. Adım: Cam Kürenin Silindir Yapılması

Henüz sıcak ve akıcı durumda olan cam küre, özel bir ahşap kalıp üzerinde yatay yönde döndürülerek yavaş yavaş silindir biçimine dönüştürülür. Bu işlem sırasında biçimin kendi içindeki cam yüzeylerinin ve kalınlıklarının eşit ve dengeli olarak dağılması, ileride yapılacak biçimlendirmenin başarısı açısından son derece önemlidir. Bu işlemler sırasında silindir biçimini alan cam küre, hâlâ çok sıcak ve akıcı durumdadır.

3. Adım: Kalıba Yerleştirilen Cam Çubuklar

Bu adım değişik iki işlemlidir.

Birincisi, daha önceden hazırlanmış ince cam çubukların özel bir madeni kalıp içindeki yuvalara yerleştirilmesidir. Bu ince cam çubuklar, yapılacak çeşmibülbülün biçimine göre saydam, opal ya da istenilen renklerde olarak, kalıp içine önceden dizilir. Ayrıca her çeşmibülbülün büyüklüğüne veya biçimine bağlı olarak, değişik sayıda cam çubukların ve kalıpların kullanılması gerekir. Bu nedenle de çok sayıda ve değişik kalıp türleri geliştirilmiştir. Bu kalıpların içine renkli veya opal cam çubukların istenilen sıra içinde dizilmesi ile birinci işlem tamamlanmış olur.

Bunlar sıcak olmayan ön hazırlık işlemleridir.

İkinci işlem ise sıcak camla yapılır. Soğuk cam çubukların yerleştirilerek, hazırlığı tamamlanan kalıbın içine sıcak cam silindir yerleştirilir, üflenerek şişirilir, genişler ve kalıptaki soğuk cam çubuklara yapışır. Böylece soğuk kalıba dizilerek bekleyen cam çubuklar, ortaya yerleştirilen sıcak ve akıcı camın dış yüzüne yapışır ve yavaş yavaş ısınmaya ve erimeye başlar.

4. Adım: Soğuk Cam Çubukların Eriyerek Sıcak Cama Yapışması

Kalıbın içindeki soğuk cam çubukların yapıştığı bu sıcak cam gövde, kalıptan çıkarılıp boşlukta döndürülür. Böylece hem camın biraz soğuması hem de ince cam çubukların ısınarak erimesi ve en önemlisi genel kütlenin kendi içinde dengelenmesi sağlanır.

---

[7] Önder Küçükerman, Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler / The Art of Glass Andtraditional Turkish Glassware, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1985, s. 174.

Çeşmibülbül tekniğiyle cam üretimi işlemlerini açıklamalı olarak gösteren çizim. (Çizim: Önder Küçükerman)

5. Adım: Cam Çubuklar, İki Cam Arasında

Bu işlemde dış yüzüne renkli çubukların sarıldığı cam gövde yeniden potaya daldırılarak, üzerine yeniden bir sıcak cam tabakası sarılır. İnce cam çubuklar, artık iki saydam cam tabakanın arasında kalmış olur. Dış yüze sarılan yeni camın henüz yüksek olan ısısıyla bütünüyle eriyen ince çubuklar, aynı zamanda camın yapısı içinde yavaş yavaş eriyerek akkor hâline gelmeye başlarlar.

Burada ilginç bir durumla karşılaşılır. Camın içinde eriyen çubuklar, renklerini de kaybeder ve ısı nedeniyle kırmızı olarak görülür. Artık bu çubukların rengi, üretimin sonunda camın soğuyup katılaşmasına kadar bir daha görülemeyecektir.

Dolayısıyla çeşmibülbül'ü biçimlendiren usta da yaptığı işin ne olduğunu en sonunda, işi tamamladığında görebilir.

6. Adım: Cam Çubukların Burkulması

Bu ana kadar hazırlanan cam gövdeye herhangi bir özel biçim verilmemiştir. Sadece içine ince cam çubuklar yerleştirilmiş olan yalın bir küre ya da silindir yapılmıştır. Bu yalın cama ileride verilecek biçimin gerektirdiği işlemler için camın içindeki çubukların alt uçlarının çok hassas biçimde bir araya getirilip bir anlamda "demetlenmesi" gerekir.

Bu çok hassas işlemin yapılabilmesi için sıcak cam kütlenin uç kısmı özel bir maşa ile yavaş yavaş sıkılıp döndürülerek ve çekilerek uzatılır. Böylece cam gövde içinde paralel duran çubukların uç kısımlarından birbirleriyle birleşmesi sağlanır. Ancak bu işlemle birlikte, gövde yapımında kullanılacak cam da bir miktar azalmış olur. Çünkü çekilerek uzatılan camın ucu kesilerek atılır.

İşte, bir "çeşmibülbülün" biçimlendirilmesindeki en hassas nokta budur. Çünkü bu işlemde cam çubukların birbirleriyle tam ve simetrik olarak birleşmesi gerekir. Bu aşamadaki biçimlendirme işlemlerinde yapılacak bir hata ya da camın ana simetrisindeki bozukluğun, daha sonraki işlemlerde artık düzeltilmesi imkânsızdır.

7. Adım: Asıl Cam Ustalığı

İçinde cam çubukların düzgün biçimde bulunduğu cam gövde, artık herhangi bir kalıp içinde biçimlendirilmeye hazır duruma gelmiştir. Ancak bütün bu işlemler sırasında belirli bir süre geçmiş ve cam, bir miktar soğumuş ve katılaşmaya başlamıştır.

Bu nedenle cam, özel tekniklerle gerektiği kadar yeniden ısıtılır ve kesin biçimini alacağı kalıbın içine yerleştirilir, yeniden üflenerek biçimlendirme işlemlerine başlanır. Bu sırada, kalıp içindeki cam bir yandan da belirli bir yönde döndürülerek, çeşmibülbül'ün en önemli özelliği olan, gövde içindeki cam çubukların düzgün bir biçimde "burkulması" sağlanır.

İşte bu anda her şey sadece cam ustasının bilgisi, hızlı kararları ve el ustalığı ile yapılabilir.

Diğer yandan, bu adımdaki bütün işlemler sırasında cam gövde henüz üfleme çubuğunun ucunda yapışıktır. Gövdenin kesin biçimini almasıyla birlikte artık üfleme çubuğundan kesilerek ayrılması gerekir. Sıcak biçimlendirmesi tamamlanan "çeşmibülbülün" ağız kısmı eğer daha sonra kesilecek ise artık sıcak cam özel tekniklerle çatlatılıp "kırılarak" üfleme çubuğundan ayrılır.

Ama eğer, "çeşmibülbül" gövdenin ağız kısmı sıcak işlemlerle yeniden biçimlendirilecek ise bir başka adımın daha atılması gerekir.

Çeşmibülbül üretiminde her şey cam ustasının bilgisi, hızlı kararları ve el ustalığı ile yapılabilir.
(Fotoğraf: Önder Küçükerman)

8. Adım: Son İşlemler

Bir çeşmibülbül'ün yapılmasındaki son adım, ağız kısmının biçimlendirilmesidir. Bunun için önce henüz üfleme çubuğunun ucunda bulunan cam, özel işlemlerle koparılarak ayrılır. Ancak sonraki işlemler için henüz sıcak ve akıcı durumda olan camın bozulmaması için bir biçimde "tutulması" da gereklidir. Bu durumda çeşitli araçlarla, özel kepçelerle ya da ucunda sıcak cam bulunan bir çubuk, gövdenin alt kısmına yapıştırılır ve sıcak camın biçiminin bozulmaması sağlanır.

Artık camın "ağız" kısmı biçimlendirilmek için rahatlıkla tutulup çalışılabilir. Bütün bu işlemler sırasında cam soğumuş ve biçimlendirme için gereken sıcaklığın altına düşmüştür. Oysa ağız kısmını biçimlendirmek için yeniden ısıtmak gerekir. Bu amaçla yüksek ısı kaynağına yaklaştırılan ve ısıtılıp yumuşayan cama, gereken aletlerle son biçimi verilir.

Üretimi tamamlanan cam, soğutma işlemlerinden geçirilerek tamamlanmış olur.

***

Yukarıda çok kalın çizgilerle anlatılan işlemlerden görüleceği gibi, bir "çeşmibülbül" yapımının her adımında aşılması gereken çok sayıda teknik zorluklar vardır. Üstelik bu işlemlerin inanılmayacak kadar kısa sürelerde, neredeyse göz açıp kapayıncaya kadar yapılması gerektiğini de unutmamak gerekir.

Hiç kuşkusuz, "çeşmibülbüllere" çok çeşitli biçimler verilebilir. Ayrıca kulp, gaga, ayak gibi birçok parçalar ana gövdeye eklenerek çok sayıda değişik biçimler elde edilebilir. Ama camcılık tekniği açısından bütün bu işlerin en önemli yanı, her zaman içinde çubuklar bulunan gövdenin önceden özenle hazırlanmasıdır.

Çünkü o ilk aşamada elde edilebilecek ana gövdenin içindeki çubukların simetrisi, sonuçtaki ürüne etki eden tek etkendir.

"Çeşmibülbül" yapımında ilginç olan bir başka nokta daha vardır. Bütün bu üretim adımları sırasında, biçimlendirilen cam hemen hemen akkor durumdadır. Böyle olduğu için ne çubuklar ne de bunların nasıl burkuldukları ve renkleri tam olarak görülebilir. Ancak biçimlendirme işleminin tamamlanıp camın soğumaya başlaması ile bu çubukların renkleri ortaya çıkmaya başlar. Cam ustası da yaptığını ancak o anda görebilir.

Böylelikle "çeşmibülbül" yapımındaki bütün bu işlemler, bir anlamda sadece cam ustasının deneyimleri, kararları ve duyuları ile yürütülebilir. Eğer bunların herhangi birinde bir teknik hata varsa, sonuçta yapılan ve o kadar emekle üretilen camı kırmaktan başka herhangi bir çözüm yolu da yoktur.

Solda, Bir Çeşmibülbül yapımının birinci adımında yapılan küre.
Sağda, Bu küre biçimindeki cam yeniden ısıtılıp yumuşatılır ve bir yüzey üzerinde döndürülerek silindir biçimine getirilir. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

Çeşmibülbül tekniğinin temeli olan burkulmuş çubukların değişik görünüşleri. (Fotoğraflar: Önder Küçükerman)

Beykoz camcılarının seçkin bir eseri. (Şişecam Cam Eserler Koleksiyonu)

Beykoz camcılarının seçkin bir eseri. (Şişecam Cam Eserler Koleksiyonu)

KAYNAKLAR

AK, Lütfi, Şişe Camda Otuz Yıl, İstanbul 1975.

BATUR, Afife, Mimar Raimondo D'Aranco ve Milli Saraylardaki Çalışmaları, "Milli Saraylar 1993", TBMM Milli Saraylar yayını, 1993, İstanbul

BAYRAMOĞLU, Fuat, Türk Cam Sanatı ve Beykoz İşleri, İş Bankası Yayını, İstanbul 1974.

BERKAY, Adnan, Cumhuriyet Devrinde Türk Camcılığı, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları XX. Yıldönümü Yayını, Paşabahçe, İstanbul 1955.

Beykozlu Opalinlerin Parlak Dönemleri, Antik&Dekor, S. 121, İstanbul 2010.

BİLGİN, Bülent, Geçmişte Yıldız Sarayı, Yıldız Sarayı Vakfı Yayını, İstanbul 1988.

BİRSEL, Salah, Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğaziçi, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983.

Bohemian Glass, Tradition and Present, Crystalex Yayını, Novy Bor, Çek Cumhuriyeti 1991.

BOZKURT, Rüştü - Küntay, "Çankaya, Her İnsanın Yaşamında Başlangıçlar Bitirişler Vardır", Şişecam Dergisi, S. 200, İstanbul 1997.

BOZKURT, Rüştü, "34 Bin dolardan 350 Milyon dolara Bir Uzun Yürüyüş", Şişecam Dergisi, S. 175, İstanbul 1993.

_____, "Başarı Ön Hazırlıklara Gerekli Zaman ve Emeği Ayırmakta Yatar", Şişecam Dergisi, S. 192, İstanbul 1996.

_____, "Genel Müdürümüz Adnan Çağlayan'ın Mesajı", Şişecam Dergisi, S. 159, İstanbul 1989.

_____, "İncirköy'den Dünya'ya Açılmanın Tanığı Oldum", Şişecam Dergisi, S. 203, İstanbul 1998.

_____, "Kurumsallaşma Ortak Aklın Kullanımıdır", Şişecam Dergisi, S. 177, İstanbul 1994.

_____, "Oynadığım Kuman Yutan Ruslar Anlaşmayı Hemen İmzaladılar", Şişecam Dergisi, S. 184, İstanbul 1995.

_____, "Simon Efendi Cam Üretiminden Hiç Mutlu Olmuyor", Şişecam Dergisi, S. 178, İstanbul 1994.

_____, "Şişecam Topluluğu'nda Temel Dönüşümlere Kısa Bir Bakış", Sanat Çevresi, S. 200, İstanbul 1995.

_____, "Tanıtım Kitaplarına Bakarak IS Makinelarında Üretim Gerçekleştiren Adam", Şişecam Dergisi, S. 176, İstanbul 1994.

CANAV, Üzlifat, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Cam Eserler Koleksiyonu, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Yayını, İstanbul 1985.

ÇAĞLAYAN, Adnan, "Günümüzün En Önemli Kavramı Değişimdir", Şişecam Topluluğu Dergisi, S. 175, İstanbul 1991.

_____, Türkiye'de Tasarımlar, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Yayını, İstanbul 1976.

DELİBAŞ, Selma, Behice Sultan'ın Çeyizi ve Muhallefatı, Topkapı Sarayı Müzesi, Yıllık 3, İstanbul 1988.

DORIGATO, Attilia, Murano Glas Museum, Edizione Electa SpA, Milano 1986.

ERGİN, Osman Nuri, Mecelle-i Umur-ı Belediye, C. 5, İstanbul 1995.

GİZ, Adnan, “Eski Türk Sanayiinde Gedik Usulü”, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, S. 32, İstanbul 1968.

_____, İstanbul’da İlk Sınai Tesislerinin Kuruluş Yılı: 1805, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, S. 23, İstanbul 1968.

_____, Türkiye’de İlk Buhar Makineleri, İstanbul Sanayi Odası Dergisi, İstanbul 1970.

İPEKÇİ, Abdi, Şahap Kocatopçu, Cam Sanayii ve Yöneticilik, “Şişe ve Cam”, Şişecam Yayını, S. 74, İstanbul 1974.

KARAL, Enver Ziya, Selim III’ün Hat-tı Hümayunları Nizam-ı Cedit. 1789-1807, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988.

KOCATOPÇU, Şahap, Yeni Yıl İçin, “Şişe ve Cam”, Şişe Cam Yayını, S. 64, İstanbul 1972.

_____, Yeni Yılın Düşündürdükleri, “Şişe ve Cam”, Şişecam Yayını, S. 70, İstanbul 1973.

KUTAY, Cemal, Avrupa’da Sultan Aziz, Geçmişten Günümüze Türk Kitaplığı, İstanbul 1970.

KÜÇÜKERMAN, Önder, Osmanlı Saraylarının Desteği ile Başlayan ve Günümüze Kadar Gelen “Beykozlu” Opalinler, Antik&Dekor, S. 120, İstanbul 2010.

_____, Tarih Boyunca Tasarım Mirasının En İlginç Ürünleri “Şişe”, Antik&Dekor, Antik A.Ş. Yayını, S. 124, İstanbul 2011.

_____, 100 Cam, NTV Yayınları, İstanbul 2008.

_____, 3000 Yılık Akdeniz Camcılığının Anadolu’daki Son İzleri: Göz Boncuğu, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul 1987.

_____, A Short Story of Traditional Turkih Glass Art, “Turkey-Economy”, Ankara 1990.

_____, Boğaziçi Camcılığının Ünlü Eserleri: Çeşmibülbüller, “Türkiyemiz”, Akbank Yayını, S. 66, İstanbul 1992.

_____, Bohemya Cam Sanatı Geleneğinin Çok Özel Bir Cam Fabrikası, Antik&Dekor, S. 26, İstanbul 1994.

_____, Cam Sanatı ve Akdeniz’in 3000 Yıllık Camcı Kardeşleri, (Müzeler İçin Düş Bilançosu), Yapı Kredi Yayınları, S. 93-3, İstanbul 1993.

_____, Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler / The Art of Glass and Traditional Turkish Glassware, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1985.

_____, Cam Sanatında El Ustalığından Makine Ustalığına, “Sanat Çevresi”, S. 20, İstanbul 1995.

_____, Eski İstanbul’da Kavanoz ve Şişeler, Belediye Müzesi, Cam Sergisi Broşürü, İstanbul 1993.

_____, Geleneksel Türk Dericilik Sanayii ve Beykoz Fabrikası: Boğaziçi’nde Başlatılan Sanayi, Sümerbank Yayını, Ankara 1988.

_____, Glas-Design aus der Türkei, “Die Schaulade”, Bamberg, Almanya 1979.

_____, İstanbul’da 500 Yıllık Sanayi Yarışı-Türk Cam Sanayii ve Şişecam, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Yayını, İstanbul 1998.

_____, Lizbon Uluslararası Cam Sergisi Kataloğu, 1972.

_____, Osmanlı Saraylarının Desteği ile Başlayan ve Günümüze Kadar Gelen 200 Yıllık Camcılık Mirası:

_____, Paşabahçe “Modiano” Cam Fabrikası, İstanbul Ansiklopedisi, C. 5, Tarih Vakfı Yayını, İstanbul 1994.

_____, Paşabahçe’den Tasarımlar, “Şişecam”, Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları Yayını, İstanbul 1976.

_____, Şişecam’ın “Dekoratif Cam Yarışması Sonuçlandı”, Art Dekor, S. 61, İstanbul 1998.

_____, Türk Cam Sanatı İçinde Beykoz İşi Camlar, Cam Sanatı ve İstanbul, Antik A.Ş. Yayını, İstanbul 1993.

_____, Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika Feshane Defterdar Fabrikası, Sümerbank Yayını, Ankara 1988.

_____, Türk Giyim Sanayiinin Tarihi Kaynakları, GSD Dış Ticaret AŞ. Yayını, İstanbul 1996.

_____, Venedik Camcılığı ve Venedik Kanalları Çevresinde Yaşatılan 1000 Yıllık Gelenek: Murano Cam Adası, Antik&Dekor, Hürriyet Yayını, S. 12, İstanbul 1991.

_____, Yıldız Sarayı'ndaki Çini Fabrikası ve Milli Saraylardaki Yıldız Porselenleri Koleksiyonu, TBMM Dergisi, S. 4, Ankara 1987.

KÜÇÜKERMAN, Önder - Yücel, İhsan, Milli Saraylardaki Cam Eserlerin 19. Yüzyıl'da Türk Cam Sanayiinin Gelişimine Etkileri ve Ahmet Fethi Paşa, Milli Saraylar, TBMM, Millî Saraylar Dairesi Başkanlığı Yayını, İstanbul 1993.

LECOMTE, Prétextat, Türkiye'de Sanatlar ve Zenaatlar, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1976.

MANTRAN, Robert, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul- I, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1990.

ÖNSOY, Rıfat, Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1988.

SARC, Ömer Celal, Tanzimat ve Sanayiimiz, "Tanzimat I", Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

SAYAR, Ahmed Güner, Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması, Der Yayınları, İstanbul 1986.

Söyleşi Notları, 9.7.1985 tarihinde, Paşabahçe'nin en eski cam üfleme ustalarından Mustafa Özbey'le yapılan konuşma.

ŞAKİR, Ziya, Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi, Çeltüt Matbası, İstanbul 1957.

Tekel işletmeleri, Paşabahçe ispirto ve Rakı Fabrikasının Tarihçesi.

Yakamoz Cam, Gastronomi Dergisi, S. 93, Nisan / Mayıs İstanbul 2012.

ZILLİOĞLU, Mehmet, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. II, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1971.

DİZİN

I - II- III...

III. Napolyon 84, 85
III. Selim 50, 55
V. Murad 93
XVI. Louis 50

A

Adnan Çağlayan 205, 207, 208, 210, 212
Adnan Kahveci 195
Adnan Menderes 130
Agaton Efendi 79
Ahmed Fethi Paşa 63, 69, 70, 71, 72, 89
Akbaba 183, 186, 225
Akdeniz 15, 19, 44, 52
Ali Kılıç 117, 119
Ali Konyalı 51, 54, 62, 64, 65, 67, 78
Almanya 19, 27, 37, 85, 122, 129, 157, 163, 172, 173, 174, 177, 178, 182, 186, 200, 208, 229, 239, 247, 248
Amerika 33, 141, 142, 179, 182, 186, 229, 239
Anadolu 15, 52, 93, 153, 154, 155, 206, 227, 230, 234, 235, 238, 247, 248, 278
Anadolu Cam Sanayii 154, 206, 248
Anadoluhisarı 186, 238
Ankara 30, 42, 50, 55, 56, 61, 71, 75, 77, 79, 130, 190, 191, 193, 194, 211, 230, 239, 245, 279
Asaf Yalçın 145, 146, 147, 169
Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusu 56
Asâkir-i Mansûre Ordusu 56
Atiye Sultan 70
Aventurin 27
Avrupa 15, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 40, 41, 42, 43, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 61, 63, 69, 70, 71, 76, 77, 79, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 92, 99, 121, 130, 135, 145, 151, 156, 173, 174, 175, 176, 182, 193, 203, 209, 216, 234, 235, 256, 258, 259
Avusturya 27, 50, 69, 79, 85, 182, 190, 229, 248
Avusturya-Macaristan 79
Ayastefanos Anlaşması 93
Aynalıkavak Kasrı 55
Ayvansaray 36
Azerbaycan 186, 239

B

Bahri Ersöz 131, 134, 140
Bakırköy 33, 56
Balkanlar 93
Balmumcular Sokağı 36
Baltimore 37
Baruthane-i Amire 33, 56
Basmahane 75
Bayram Alayı 56
Bedri Rahmi Eyüboğlu 145
Behice Sultan 91
bekâret kuşlarının 275
Belçika 27, 70, 85, 94, 140
Beykoz 13, 14, 15, 22, 33, 36, 43, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 62, 63, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 88, 89, 93, 94, 95, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 113, 114, 124, 128, 131, 144, 148, 165, 166, 183, 186, 187, 188, 194, 195, 196, 199, 201, 202, 203, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 225, 226, 227, 230, 234, 238, 239, 243, 245, 249, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 284, 286
Beykoz Camları 14, 52, 202, 203, 234
Beykoz Cam Sanatı 239
Beykoz Çayırı 49, 51
Beykoz Çini ve Cam Fabrikası 93
Beykoz işi 52, 63, 80, 255, 256
Beykoz Kasrı 107
Beykoz Opalinleri 257, 258, 262, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274
Beykoz Teçhizat-ı Askeriye Fabrikası 75
Beyoğlu 135, 169, 185
Beyrut 37, 43
Bizans 19
Bodrum 204
Boğaziçi 14, 15, 49, 51, 52, 55, 63, 64, 65, 71, 72, 73, 75, 77, 100, 105, 106, 113, 114, 195, 216, 218, 219, 221, 278
Boğaziçi Camcılığı 15, 52, 106, 114
Boğaziçi Rakısı 113
Bohemya 31, 32, 33, 36, 37, 43, 44, 45, 201, 256
Bohemya camları 31, 33, 37, 43
Bohemya evi 37
Bourgeois 79
Buğ Gemisi 56
Bursa 94, 239
Büyük Mabeyn Köşkü 87

C

Cam Atölyesi 234, 235
Camcıbaşı 27
Cam Elyaf Sanayi 144, 206, 249
Camgeran 27
Cam İşleme Tesisi 140
Camköy 195, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 206
Camköy Vakfı 195, 197, 198, 200, 201, 202, 206
Camlı Köşk 66, 84
camlı köşkler 84
Cam Ocağı 186, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232
Cam Ocağı Vakfı 186, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232
Cam ve Billur Fabrikası 63, 72, 73
Cankaya Küntay 140
Cidde 61
Crystal Palace 85
Çayırova 131, 140, 141, 144, 206, 210
Çayırova Cam Fabrikası 131, 141
Çayırova Cam Sanayii 140, 206
Çerniski Usta 122

Çeşmibülbül 15, 20, 40, 63, 74, 99, 106, 144, 150, 189, 202, 253, 254, 255, 256, 258, 278, 279, 280, 281, 282, 283
Çini ve Billur Fabrikası 70
Çit Kasrı 87
Çubuklu 63, 71, 72, 73, 125, 278

D

Damga Resmi Kanunu 61
Danimarka 37, 186, 204
Darphane Nazırı 73
Denizli Cam Fabrikası 186, 219
Die Schaulade 172, 173, 175, 178, 208
Dikimhane-i Amire 56
Doğu Akdeniz 15, 19, 52
Dolmabahçe 56, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 75, 84, 87, 93
Dolmabahçe Sarayı 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 75, 84, 87, 93
Dubai 186, 239
Dünya Sergisi 85
Düyûn-ı Umûmiye İdaresi 93
Düzcam Grubu 211

E

Ebubekir Ratıp Efendi 50
Edirne 93, 94
Edirneli 31
Eflak-Buğdan 61
Eğrikapı 36
Ehl-i hiref 27
Elize Sarayı 85
Eminönü 162
Emlak-ı Hümâyûn 73
Enderûn-ı Hümâyûn 27
Erkan Mumcu 212
Erkin Saygı 128, 234, 235, 236
Ertuğrul Yatı 114
Eski Murano 37
Eski Saray 31
Evliya Çelebi 30
Expo 2000 Hannover 212, 213, 214, 215

F

Fabbricca Vetramidi Constantinople 99
Fabricca Vetramidi Constantinople 102, 103
Federpresse 115
Ferro Döküm Sanayii 155
Feshane 56, 61, 75
Feshane-i Âmire 56
Filigrano 40
Frankfurt 169, 172, 173, 177, 178, 179, 182
Frankfurt Fuarı 169, 172, 173, 177, 178, 179
Fransa 19, 27, 37, 50, 51, 79, 84, 85, 182, 229
Fransız Patent Kanunu 61
Fuat Gülgün 151, 158, 160, 162

G

Galatasaray Sultanisi 70
Goldei 122
Göz Boncuğu 15, 52, 204, 205
Gülcemal Vapuru 115
Gülhane Hatt-ı Şerifi 61

H

Hacı Mehmet 119
Hafız Ömer Faiz Efendi 85
Haliç 36, 55, 89, 104, 115
Hamdi Aksoy 117
Hamit Bey 114
Hariciye Nazırı Ali Paşa 79
Hasan Cavit 119
Hasan Hulki Bey 113
Hatt-ı Hümâyûnu 61
Hayri Akyıldız 163, 164
Hazine-i Hassa 56
Hazreti Ömer Camii 94
Hereke Fabrikası 75
Hilaf-ı edeb-i kadim 42
Hollanda 19, 27, 182, 230, 248, 249
Hünkâr İskelesi 56
Hürriyet Gazoz Fabrikası 100
Hüsnü Yusuf Bey 70

İ

İdadiye Mektepleri 61
İhtira Beratı Kanunu 61
İkinci Dünya Savaşı 115, 121, 123, 124, 128, 130
İmparatoriçe Öjeni 85
İncirköy 63, 75, 170, 208, 278
İncirköy Fabrika-i Hümâyûnu 75
İngiliz Kaptan Kelly 56
İngiltere 15, 19, 27, 56, 69, 79, 84, 85, 135, 182, 186, 230, 239
İskenderiye 19
İslimiye 56
İsmet İnönü 116, 117, 118
İsmet Paşa 114, 115
İspanya 27, 37, 230, 248
İspirto ve Müstahzarat-ı Kimyeviye Fabrikası 113
İsrail 186
İstanbul 14, 15, 19, 22, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 39, 40, 42, 43, 49, 51, 52, 55, 56, 57, 61, 65, 70, 72, 75, 78, 79, 84, 85, 87, 88, 89, 91, 93, 94, 95, 99, 100, 104, 113, 115, 117, 119, 123, 125, 128, 130, 131, 134, 135, 140, 141, 142, 144, 152, 154, 160, 170, 172, 176, 177, 183, 190, 195, 197, 198, 199, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 216, 219, 230, 234, 238, 239, 245, 249, 254, 257, 278
İstanbul Şehremini 85
İsveç 27, 37, 198, 201, 230, 245
İsviçre 156, 163, 182
İş Bankası 22, 33, 36, 43, 71, 72, 114, 117, 130, 131, 141, 159, 212, 257
İtalya 37, 70, 182, 230, 245, 247, 248
İzmir 37, 56, 207, 227, 230, 245, 247
İzmit 56, 75
İzmit Fabrikası 75

J

Josef Claus Riedel 190
Julia Pardoe 56

K

Kafkasya 93
Kahire 37, 43
Kaplanmış Camlar İşletmesi 140
Karaburun 125
Karadağ 61
Kara Gümrükleri 61
Karlsbad 37
Kasr-ı Hümâyûn 91
Kayseri 130
Kırım Savaş 75, 84
Kırklareli Cam Sanayii A.Ş. 182, 192, 206
Kimyager Hasan Hulki Bey 113
Kraliçesi Victoria 84
Kraliçe Victoria 85
Kristal Avizelerin Sarayı 65
kristal cam 20, 37, 67, 89, 92, 119, 132, 139, 185, 225
Kristallerin Sarayı 65
kristalli merdiven 67
Krom Bileşikleri Sanayii A.Ş. 182
Kutscher 115
Kuzguncuk 71
Küçük Kaynarca Anlaşması 50

L

laledan 54, 257
Langa 100
Leon Parvillee 79
Libya 182, 186, 239
Lonca 36, 42
Londra 69, 78, 84, 85

M

Macaristan 37, 122, 247
Makine ve Kalıp Fabrikası 144, 155
Malatura 115
Malatya 130
Maliye Nazırı Mustafa Fazıl Paşa 79

Manş Denizi 85
Meclis-i Mebusan 93
Mehmed Dede 49, 70
Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Âliye 93
Melling 53
Mevlevî 49, 52, 258
Mevlevî Mehmed Dede 52
Mexico City 37
Mısır 61, 79, 99, 182, 239, 247, 249
Mısır Hıdivi İsmail Paşa 79
Mihrişah Sultan 87
millî sanayi 89
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi 38, 40, 53, 90, 91, 234, 238
Mimar Sinan Üniversitesi Endüstri 206
Modiano Cam Fabrikası 99, 100, 104, 114
Moser 37
Mösyö Şusar 122
Muayede Salonu 65
Murano 15, 19, 20, 21, 27, 37, 40, 52, 100, 101, 196, 200, 238
Murano Adası 15, 19, 21, 37, 52, 100, 101, 196, 200
Mustafa Kemal Atatürk 119, 120, 130, 220
Mustafa Nuri Paşa 73
Mustafa Özbey 121, 124, 189
Mühimmat-ı Harbiye Nazırı 70
Müskirat İnhisarı 113
Müşiri Mustafa Nuri Paşa 72
Müze-i Hümâyûn 70, 93

N

Navarin Savaşı 56
Nazım Bey 79
Nazilli 130
Nevicat 42
New York 37, 141

O

Odun Kapısı 31
Orta Avrupa 20, 32, 44, 66, 258
Osmanlı Devleti 13, 14, 15, 22, 27, 30, 33, 37, 42, 43, 49, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 61, 63, 69, 70, 75, 77, 78, 79, 80, 84, 85, 87, 88, 91, 92, 93, 95, 99, 104, 106, 113, 249, 256, 258, 278
Osmanlı Marşı 85
Osmanlı-Rus Savaşı 50, 93
Osman Nuri Torun 142
Ömer Faiz Efendi 85
Önder Küçükerman 13, 15, 19, 20, 21, 22, 27, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 49, 52, 53, 55, 56, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 75, 77, 84, 86, 87, 88, 89, 92, 95, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 115, 117, 123, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 142, 143, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 171, 172, 173, 177, 178, 180, 181, 188, 189, 194, 198, 200, 201, 208, 211, 214, 215, 218, 219, 243, 244, 249, 257, 261, 276, 278, 279, 280, 282, 283
Önder Küçükerman Koleksiyonu 39, 41, 64, 68, 84, 86, 89, 92, 95, 102, 103, 123, 128, 132, 135, 136, 138, 139, 278

P

Paris Exposition Universelle 75
Paris Sergisi 75, 86, 87
Paris Uluslararası Sergisi 84
Paşabahçe 14, 15, 49, 63, 99, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 204, 206, 208, 209, 216, 217, 218, 219, 220, 225, 234, 238, 243, 244, 247, 248, 249
Paşabahçe Cam Fabrikası 14, 104, 106, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 140, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 171, 172, 174, 177, 179, 180, 181, 183, 185, 187, 188, 189, 191, 194, 195, 197, 198, 199, 202, 216, 217, 218, 219, 220, 225, 234, 238, 243, 244, 247, 249
Paşabahçe İskelesi 114
Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası 114, 119, 130
Paşabahçe Ticaret Limited Şirketi 154, 185
Paşabahçe Vapur İskelesi 99, 122, 146
Peşte 85
Podima 122, 125
Polonya 31, 37
Prusya 85

R

Raimondo Daranco 94
Rami Çiftliği Kışlası 56
Rastaş 153, 155
Ratıp Efendi 50
Remzi Ormancı 134, 135, 146, 243
Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu 90, 91
Ressam Ahmet Ragıp 90
Ressam Pretextat Lecomte 94
Ressam Şefik 91
Romanya 122, 247
Ruhcan Topaloğlu 234, 235, 236
Rusya 37, 85, 130, 131, 230, 247, 248

S - Ş

Sadrazam Fuat Paşa 79
Sadrazam Yusuf Kâmil Paşa 79
Sahib-i kârhane 22
Salih Bozok 119
Sanayi Devrimi 15, 31, 33, 34, 36, 37, 42, 43, 44, 49, 50, 51, 52, 55, 57, 63, 64, 65, 69, 70, 71, 75, 77
Sanayi Mektepleri 61
Saul D. Modiano 99
Saul D. Modiano Cam Fabrikası 99
Sefaretname 50
Serasker Fuat Paşa 79
Sercamger 27
Serdar Tanyeli 28, 30, 74
Sergi-i Umumi-i Osmanî 79
Sırbistan 61
Sırça Saray 85
Simon Efendi 130, 135
Sinop Cam Fabrikası 183
Slav 84
Soda Sanayii A.Ş. 142, 206, 248
soğuk kesme 256
Sovyet Rusya 130, 135
Sultan Abdülaziz 77, 78, 79, 84, 85, 87, 91, 93
Sultan Abdülmecid 61, 62, 63, 70, 71, 73, 91
Sultan Aziz 85
Sultan I. Abdülhamid 50
Sultan II. Abdülhamid 87, 91, 93
Sultan III. Ahmed 26
Sultan III. Murad 22, 23, 25, 70
Sultan III. Mustafa 36, 50, 55
Sultan III. Selim 15, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 63, 70, 80, 87, 93, 99, 106, 220, 278
Sultan II. Mahmud 55, 56, 61, 70, 87
Sultan Mustafa Vakfı 73
Suriye 19, 61, 182, 186, 239, 259
Surname 22, 23, 25, 26
Surname-i Hümâyûn 23, 25, 26
Süleymaniye Camii 28, 30

Şahap Kocatopçu 129, 130, 131, 133, 134, 135, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 151, 152, 153, 154, 169, 174
Şale Köşkü 94
Şehzade Abdülhamid Efendi 85
Şehzade Murad Efendi 85
Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi 85
Şemsi Nur Hanımefendi 71
Şirket-i Hayriye 117
Şişecam 15, 27, 43, 49, 74, 80, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 125, 126, 129, 130, 131, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 167, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 179, 180, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 197, 199, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 243, 247, 248, 249, 260, 262, 284, 286
Şişecam Araştırma Merkezi 167, 199, 204
Şişecam Cam Eserler Koleksiyonu 74, 80, 260, 262, 284, 286
Şişecam Topluluğu 113, 142, 144, 154, 155, 183, 206, 207, 208, 209, 210, 216, 217
Şişehane Sokağı 36
şükûfedan 257, 258

T

Tanzimat 55, 56, 61, 62, 63, 69, 71, 75, 79
Tatar serpuşu 50
Tekel 99, 104, 113, 114, 122, 123, 124, 130, 138, 148
Tekel İçki Fabrikası 99, 104, 148
Tekel Paşabahçe Fabrikası 113
Tekfur Sarayı 36, 38, 39, 40, 49, 55, 100, 104, 115
Televizyon Camı Sanayii A.Ş. 182
Telif Hakkı Nizamnamesi 77
Tereyağı ve İspermeçet Mumu Fabrikası 113
Terkos suyu 125
Teşrifatçısı Kâmil Bey 79
Tınaz Titiz 194, 195, 197
Ticaret Mahkemeleri 61
Tophane 56, 70, 75
Tophane Müşiri 70
Tophane Nazırı 70
Topkapı Sarayı Koleksiyonu 54
Topkapı Şişe Fabrikası 135, 140
Topkapı Şişe Sanayii A.Ş. 140, 206
Toso kardeşler 37
Trakya Cam Sanayii 176, 206, 247
Tulon Garı 85
Tulon Limanı 85
Turgut Özal 195
Turing ve Otomobil Kurumu 204
Tüfekhane 56
Tüilleri Sarayı 85
Türkiye Cumhuriyeti 106, 113, 114, 243, 249
Türkiye İş Bankası 42, 75, 79, 116, 130, 159, 182, 190, 191, 192, 193, 195, 204, 205, 212, 220, 243, 279
Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları 15, 27, 43, 49, 119, 128, 139, 140, 145, 147, 154, 180, 182, 199, 203, 205, 206, 208, 216, 220, 234, 249, 254
Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş. 15, 139, 154, 180, 182, 199, 203, 205, 206, 216, 220, 234

U - Ü

Ukrayna 186, 239, 248
Uluslararası El Yapımı Cam Sergisi 145
üfleme 34, 44, 94, 99, 108, 115, 121, 122, 124, 140, 159, 178, 186, 227, 238, 239, 254, 255, 275, 276, 279, 281, 282
Üfleme 44, 140, 158, 254

V

Venedik 15, 19, 20, 21, 27, 30, 31, 32, 37, 40, 44, 49, 52, 54, 55, 63, 66, 70, 100, 101, 195, 196, 200
Venedik işi 27, 30
Ventura 27
Vidin 85

W

White Cap Ambalaj Sanayii ve Ticaret A.Ş. 155
Windsor Sarayı 85

Y

Yakamoz Cam 186, 238, 239, 240
Yalıköy 122, 125
Yeniçeri Ocağı 55
Yeni Saray 31
Yeşilköy 56, 93
Yıldız Sarayı 56, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 105
Yusuf Görmüş 146, 147, 149, 150, 151, 161, 178, 184, 187, 188, 189

Z

Zeki Müren 135
Zeytinburnu Fabrikası 75
Zonguldak Maden Kömürü İşletmesi 61
Zühtü Müridoğlu 145, 146

Beykoz
Belediyesi